A. ĐONLAGIĆ I M. LEKOVIĆ

NJEMAČKA OFANZIVA NA ISTOČNU BOSNU JANUAR–FEBRUAR 1942

VOJNO DELO

IZ RATNE PROŠLOSTI NAŠIH NARODA

KNJIGA ČETRDESET TREĆA

REDOVNA IZDANJA

KNJIGA DVADESET PETA

VOJNO IZDAVAČKI ZAVOD JNA »VOJNO DELO«

A. ĐONLAGIĆ I M. LEKOVIĆ

NJEMAČKA OFANZIVA NA ISTOČNU BOSNU JANUAR–FEBRUAR 1942

BEOGRAD 1962

PREDGOVOR

Ofanziva neprijatelja na istočnu Bosnu početkom 1942 godine (mislimo da je ispravnije tako nazvati kod nas poznatu drugu neprijateljsku ofanzivu) privukla je našu pažnju zbog toga što su u njoj, na surovoj ratnoj praksi, pod vrlo teškim vremenskim i zemljišnim uslovima, u sudaru sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem, partizanske snage uspješno primijenile operativne i taktičke koncepcije borbe koje je tokom ustanka razradio Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije. U ovoj ofanzivi, koja je imala šire razmjere, partizanske snage su, prvi put od početka ustanka uspjele da se sačuvaju, održe na svojoj teritoriji i da u toku operacija, ili odmah poslije neprijateljskog »čišćenja«, preuzmu inicijativu i oslobode nove oblasti. Zbog toga su dejstva partizanskih snaga u ovoj ofanzivi, mada nisu imala tako široke razmjere i da nisu obilovala tako složenim manevrima kao na primjer u četvrtoj i petoj neprijateljskoj ofanzivi, vrlo poučna, naročito u ozrenskoj operaciji, gdje je Ozrenski odred, i pored petnaestostruke brojne nadmoćnosti okupatorskih i kvislinških snaga, vrlo vještim manevrima i borbenim postupcima postigao značajan uspeh.

Mada je težište našeg opisa i razmatranja neprijateljska ofanziva, mi smo smatrali da je potrebno i nešto šire iznijeti događaje koji su uslovili neprijateljsku ofanzivu. Naime, u toku narodnooslobodilačkog rata neprijateljske ofanzive su po pravilu dolazile kao posljedica uspjeha snaga Narodnooslobodilačke vojske. To je i ovog

puta bio slučaj. Istočna Bosna je u jesen 1941. postala najsnažnije žarište ustanka u Bosni i Hercegovini. Ta činjenica kao i dolazak Vrhovnog štaba sa 1. proleterskom brigadom prisilili su njemačku komandu da donese odluku o ofanzivi. Sve su to bili razlozi koji su uticali da nešto detaljnije opišemo razvoj događaja koji su prethodili ofanzivi.

Istraživanja smo orijentisali u prvom redu na rekonstrukciju i analiziranje borbenih dejstava. Ali zbog specifičnih prilika u razvoju ustanka kao i zbog političke uslovljenosti borbenih radnji, još jasnije — zbog jedinstva političkog i vojnog rada, koje je tako jako bilo izraženo u našem ratu i revoluciji, nastojali smo da u neophodnoj mjeri osvijetlimo i vrlo složena politička zbivanja, ali bez pretenzija da damo potpunu sliku i ocjenu tih zbivanja.

Pri rekonstrukciji događaja oslanjali smo se na sve dostupne arhivske izvore — i naše i neprijateljske — a tamo gdje ih nije bilo, na objavljena djela, zatim članke i saopštenja, objavljena po raznim našim listovima i časopisima. Međutim, za pojedine događaje, o kojima nisu ostali pisani tragovi, konsultovali smo učesnike koji su nam pomogli da pojedine epizode bolje sagledamo i opišemo, i kojima se najljepše zahvaljujemo. Posebnu teškoću u rekonstrukciji predstavljao je nedostatak dokumenata partizanskih odreda. To nas je po neki put prisiljavalo da dejstva naših snaga rekonstruišemo na osnovu podataka i dokumenata onih neprijateljskih jedinica koje su bile u neposrednom dodiru ili borbi sa tim našim snagama.

Autori

UVOD

POČETAK USTANKA U BOSNI I HERCEGOVINI

I

Ustanak u Bosni i Hercegovini počeo je u uslovima vanredno surovog ustaškog terora i pokolja nad srpskim stanovništvom. U toj teškoj situaciji, kada su ustaše raspirivale (i od ranije ne male) šovinističke i vjerske strasti i antagonizme i kada su sprovodili svoj plan fizičkog istrebljenja Srba, Komunistička partija je svojim političkim uticajem u masama, borbom za bratstvo i jedinstvo svih naroda i radom na pripremama oružanog ustanka, stvorila uslove da se protiv okupatora i ustaškog terora pokrenu velike mase naroda, u prvom redu srpskog. Zahvaljujući tome, u mnogim krajevima je već u početku došlo do masovnog oružanog ustanka koji je postigao krupne vojno-političke rezultate.

Pred početak ustanka na teritoriji Bosne i Hercegovine nalazile su se, uglavnom, ustaško-domobranske snage. Do kraja jula bila su formirana tri domobranska divizijska područja, jačine po tri pješadijska puka i tzv. Vojna krajina, jačine pet bataljona, raspoređenih duž granice »Nezavisne Države Hrvatske« (NDH) prema Srbiji i Crnoj Gori. U Sarajevu se nalazilo sjedište Bosanskog, u Banjoj Luci — Vrbaskog a u Mostaru — Jadranskog divizijskog područja. Od ta tri divizijska područja samo je Bosansko imalo sve svoje jedinice na teritoriji

Bosne, dok su se iz ostala dva područja ukupno tri puka (bez jednog bataljona) nalazila na teritoriji Hrvatske. NDH je na teritoriji Bosne i Hercegovine još imala jedan konjički divizion, dva žandarmerijska puka i više ustaških jedinica, različitog formacijskog sastava (uglavnom jačine od čete do bataljona)[1]. Od okupatorskih snaga u Bosni (u Sarajevu, Zvorniku, Doboju, Banjoj Luci i Ljubiji)[2] se nalazio njemački 738. puk 718. divizije, dva »landešicen« (posadna) bataljona i jedan artiljerijski divizion; u Hercegovini su ostali manji dijelovi italijanske divizije »Marke« (uglavnom u Trebinju). Neprijatelj je, prema tome, raspolagao sa oko 35 bataljona, 6 artiljerijskih diviziona i 2 žandarmerijska puka. Sa tim kvislinškim i svojim snagama, koje su bile uglavnom slabije borbene vrijednosti, okupatori su težili da osiguraju najvažnije gradove, industrijske i rudarske centre i komunikacije kako bi mogli vršiti nesmetanu eksploataciju značajnih prirodnih bogatstava i industrijskih kapaciteta za potrebe svoje ratne privrede. A ustaše su, oslanjajući se na okupatorske i svoje trupe, nastojale da učvrste svoju vlast i da pokoljima, iseljenjem i pokatoličavanjem Srba izmijene etničku strukturu stanovništva u Bosni i Hercegovini.

Sve te planove u velikoj mjeri je onemogućio ustanak. Poslije izvršenih priprema, oružana borba je otpočela 27. jula i do pred kraj avgusta 1941. zahvatila je gotovo sve krajeve Bosne i Hercegovine. Ustanak se širio velikom brzinom i pošto su na mnogim mjestima udari po neprijatelju bili iznenadni, siloviti i usmjereni na najosetljivije objekte, već u avgustu je paralisana ustaška vlast i onemogućeno normalno funkcionisanje privrede. Najintenzivniji početak ustanka bio je u Bosanskoj krajini. Napadom ranije formiranih partizanskih četa[3], u toku

---

[1] Arhiv Vojnog istorijskog instituta Jugoslovenske narodne armije (dalje AVII), fond NDH, k. 134. br. reg. 40/3—1—4.

[2] Ernest Wishaupt, Borba protiv ustaničkog pokreta u jugoistočnom prostoru, I, AVII, k. 70—A/VI, br. reg. 19/1, str. 7. (cit. Vishaupt, 7).

[3] U početku ustanka u jednom dijelu Bosanske krajine partizanske jedinice su nosile naziv gerilskih odreda, bataljona i četa. Taj naziv je ukinut početkom septembra (Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda, tom IV, knj. 1, dok. br. 125 — cit. Zbornik IV/1, dok. 125).

27. i 28. jula, oslobođeni su gradovi Drvar i Bosansko Grahovo. Za naredna dva-tri dana ustanici su oslobodili prostranu oblast između gornjih tokova rijeka Sane i Une i blokirali neprijateljske garnizone u Bosanskom Petrovcu i Kulen-Vakufu.[4] Vijest o oslobođenju Drvara i o velikim uspjesima koje su partizani postigli[5] uticala je da i ostali krajevi krenu u borbu, iako pripreme svuda nisu bile do kraja završene. Već 30. jula došlo je do ustanka u oblasti oko Jajca, u Janju i Pljevi; 29. i 30. jula ustanak je zahvatio mnoga sela u Podgrmeču, a 30. jula izbio je opšti ustanak na Kozari.[6]

Tako brzim širenjem ustanka došle su pod udar partizanskih snaga drumske i željezničke komunikacije u dolinama rijeka Une, Sane i Vrbasa, i to u vrijeme kada je neprijatelj ovim pravcima prebacivao oko 10 — 12 bataljona iz Hrvatske i Slavonije s namjerom da tim jakim snagama u začetku uguši ustanak oko Drvara.[7] Zbog toga je dobar dio tih i drugih snaga morao upotrijebiti za borbe protiv ustanika koji su prekinuli željezničke pruge Bos. Kostajnica — Bos. Novi — Bihać i Bos. Novi — Prijedor — Banja Luka[8] i tako razvući svoje snage na širok prostor. Na taj način je izgubio u vremenu, što je olakšalo partizanskim štabovima i partijskim organizacijama, naročito oko Drvara i Bos. Petrovca, da zavedu najnužniju disciplinu i vojnu organizaciju među ustanicima, koji su se masovno svrstali u partizanske redove. Do polovine avgusta na prostoru oko Drvara, Bos. Petrovca, Glamoča, Livna i Bos. Grahova (kao i u Lici) formirano je osam bataljona (od toga pet na teritoriji Bos. krajine), koji su stavljeni pod komandu štaba brigade za oslobođene krajeve Bosne i Like, čije je sjedište bilo u Drvaru. Počet-

---

[4] Zbornik IV/1, dok. 77.

[5] Partizani su u Drvaru zarobili ili uništili cijeli neprijateljski garnizon u jačini od jedne čete domobrana i oko 200 ustaša, žandarma i pripadnika ustaške milicije (AVII, fond NDH k. 61, br. reg. 6/4—2, 11/3—4 i 2/17—2; stenografske bilješke učesnika NOR-a, k. 1994, br. reg. 1—1/3).

[6] Detaljnije informacije o početku i razultatima ustanka u pomenutim krajevima mogu se vidjeti iz Zbornika IV/1, dok. 7 i 10.

[7] AVII, fond NDH k. 1, br. reg. 27/1, 28/1, 29/1, 30/1, 1/2; Mikroteka, dokumenti iz Muzeja narodnog oslobođenja Zagreb. (MNOZ), film br. 1, snimak 5.

[8] Mikroteka, MNOZ, film. br. 1, snimci 17, 62, 63, 84, 85, 89.

kom septembra brigada je imala od naoružanja preko 4 000 pušaka i oko 200 puškomitaljeza i mitraljeza.[9] Oko Jajca je u toku avgusta obrazovano nekoliko četa koje su objedinjene pod komandom štaba Narodne vojske Janja i Pljeve i koje su od naoružanja imale oko 300 pušaka, 2 topa i preko 20 mitraljeza i puškomitraljeza.[10] U Podgrmeču su partizanske čete stavljene pod komandu štaba gerilskih odreda Krupe i Sane, a na Kozari je formiran partizanski odred.[11]

Poslije prvih neuspjelih intervencija, koje su izvedene sa slabijim snagama, Glavni stožer (Generalštab) domobranstva preduzeo je sa svim raspoloživim snagama (oko 22 ojačana bataljona) napad na partizanske jedinice u Bosanskoj krajini.[12] U prvoj etapi te operacije, izvedenoj u vremenu od 14. — 18. avgusta, neprijatelju je pošlo za rukom da razbije ustaničke »frontove« na Kozari i u Podgrmeču i da deblokira garnizon u Bosanskom Petrovcu. Poslije toga, sa prikupljenim snagama, jačine oko šest bataljona, otpočeo je 23. avgusta drugu etapu operacije s ciljem da prodre u Drvar. Ali u vrlo oštrim trodnevnim borbama partizanski bataljon »Sloboda« slomio je neprijateljski napad i odbacio ustaško-domobranske snage ispred Oštrelja u Bosanski Petrovac[13]. U toku ovih operacija neprijatelj je počinio masovne zločine nad srpskim stanovništvom. Prema izvještaju domobranskog komandanta Vrbaskog divizijskog područja za prvih dvadeset dana ustanka pobijeno je i strijeljano oko 10 000 ljudi.[14]

I tek što su se stišale borbe oko Bosanskog Petrovca, partizani su oko Jajca nanijeli nekoliko snažnih udara neprijatelju. Krajem avgusta su razbili jedan domobranski bataljon u selu Šipovu, oslobodili Jezero i izbili na prilaze Jajcu.[15] Podstaknuti tim uspjesima, krenuli su u borbu i

---

[9] Zbornik IV/1, dok. 77.

[10] Isto, dok. 78.

[11] Stenografske bilješke, AVII, k. 1994, br. reg. 211/7; k. 1997, br. reg. 2—1/5 i 4—1/6.

[12] Zbornik IV/1, dok. 257.

[13] AVII, fond NDH k. 1, br. reg. 12/2—1, 13/2—3, 14/2—13, 15/2—1, 17/2—1, 21/2—1, 5, 6 i 7, 22/2—1, 23/3—1, 25/2—1 i 2; Zbornik, IV/1, dok. 44, 48, 49, 50.

[14] Isto, k. 1, br. reg. 17/2—1a.

[15] Isto, k. 1, br. reg. 27/2, 5; 28/2—1; 29/2—1 i 20.

ustanici oko Mrkonjić-Grada i oslobodili to mjesto.[16] U takvoj situaciji štab NOP odreda za Bosansku krajinu donio je odluku da se napadne Jajce.[17] Ali su Nijemci bili vrlo zainteresovani za odbranu tog grada (zbog fabrike hemijskih proizvoda), pa su iz Banje Luke prema Jajcu odmah uputili jedan svoj, a iz Bos. Petrovca i Bihaća dva ustaška bataljona. Te neprijateljske snage su povratile Mrkonjić i odbacile partizane do Jajca.[18] Poslije toga je grupa od četiri ojačana ustaška i domobranska bataljona pokušala da preko Mliništa prodre u Drvar. Međutim, partizani su 9. septembra kod sela Kozila, razbili jedan od ta četiri bataljona i natjerali neprijatelja da pređe u odbranu.[19]

Za to vrijeme u svim krajevima Bosanske krajine partizanske jedinice postigle su niz uspjeha i potpuno uzele inicijativu u svoje ruke. Ustaško-domobranske i njemačke snage, koje su krajem jula i početkom avgusta svu pažnju poklonile gušenju ustanka u Bosanskoj krajini, u drugoj polovini avgusta morale su se sve više angažovati u istočnoj Bosni i u Hercegovini, gdje je ustanak dobijao sve veće razmjere.

Prve oružane borbe počele su koncem jula u istočnoj Bosni (u krajevima oko Sarajeva) napadima na manje neprijateljske dijelove po selima i na komunikacijama. Najveći uspjeh u tome je postigla Romanijska četa, koja je do polovine avgusta prerasla u bataljon od pet četa sa oko 250 boraca.[20] Na sličan način počele su borbe 10. avgusta, na Majevici i u Semberiji.[21] U ostalim krajevima istočne Bosne ustanak je imao masovan karakter. U Birču su borbe počele 5. avgusta i već 10. avgusta oslobođena je Vlasenica i cijeli taj kraj.[22] Ovim uspjehom, kao i dejstvom partizanskih snaga na Romaniji, bila je prekinuta

---

[16] Ova ustanička grupa oko Mrkonjić-Grada, iako je priznavala partizansku komandu, bila je pod uticajem velikosrpskih reakcionera i njeni borci su se osjećali više četnicima nego partizanima (Zbornik, IV/1, dok. 78, 222).

[17] Zbornik IV/1, dok. 78.

[18] AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 30/2—1 i 2; 31/2.

[19] Isto, k. 2, br. reg. 6/1, 6/1—21 i 32; Zbornik, IV/1, dok. 131.

[20] Zbornik IV/1, dok. 2, 8, 28, 29 i 45.

[21] Isto, dok. 168.

[22] Miloš Zekić, Stvaranje i razvoj Birčanskog partizanskog odreda 1941. godine, Vojnoistorijski glasnik, br. 2/1950, 25—36.

komunikacija Sarajevo — Vlasenica — Zvornik. Neprijatelj je odmah intervenisao prema Vlasenici sa po dva ojačana bataljona iz Sarajeva i iz Zvornika i 15. avgusta zauzeo je taj grad.[23] Ali to nije moglo ukočiti ustanak. Već 24. avgusta birčanski partizani i četnici iz okoline Han-Pijeska napali su Kladanj, ali je neprijatelj odbio taj napad (kao i još četiri sljedeća napada koja su izvršena do 14. septembra) i održao ovo važno uporište.[24] U međuvremenu se situacija ustaško-domobranskih snaga u Vlasenici pogoršala. Romanijski partizanski bataljon oslobodio je Glasinac, ovladao drumom preko Romanije i prekinuo vezu između Sarajeva i Vlasenice.[25] U isto vrijeme (od 18. — 23. avgusta) četnici su zauzeli Bratunac, Srebrenicu i Drinjaču i odsjekli Vlasenicu od Zvornika.[26] Zbog toga je neprijateljski garnizon iz Vlasenice (oko četiri ojačana bataljona) bio prisiljen da se probije preko Han-Pijeska i Sokolca za Sarajevo. Poslije toga Romanijski bataljon je još više proširio svoju teritoriju i u velikoj mjeri onemogućio saobraćaj na željezničkoj pruzi Sarajevo — Višegrad.[27] Do tog vremena savladane su početne teškoće ustanka na Trebeviću i oko Semizovca. To je omogućilo da se aktiviraju i da brzo ojačaju partizanske čete u tim krajevima i da do polovine septembra prerastu u bataljone u kojima je bilo po 300 partizana.[28]

Najveći intenzitet i rezultate imao je početak ustanka na Ozrenu. Partizani su 23. i 24. avgusta zauzeli sreska mjesta Gračanicu, Doboj (sem stare tvrđave) i Maglaj, kao i niz željezničkih stanica na prugama u dolinama rijeka Bosne i Spreče. U Doboju i Usori su se nalazila velika skladišta municije, koju su Nijemci zaplijenili od bivše jugoslovenske vojske. Iz njih je evakuisano na teritoriju Ozrena oko 50 tona puščane municije i konzervi, a

---

[23] AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 10/2—1 i 4, 11/2—1, 12/2—1, 13/2—3, 14/2—13, 15/2—1 i 16/2—1; M. Zekić n. m.

[24] Zbornik IV/1, dok. 143, str. 312—19; M. Zekić, n. m.

[25] Isto, dok. 226; AVII, k. 1, br. reg. 25/2—1, 26/2—1, 27/2—1.

[26] AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 17/2—1, 18/2—1, 20/2—1, 23/2—1; Rodoljub Čolaković, Zapisi iz Oslobodilačkog rata II, Svjetlost, Sarajevo 1948, str. 26.

[27] Isto, br. reg. 29/2—1, 30/2—1, 31/2—1; k. 2, br. reg. 1/1, 2/1—1, 3/1—1.

[28] Zbornik IV/1, dok. 95, 99, 174 i 189.

nekoliko stotina tona je dignuto u vazduh. To je bila najveća diverzija te vrste u Jugoslaviji u toku rata.[29] Neprijatelj je odmah intervenisao i iz Sarajeva, Tuzle, Bos. Broda, sa Kozare i iz Banje Luke uputio prema Doboju oko osam ojačanih ustaških, domobronskih i njemačkih bataljona. Pod pritiskom tih nadmoćnijih snaga, partizani su, poslije mjestimično vrlo žestokog otpora, bili prisiljeni da se do 26. avgusta povuku iz zauzetih gradova i sela i da pređu u odbranu slobodne teritorije Ozrena. Odmah poslije toga ustaničke snage su formirane u tri jake čete i jedan vod (ukupno preko 500 naoružanih boraca), koje su uspjele da uspostave front na prvim kosama iznad desne obale rijeke Bosne i lijeve obale rijeke Spreče.[30]

Tako su partizanske borbe i u znatnom dijelu istočne Bosne, naročito u krajevima južno od linije Zvornik — Doboj, poprimile karakter masovnog ustanka. Uspostavljena je prostrana slobodna teritorija, koju su držale pored partizanskih, dijelom i četničke jedinice.

Četničke jedinice su u početku bile međusobno nepovezane, jer su nastale spontano i to samo u onim krajevima (oko Han-Pijeska, Vlasenice, Bratunca i Srebrenice) gdje nije bilo organizacija KPJ. Njih su sačinjavali seljaci koji su izbjegli ispred ustaškog terora i koji su bili spremni da se bore protiv ustaša. Na toj osnovi su partizanski štabovi pokušavali uspostaviti saradnju sa četničkim jedinicama. Međutim, njihovi komandanti su izbjegavali da se utvrdi bilo kakav pismeni sporazum.[31] Ali i pored toga u prvo vrijeme je uspostavljena zajednička saradnja u borbi protiv neprijatelja.[32]

Sredinom avgusta i početkom septembra u istočnu Bosnu je stiglo desetak oficira bivše jugoslovenske vojske, koje je uputio Draža Mihailović sa zadatkom da stave pod svoju komandu četničke snage i da onemoguće ustanak. Sem toga, istovremeno je trebalo da rade i za račun kvislinške vlade iz Beograda, koja im je stavila u zadatak

---

[29] Isto, dok. 56, 61 i 97; AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 23/2—1, 24/2—1, 25/2—1, 26/2—1. Detaljnije o početku ustanka na Ozrenu vidi: Todor Vujasinović, Ozrenski partizanski odred, Svjetlost, Sarajevo 1950, str. 36—67.

[30] Isto.

[31] Zbornik IV/1, dok. 2, 28, 143, 168.

[32] Isto.

da svojom akcijom omoguće pripajanje jednog dijela Bosne okupiranoj Srbiji.[33]

U Hercegovini su borbe protiv ustaša počele još u junu. To je bio spontani otpor, izazvan strahovitim ustaškim zločinima nad srpskim stanovništvom. Pred kraj juna taj otpor je prerastao u ustanak koji je zahvatio veći dio istočne Hercegovine. U borbu su pošli i komunisti iz srezova u kojima je buknuo ustanak. Ali i pored toga ustanak je brzo splasnuo. Slabo pripremljeni i neorganizovani seljaci nisu mogli duže vremena pružati oružani otpor ustaško-domobranskim snagama (oko 7—8 bataljona) niti se sačuvati od oportunističkih iluzija koje su smišljeno širili italijanski okupatori a i srpska buržoazija da će Italjani štititi srpski narod od ustaškog terora. Pod uticajem svega toga, početkom jula je naglo došlo do stišavanja otpora protiv neprijatelja. Ustanici su se sa velikim masama naroda povukli u planine i zadržali oružje radi odbrane zbjegova.[34] U takvoj situaciji Oblasni komitet KPJ za Hercegovinu preduzeo je mjere da ponovo pokrene borbu protiv neprijatelja. U tom cilju je dio partijskih kadrova iz Mostara upućen na teren; formirani su sreski štabovi i izvršene su organizacione i političke pripreme među ustanicima. Taj rad je dao rezultate i oko 20. avgusta ponovo su otpočele borbe u Hercegovini.[35] Poslije prvih napada na žandarmerijske stanice, manje posade po selima i željezničkim stanicama, ustanici su brzo prešli na krupnije akcije. Neprijateljski garnizon u Bileći (oko dva ojačana bataljona) brzo se našao okružen. Neprijatelj je pokušao sa jednim bataljonom iz Trebinja da deblokira Bileću, ali su hercegovački partizani, pomognuti od partizana iz Crne Gore, 28. avgusta kod sela Mosko, potpuno razbili i dijelom zarobili taj domobranski bataljon.[36] Isto tako bila je onemogućena i intervencija neprijatelja iz Gacka i Nevesinja prema Bileći; na planini

[33] AVII, fond četničkih jedinica (»Č«), br. reg. BH-P-27, BH-V-1814.

[34] Zbornik IV/1, dok. 204, 207, 228, 230, 231, 232. Detaljnije o junskom ustanku u Hercegovini videti: Slobodan Šakota, Pripreme i prve ustaničke borbe u Hercegovini, Vojnoistorijski glasnik (VIG), 1/1954.

[35] Zbornik IV/1, dok. 72 i 204; S. Šakota, Razvoj ustanka i borbe u Hercegovini jula i avgusta 1941. godine, VIG, 2/1950.

[36] Zbornik IV/1, dok. 98.

Trusini zarobljen je jedan kombinovani domobranski odred od 340 vojnika sa cjelokupnim naoružanjem. Krajem avgusta situacija je bila vrlo povoljna da se oslobode Bileća, u koju su bile prodrle partizanske snage, Gacko i Ljubinje, ali su to spriječili Italijani.[37]

II

Radi gušenja ustanka u Bosni i Hercegovini ustaška vlada je angažovala sve svoje raspoložive snage. Ona je do kraja avgusta iz oblasti sjeverno od Save kao i sa teritorije Pokuplja i iz Gorskog kotara prebacila u Bosnu oko 22 — 25 bataljona i gotovo sve artiljerijske jedinice.[38] Na taj način je u borbi protiv ustanka u Bosni i Hercegovini upotrijebljeno preko 50 domobranskih i ustaških bataljona, odnosno gotovo četiri petine svih snaga kvislinške NDH. Sem toga, i glavnina njemačke 718. posadne divizije bila je prisiljena da se po dijelovima angažuje u borbama oko Sarajeva, na Romaniji, kod Zvornika, Doboja, Prijedora i Jajca. Ali sve to nije moglo zaustaviti dalje rasplamsavanje ustanka. On se sve više širio i Nijemci nisu imali snaga da ozbiljnije utiču na tok događaja u Bosni. Oni su pored raznih policijskih i drugih jedinica za osiguranje tada u Jugoslaviji imali svega četiri posadne divizije (704, 714, 717. i 718), od kojih su se prve tri nalazile na teritoriji Srbije, gdje je ustanak u avgustu uzimao široke razmjere. Zato su bili prisiljeni da i dijelove 718. divizije pomjeraju prema Drini (Zvorniku i Koviljači) radi sprečavanja povezivanja partizanskih snaga istočne Bosne i zapadne Srbije.[39]

Međutim, Italijani su u to vrijeme na anektiranom i okupiranom području u Sloveniji, Hrvatskoj i Hercegovini imali cijelu 2. armiju, koja je u ljeto 1941. u svom

---

[37] Zbornik IV/1, dok. 310 i 314; AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 27/2—1, 28/2—1, 29/2—1, 30/2—1, 31/2—1.

[38] AVII, fond NDH, k. 1, dnevni izvještaji Glavnog stožera domobranstva od 28—31. jula, 8, 10, 11, 14, 15, 16, 23, 26 i 30. avgust 1941.

[39] Vishaupt, 26.

sastavu imala devet divizija.[40] I kad je izbio ustanak u Bosni i Hercegovini (i u oblastima u Hrvatskoj južno od Save), italijanska vojska nije htela odmah da protiv njega istupi oružanom silom, nego je pokušala da stupi u dodir sa ustaničkim jedinicama (na primjer, u Bosni oko Bos. Grahova, u Hrvatskoj oko Knina, Gračaca itd) s ciljem da ispita da li je pokret uperen samo protiv ustaša ili je i protiv nje kao okupatora.[41] Pa pošto su se Italijani odmah uvjerili da su borbu organizovali komunisti i pošto su dobro ocijenili da vlada NDH nije u stanju da uguši ustanak, polovinom avgusta su se riješili da aktivno istupe protiv partizanskih snaga.[42] U tom cilju su 26. avgusta sklopili sporazum sa vladom NDH o posjedanju tzv. druge (demilitarizovane) zone, koja je obuhvatala pojas teritorije NDH koja se na jugu graničila sa anektiranim oblastima Hrvatske a na sjeveru linijom Vinica — Plitvički Leskovac — pl. Plješevica — Bratnja — pl. Šator — V. Golija — Prenj — Troglav. Na tom području, prema ugovoru sa Italijom od 18. maja 1941. NDH nije imala pravo održavati ni podizati vojna utvrđenja, baze niti bilo kakve vojne objekte koji se mogu koristiti u ratne svrhe. Pored druge postojala je i tzv. treća zona. Ona je zahvatala dio NDH između granice druge zone i italijansko-njemačke demarkacione linije, koja se u NDH protezala od Samobora preko Gline, Bos. Novog, Sanskog Mosta, Mrkonjić-Grada, Jajca, D. Vakufa, južno od Sarajeva, Ustiprače do Rudog. Tu liniju razgraničenja između njemačke i italijanske interesne sfere odredili su Nijemci još pred kraj aprila i ona je taj pravac protezanja definitivno dobila polovinom maja.[43]

Prema odredbama sporazuma od 26. avgusta, sve domobranske jedinice u drugoj zoni potpale su od 1. sep-

[40] AVII, fond italijanskih dokumenata, k. 69, br. reg. 13, 15, 16, 18/3—2; k. 68, br. reg. 39/2—13 i 14, 41/2—18, 57/2—6; k. 663, br. reg. 4/1, 6/1a.

[41] Zbornik IV/1, dok. 13.

[42] Kad su italijanske trupe počele da zaposjedaju pojedine gradove u NDH, načelnik štaba 2. italijanske armije saopštio je 20. avgusta 1941. domobranskom oficiru za vezu da je »Duče našao za shodno preduzeti potrebne mjere za uspostavljanje reda i mira« pošto to nisu mogle učiniti ustaško-domobranske snage. (AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 20/2—1).

[43] Zbornik II/2, str. 543 i 570.

tembra u pogledu operativne upotrebe pod komandu 2. italijanske armije; ustaške jedinice morale su odmah napustiti tu zonu; rad civilnih ustaških organizacija stavljen je pod italijansku kontrolu, a civilna vlast prešla je u ruke komandanta 2. italijanske armije, pri čijem se štabu nalazio civilni komesar, delegat vlade NDH.[44]

Intervenciji italijanskih trupa protiv ustanka prethodile su vrlo rafinirane političke pripreme koje su imale za cilj da pocijepaju ustaničke redove, odvoje narod od komunista i narodnooslobodilačkoj borbi oduzmu masovnu bazu. U toj lukavoj i za ustanak opasnoj politici, Italijanima — okupatorima je punu pomoć pružila velikosrpska buržoazija. Njeni pojedini predstavnici (bivši političari i bogati trgovci), koji su se sklonili ispred ustaškog terora u italijansko anektirano područje u Dalmaciji, u toku avgusta počeli su se vraćati na oslobođenu teritoriju i pričati narodu da su mu Italijani prijatelji i da bi najbolje bilo da oni dođu u ustaničke oblasti i zaštite ga od ustaša.[45]

Ulazak italijanskih trupa u drugu zonu brzo je izazvao osjeku ustanka. U Hercegovini su Italijani spasili ustaško-domobranske snage od rasula. Poslije intervencije za Bileću dijelovi divizije »Marke« ušli su, početkom septembra, i u druge gradove u Hercegovini. Njima nigdje nije pružen ozbiljniji otpor.[46] U Bosanskoj krajini italijanske trupe nisu odmah zaposjele onaj dio druge zone koji su držale partizanske snage. Tek 9. septembra upućeni su dijelovi divizije »Sasari« prema Bos. Grahovu u koje su ušli bez otpora. Gotovo sve tamošnje ustaničke jedinice su se raspale ili su prešle u četnike.[47] Time je bilo završeno posjedanje demilitarizovane zone u Bosanskoj krajini. Ali Italijani su riješili da prodru u Drvar, koji je bio najznačajniji ustanički centar u Bosanskoj krajini (i Lici).

Već poslije gubljenja Bos. Grahova, štab Drvarske brigade je očekivao da će Italijani nastojati da prodru u Drvar. I kako su u to vrijeme jedinice brigade bile ori-

---

[44] AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 19/2, 20/2—1, 23/2—21, 25/2—6; k. 55, br. reg. 4/2; fond ital. dok. k. 401, br. reg. 415a—7.

[45] Zbornik IV/1, dok. 12, 13, 68 i 77.

[46] AVII, fond NDH, k. 1, br. reg. 27/2; Zbornik IV/1, dok. 204.

[47] Zbornik IV/1, dok. 111, 124 i 222.

jentisane prema Glamoču, Mliništima, Bos. Petrovcu i Bihaću, on je iz najbližih jedinica prikupio oko 200 boraca i uputio ih prema Italijanima da organizuju odbranu kod s. Resanovaca. Ali sa tom snagom Drvar se nije mogao pouzdano braniti. To je jasno uviđao i štab brigade i kako je, zbog tadašnjih osobenosti partizanske vojne organizacije (čvrsto vezivanje jedinica za teren) bilo gotovo nemoguće pomjeriti neki bataljon sa nekog od »frontova«, on je preduzeo mjere da se napusti taktika držanja ustaljenih frontova i da jedinice pređu na partizanski način borbe.[48]

Jači dijelovi divizije »Sasari« preduzeli su od 16. do 18. septembra nekoliko snažnih napada na partizanske snage na položaju sjeverno od sela Resanovaca, ali su bili odbijeni.[49] Poslije toga je štab 6. italijanskog korpusa riješio da sa divizijama »Sasari« (iz rejona Bos. Grahova) i »Bergamo« (iz rejona Glamoča) razbije partizanske snage i prodre u Drvar.[50] Znajući za te planove i Glavni stožer domobranstva je odlučio da sa snagama iz Bos. Krupe i Bihaća (oko pet ojačanih bataljona), uz sadejstvo garnizona u Bos. Petrovcu, izvrši prodor u Kulen-Vakuf i ovlada komunikacijama koje sa sjevera vode u Bos. Petrovac.[51]

Tako su se partizanske snage na području između rijeka Une i Sane našle pod koncentričnim udarom mnogo nadmoćnijeg neprijatelja, koji je 25. septembra prešao u napad. Iako je glavna kolona divizije »Sasari« bila zaustavljena, njena pomoćna kolona, koju su proveli četnici preko s. Trubara, uspjela je iznenadno da izbije pred Drvar. To je prisililo partizanske snage da napuste odbranu i na glavnom pravcu i da se u posljednjem momentu povuku iz Drvara i zapale fabriku celuloze, pilanu i veliko skladište drveta.[52] Divizija »Bergamo« prebacila se

---

[48] Isto, dok. 127, 137, 169, 170, 175, 195, 198, 222; Stenografske bilješke (AVII, k. 1994, br. reg. 4—1/3, 7—1/3).

[49] Zbornik IV/1, dok. 134, 152, 157, 158, 169, 175, 222.

[50] AVII, fond ital. dok. k. 82, br. reg. 50/2—a—6.

[51] AVII, fond NDH, k. 2, br. reg. 18/1, 20/1—10, 21/1—1, 22/1—1, 32, 23/1—1, 25/1—1.

[52] Zbornik IV/1, dok. 199, 202—5; AVII, fond ital. dok. k. 82, br. reg. 50/2a—6; fond NDH, k. 1, br. reg. 25/1—1; Stenografske bilješke k. 1994, br. reg. 4—1/3 i 7—1/3.

23. septembra iz Livna u rejon Glamoča. Njena pojava u tom kraju izazvala je rasipanje partizanskih redova.[53] Ustaško-domobranske snage uspjele su, i pored jakog otpora, koji su im pružili 1. i 2. bataljon brigade, da do 28. septembra ovladaju drumom Bihać — Bos. Petrovac i da tog dana zauzmu Oštrelj.[54]

Tako je krajem septembra razbijena partizanska slobodna teritorija južno od pl. Grmeča. Uporedo s tim otpočelo je previranje i osipanje u partizanskim jedinicama[55]. I tek što su se partizanski štabovi i komande počeli prilagođavati novoj situaciji, okupatori su početkom oktobra donijeli odluku da posjednu i tzv. treću zonu u NDH. Od 9. do 18. oktobra jaki dijelovi divizija »Lombardija« (iz 5. korpusa), »Sasari« i »Bergamo« (iz 6. korpusa) zaposjeli su garnizone Bihać, Bos. Krupu, Bos. Petrovac, Ključ, Sanski Most, Mrkonjić-Grad, Kupres, Bugojno i D. Vakuf. Partizanske jedinice, koje su se nalazile na pravcima nastupanja tih neprijateljskih snaga, povukle su se, gotovo bez ikakvog otpora, sa komunikacija[56]. Intervencija okupatora izazvala je osjeku ustanka u cijeloj Bosanskoj krajini, izuzev na Kozari, koja se nalazila izvan italijanskog okupacionog područja.

Angažovanje jakih okupatorskih snaga, naoružanih najmodernijim oružjem, koje su i same nastojale da ne izazovu borbu, zbunilo je još neučvršćene partizanske jedinice. Razni velikosrpski reakcioneri, koji u toj situaciji otvoreno istupaju kao četnici, nastojali su da ubijede srpski narod da su mu Italijani-okupatori prijatelji. Da bi se u tom svjetlu i sami predstavili, Italijani su, na primjer, u Hercegovini na više mjesta organizovali sahranjivanje žrtava koje su ustaše poubijale i bacile u jame, omogućili vjerske obrede u pravoslavnim crkvama (što su ustaše ranije zabranile), uzeli u zaštitu pojedine trgovce-Srbe, strijeljali dvojicu-trojicu ustaša itd.[57] U Bo-

[53] Isto.

[54] Zbornik IV/1, dok. 214—6, 218—21 i 224; IV/2, dok. 2, 3, 7; AVII, fond NDH, k. 2, dok. br. 25/1—1, 26/1—1, 27/1—1, 15, 28/1—1, 7, 29/1, 30/1.

[55] Zbornik IV/1, dok. 221; IV/2, dok. 2, 3, 8, 9; Stenografske bilješke AVII, k. 1994, br. reg. 1—1/3, 4—1/3 i 7—1/3.

[56] AVII, fond ital. dok. k. 82, br. reg. 47/2a—4, 2/3a—3 k. 3, br. reg. 8/1—6 i 16, 9/1—1, 2, 6 i 24; 10/1—1, 20/1—1 i 7.

[57] Zbornik IV/1, dok. 204; IV/2, dok. 109.

sanskoj krajini su nastojali da obnove razmjenu dobara između sela i grada, u okolini Drvara i Bos. Petrovca vozili su kamionima u sela so, šećer, kafu, duvan, makarone i drugo i zamjenjivali sa seljacima za stoku, mliječne proizvode, vunu i sl. Isto tako nastojali su da privuku stanovništvo i na radove: tucanje kamena radi opravke komunikacija, izgradnju baraka za smještaj trupa itd. Sem toga u prvo vrijeme su izbjegavali represalije prema stanovništvu, govoreći da se bore samo protiv komunista.[58]

Ta perfidna i lukava politika nije ostala bez uspjeha. Jedan dio boraca iz jedinica oko Glamoča, Drvara, Bos. Petrovca razišao se kućama. Relativno miran život i minimum životnih potreba — u kojima je seljak dugo oskudijevao, a što je sad, — poslije teškog ustaškog terora i žestokih borbi i velikih odricanja u ustanku nudio okupator — privlačilo je jedan dio naroda, kod koga još nije bila sazrela svijest da je to što nudi okupator privremeno, da je to sredstvo kojim hoće da uguši ustanak i osigura ustašku vladavinu. To je razlog što u kraju između rijeke Une i Sane sve do početka 1942. godine gotovo nigdje nije bilo napada na italijanske trupe.[59] Partizanske snage oko Jajca i Donjeg Vakufa brzo su prešle u napad na Italijane, ali je u ovom području dolazak Italijana izazvao snažan proces diferenciranja u ustaničkim redovima.[60]

U Hercegovini je situacija bila slična. Tek u novembru otpočele su ozbiljnije borbe protiv Italijana.

---

[58] Isto, IV/2, dok. 11, 14, 16, 20, 22, 23, 26; IV/3, dok. 25 i 93; Stenografske bilješke AVII, k. 1997, br. reg. 3—11/8, 5—4/3, 3—1/4; k. 1994, br. reg. 7—1/3, 4—1/3, 5—4/3

[59] Isto.

[60] Isto, IV/3, dok. 76 i 93; Stenografske bilješke AVII, k. 1994 br. reg. 2—1/7; 5—1/6

PRVA GLAVA

DOGAĐAJI KOJI SU PRETHODILI OFANZIVI

RASPLAMSAVANJE USTANKA U ISTOČNOJ BOSNI

Ulazak italijanskih trupa u drugu i treću zonu u velikoj je mjeri olakšao napore kvislinške NDH u borbi protiv ustaničkih snaga u onom dijelu Bosne koji se nalazio sjeverno od njemačko-italijanske demarkacione linije. Pošto su Italijani na svoje okupaciono područje u Hercegovini i Bosanskoj Krajini doveli jake snage (oko tri divizije), Glavni stožer domobranstva je iz tih oblasti izvukao gotovo sve ustaške i znatan dio domobranskih jedinica i prebacio ih najvećim dijelom u istočnu Bosnu, gdje je ustanak uzimao sve veće razmjere. U periodu od 1. septembra do 10. oktobra 1941. u tu oblast prebačeno je oko 14 domobranskih i ustaških bataljona i to uglavnom u rejon Sarajeva, Doboja, Zvornika i Bijeljine.[1] Pošto su se trupe u ovoj oblasti nagomilale, u Doboj je prebačen divizijski štab iz Osijeka i pod njegovu komandu stavljene su sve domobranske snage u istočnoj Bosni sjeverno od linije Zavidovići — Olovo — Kladanj — Zvornik[2]. Pa iako su ta pojačanja pristizala, situacija se za neprijatelja stalno pogoršavala. Specijalni Pavelićev opunomoćenik za gušenje ustanka u Bosni i Hercegovini, ge-

[1] AVII, fond NDH, k. 2, br. reg. 3/1—24, 25, 26; 4/1—8, 18; 5/1; 7/1—3, 4; 8/1; 9/1; 13/1—1, 14, 17, 25; 15/1—1, 2; 21/1—14; 26/1—12, 16, 17; k. 3. br. reg. 3/1—28.

[2] Isto, k. 2, br. reg. 13/1—1 i 17/1—1 i 2

neral Laksa, izvijestio je 11. septembra Glavni stožer domobranstva da su »naše vojne snage preslabe da uguše ovu pobunu«[3].

Naročito se ustanak rasplamsao na Jahorini, Romaniji, Birču i Ozrenu. Poslije povlačenja ustaško-domobranskih snaga iz Vlasenice došlo je do nešto bolje i organizovanije saradnje između partizanskih i četničkih jedinica. Oficiri koje je Draža Mihailović poslao u istočnu Bosnu brzo su uspjeli da stave pod svoju komandu gotovo sve četničke jedinice. I da bi učvrstili svoj položaj, odmah su preduzeli mjere da koliko-toliko srede četničke jedinice i da na taj način u njima dobiju oslonac pomoću koga će potkopati ustanak pod rukovodstvom komunista. U toku septembra je izvršena reorganizacija četničkih snaga; formirana su dva odreda (Srebrenički, jačine šest i Vlasenički u kome je trebalo biti sedam bataljona) i Planinski puk (jačine dva bataljona).[4] Prema planovima Draže Mihailovića, koji je bio u vezi sa kvislinškom vladom u Beogradu, četničkom akcijom je trebalo prisiliti okupatora da jedan dio Bosne priključe okupiranoj Srbiji.[5] Zbog toga su četnički oficiri bili spremni da se pridruže partizanskim jedinicama u borbi protiv ustaško-domobranskih snaga. Ali u isto vrijeme oni su preduzimali mjere da onemoguće borbu protiv okupatora. Još 25. avgusta, svega nekoliko dana poslije prelaska iz Srbije, major Dangić je, u ime štaba »Bosanskog četničkog odreda«, uputio pismo njemačkoj komandi u Zvorniku, u kome je između ostalog ponudio Nijemcima da im četnici predaju oružje ako oni i Italijani preuzmu vlast u Bosni.[6] U isto vrijeme je i Aćim Babić, samozvani »komandant Bosanskog ustanka«, svakako, pod uticajem Dangića, uputio pismo njemačkoj komandi u Sarajevu u kome je izjavio da se njegovi četnici ne bore protiv njemačkih trupa, već samo protiv ustaša.[7] Mada su ove prve kon-

---

[3] Isto, k. 2, br. reg. 11/1—9.

[4] AVII, »Č«, br. reg. BH-V-1822; BH-V-1823 i BH-V-1831/1. U sastavu svakog četničkog bataljona trebalo je da postoje po tri-četiri čete od po 30 boraca.

[5] Isto, »Č«, br. reg. BH-P-27; BH-V-1814.

[6] Isto, fond NDH, k. 1, br. reg. 31/2.

[7] Zbornik IV/1, dok. 53. Kurira koji je nosio pismo uhvatili su partizani.

takte sa Nijemcima krili, četnički komandanti su otvoreno iznosili svoj petokolonaški stav prema okupatorima, pa čak su i partizanske štabove savjetovali da se suzdrže od direktnih napada na Nijemce i da se bore samo protiv ustaša.[8]

Partizanskim štabovima brzo je postalo jasno da će sa četničkim jedinicama teško biti uspostaviti saradnju, jer je njihovi komandanti nisu željeli. Ali radi boraca iz tih jedinica, koji su bili spremni da se bore protiv okupatora i ustaša i koji su tražili saradnju sa partizanima, štabovi NOP odreda za sarajevsku i za tuzlansku oblast činili su više pokušaja da se uspostavi saradnja između partizanskih i četničkih snaga. Ti napori su bili u duhu linije KPJ, koja je nastojala da u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika ujedini sve jugoslovenske patriotske snage. Iskreno tražeći saradnju radi što uspješnije borbe protiv neprijatelja, partizanski štabovi su osuđivali i razobličavali četničke šovinističke postupke prema muslimanskom i hrvatskom stanovništvu kao i nedemokratski odnos prema narodu uopšte.[9]

Tako su se i na tlu istočne Bosne, u krilu ustanka, našle dve potpuno oprečne linije: prva, narodnooslobodilačka, koju su objektivno sačinjavale ne samo mase koje su na ovaj ili onaj način podržavale partizanske odrede, nego i onaj dio naroda koji se našao u četničkim jedinicama ili na njihovoj strani, i druga, velikosrpska, koju je predvodila buržoazija i njeni prirepci i koja je, boreći se za svoje klasne i »nacionalne« interese, nastojala da ustanak iskoristi kao sredstvo protiv velikohrvatske buržoazije (»ustaša«) a da ga poslije toga likvidira.

Ali, kako smo već vidjeli, četnički komandanti su bili prisiljeni da u početku prihvate saradnju sa partizanskim jedinicama. Još 24. avgusta su partizani iz Birča, zajedno sa četnicima iz okoline Han-Pijeska, preduzeli napad na neprijateljski garnizon u Kladnju. Partizani su bili prodrli u grad, ali zbog neaktivnosti četnika, morali su se povući. Poslije toga, 29. i 30. avgusta, kao i 5. i 14. septembra obnovljeni su napadi na taj garnizon, ali svaki put uspjeh nije postignut zbog slabog rada i neaktivno-

[8] Isto, dok. 318.

[9] Isto, dok. 9, 28, 53, 74, 89, 185.

sti četnika.[10] To priznaju i sami četnički komandanti. Tako je kapetan B. Šoškić — koji je došao zajedno sa Dangićem i koga je ovaj postavio za komandanta Planinskog četničkog puka — smatrao da su 5. septembra postojali svi uslovi da napad na Kladanj uspije »da nije bilo kukavica, strašljivaca i bekstva, nazovi četnika, takoreći iz samog Kladnja«. I pošto mu se pola »vojske« razbjeglo čak do Han-Pijeska i Vlasenice, on je hitno tražio da se bjegnuci svim silama povrate na front.[11] Slično se desilo i u napadu 14. septembra.[12]

Poslije neuspješnih napada na Kladanj, glavnina birčanskih partizana je bila upućena prema Zvorniku. Taj grad je trebalo osloboditi s ciljem da se uspostavi što čvršća veza sa zapadnom Srbijom, koja je dobrim dijelom bila slobodna. U sporazumu sa četnicima riješeno je da partizanske jedinice (oko četiri čete) napadnu ustaško-domobranske snage zapadno od Zvornika i tako spriječe intervenciju neprijatelja iz Tuzle, a da četničke jedinice napadnu sam grad. U napadu koji je izveden 22. septembra partizani su u potpunosti izvršili svoj zadatak. Međutim, četnici su se, poslije prodora u grad, rasuli po kućama i trgovinama radi pljačke, pa ih je neprijatelj protivnapadom izbacio iz mjesta.[13]

Slično se desilo i u borbama na pravcu prema Sarajevu. Poslije povlačenja neprijatelja iz Vlasenice, štab NOPO sarajevske oblasti uspostavio je saradnju sa Aćimom Babićem i majorom Dangićem radi izvođenja zajedničkih operacija.[14] Jedinice Romanijskog partizanskog bataljona i nekolike četničke čete napale su neprijateljski garnizon u Rogatici i 6. septembra izbacile ustaško-domobransku posadu iz grada. Ali zbog nediscipline četničkih jedinica neprijatelj je uspio, pošto se pribrao, da povrati grad.[15] Aktivnost partizana na Romaniji prisilila je neprijatelja da 22. septembra sa jakim domo-

---

[10] Isto, dok. 143; M. Zekić, n. m. 37—45.

[11] AVII, »Č«, br. reg. BH-V-1823/1.

[12] Isto, br. reg. BH-V-1823/1.

[13] AVII, fond NDH, k. 2, br. reg. 21/1—1, 2; 22/1—5; 23/1—1, 2; M. Zekić n. m.

[14] Zbornik IV/1, dok. 89, str. 200.

[15] Isto, dok. 94, str. 210.

branskim snagama preduzme napad s ciljem da ovlada ovim važnim ustaničkim rejonom i da tako uspostavi vezu sa svojim garnizonima u Rogatici i Višegradu. Za vrijeme tih borbi četnici su uputili jedan svoj bataljon da pomogne partizane. I upravo u vrijeme kad su partizanske snage vodile žestoku borbu i kad su se nalazile u teškoj situaciji, četnici su napustili svoje položaje i izvukli se iz borbe. Izvještavajući o tome štab sarajevske oblasti, komandant Romanijskog partizanskog bataljona Slaviša Vajner Čiča piše da se u borbama na Romaniji »pokazalo ... da je moral i borbenost naših partizanskih trupa znatno nad četničkim, da su četnici vrlo nepouzdani i nedisciplinovani i vrlo često čitave jedinice pokazuju mnogo kukavičluka ...[16]«

Tako je već u septembru počela opadati borbena vrijednost četničkih jedinica kako u napadnim dejstvima tako i u odbrambenim borbama, ako su se vodile dalje od sela iz kojih je njihovo ljudstvo mobilisano. Takvo stanje stvari došlo je kao prirodna posljedica situacije u kojoj su se četničke jedinice pojavile i okolnosti pod kojom su se razvijale. Nastale spontano, iz nužde zbog odbrane od ustaškog terora, okupljene oko hrabrijih i otresitijih pojedinaca ili oko ljudi koji su na neke načine odranije imali uticaj na uži ili širi krug svoje okoline, one su, bez sumnje, u početku ispoljile znatne borbene kvalitete, pogotovu kad su u prvim sudarima vidjele da mogu uspješno tući ustaško-domobranske trupe. Međutim, poslije borbi u avgustu, kad je oslobođena znatna teritorija i uspostavljeni »frontovi« prema Zvorniku, Kladnju, Olovu i oko Rogatice, na kojima se neprijatelj, uglavnom, pasivno branio, na ustaničku masu, svrstanu u četničke jedinice, nije više kao u početku tako snažno uticao faktor opasnosti od ustaškog terora, pa je kod nje, u svakom pogledu zaostale i bez jasne političke perspektive, postepeno počela djelovati oportunistička težnja da se sačuva glava i odbrani vlastita kuća i selo. To je i razlog zašto je zalaganje četničkih jedinica u pobrojanim napadima na gradove bilo prilično slabo. Pored tih razloga, mnogi četnički komandiri i komandanti iskoristili su sticaj okolnosti koje su ih izbacile na čelo manjih ili većih grupa

---

[16] Isto, dok. 220.

ustanika za lično bogaćenje, provod i sl.[17] Upravo, u četničkim redovima se težnja za bogaćenjem i ugodnim životom ostvarivala u srazmjeri sa stepenom vlasti koju je svaki pojedinac imao u četničkoj hijerarhiji. Naravno, sve je to moralo negativno uticati na moralno-političke i borbene kvalitete četničkih jedinica.

Ali, u septembru te negativne tendencije nisu mogle odmah ukočiti polet ustanka i jačanje partizanskih snaga. Uspješan početak borbe protiv okupatora i ustaša izazvao je vrlo masovan priliv boraca u partizanske jedinice. Zato je početkom septembra štab NOP odreda Bosne i Hercegovine naredio da se izvrši reorganizacija svih partizanskih jedinica, s ciljem da se one što bolje međusobno povežu i osposobe za izvršenje jačih udara po neprijatelju.[18] Prema tom naređenju u istočnoj Bosni je trebalo da se formiraju tri brigade. Ali poslije Savjetovanja Vrhovnog štaba u Stolicama od toga se odustalo. Umjesto brigada čije je formiranje bilo u toku, u duhu stoličkih odluka, pristupilo se stvaranju partizanskih odreda. Odlukom Glavnog štaba NOP odreda BiH na teritoriji istočne Bosne stvoreno je šest odreda i to: Majevički, Birčanski, Ozrenski, Romanijski, »Zvijezda« i Kalinovički.[19] U isto vrijeme formirani su i Okružni komiteti Partije koji su zahvatali područje pojedinih partizanskih odreda i imali zadatak da objedine rukovođenje partijskom organizacijom u vojsci i na terenu.

Da bi se očuvalo jedinstvo ustaničkih redova i u borbu protiv okupatora pokrenule sve patriotske snage, na inicijativu Glavnog štaba NOP odreda BiH, zaključen je, 1. oktobra u Drinjači sporazum sa Komandom bosanskih četničkih odreda o saradnji partizana i četnika u istočnoj Bosni. Tada je riješeno da se obrazuje zajednički operativni štab koji će rukovoditi operacijama protiv neprijatelja, ali bez prava da se miješa u unutrašnja organizaciono-politička pitanja jedinica. Tom štabu stavljeno je u dužnost da što prije razradi i sporazum o organizaciji

---

[17] Na primjer, Aćim Babić je znatan dio novca iz raznih ustanova u Han-Pijesku i Vlasenici prisvojio sebi; neki komandiri su opljačkali po 10—15 konja, volova i drugih vrijednosti itd.

[18] Zbornik IV/1, dok. 183.

[19] Isto, IV/3, dok. 2, 4, 93.

vlasti i o snabdijevanju jedinica.[20] Od strane partizana u Operativni štab ušli su Svetozar Vukmanović Tempo, Rodoljub Čolaković i Slobodan Princip Seljo, a od četnika: major Jezdimir Dangić, Pero Đukanović i kapetan Sergije Mihajlović, koji je određen za načelnika štaba. O tom sporazumu izdat je proglas.[21]

Sklapajući ovaj sporazum Glavni štab se nadao da će sa objedinjenim ustaničkim snagama pojačati udare protiv okupatora i ustaša. On je namjeravao da oslobođenjem Rogatice, Višegrada, Zvornika, Kladnja i Olova čvršće poveže slobodnu teritoriju istočne Bosne u jednu kompaktnu cjelinu a poslije toga da prenese težište operacija na zapad, prema dolini r. Bosne i na sjever, prema Majevici i Semberiji. U duhu te zamisli uglavnom će biti i orijentisana dejstva partizanskih jedinica u narednom periodu. Međutim, četnički komandanti su sporazumu prišli neiskreno, s namjerom da pred ustaničkim masama prikriju svoj petokolonaški rad na razbijanju partizanskih jedinica a time i ustanka u ovom dijelu Bosne.[22]

Četnička izdaja direktno je išla na ruku okupatorskim i ustaško-domobranskim snagama, koje su bile nemoćne da zaustave širenje ustanka u istočnoj Bosni. Naročito je za neprijatelja bila teška situacija u širem rejonu Sarajeva, zatim kod Doboja i Zvornika. Iako je polovinom oktobra raspolagao sa 34 domobranska, najmanje 4 —5 ustaških i 4 njemačka bataljona i sa oko 4 artiljerijska diviziona, neprijatelj je bio prisiljen uglavnom na odbranu. Istina, početkom oktobra Glavni stožer domobranstva pomišljao je da u istočnoj Bosni izvede — u isto vrijeme kad su Nijemci vršili svoju ofanzivu u Srbiji — »jednu operaciju većih razmjera«, ali je od toga odustao jer nije imao dovoljno snaga. Zato se sva pažnja neprijatelja usmjerila na to da očuva Tuzlanski basen sa dolinom Spreče, komunikacije i rudarski basen u dolini r. Bosne i da deblokira Rogaticu i Višegrad.[23]

---

[20] Čolaković, n. d. 32—37; AVII, »Č«, br. reg. BH-V-1832/2. U 9. tački sporazuma bilo je predviđeno da se u »svim oslobođenim selima, opštinama i srezovima izaberu narodni odbori, koji će vršiti svu vlast u pozadini«.

[21] Zbornik IV/2, dok. 1.

[22] Čolaković, n. d. 41—3.

[23] AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 1/1—22; 3/1—19; 3/1—20; 3/1—21; 3/1—28; 4/1; 7/1—1; 7/1—6; 8/1—19; 10/1—1/11/1—4; 11/1—9; 12/1—11; 20/1—28a.

Najteža situacija za neprijatelja je bila u oblasti oko Sarajeva. Dejstvom Romanijskog i dijelova Kalinovičkog partizanskog odreda bili su odsječeni ustaško-domobranski garnizoni u Rogatici, Višegradu i Goraždu. Kalinovički odred je ugrožavao komunikacije Sarajevo — Kalinovik i Sarajevo — Konjic, a aktivnošću jedinica odreda »Zvijezda« sjeverno i sjeverozapadno od Sarajeva bile su na udaru manje neprijateljske posade i željeznička pruga u dolini r. Bosne.[24]

U takvoj situaciji Glavni štab je naredio Romanijskom odredu da oslobodi Rogaticu. Za izvršenje tog zadatka odred je angažovao glavninu svojih snaga i jedan četnički bataljon. Prvo su očišćena sela u širem rejonu Rogatice od ustaške milicije, koja se uglavnom povukla u garnizon, pa su onda 13. oktobra ustaničke snage prešle u napad na sam grad. Pošto je neprijatelj — 2. bataljon Vojne krajine i 700 do 800 ustaša, seoskih milicionera i žandarma — blagovremeno izvršio pripreme za odbranu i posjeo sve jače zgrade koje je pretvorio u otporne tačke, to se uporno i žilavo branio, jer je očekivao da ga deblokiraju snage koje su u tom cilju upućene iz Sarajeva. Morala se zauzimati zgrada po zgrada. Poslije desetodnevnih žestokih borbi grad je oslobođen. Neprijatelj je uspio da se izvuče preko četničkih položaja ka Ustiprači, ostavivši u gradu bogat plijen ustanicima.[25]

Dok se vodila borba za Rogaticu, neprijatelj je uporno nastojao da se sa 13. domobranskim pukom probije dolinom r. Prače i spase ugrožene garnizone u Rogatici i Višegradu. Ali, kako je taj puk jedva dostigao do Stambulčića, neprijatelj je privukao nova pojačanja i 22. oktobra sa oko devet bataljona preduzeo napad s ciljem da deblokira Rogaticu i ovlada prostorijom između željezničke pruge Sarajevo — Višegrad i puta Sarajevo — Sokolac — Rogatica. Izvodeći aktivnu odbranu, dijelovi Kalinovičkog i Romanijskog odreda uspješno su zadržavali neprijatelja, koji je tek 26. oktobra prodro do s. Prače. Ali već tada su u dolinu r. Prače pristigle jedinice

---

[24] Isto, k. 3, br. reg. 1/1—22; 2/1—1, 2; 3/1—1, 28; 5/1—1 i 2.

[25] Zbornik IV/2, dok. 30, 113, 117, 120, 124; AVII, fond NDH, k 3, br. reg. 6/1—1; 8/1—1; 10/1—1; 14/1—1, 2; 19/1—1; 24/1—1; 24/1—6; 7; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 2—1/4 i 4—1/7; Istorijski arhiv KPJ, I/1, str. 15, 26, 27, 43, 44, 61.

koje su napadale garnizon u Rogatici.[26] Tog dana se ugasio neprijateljski napad i štab Bosanske domobranske divizije bio je prisiljen da naredi svojim snagama da pređu u odbranu i da otpočnu sa fortifikacijskom organizacijom zemljišta na prilazima Sarajevu. Glavne snage — u jačini od oko četiri puka — grupisane su istočno od Sarajeva sa zadatkom da organizuju odbranu u rejonu Prače, Pala i Mokrog.[27]

Poslije oslobođenja Rogatice još se više povećao priliv novih boraca pa su u toku novembra u sastavu Romanijskog odreda formirana još četiri bataljona. I muslimani su počeli prilaziti narodnooslobodilačkom pokretu. Krajem oktobra formirana je muslimanska partizanska četa, koja je u novembru prerasla u bataljon.[28] Romanijski odred je tad bio u naponu snage. Njegove jedinice još više su se aktivirale u cilju širenja slobodne teritorije. Prema dolini r. Drine upućene su snage u jačini jednog bataljona, koje su, zajedno sa bosanskim četnicima i partizanskim jedinicama iz Srbije, imale zadatak da oslobode Višegrad. One su zauzele G. i D. Lijesku i most u Višegradu stavile pod vatru, ali zbog četničke izdaje grad je ostao u neprijateljskim rukama.[29] Na pravcu prema Olovu jedan partizanski i jedan četnički bataljon zauzeli su 29. oktobra jedino preostalo ustaško uporište u s. Knežini i odbacili neprijatelja u Olovo, gdje se

---

[26] Zbornik IV/1, dok. 114; AVII, fond NDH, k. 3., br. reg. 12/1—11; 9/1—7; 13; 21/1—12; 23/1—1; 24/1—1; 25/1—1; 26/1—1; 27/1—1.

[27] Isto, dok. 125.

[28] Stenografske bilješke, AVII, k. 1998, br. reg. 4—1/7.

[29] Stenografske bilješke, AVII, k. 1998, br. reg. 4—1/7. Poslije oslobođenja Rogatice i neuspjeha neprijatelja u dolini r. Prače, ustaško-domobranski garnizon u Višegradu smjenile su 9. novembra italijanske jedinice. Oko te smjene vodili su se dugi pregovori između njemačkih, italijanskih i ustaških predstavnika. Višegrad se nalazio u njemačkom okupacionom području i Njemci su uporno nastojali da ga ustaško-domobranske snage odbrane. Međutim, kako je situacija tog garnizona bila krajnje teška, a Njemci i ustaše nisu imali snaga da intervenišu, to su nerado pristali da Višegrad i željezničke stanice Međeđu i Ustipraču posjednu italijanske trupe. Ubrzo poslije toga četnici su uspostavili kontakt i otpočeli saradnju sa Italijanima. (AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 27/1—1; 28/1—1; 30/1—1; k. 4, br. reg. 3/1—1; 5/1—1; 6/1—1; 8/1—12; 9/1—11; 12/1—11; 13/1—11/ Vishaupt, 90—3; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 4—1/7).

neprijateljski garnizon našao u poluokruženju. Isto tako i na pravcu prema Sarajevu postignuti su značajni uspjesi. Mokranjski partizanski bataljon prenio je svoju aktivnost u neposrednu blizinu Sarajeva. Njegovi dijelovi su još 16. oktobra drskim napadom uništili neprijateljsku posadu u utvrđenju na Glogu (oko 6 km. sjeveroistočno od Sarajeva), a noću 27/28. oktobra napali su carinarnicu na istočnoj ivici grada i zapalili opštinsku zgradu u Koševu, sjevernom predgrađu Sarajeva.[30] U isto vrijeme glavnina snaga Romanijskog i dijelovi Kalinovičkog odreda vršili su snažan pritisak na domobranske snage u dolini r. Prače. Zbog toga se neprijatelj morao povući iz s. Prače. Tom prilikom su, 3. novembra, dijelovi Kalinovičkog odreda razbili kombinovani bataljon 7. puka koji je pokušao da se izvuče iz s. Prače prema s. Pale preko Jahorine.[31]

Tako je početkom novembra neprijatelj bio odbačen na neposredne prilaze Sarajevu. U štabu 3. domobranskog zbora (korpusa) cijenilo se da se partizani pripremaju za napad na glavni grad Bosne i Hercegovine, pa su zbog toga sve raspoložive trupe stavljene u stanje pripravnosti.[32] U tim borbama oko Sarajeva značajnu ulogu odigrao je Kalinovički NOP odred. On je pored sadejstva romanijskim partizanima u razbijanju neprijateljske intervencije prema Rogatici, uspio da očisti prostoriju južno od Sarajeva od manjih neprijateljskih dijelova. Neprijatelj je uporno nastojao da održi drum Sarajevo — Kalinovik — Foča u svojim rukama, jer mu je on, poslije prekida komunikacija u dolini r. Prače, bio jedini komunikacijski pravac kojim su se mogle snabdijevati snage u dolini gornjeg toka Drine, ali su ga u tome spriječile jedinice Kalinovičkog NOP odreda. Stalnim rušenjem

---

[30] Zbornik IV/2, dok. 129; AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 29/1—1; 30/1—1; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 2—1/4.

[31] Isto, dok. 44—47 i 172.

[32] AVII, fond NDH, k. 4, br. reg. 5/1—1. (Da je stvarno neprijatelja uhvatila panika i da se bojao neposrednog napada na Sarajevo vidi se i po tome što su 30/31. X 1941, kada je u noći data uzbuna, petorica policijskih funkcionera, koji su imali za dužnost da organizuju župsko redarstvo, prvim vozom pobjegli iz Sarajeva. — (Izvještaj Zapovjedništva Vojne krajine Ministarstvu hrvatskog domobranstva od 5. XI 1941, AVII, k. 61a, br. reg. 9/6—1).

mostova i drugih objekata na drumu, zasjedama i na kraju oslobođenjem s. Trnova, odred je prekinuo ovu komunikaciju i tako sasvim izolovao ustaško-domobranske garnizone u dolini r. Drine. U to vrijeme Kalinovički partizanski odred brojno se znatno povećao, pa je u svom sastavu imao šest bataljona.[33]

Sjeverno i sjeveroistočno od Sarajeva dejstvovao je partizanski odred »Zvijezda«. U toku oktobra on je izvršio više napada na željezničke pruge Sarajevo — Zenica, Semizovac — s. Srednje i Podlugovi — Vareš. Uporedo s tim likvidirao je sve žandarmerijske stanice i manje neprijateljske posade na svojoj teritoriji. Takva vojnička i politička aktivnost privlačila je svakodnevno u jedinice nove borce. I u zeničkom kraju počele su sitnije akcije. Tamo je krajem oktobra upućeno nekoliko komunista oko kojih su se počeli okupljati borci.[34] Neprijatelj je bio vrlo osetljiv na dejstva jedinica odreda »Zvijezda«, jer su se ona izvodila u neposrednoj blizini važnih industrijskih i rudarskih centara: Vareša, Kaknja i Breze. Zato je on brzo pojačao svoje garnizone u tim mjestima, ali zbog angažovanja glavnih snaga u borbama sa Romanijskim odredom, nije mogao preduzeti neke veće akcije čišćenja u tom kraju. To je olakšalo sređivanje prilika u partizanskim jedinicama.[35] U novembru je odred držao slobodnu teritoriju koja se prostirala između Sarajeva — Olova — Vareša i Breze. Time su bili stvoreni povoljni uslovi za nanošenje jačih udara ovim industrijskim centrima.

Partizanske jedinice u oblasti oko Sarajeva postigle su u toku oktobra i novembra krupne rezultate: pod njihovom kontrolom nalazila se prostrana slobodna teritorija od planine Jahorine na jugu, r. Drine na istoku do Olova i Vareša na sjeveru i r. Bosne na zapadu. Neprijatelj je još samo držao Sarajevo sa njegovom najbližom

---

[33] Zbornik IV/2, dok. 43, 136; AVII, fond NDH, k. 4, br. reg. 2/1—1; Stenografske bilješke k. 1994, br. reg. 8—1/8. (Tad je u sastavu Kalinovičkog partizanskog oderda bio i Konjički bataljon, koji je kasnije ušao u sastav Hercegovačkog partizanskog odreda).

[34] AVII, fond NDH, k. 3 br. reg. 1/1—1; 3/1—1, 4/1, 4/1—2, 5/1—1 i 2, 6/1—1, 7/1—1, 8/1—1, 10/1—1, 11/1—1, 13/1—1, 24/1—2, 26/1—1, 28/1—1; Stenografske bilješke k. 1997, br. reg. 1—1/2.

[35] Isto, k. 3, br. reg. 4/1—2; 4, br. reg. 5/1—1, 9/1—11, 10/1—11.

okolinom i usku traku doline r. Bosne. Ali ovakav burni razvitak tih partizanskih odreda koji su imali ukupno 15 bataljona, nosio je u sebi i ozbiljnu krizu — jačanje četničkog uticaja — koja se počela snažno odražavati na nekim partizanskim jedinicama. Pa i pored toga situacija se za ustaško-domobranske snage toliko pogoršala da su bile nemoćne da izvedu bilo kakvu jaču ofanzivnu operaciju u oblasti oko Sarajeva.[36]

U sličnoj situaciji nalazile su se ustaško-domobranske jedinice u Tuzlanskom basenu i dolini r. Spreče. Oslanjajući se na dejstva Nijemaca u Srbiji, ustaško-domobransko-njemački garnizon iz Zvornika, sa pojačanjima iz Tuzle i Bijeljine, pokušavao je od 6. do 10. oktobra da odbaci partizanske i četničke snage južno od druma Zvornik — s. Capardi i da prodre prema s. Drinjači i s. Papraći. Neprijatelj je u početku imao uspjeha, ali su dijelovi Birčanskog odreda smjelim protivnapadima dvaput razbili neprijatelja, koji je bio prodro na brdo Rudnik ispred Paprače i tako pomogli i četničkim jedinicama da zaposjednu svoje položaje na Veljoj Glavi sa kojih su se bile povukle. Na kraju su ustaško-domobranske snage bile prisiljene da pređu u odbranu oko Zvornika. Partizanski delegati u zajedničkom Operativnom štabu pokušavali su više puta da privole četničke predstavnike da se organizuje i zajednički izvede napad na Zvornik, ali su četnički komandanti sa Dangićem na čelu, raznim izgovorima to onemogućili.[37]

Slično se desilo i sa napadom na Kladanj. Još početkom oktobra Glavni štab je naredio da dijelovi Birčanskog i Ozrenskog partizanskog odreda zauzmu s. Stupari i presijeku vezu između Tuzle i Kladnja, a poslije toga da sa sjeverne i istočne strane napadnu Kladanj, koji je u isto vrijeme trebalo da napadnu i četnici sa juga i jugozapada.[38] Oslobođenjem tog mjesta trebalo je da se uspostavi čvršća veza između Birčanskog i Ozrenskog partizanskog odreda i da se neposrednije ugrozi Tuzlanski rudarski basen. Ozrenski odred — u kome je polovi-

---

[36] Vishaupt, 95—97.

[37] Čolaković, n. d. 166 i 187.

[38] Isto, 41s.

nom oktobra u duhu stoličkih odluka izvršena reorganizacija — imao je tri bataljona. Za zadatke prema Kladnju štab odreda je uputio grupu od oko 150 dobro naoružanih boraca koja je, pod komandom političkog komesara i zamjenika komandanta odreda, u blizini s. Stupara 28. oktobra uspostavila vezu sa jedinicama Birčanskog odreda.[39] Selo Stupare branio je 1. bataljon 8. puka (bez jedne čete) sa nešto ustaške milicije. Birčanski i ozrenski partizani izvršili su napad na neprijatelja i u toku 29. i 30. oktobra potpuno ga razbili. Neprijatelj je izgubio više od jedne trećine ljudstva i cijenio da »situacija na pravcu Kladanj — Tuzla ne može biti ozbiljnija nego što je sad«. Ali i pored toga napad na Kladanj nije izvršen. Četnici su u posljednjem trenutku otkazali svoje učešće, a 1. novembra uslijedila je intervencija neprijatelja iz Tuzle. U toj situaciji dijelovi Ozrenskog odreda povukli su se preko Konjuha, a čete Birčanskog odreda na svoje stare položaje.[40] Tako se ustalila situacija i kod Kladnja. Birčanski partizanski odred se morao razvući na širok front od Zvornika do Kladnja. To je vezalo njegove jedinice za položaj i one su sve do kraja godine uglavnom bile pasivne. Sva pažnja rukovodstva se morala usmjeriti na vojničko i političko učvršćenje jedinica. U novembru su u odredu formirana dva, a u decembru još jedan bataljon. U isto vrijeme partijska i vojna rukovodstva vodila su vrlo upornu političku borbu protiv četničke izdaje i rovarenja u partizanskim četama.[41]

Tako se, najviše zbog četničke izdaje, situacija istočno od Tuzle »umirila«. Međutim zapadno od Tuzle borbe su se svakodnevno vodile i Ozrenski partizanski odred sve je više privlačio pažnju neprijatelja. Samo u toku oktobra on je izvršio preko 30 napada na prugu od kojih su 9 bili na teretne, oklopne, putničke i vozove sa trupama.[42] Uporedo sa dejstvima štab odreda posvećivao je ozbiljnu

[39] Isto, 41; Vujasinović n. d. 112, 116, 124, 125; AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 2/1—1; 3/1—1; 4/1, 6/1—1, 7/1—1, 8/1—1, 14/1—1; 16/1—1, 18/1—1, 20/1—1, 24/1—1, 27/1—1, 31/1—1.

[40] AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 29/1—1, 29/1—12, 30/1—1, 30/1—8, 31/1—1; k. 4, dok. br. 1/1—1; Vujasinović, n. d. 129 i 131; M. Zekić n. m.

[41] Isto.

[42] AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. od 1 do 31.

pažnju vojničkom učvršćenju jedinica i pozadine. Početkom novembra formiran je Udarni bataljon, koji je prvenstveno trebalo da služi kao odredska rezerva i da osigurava slobodnu teritoriju sa jugoistočne strane.[43] Jačanje i aktivnost Ozrenskog NOP odreda prisilili su neprijatelja da polovinom novembra preduzme jedan ozbiljniji napad na njegove jedinice koje su se nalazile južno od ušća r. Spreče u r. Bosnu. Ali su dijelovi 2. i 3. bataljona spremno dočekali neprijateljski napad i tom prilikom razbili i dijelom uništili 3. bataljon 2. domobranskog puka.[44] Tom pobjedom Ozrenski odred se učvrstio, stekao samopouzdanje i postao još veća prijetnja neprijateljskim komunikacijama u dolini r. Bosne i Spreče.

Takođe i na Majevici se situacija popravila. Poslije povlačenja Bijeljinske čete u Srbiju i razbijanja Majevičke čete u rejonu Lopara, preduzete su mjere da se ožive borbe i u sjevernom dijelu istočne Bosne. Tamo je upućen komandant štaba NOP odreda za tuzlansku oblast, koji je krajem septembra formirao Majevički NOP odred u sastavu od tri čete sa svega 50 boraca.[45] Odred se odmah aktivirao. Na prostoru između Bijeljine, Brčkog i pl. Majevice u toku oktobra neprekidno su vršeni napadi na manje neprijateljske posade po selima i na komunikacije. Uz to i partijske organizacije iz gradova, naročito iz Tuzle i Bijeljine, pružile su značajnu pomoć odredu u oružju i sanitetskom materijalu. Sve je to pomoglo da se prebrodi i savlada ona pometnja koja je nastala u septembru. Tome je doprinio i povratak Bijeljinske čete iz Srbije. Već početkom novembra Majevički NOP odred imao je dva bataljona u kojima je bilo oko 200 boraca.[46]

Sredinom novembra 1941. istočna Bosna je izrasla u jedno od najjačih žarišta ustanka u Jugoslaviji. U sastavu njenih šest partizanskih odreda nalazila su se 23 bataljona u kojima je bilo oko 7 000 boraca.

---

[43] Vujasinović, n. d. 139, 140, 147.

[44] AVII, fond NDH, k. 3, br. reg. 15/1—13, 16/1, 17/1—7; Vujasinović, n. d. 147—153.

[45] AVII, Stenografske bilješke, k. 1994, br. reg. 4—/2.

[46] AVII, fond NDH, k. 3., br. reg. 3/1—1, 6/1—1, 8/1—1, 10/1——1, 15/1—1, 20/1—1, 22/1—1, 24/1—1, 25/1—1, 26/1—1, 27/1—1, 28/1—1, 29/1—1, 30/1—1; Stenografske bilješke, k. 1994, br. reg. 4—1/2 i 5—1/2.

Dok su tako partizanski odredi istočne Bosne ulagali maksimalne napore da neprijatelju nanesu što veće gubitke i da prošire slobodnu teritoriju, četnici su ne samo sabotirali zajedničku saradnju na frontu, nego su smišljeno radili na razbijanju partizanskih jedinica i na dezorganizovanju pozadine.

Četnički predstavnici u Operativnom štabu onemogućili su napad na Zvornik i Kladanj, a u ostalim borbama, koristeći se uspjesima partizanskih odreda, njihove jedinice su vršile pljačku, nasilja i ubistva nad muslimanskim i hrvatskim stanovništvom. Oni su po direktivama Draže Mihailovića, koji se već tada vezao za okupatora, gotovo otvoreno radili na tome da onemoguće borbu protiv Nijemaca i da ustanku daju karakter borbe srpskog naroda protiv muslimana i Hrvata. Na primjer, jedan od razloga zašto četnici nikako nisu htjeli da izvrše ugovoreni napad na Zvornik bio je u tome što su početkom oktobra saznali da se u tom garnizonu nalaze dijelovi jednog njemačkog »landesšicen« bataljona. Da bi postigli te svoje ciljeve, oni su povlađivali stihijnosti ustaničkih masa, podsticali šovinističke strasti i u isto vrijeme zastrašivali ustanike okupatorskom silom i tehnikom.[47] Takva petokolonaška politika imala je uspjeha kod jednog dijela masa, koje su, zaostale i politički neprosvijećene, počele da gube perspektivu i borbeno raspoloženje i da priželjkuju da se stanje nekako smiri. Četnički oficiri su to još više podgrijavali propagandom da se Nijemci u Srbiji bore samo protiv partizana a da četnike — nacionaliste — ne diraju; zatim, da će Nedić okupirati istočnu Bosnu itd. I jedan dio nedovoljno svjesnih boraca iz partizanskih jedinica počeo se kolebati i odlaziti iz partizanskih u četničke jedinice. Krajem oktobra stavilo se pod četničku komandu oko 100 boraca iz Birčanskog odreda, a u drugoj polovini novembra to prelaženje boraca u četničke jedinice počelo je i iz Romanijskog odreda.[48]

Uporedo sa radom na razbijanju partizanskih jedinica četnici su ometali uspostavljanje reda i sređivanje

---

[47] Zbornik IV/2, dok. 57, 58, 87; Čolaković, n. d. 82 — 102, 121.

[48] Zbornik IV/1, dok. 58 i 87; AVII, Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 2—1/4, 4—1/4, 4—1/7; M. Zekić, n. m.

prilika u pozadini. Naročito su uporno nastojali da onemoguće rad organa narodne vlasti — narodnooslobodilačkih odbora. Gdje god su mogli, pa i u čisto partizanskim krajevima, uspostavljali su stare opštinske uprave i žandarmerijske stanice. Raspuštene, samovoljne i pljački sklone četničke jedinice vršljale su po pozadini i terorisale stanovništvo.[49]

Mada su se oštro suprotstavljali razornom radu četničkih oficira, partizanski predstavnici u zajedničkom Operativnom štabu u početku su gajili nadu da će u saradnji sa četnicima, koji su tad u istočnoj Bosni imali u svojim jedinicama oko 4 000 boraca, uspjeti da oslobode neke gradove i da će pojačati udarce po neprijatelju. U tom cilju partizani su pomagali četničke jedinice oružjem i municijom, dobijenim iz Užica ili zaplijenjenim od neprijatelja. Međutim svakim danom se sve više pokazivalo da saradnja sa četničkim rukovodstvom ne daje nikakve koristi; sve više je postajalo očigledno da četnički oficiri, koje je u istočnu Bosnu uputio Draža Mihailović, smišljeno rade na razbijanju partizanskih jedinica i na slamanju ustanka.[50] Naročito su se odnosi zaoštrili početkom novembra, kada je D. Mihailović naredio četničkoj komandi u istočnoj Bosni da pristupi razoružavanju partizana i da prebaci tri četvrtine svojih snaga u Srbiju radi učešća u napadu na Užice u kome je bilo sjedište Vrhovnog štaba NOP odreda Jugoslavije.[51] Četnički štab nije mogao izvršiti tu direktivu svoje Vrhovne komande jer njegove jedinice tad još nisu bile spremne da napadnu partizane, ali je zato gotovo potpuno onemogućio saradnju sa partizanima u zajedničkom Operativnom štabu.

Da bi se otklonila razmimoilaženja i ostvarilo jedinstvo ustaničkih masa, na inicijativu Glavnog štaba NOP odreda BiH održana je u Vlasenici 16. i 17. novembra konferencija kojoj je prisustvovalo oko 100 delegata iz partizanskih i četničkih jedinica. Partizanski predstavnici su raskrinkali politiku četničkog rukovodstva kao izdaju ustanka i oštro se suprotstavili njihovim namjerama da se borba protiv okupatora skrene na kolosijek bratoubilač-

---

[49] Zbornik, IV/1, dok. 57 i 58.

[50] Isto, dok. 47, 57, 58, 87; Čolaković, n. d. 165 i 166.

[51] AVII, »Č«, br. reg. VK-V-2.

kog rata. Četnički predstavnici su napustili zajedničku sjednicu i na svom posebnom skupu formirali »Privremenu upravu istočne Bosne«.[52]

Tako je i u istočnoj Bosni proces diferenciranja u ustaničkim redovima postepeno doveo četničke jedinice na poziciju otvorenih neprijatelja narodnooslobodilačkog pokreta. U tom periodu, istina, četničkim oficirima nije pošlo za rukom da pokrenu svoje jedinice u oružane napade na partizanske odrede, jer su za to bili vojnički slabi a dio narodnih masa, koje su imali za sobom, nije bio spreman da odobri taj korak.[53] Ali, već od novembra i u istočnoj Bosni četnici se, da bi slomili ustanak, povezuju sa okupatorom i stavljaju u njegovu službu. Prvi korak u tom pravcu učinili su četnici još 11. novembra u Višegradu, gdje je major Todorović sklopio sporazum sa Italijanima o nenapadanju, »kolaboraciji srpskih četnika i Italijana protiv komunista« i o »obezbeđenju pruge Rudo — Most na Limu — Višegrad i druma Uvac — Dobrun — Višegrad od strane srpskih dobrovoljačkih četnika a protivu partizana . . .«[54] Poslije toga ta saradnja sa Italijanima još se više produbila. U drugoj polovini novembra, kad su se odsječeni ustaško-domobranski garnizoni u Goraždu i Foči nalazili u teškoj situaciji i kad su se bili stvorili uslovi da dijelovi Romanijskog i Kalinovičkog odreda oslobode dolinu Drine, Italijani su, poslije sklopljenog sporazuma u Goraždu,[55] prepustili te krajeve četnicima jer nisu imali snaga da ih brane pošto su u to vrijeme bili angažovani za odbranu Pljevalja od napada crnogorskih partizanskih jedinica. Na taj način su četnici u stvari eksploatisali dvomjesečne borbe Romanijskog i Kalinovičkog partizanskog odreda, koji su odsjekli ustaško-domobranske snage u Višegradu, Goraždu i Foči, i u isto vrijeme onemogućili spajanje partizanskih jedinica iz istočne Bosne i Crne Gore.[56]

---

[52] Zbornik IV/2, dok. 57 i 58; Čolaković, n. d. 187—200; AVII, fond NDH, k. 63, br. reg. 46/2—3.

[53] Isto, dok. 87; Čolaković, n. d. 199—201.

[54] AVII, »Č«, br. reg. BH—X—28/2.

[55] Zbornik II/3, dok. 122.

[56] AVII, fond NDH, k. 4, br. reg. 29/1—6, 30/1—5, 30/1—13; k. 5, br. reg. 3/1—1, 4/1—2, 12); Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 4—1/7.

Poslije zaposjedanja Goražda i Foče od strane četnika početkom decembra, veći broj njihovih oficira se prebacio na teritoriju Kalinovičkog odreda. Njihovo djelovanje se brzo osjetilo. I u tom kraju, gdje ih ranije nije bilo, stvaraju se prve četničke čete u koje pridolaze kolebljivi borci iz partizanskih jedinica. U drugoj polovini decembra to osipanje uzelo je šire razmjere, tako da je Kalinovičkom odredu prijetilo rasulo. I kod Romanijskog odreda takođe se pojačalo osipanje. Sličan proces, ali manjih razmjera, odvijao se i u odredu »Zvijezda«.[57] Da bi pojačao svoje snage u istočnoj Bosni i pokrenuo ih u oružanu borbu protiv partizanskih jedinica, Draža Mihailović je uputio iz Srbije Cersku četničku brigadu i dijelove Zlatiborskog odreda ka Višegradu, Rogatici i Vlasenici.[58]

U takvoj situaciji, odmah poslije konferencije u Vlasenici, Glavni štab NOP odreda BiH riješio je da čvršće poveže slobodnu teritoriju na Romaniji i Zvijezdi sa teritorijom Ozrenskog partizanskog odreda i da napore partizanskih jedinica iz tih krajeva usmjeri ka industrijskom basenu u dolini r. Bosne, da iz njega mobiliše što više rudara i drugih radnika i da se, sa tako ojačanim partizanskim jedinicama, pripremi za obračun sa četnicima koji je bio neizbježan.[59]

Tako je krajem novembra i početkom decembra težište partizanskih dejstava bilo preneseno prema Sarajevu i dolini r. Bosne. Ali u isto vrijeme i neprijatelj je obratio više pažnje tom području. Prema odluci ustaške vlade, Glavni stožer domobranstva preduzeo je sa oko 16 bataljona i 4 artiljerijska diviziona napad na Ozrenski NOP odred s ciljem da ga uništi i da tako osigura komunikacije u dolini r. Bosne i r. Spreče. U žestokim borbama, koje su trajale od 3 — 12. decembra, Ozrenski odred je uspio da slomi neprijateljski napad i održi svoju teritoriju izuzev nekoliko tačaka, udaljenih 2—3 kilometra od desne obale r. Bosne. Pored znatnih gubitaka u ljudstvu,

---

[57] Zbornik IV/2, dok. 87; Stenografske bilješke AVII, k. 1994, br. reg. 8—1/8; k. 1997, br. reg. 1—1/2.

[58] Čolaković, »Zapisi« II, str. 219s i 261s.

[59] Zbornik IV/2, dok. 69; Čolaković, n. d. 166, 224, 230, 233; Vujasinović, n. d. 188.

neprijatelj je izgubio i priličnu količinu naoružanja što je omogućilo odredu da u prvoj polovini decembra formira još jedan bataljon.[60]

Drugo jako žarište borbi u istočnoj Bosni bilo je oko Pala. Poslije odbacivanja neprijatelja iz s. Prače, Romanijski odred je angažovao u drugoj polovini novembra svoje jake snage u napadima na neprijateljske posade u širem rejonu Pala. Bila je uspostavljena veza sa nekim domobranima iz 15. puka koji su pripremali pobunu u toj neprijateljskoj jedinici. Ali neposredno pred sam napad, 24. novembra, neprijatelj je otkrio te pripreme, pohapsio i strijeljao organizatore, a onda, u toku 26. i 27. novembra, odbio napad Romanijskog odreda na Pale.[61] Poslije kratkog zatišja, borbe oko Pala su oživjele 8. decembra i do polovine tog mjeseca partizanske snage su pokušavale da ovladaju ovim važnim uporištem u spoljnoj odbrani Sarajeva, ali u tome nisu uspjele.[62]

Uspjeh nije postignut ni u napadu na Vareš. Početkom decembra odred »Zvijezda« je radi napada na to industrijsko i rudarsko mjesto ojačan jednim bataljonom Romanijskog odreda. Angažujući glavninu svojih snaga, taj odred je 10. decembra prešao u napad i u toku tog i narednog dana protjerao posade ustaške milicije iz selâ Daštansko, Pržići, Visnjići, Tisovci i Diklići, i prekinuo željezničku prugu između Podlugova i Vareša.[63] Ali prilično spor rad partizanskih jedinica na prilazima gradu, kao i relativno slabe snage koje su obezbjeđivale napad od intervencije iz Breze, omogućili su neprijatelju da blagovremeno uputi pojačanja (1 domobranski i 1 njemački bataljon) u Vareš, koja su stigla upravo u vrijeme kad je kod posade bila kriza. Partizanske jedinice ovladale su položajima neposredno iznad Vareša, ali u grad nisu mogle prodrijeti.[64] Zbog priprema za zauzimanje Olova, dalji napadi na Vareš su obustavljeni.

---

[60] A. Đonlagić, Ozrenska operacija, VIG, 6/1956, 3—35

[61] AVII, fond NDH, k. 4, br. reg. 21/1, 23/1, 24/1, 25/1, 26/1, 27/1, 29/1—7; k. 61, br. reg. 54/4—1.

[62] Isto, k. 5, br. reg. 8/1, 10/1, 11/1, 12/1 i 16/1.

[63] Zbornik IV/2, dok. 69 i 77; AVII, k. 5, br. reg. 10/1, 11/1, 12/1; Stenografske bilješke, k. 1997, br. reg. 1—1/2.

[64] Isto, IV/2, dok. 77; AVII, k. 5, br. reg. 12/1, 13/1; Stenografske bilješke, k. 1997, br. reg. 1—1/2.

Glavni štab je očekivao da će oslobođenjem Olova bolje povezati Romanijski i odred »Zvijezdu« sa Ozrenskim partizanskim odredom. I pošto su se u kraju oko Olova nalazile i četničke jedinice, napad na to mjesto je organizovan zajedničkim snagama: sa partizanske strane angažovana su dva bataljona — jedan iz Romanijskog a drugi iz odreda »Zvijezda« (ukupno oko 700 boraca), a od strane četnika razne jedinice u jačini od preko 400 boraca. Ozrenski odred dobio je zadatak da presiječe željezničku prugu Olovo — Zavidovići i da tako spriječi neprijateljsku intervenciju ka Olovu.[65] Napad je počeo 17. decembra i neprijatelj (oko 400 domobrana, milicionera i žandarma) je pružao otpor cio dan, ali je pred veče razbijen i prisiljen na povlačenje. U mjesto su upale pored partizanskih i četničke jedinice koje su odmah počele da pljačkaju i haraju po gradu.[66] Nekoliko dana kasnije i jedan ojačani bataljon Ozrenskog odreda napao je i razoružao neprijateljske posade u selima Vozuća, Stog i Krivaja, a zatim se sa glavninom snaga orijentisao prema Zavidovićima.[67]

Iako su u napadu na garnizon u Olovu i na neprijateljska uporišta u dolini Krivaje ustaško-domobranskim snagama nanijeti znatni gubici (preko 300 mrtvih, ranjenih i zarobljenih), ipak ove borbe nisu donijele očekivane rezultate. U oslobođenu dolinu Krivaje upala je četnička Cerska brigada koja je došla iz Srbije. Njenim ubacivanjem u to područje s jedne strane je onemogućeno povezivanje partizanskih odreda a s druge, četničko rukovodstvo je proširilo područje svog djelovanja i na Ozrenski NOP odred i uspjelo da se poveže sa četničkim grupama zapadno od r. Bosne, s kojima do tada nije imalo veze.[68]

Sredinom decembra situacija u istočnoj Bosni bila je teška jer se stalno pojačavao proces osipanja partizanskih jedinica u gotovo svim odredima. Četnicima je i situacija išla na ruku. Pod pritiskom nadmoćnijih njemačkih i kvi-

---

[65] AVII, Stenografske bilješke, k. 1997, br. reg. 1—1/2; Vujasinović, n. d. 188.

[66] Zbornik IV/2, dok. 83, 178, 196; AVII, k. 5, br. reg. 17/1, 18/1—5, 19/1; Stenografske bilješke, k. 1997, br. reg. 1—1/2; Vujasinović, n. d. 194s.

[67] Zbornik IV/2, dok. 178 i 196; AVII, k. 5., br. reg. 21/1; Vujasinović, n. d. 189, 192s.

[68] Vujasinović, n. d. 192—8; AVII, »Č«, br. reg. 4671.

slinških snaga partizanske jedinice iz Srbije morale su se povući u Sandžak. Privremeni poraz partizanskih snaga u Srbiji četnici su smišljeno koristili u svojoj propagandi, nastojeći da tim primjerom dokažu narodu da je borba protiv okupatora, zbog njegove velike snage, bezizgledna. Ta petokolonaška demagogija zatim proturanje glasina da će u istočnu Bosnu doći Nedićevi odredi, podsticanje pljačke, naročito u fočanskom i čajničkom srezu, a i na partizanskoj slobodnoj teritoriji, izazvali su kolebanje među jednim dijelom ustanika seljaka, kojima je u tom periodu, kada se ratu nije vidio kraj, četnička politika paktiranja sa okupatorom radi »zaštite naroda«, »srpstva« i sl., izgledala »pametnija« od partizanskog insistiranja za bespoštednu i beskompromisnu borbu protiv okupatora i svih domaćih izdajnika. Zbog toga je već u decembru otpočelo jenjavanje ustaničkog zamaha.[69]

ODLUKA NEPRIJATELJA ZA OFANZIVU

Mada je pedantno prikupljao i izučavao sve informacije o ustaničkim snagama, neprijatelj nije osjetio da je u istočnoj Bosni otpočeo proces slabljenja partizanskih snaga. Naprotiv, on je imao utisak da se ustanički pokret još više širi i dobija u snazi. Polovinom novembra je štab 3. domobranskog zbora (korpusa), čije je sjedište bilo u Sarajevu, izvijestio Glavni stožer (Generalštab) domobranstva da je partizanska borba u istočnoj Bosni uzela velikog maha, da se »cielo područje od r. Bosne i željezničke pruge Sarajevo — Bos. Brod prema istoku do r. Drine, zatim na sjeveru do r. Spreče nalazi u rukama pobunjenika, osim Zeničkog basena, Kaknja, Olova, Kladnja, Vareša i Breze«, i da će i ta mjesta pasti u ruke ustanika ako ne dođe brza i efikasna pomoć. Navodeći to, isticao je da je partizanska akcija upravo usmjerena prema tim industrijskim i rudarskim mjestima, »gdje je zaposljen veliki broj radnika, koji su inače komunistički nastrojeni« i da bi pad tih mjesta doveo u opasnost i samo Sarajevo. Zbog toga je predlagao da se njegove snage u istočnoj Bosni ojačaju najmanje sa još dva puka i da se

[69] Zbornik IV/2, dok. 87.

uz pomoć njemačkih i italijanskih trupa iz doline Drine preduzme ofanzivna operacija protiv partizanskih snaga oko Sarajeva.[70]

To je bio prvi prijedlog da se u istočnoj Bosni preduzme jedan tako jak napad udruženih okupatorskih i kvislinških snaga na partizanske odrede. Ali tu ideju tada nisu prihvatili ni Nijemci niti Glavni stožer domobranstva. Sredinom novembra njemački general u Zagrebu[71] i ustaška vlada su smatrali da im je najugroženije područje u predjelu Kozare planine, gdje je operisao 2. krajiški NOP odred, i u rejonu Doboja, gdje je dejstvovao Ozrenski NOP odred.[72] I da bi omogućili normalan rad rudnika u Ljubiji i otklonili prijetnje komunikacijama u dolini rijeka Une i Sane, Nijemci su sa ustaško-domobranskim snagama (ukupno 5 000 vojnika) 25. novembra preduzeli koncentrični napad na 2. krajiški odred. Ali ta operacija je ostala bez rezultata, jer se odred blagovremeno izvukao ispod udara nadmoćnijeg neprijatelja.[73] Poslije toga glavnina ustaških i domobranskih snaga koje su učestvovale u napadu na Kozaru prebačena je u Doboj gdje je od 3. do 12. decembra, zajedno sa jedinicama 4. domobranske divizije, angažovana u već pomenutom napadu na Ozrenski NOP odred.[74] I dok je neprijatelj bezuspješno pokušavao da uništi partizanske snage na Kozari i na Ozrenu, prilike u ostalim područjima Bosne i Hercegovine sve više i više su se pogoršavale. Početkom decembra domobranski štabovi su javljali da partizani uspješno i planski zaokružuju Banju Luku s ciljem da je odsijeku od Zagreba,[75] da se opasnost za Zenicu povećava i da je situacija takva da vlada »opća depresija i naglo opadanje morala«[76]. Živa aktivnost partizanskih odreda, koju još uvijek nije mogla paralisati četnička izdaja, otkrivanje partizanskog aerodroma na Romaniji, uspjesi partizana u Hercegovini, a i

[70] AVII, fond NDH, k. 61a, br. reg. 50/16—9—17.

[71] U Zagrebu je bilo sjedište njemačkog generala Gleise Horstenau-a. Pod njegovom komandom su se nalazile sve njemačke snage u NDH. On je ujedno bio i njemački vojni ataše pri vladi NDH.

[72] AVII, fond NDH, k. 55, br. reg. 1/2—33.

[73] Isto, k. 4, br. reg. 25/1, 25/1—1, 26/1—1 i 27/1.

[74] Đonlagić n. m.

[75] AVII, fond NDH, k. 61a, br. reg. 22/17—9.

[76] Isto, k. 61a, br. reg. 34/17—1, 37/17—1 i 46/17—1.

ulazak četnika u Goražde i Foču, podstaklo je štab 3. domobranskog sbora da zaključi »da stvaranje balkanskog protivosovinskog fronta ... nije više samo pretpostavka nego STVARNOST«. Iznoseći to u svom izvještaju od 12. decembra, taj štab je pisao: »Ako osovina ne želi imati na proljeće crveni front na Balkanu, onda Nijemci u svojoj zoni moraju uspostaviti jače posade, a Talijani svoju politiku sasvim izmijeniti u smislu ... uske saradnje sa nama«.[77]

Polovinom decembra situacija za neprijatelja u Bosni i Hercegovini još se više pogoršala. Glavni stožer domobranstva bio je prisiljen da upozori rukovodeće vojne i političke ličnosti vlade NDH da su prilike u područjima koja je zahvatio ustanak takve da moraju »biti veoma ozbiljno zabrinuti za sudbinu ovih krajeva ... i mogućnost opstanka same akcije ... domobrana, oružnika i ustaša«. Tom prilikom on je 12. decembra ovako ocijenio vojnu situaciju na teritoriji NDH:[78]

»*Kod I domobranskog sbora:*[79]

— Pobunjenička grupa Grmeč pl. ugrožava neprekidno sigurnost željezničkih pruga: Bihać — Bos. Novi i Bos. Novi — Prijedor. Grupa »Šamarica« i »Perjasica« ugrožavaju svoju bližu i dalju okolinu usled čega se moraju držati posade i u Petrinji, Glini, Topuskom, Vojniću, a s vriemena na vrieme ... i po pojedinim manjim selima. Za sve ovo upotriebljen je velik dio četa I domobranskog sbora, dok je sav ostatak snaga, radi toga što je kod ovog sbora ipak relativno najmirnije, upotrebljen za pojačanje drugih sborova ...

»*Kod II domobranskog sbora:*

— Pobunjeničke grupe: Kozara, sjeverno od Ključa, na Borji pl., Ozrenu, Majevici i kod Drinjače južno od Zvornika vezuju sve raspoložive snage ovog sbora, radi

---

[77] Isto, k. 61a, br. reg. 45/17.

[78] Isto, k. 61, br. reg. 14/6, Studija Glavnog stožera domobranstva o mjerama za obnovu i uspostavljanje domobranskih četa za borbu protiv pobunjenika.

[79] 1 domobranski zbor zahvatao je dio teritorije NDH zapadno od linije Gračac — Bos. Petrovac — Bos. Novi — Novska — Virovitica; 2 domobranski zbor sjeverni dio Bosne do linije Sanski most — Maglaj — Drinjača, dio Slavonije i cijeli Srem; 3 domobranski zbor — ostali dio Bosne, Hercegovinu i dio Dalmacije koji je ostao u sastavu NDH.

čega smo bili primorani uputiti pojačanja od I domobranskog sbora«.

»*Kod III domobranskog sbora:*

— Pobunjeničke grupe: Romaniska, kod Vareša — sjeverno od Sarajeva, kod Visokog, Kalinovika i Sjetline, vezuju sve raspoložive snage ovoga sbora i izvjesne dielove upućene kao pojačanja od I domobranskog sbora.«

»Iz ovoga se vidi — zaključuje Glavni stožer — da su *sve snage domobranstva*[80] podpuno angažirane za akciju protiv pobunjenika, a da se za *pričuvu*[81] *nema više nijedne pukovnije, pa da čak za pričuvu nema više niti jedne bojne na raspolaganju,* osim doknadnih, posadnih, pomoćnih i inih jedinica, koje se i ne mogu upotrebljavati za akciju protiv pobunjenika, bilo radi svoga ustrojbenog sastava i namjene, bilo radi službe koju vrše.«

. . .

»Radi svega ovoga Operativni odjel Gl[avnog] st[ožera] nije više u mogućnosti, da aktivnim dielovanjem sprieči rad pobunjenika, a postavljanjem posada na ugroženim mijestima (da) zaštiti i trajno osigura život, imetak i ostala građanska prava našeg pučanstva, već se njegova uloga u stvarnosti svodi na to, da *samo prima izviešća i registrira događaje,* a nemajući na raspolaganju više ni jedne jedinice, samo izdaje zapoviedi zapoviedničtvima odgovarajućih domobranskih sborova na preduzimanje akcija njihovim raspoloživim snagama. Međutim i to se može jedva izvesti, ili se pak uopće ne može izvesti jer ni zapoviednici domobranskih sborova nemaju pričuva, već izvlače pojedine četne jedinice, angažirane na drugom mjestu, pa radi toga trpi akcija na mjestu, odakle su rečene jedinice uzete.«

»Još jednu činjenicu treba imati u vidu — ističe se u dokumentu — a to je, da je i onaj broj četnih jedinica i snaga kojima raspolažemo, *u veoma lošem stanju«.*

»Sve pukovnije, izuzimajući možda jedino 1 pješačku pukovniju koja je uvedena u akciju tek prije kratkog vremena, *podpuno su iznurene.* One se nalaze na položajima u neprekidnoj borbi sa pobunjenicima, napadajući ih ili braneći se od njihovih prepada, već po nekoliko mje-

---

[80] Tekst je podvučen i u dokumentu.

[81] Rezervu.

seci i to *bez odmora*, jer pričuva nema ni unutar jedinica, već su sve bojne u pukovniji, sve satnije u bojni i tako dalje redom, neprekidno u akciji. Ovo stanje iznurava i ljudstvo i stoku u znatno većoj mjeri, te će uskoro biti borbena sposobnost pojedinih bojni, koje su već i preko tri mjeseca u borbi, svedena na nulu, pa će te jedinice biti automatski izbačene iz borbe.«

Pošto je tako ocrtao stanje domobranskih trupa i iznio da se pojavljuje sve veći broj slučajeva kukavičluka i panike cijelih jedinica i da su učestali slučajevi bjekstva i pobune pojedinaca pa i cijelih jedinica, Glavni stožer je istakao da »... pružajući potpuno realan prikaz situacije i stanja naših snaga i naše akcije« smatra svojom dužnošću da ukaže *»da više nije moguće produžavati stanje kakvo je danas, jer se inače ide vrlo krupnim koracima u susret neuspjehu.* Potrebna je reorganizacija i odmor jedinica, sa uporednom, oportunom akcijom potpuno političkog karaktera.« Uporedo sa tom »političkom akcijom«, koja je došla kasnije, on je prihvatio i ideju da se mole njemački i italijanski okupatori da sa svojim snagama preduzmu čišćenje ustaničkih žarišta i uništenje partizanskih snaga, a ukoliko se ta solucija, iz bilo kojih razloga ne bi mogla da prihvati, predlagao je da se povuku ustaške i domobranske snage iz područja koja je zahvatio ustanak (uglavnom iz Bosne i Hercegovine) u krajeve gdje se ustanak još nije bio rasplamsao i da se tu srede i pripreme za borbu protiv partizana.

Tako je na kraju i kvislinško vojno rukovodstvo ustaško-domobranskih snaga prihvatilo ideju da se preduzme jedna ofanzivna operacija protiv partizanskih jedinica u Bosni, koje su, kako neprijatelj priznaje, svojom uspješnom borbom u toku 1941. godine, potpuno rastrojile kvislinške trupe i dovele ustašku državu na rub propasti. Upravo tih dana, kako smo već vidjeli, partizanske snage su preduzele snažne napade u rejonima Sarajeva i Vareša, pa je štab 3. domobranskog zbora iz dana u dan javljao da se ionako teška situacija pogoršava i da se približava katastrofa.[82] Na osnovu toga je Glavni stožer 17. decembra, u izvještaju upućenom Paveliću i S. Kvaterniku, ministru oružanih snaga NDH, istakao da se na

[82] AVII, fond NDH, k. 61a, br. reg. 49/17—1 i 53/17—1.

području 1. i 2. zbora situacija nalazi u njihovim rukama dok je na području 3. zbora stanje nezadovoljavajuće i ozbiljno.[83] U to vrijeme je i njemačko komandovanje smatralo da je situacija u Bosni vrlo teška, da su ozbiljno ugroženi za njih važni rudarski i industrijski baseni u dolini r. Bosne i oko Tuzle i da ustaško-domobranske trupe nisu u stanju da se suprotstave ustanku.[84] Zbog toga su Nijemci sredinom decembra otpočeli da pregrupisavaju 718. diviziju i one njene jedinice koje su se nalazile u drugim krajevima upućuju u istočnu Bosnu, gdje je po njihovoj procjeni stanje bilo najteže.[85]

Ali sredinom decembra Nijemci još nisu pomišljali da preduzmu neku ozbiljniju operaciju u istočnoj Bosni. Naprotiv, poraz njihovih armija pod Moskvom prisilio je njemačku Vrhovnu komandu da 16. decembra naredi komandantu Jugoistoka, general-pukovniku Leru, da se njemačke snage iz Srbije, Bosne i Hrvatske oslobode za Istočni front, da bugarske i, ako ustreba, rumunske i mađarske trupe preuzmu okupaciju Srbije, a da italijanska armija zaposjedne svu teritoriju NDH. Italijanska Vrhovna komanda je odmah pristala da njena 2. armija smijeni njemačke snage na teritoriji NDH,[86] ali je načelnik štaba njemačkog generala u Zagrebu sumnjao da bi ona mogla osigurati ugušenje ustanka u Bosni, pa je predložio komandantu Jugoistoka da se 718. divizija ostavi na teri-

---

[83] Isto, k. 61a, br. reg. 21/2—17.

[84] Vishaupt, 99—102. Opunomoćeni general u Srbiji je 20. decembra ovako cijenio situaciju: »... *Komunistički ustanički pokret* je doduše u opadanju (misli na Srbiju — prim. naša), ali još nije ugušen. U srpsko-hrvatskom graničnom prostoru (Bosna) još se ne može da govori o smirenju situacije. Čak izgleda da se, usled dolaska buntovnika iz Srbije, nemiri pojačavaju. Izgleda da hrvatske trupe nisu u stanju da ovome sopstvenim sredstvima stanu na put. Sa nastupanjem toplijih dana mora da se računa sa ponovnim oživljavanjem nemira i ustaničke delatnosti, pre svega, tada kad celokupna situacija zahteva *izvlačenje većih trupnih jedinica*... Šta više, već sada se moraju preduzeti sve pripreme i mjere koje će onemogućiti veće nemire i ustaničke pokrete. Srpski i srpskohrvatski granični prostor konačno mora da bude umiren!« (Mikroteka VII, film Minhen 3, snimci 382—392).

[85] Wishaupt, 99—102.

[86] Štab 2. italijanske armije je već 22. decembra razradio plan za okupaciju cijele teritorije NDH (AVII, fond ital. dok. k. 56, br. reg. 3/1—1.)

toriji NDH. General Ler je prihvatio tu sugestiju, jer je i sam smatrao da je potrebno da se njemačke trupe zadrže u Srbiji i na teritoriji NDH, kako zbog osiguranja industrijskih i rudarskih područja, za koje je bila zainteresovana njemačka ratna privreda, tako i zbog gušenja ustanka. On je 20. decembra predložio njemačkoj Vrhovnoj komandi da komandu u Srbiji zadrži njemački opunomoćeni komandujući general Srbije, a da komandu u NDH primi štab italijanske 2. armije, s tim što bi komanda nad obezbeđenjem industrijskih postrojenja u rejonu Sarajeva, Jajca i Prijedora, koja su bila od značaja za njemačku ratnu privredu, ostala u njemačkim rukama jer bi se u ta mjesta rasporedile jedinice 718. divizije.[87]

Prijedlog da italijanske trupe zaposjednu njemačko okupaciono područje u NDH, izazvao je teško razočaranje kod ustaške vlade, koja je, oslanjajući se na jačeg gospodara — Nijemce — došla u zaoštrene odnose sa italijanskom vladom i njenim okupacionim trupama u NDH.[88] Da bi se otklonila ta mogućnost i spasio ustaški režim koji je i onako bio sasvim poljuljan ustankom, »vojskovođa« S. Kvaternik molio je njemačkog generala u Zagrebu da se u NDH zadrže njemačke snage i da se početkom 1942. godine sprovede akcija čišćenja u istočnoj Bosni sa 718. divizijom, 3—6 njemačkih bataljona iz Srbije, ustaško-domobranskim trupama a eventualno i sa italijanskim snagama iz garnizona u Višegradu. Na sličnu ideju došli su i Nijemci, i Hitler je oko 24. decembra donio odluku da se odustane od ulaska italijanskih trupa u njemačku zonu u NDH i naredio komandantu Jugoistoka da uguši ustanak u istočnoj Bosni. Za izvršenje tog zadatka general Ler je bio ovlašćen da može da angažuje snage komandujućeg generala u Srbiji, 342. diviziju, ali samo do kraja januara 1942., i ustaško-domobranske trupe, dok mu je naredio da već početkom januara uputi 113. diviziju na Istočni front. Takođe, generalu Leru je stavljeno u zadatak da zatraži od Italijana da sa dijelom snaga učestvuju u operaciji.[89]

---

87 Vishaupt, 102s; AVII, fond ital. dok. k. 56, br. reg. 3/1a — 1.

88 Zbog toga je italijanska vojska na svom okupacionom području podržavala četnike i u njima tražila oslonac za sprovođenje svoje politike.

89 Vishaupt, 102.

Da bi se 113. divizija mogla uputiti na Istočni front, a 342. divizija pomjeriti prema Drini radi učešća u predviđenoj operaciji protiv partizanskih snaga, komandant Jugoistoka se odmah obratio, na osnovu Hitlerovog naređenja, bugarskom Ministarstvu vojske sa zahtjevom da bugarske snage najhitnije preuzmu okupaciju jugoistočne i istočne Srbije sa snagama u jačini jednog korpusa od tri divizije. Nijemci su tražili da bugarske trupe posjednu teritoriju do linije koja vodi od Prištine preko Mitrovice, istočno od Ibarske doline, preko Trstenika, Kragujevca, Lapova, Zlota do Rgotine. Već 25. decembra bugarski Generalštab je izjavio da je pripravan da odmah ispuni sve njemačke zahtjeve i dva dana kasnije, na osnovu zaključenog sporazuma, stavljene su u pokret tri bugarske divizije. Pošto se Nijemcima žurilo da se smijene dijelovi 717. divizije koja je trebalo da preuzme područje 113. divizije, jer se ona morala što prije transportovati na Istočni front, to su oni zamolili svoje saveznike Bugare da im za tu svrhu upute bar nešto snaga. Bugarsko vojno ministarstvo je odmah stavilo na raspoloženje tri bataljona i železnička osiguranja koja su bila u rejonu Niša, pa je smjena njemačkih trupa otpočela već 30. decembra. Do 7. januara u Srbiju je stigla glavnina bugarskog okupacionog korpusa, što je omogućilo Nijemcima da tog dana otpočnu prevoženje 113. divizije na Istok i da pregrupisavanjem 704, 714. i 717. divizije blagovremeno oslobode 342. diviziju za operacije u istočnoj Bosni.[90]

Međutim Italijani nisu bili raspoloženi da angažuju svoje snage u predstojećoj operaciji. Njemački komandant Jugoistoka obratio se 26. decembra komandantu 2. italijanske armije i obavijestio ga da će »sredinom januara otpočeti sa napadom protiv glavnog centra ustanka oko Sarajeva«. Da bi se u toj operaciji postigao uspjeh, general Ler je tražio da Italijani sa svojim snagama zaposjednu njemačko-italijansku demarkacionu liniju s ciljem da onemoguće izmicanje partizanskih snaga na jug i da razbiju četnike u prostoru Goražde — Foča. General Ambrozio, komandant 2. italijanske armije, 29. decembra je prihvatio taj njemački zahtjev i javio Nijemcima da će snage pod njegovom komandom do 15. januara 1942. stupiti u

[90] Isto, 104—106, 108s i 111.

dejstvo na demarkacionoj liniji od Mrkonjić-Grada do Kalinovika a da će se komandantu italijanskih trupa u Crnoj Gori dati odgovarajuće naređenje da zaposjedne demarkacionu liniju sjeverno od Foče i Goražda. Sutradan je štab 2. italijanske armije izvijestio Nijemce da će za predviđenu operaciju u istočnoj Bosni blagovremeno biti prebačena divizija »Ravena« koja se nalazila u rejonu Torina (Italija). Nijemci nisu bili sigurni da će Italijani na vrijeme prebaciti tu diviziju, pa su tražili da se umjesto nje angažuju italijanske snage koje su se nalazile u Hercegovini i Crnoj Gori. I kad Italijani na to nisu pristali, njemački komandant Jugoistoka preduzeo je mjere da se operacija u istočnoj Bosni tako planira da eventualni izostanak divizije »Ravena« ne utiče na njen tok i rezultate. Već 7. januara general Ambrozio je obavijestio Nijemce da će pomenuta divizija zakasniti i tražio da se operacija odgodi. Ali kako komandant Jugoistoka na to nije pristao, jer mu je 342. divizija stajala na raspoloženju samo do kraja januara, komanda 2. italijanske armije obavijestila ga je 10. januara da će njene trupe do 15. januara zaposjesti demarkacionu liniju i da će dijelovi italijanskog garnizona u Višegradu nastupati »pozadi njemačkih južnih obuhvatnih kolona.«[91] Međutim, tog dana je načelnik štaba 2. armije, general De Blasio, izjavio na konferenciji u štabu da će Italijani veliku akciju čišćenja izvesti tek na proljeće i da on, zbog velikog snijega, ne vjeruje u uspjeh predstojeće njemačke operacije u istočnoj Bosni.[92] Tako su Italijani na kraju pristali da u predviđenoj operaciji angažuju sasvim male snage, koje su njihovom učešću dale simboličan karakter. Taj njihov stav došao je kao posljedica postignutih aranžmana sa četnicima, kojima su omogućili da posjednu Foču i Goražde. Na taj način oni su pokušali da stvore prepreku povezivanju partizanskih snaga iz istočne Bosne, Hercegovine i Crne Gore. Zbog toga Italijanima nije bilo u interesu da se razbiju četnici u predjelu Goražda i Foče, nego naprotiv — da se očuvaju. Zato su i izbjegli da angažuju svoje snage u tom području.

---

[91] Isto, 102, 106s, 109s i 114; AVII, fond ital. dok. k. 56, br. reg. 3/1a—1.

[92] AVII, fond NDH, k. 63, br. reg. 24/2—2; fond ital. dok. k. 243, br. reg. 10/3—2.

Uporedo sa tim pregovorima sa Bugarima i Italijanima, njemačka komanda Jugoistoka pristupila je planiranju operacije. Još 27. decembra general Ler je naredio komandujućem generalu u Srbiji da rukovođenje operacijom protiv ustaničkih snaga u istočnoj Bosni povjeri višoj komandi LXV i da joj stavi na raspoloženje 342. i 718. pješadijsku diviziju, sve raspoložive landesšicen (posadne) bataljone sa teritorije NDH kao i pojedine trupne dijelove sa teritorije Srbije, ako smatra da je to potrebno.[93] Sem toga bilo je predviđeno da se u operaciji angažuju i ustaške i domobranske trupe iz sastava 2. i 3. zbora (korpusa), koje su se nalazile raspoređene oko slobodne teritorije.

Komandant Jugoistoka je smatrao da je najvažniji zadatak predstojeće operacije da se unište ustaničke snage na prostoru između Sarajeva i Zvornika i da bi, s obzirom na ograničeno raspolaganje 342. divizijom, operaciju trebalo početi najkasnije 15. januara.[94] Ali 6. januara je general Ler djelimično izmijenio svoj plan. On je tog dana ukazao komandujućem generalu u Srbiji da je potrebno prije početka planirane operacije slomiti otpor partizana na planini Ozren, jugoistočno od Doboja.[95] U skladu sa tom odlukom dijelovi 750. puka 718. divizije i dva puka 4. domobranske divizije 9. januara su preduzeli koncentrisani napad na Ozrenski NOP odred. Trebalo je da njemačke snage iz rejona Zavidovića i Gračanice prodru na masiv Ozrena, a domobranski pukovi da sa svojih položaja u dolinama r. Bosne i r. Spreče napadima sa ograničenim ciljem vežu partizanske bataljone i olakšaju prodor Nijemcima. I pored nadmoćnosti neprijatelja, partizanske snage su slomile taj napad i u toku dana prisilile Nijemce i domobrane da se povuku na polazne položaje.[96] Pošto više nisu imali vremena da obnove napad — jer je 750. puk morao da se prebaci u rejon Tuzle radi učešća u predviđenoj operaciji u južnom dijelu istočne Bosne —

---

93 Vishaupt, 112s.

94 Isto.

95 Isto, 116.

96 AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 3/1—4, 5; k. 146, br. reg. 3/1—1; AVII, Mikroteka, film Minhen 6, snimci 742—4 (cit. Mikroteka, f. Minhen 6, 742—4); Vujasinović, n. d. 230s.

Nijemci su odmah povukli svoje snage, a domobrani su prešli u odbranu.

Taj neuspjeh kod Doboja uticao je da se Nijemci odluče da, pored već planirane operacije u južnom dijelu istočne Bosne, izvedu i operaciju protiv Ozrenskog NOP odreda. Te dvije operacije — romanijsko-birčanska i ozrenska — predstavljaju jedinstven ofanzivni poduhvat neprijatelja koji je imao za cilj da se unište partizanske snage u istočnoj Bosni.

Kako se vidi Nijemci su planirali da romanijsko-birčansku operaciju izvedu i protiv četničkih jedinica koje su se nalazile u rejonima oko Srebrenice, Vlasenice, Han-Pijeska, Olova i Rogatice. Takođe i u nekim od njemačkih dokumenata, na osnovu kojih je E. Vishaupt napisao svoju kratku studiju o borbi njemačkih snaga protiv ustanka u Jugoslaviji, stoji da su Nijemci računali da će tom operacijom okružiti i uništiti oko 1 000 Dangićevih četnika i oko 3 000 partizana.[97] Ali i pored toga ta namjera u pogledu četnika ne može se uzeti kao tačna.

Njemačka okupaciona vojska je prvenstveno nastojala da silom uguši ustanički pokret u Jugoslaviji, podrazumijevajući tu i partizane i četnike. Ali je i ona još u jesen 1941. godine u Srbiji izmijenila taj stav u odnosu na četnike i s njima uspostavila, isprva prikrivenu, a kasnije i otvorenu saradnju u borbi protiv narodnooslobodilačkog pokreta. Na terenu Bosne, koliko nam je poznato iz dosad pronađenih dokumenata, saradnja između Nijemaca i četnika prvi put je uspostavljena početkom decembra u višegradskom srezu.[98] Na osnovu toga su četnici u tom kraju razoružali jedan broj partizana koji su se povlačili iz Srbije ka Drini i predali ih Nijemcima.[99]

U vrijeme priprema za ofanzivu Nijemci su u sklopu ostalih mjera preduzeli i korake da se povežu i sa četničkim rukovodstvom u istočnoj Bosni. Za tu svrhu oni su se, koliko se sada može ustanoviti, poslužili vezom koja je postojala između Nedića i Dangića. Krajem decembra je Nedić nekoliko puta pozvao Dangića da dođe u Beograd. Ti pozivi su upućivani preko majora Matića (koji se

---

[97] Vishaupt, 117.

[98] AVII, »Č« br. reg. BH—V—1856/1.

[99] Zbornik II/2, dok. 93, str. 188.

nalazio u Užicu) a ovaj ih je prenosio preko štaba Višegradskog četničkog odreda. O tim pozivima raspravljalo se na jednoj sjednici četničkih delegata i Privremene uprave istočne Bosne, na kojoj je odlučeno da Dangić krene u Beograd. Već 31. decembra on je krenuo u Srbiju. Sa kim se sastao i šta je uradio, zasad se ne može utvrditi, pošto nismo naišli na podatke u dokumentima, ali je sasvim sigurno da je njegov rad bio u neposrednoj vezi sa ofanzivom njemačkih trupa na istočnu Bosnu. To se pored ostalog može sasvim pouzdano zaključiti iz događaja koji su se desili neposredno pred početak njemačke ofanzive. Komandant Višegradskog četničkog odreda poručio je 11. januara komandi operativnih jedinica istočne Bosne, čije je sjedište bilo u Vlasenici, da Nijemci nastupaju prema Bosni. Na osnovu te obavijesti upućen je kapetan Risto Čuković u Srbiju. On je sutradan javio iz štaba njemačke 342. divizije, koji se nalazio u Koviljači, da će Nijemci narednih dana, otprilike 17. januara, preći u napad sa svih strana. Poslije toga je odmah održan sastanak između prisutnih članova Privremene uprave i Komande operativnih trupa na kome je donijeta odluka da se Nijemcima ne daje otpor, da se ustaše, ako budu išli zajedno sa Nijemcima, napadaju i da se ljudstvo skloni i oružje sačuva. Tu odluku je odmah telefonom prenio načelnik štaba Komande operativnih trupa, kapetan M. Pejić.[100]

Tako se četničko rukovodstvo u istočnoj Bosni povezalo sa Nijemcima i u saglasnosti sa planovima okupatora preduzelo mjere da im olakša gušenje ustanka u ovoj oblasti. Poruka da se pruži otpor ustašama služila je više tome da se obmanu boračke mase na frontu nego što je izražavala želju da se i u tom obliku nastavi borba, jer su ustaško-domobranske jedinice nastupale u sastavu njemačkih pukova, pa je praktično bilo teško i skoro nemoguće dejstvovati u smislu donesene odluke.

Na osnovu primljenih direktiva, pored majora Dangića koji se 14. januara nalazio u Rogačici i kapetana Čukovića koji je bio u Koviljači, u kontakt sa Nijemcima stupili su u Višegradu ovlašćeni četnički predstavnici koji su postigli sporazum o saradnji sa okupatorom u borbi protiv partizanskih odreda. Zaključke tog sporazuma su

---

[100] AVII, »Č«, br. reg. 4671 i 6060.

oni štabu Rogatičkog četničkog odreda prenijeli depešom u kojoj se kaže: »Obavijestite sve naše četnike i komandire četa koji se nalaze na domaku Rogatice da su danas 15. januara delegati srpskih četnika Bosne vodili pregovore sa njemačkom i italijanskom komandom u Višegradu. Rezultati su povoljni. Četnici i Nijemci neće imati nikakvih sukoba niti sukoba sme biti. Naši četnici imaju ostati na svojim dosadašnjim mestima i dužnostima ili tamo gde se ukaže potreba. Naša borba protiv ustaša produžava se bez ikakvih promjena. Nemojte dozvoliti da se u vašoj blizini nalaze komunisti, progonite ih i prokazujte ih Nijemcima. Pred njemačkom vojskom pojavite se kao srpski nacionalni četnici. Prema njemačkoj vojsci budite korektni. Nemojte dozvoliti da se desi ma kakav incident sa njemačkom vojskom; prolaz njemačkih trupa je slobodan i ne šteti interesima naše borbe. Detaljan izvještaj o toku pregovora i zajedničkim zaključcima dobićete ubrzo«, »Delegati: poručnik Bulovan, pporučnik Antonić, pporučnik Jovanović.«[101]

Iz citirane depeše jasno se vidi stav četnika i prema ustanku i prema okupatoru. Da bi onemogućili borbu koju je organizovala i kojom je rukovodila Komunistička partija, oni su spremno i bez ikakve rezerve stupili u službu okupatora. Na taj način oni su u toku romanijske operacije neposredno pomogli neprijatelju u borbi protiv partizanskih snaga i tako se sasvim stavili na stranu neprijatelja narodnooslobodilačke borbe. Tu otvorenu izdaju, kako će se kasnije vidjeti, nisu prihvatili borci iz nekih četničkih jedinica, i to uglavnom iz onih kojima su komandovali domaći ljudi.

Tako su se u dobro pripremljenoj neprijateljskoj ofanzivi protiv partizanskih odreda istočne Bosne našle zajedno sa okupatorima i četničke jedinice. I pored oštrih suprotnosti koje su dijelile srpsku i hrvatsku buržoaziju, u ovoj ofanzivi našle su se zajedno u borbi protiv NOP-a ustaško-domobranske i četničke snage. To je bio prvi ko-

---

[101] AVII, fond NDH, k. 62, br. reg. 12/2—5. Ovaj dokumenat su zaplijenile ustaško-domobranske snage u borbi protiv četnika 3. marta 1942. na Kramiću, blizu Han-Pijeska od ubijenih četničkih oficira. Zbog toga je 9. aprila ustaška vlada uložila protest kod njemačkog poslanika u Zagrebu, ali je ubrzo poslije toga i sama stupila u pregovore sa četnicima.

rak i srpskoj i hrvatskoj buržoaziji, kojim su u stranu potiskivale međusobne suprotnosti i pripremale se da uspostave neposrednu saradnju u borbi protiv ustanka kojim je rukovodila Komunistička partija.

PLANOVI VRHOVNOG ŠTABA NOP ODREDA JUGOSLAVIJE

Poslije povlačenja partizanskih snaga iz Srbije Vrhovni štab NOP odreda Jugoslavije preduzeo je niz mjera koje su bile od neobično velikog značaja za razvoj i jačanje oružane borbe u svim krajevima u Jugoslaviji a posebno u Bosni i Hercegovini.

U jesen 1941. godine borbe su — naročito u Srbiji, Bosni i Crnoj Gori — sve više dobijale fizionomiju složenih operacija koje su trajale po više dana i izvodile se na prilično velikim prostorijama. U toku tih borbi partizanske snage su počele, zbog karaktera svoje organizacije, da ispoljavaju operativnu inferiornost u odnosu na neprijatelja. Snažan razvoj ustanka u svim krajevima Jugoslavije, formiranje jakih partizanskih odreda i stvaranje prostranih slobodnih teritorija koje su zahvatale čitave oblasti, prisililo je neprijatelja da već u početku ustanka napusti akcije sa malim snagama i da preduzima ofanzivne poduhvate većih razmjera protiv pojedinih partizanskih žarišta ili većih oslobođenih područja. Za sve takve poduhvate neprijatelj je prikupljao snage na taj način što je dovlačio pojačanja iz drugih okupiranih zemalja, ili ih je izvlačio sa manje ugroženih područja i po pravilu operacije izvodio sa izrazito (5 pa i 10 puta) nadmoćnijim snagama. U situaciji kad partizanski odredi nisu bili u mogućnosti da ozbiljnije manevruju snagama — jer su po svojoj organizaciji bili osposobljeni da vode borbe samo u krajevima gdje su formirani — neprijatelj je uspijevao da, angažovanjem jakih snaga, prisili partizanske jedinice na borbu pod nepovoljnim uslovima. Glavni štabovi i Vrhovni štab, iako su raspolagali sa znatnim snagama, zbog vezanosti partizanskih odreda za teren, nisu mogli vojnom silom ozbiljnije uticati na razvoj događaja, jer nisu bili u mogućnosti da pokrenu jače snage i da ih upotrebljavaju na onim mjestima i u onom vremenu gdje i kada je situacija to zahtijevala. Sve je to nalagalo preduzi-

manje mjera da se oružane snage ustanka prilagode novoj situaciji, pogotovo što je oružana borba već bila u mnogim krajevima prerasla sitna partizanska dejstva i sve više dobijala karakter krupnih ratnih sudara.

Da bi savladao te slabosti vojne organizacije, Vrhovni štab je odlučio da pristupi stvaranju proleterskih brigada, jedinica sastavljenih od prekaljenih boraca, do kraja odanih ustanku i Partiji i spremnih da podnesu sve napore koje je to teško vrijeme zahtijevalo. Ta ideja začela se još u toku neprijateljske ofanzive u Srbiji, ali je ostvarena tek poslije povlačenja u Sandžak.

Početkom decembra Vrhovni štab je izvršio reorganizaciju partizanskih snaga koje su se povukle iz Srbije. Odmah poslije toga one su oslobodile Novu Varoš. U Sandžaku je takođe operisao i Crnogorski odred, čija su dva bataljona prema direktivi Vrhovnog štaba, polovinom decembra oslobodila varošicu Rudo, iz koje su se četničke jedinice razbjegle. U to vrijeme se Vrhovni štab uputio sa tri bataljona srpskih partizana prema Rudom gdje je, 21. decembra 1941, na osnovu odluke Centralnog komiteta KPJ i naređenja Vrhovnog štaba formirana 1. proleterska narodnooslobodilačka udarna brigada. U njen sastav tada je ušlo pet bataljona: 1. crnogorski, 2. crnogorski, 3. kragujevački, 4. kraljevački i 5. šumadijski.[102]

Formiranjem 1. proleterske brigade Vrhovni štab je počeo da stvara novo sredstvo koje će omogućiti da snage ustanka budu u svakom pogledu — i operativnom i taktičkom — i u svakoj situaciji sposobne da tuku neprijatelja. Zbog toga je u Vrhovni štab u Statutu proleterskih brigada, koji je objavljen nešto kasnije, isticao da brigade moraju biti spremne da dejstvuju gdje god je potrebno, da u njima treba da vlada svjesna, ali gvozdena disciplina i drugarski odnosi i da će one, služeći primjerom u borbi, biti »jezgro buduće narodne armije«.[103] O formiranju 1. brigade i o svojoj namjeri da postupno stvori niz takvih jedinica u svim krajevima Jugoslavije, Vrhovni štab je obavijestio sve pokrajinske glavne štabove i, istovremeno im postavio zadatak da već sada »stvaraju čvrste jedinice od najboljih radničkih i seljačkih

---

[102] Zbornik II/2, dok. 61, 62, 68.

[103] Isto, II/1, str. 135.

elemenata koji će u danom momentu moći da uđu u proleterske brigade . . .«[104]

Pripremajući se za stvaranje brigade, Vrhovni štab i Centralni komitet su riješili da promijene svoje sjedište i da se prebace u Bosnu. Kada je ta odluka donesena ne može se sasvim tačno utvrditi. Najvjerovatnije je da se to desilo početkom decembra, tj. odmah poslije povlačenja iz Srbije. U to vrijeme privremeno su bile, zbog neprijateljske ofanzive, prekinute veze Centralnog komiteta KPJ i Vrhovnog štaba sa pokrajinskim partijskim i vojnim rukovodstvima. Našavši se u Sandžaku, oni nisu mogli brzo i lako uspostaviti te veze, jer su pored neprijatelja, koji je posjeo granicu Srbije, to otežavale i slabo razvijene komunikacije i periferijski položaj te oblasti. Zbog toga je odlučeno da se sjedište rukovodećih organa rata i revolucije premjesti u Bosnu, gdje je postojala prostrana slobodna teritorija i dosta dobra ilegalna veza preko Sarajeva sa ostalim krajevima zemlje. Već 10. decembra su drugovi Aleksandar Ranković i Ivo Lola Ribar uputili pismo drugu Titu, u kome su predlagali »da se svi zajedno odmah prebacimo na jedno stalnije mesto (u smislu naše zadnje odluke) odakle možemo obezbediti rukovodstvo svim pokrajinama . . .«[105] Drug Tito je prihvatio taj prijedlog i poručio drugovima Rankoviću i Ribaru da do 14. decembra treba da budu u mjestu gdje se nalazio Vrhovni štab radi pokreta u Bosnu.[106] U skladu sa tom odlukom, Vrhovni štab je stavio u zadatak Crnogorskom odredu, koji je bio upućen u Rudo, da uspostavi vezu sa bosanskim partizanskim jedinicama. Do 22. decembra ta veza nije bila uspostavljena, pa je Vrhovni štab namjeravao da se još neko vrijeme zadrži u rejonu Rudog dok se borci 1. brigade odmore i oporave od napora koje su podnijeli u toku borbi i pokreta u posljednje vrijeme.[107]

Ali već 23. decembra Vrhovni štab je dobio pismo Slaviše Vajnera Čiče, komandanta Romanijskog odreda, koje je ovaj uputio partizanskoj komandi na Metaljci, kod Čajniča. U tom pismu opisao je prilično teško stanje koje su izazvali četnici u partizanskim odredima i, da bi se

---

[104] Isto, II/2, dok. 83, 84, 93; III/1, dok. 190; V/3, dok. 1 i 2.

[105] Isto, II/2, dok. 50.

[106] Isto, dok. 51.

[107] Isto, dok. 62 i 68.

zaustavio proces osipanja partizanskih jedinica, tražio je hitnu pomoć od dva bataljona. Čim je dobio to pismo, Vrhovni komandant je odlučio da on lično pođe na teritoriju Romanijskog odreda. O tome je obavijestio štab brigade i stavio mu u zadatak da prikupi jedinice i da bude spreman za pokret čim dobije naređenje.[108] Sutradan uveče drug Tito se u pratnji Kragujevačkog bataljona prebacio u Rogaticu.[109] Narednog dana pod njegovim rukovodstvom održan je sastanak kome su prisustvovali E. Kardelj, A. Ranković, M. Pijade, I. L. Ribar, S. Vukmanović, R. Čolaković i S. Vajner Čiča. Drug Tito je, između ostalog, iznio iskustva iz neprijateljske ofanzive u Srbiji i njene rezultate i istakao da će formiranje 1. proleterske brigade i drugih takvih jedinica označiti prelom u dotadašnjem načinu ratovanja, jer će one većom pokretljivošću, čvršćom disciplinom, boljim naoružanjem, iskusnijim vojničkim i političkim kadrom i prekaljenijim boračkim sastavom biti u stanju da rješavaju krupne vojničke zadatke i to onda i na onom mjestu kada i gdje to Vrhovni štab bude smatrao za potrebno. Dalje je drug Tito govorio i o četničkoj izdaji i njihovoj saradnji sa okupatorima i istakao da je potrebno strpljivo i istrajno raditi na ujedinjavanju svih patriotskih snaga jugoslovenskih naroda, razlikujući pri tome one koji svjesno sarađuju sa okupatorima od onih koji su prevareni i zavedeni. Na tom sastanku je odlučeno da se Vrhovni štab smjesti na teritoriji Romanijskog odreda, i to bliže Varešu, da bi se pristupilo energičnijem prodiranju prema rudarsko-industrijskom basenu u dolini rijeke Bosne a i prema tuzlanskom basenu.[110] Istog dana je upućeno naređenje štabu brigade da se sve njene jedinice odmah prebace prema Rogatici.[111] Ovom odlukom se namjeravalo da se neprijatelju zada udarac u najosetljivije mjesto i da se privuče i mobiliše u partizanske odrede proletarijat iz tih radničkih centara i tako poboljša moralno-politička čvrstina partizanskih jedinica.

Istog dana je Vrhovni štab uputio naređenje štabu Durmitorskog NOP odreda da odmah pošalje dva bata-

[108] Isto dok. 87 i 89.
[109] Čolaković, n. d. 251s.
[110] Isto, 252—55.
[111] Zbornik II/2, dok. 71.

ljona — jedan pravcem od Šćepan-polja ka Kalinoviku, a drugi ka Čajniču i Goraždu sa zadatkom da se povežu sa štabom Kalinovičkog odreda i dejstvuju po uputstvima koja će im dati komandant tog odreda.[112] Poslije toga se Vrhovni štab obratio i Glavnom štabu NOPO Crne Gore sa zahtjevom da u Bosnu uputi jake snage (po mogućstvu i do 1 500 boraca), koje će očistiti prostoriju Foča, Kalinovik, Goražde i Čajniče od četnika i osigurati pozadinu partizanskih snaga koje su se nalazile u rejonu Rogatice, Prače i Romanije pl. Na taj način bi se — isticao je Vrhovni štab — pomogla akcija u Bosni i spriječilo prodiranje četnika prema Hercegovini i Crnoj Gori.[113] Isto tako je dato uputstvo Crnogorsko-sandžačkom odredu da prenese težište svojih dejstava prema zapadnom dijelu Sandžaka i ka Čajniču.[114] Na kraju je, 8. januara 1942, Vrhovni štab uputio i naređenje Kalinovičkom odredu u kome je istakao da je osnovni zadatak tog odreda da sadejstvuje crnogorskim partizanskim snagama u čišćenju doline Drine od četnika.[115]

Uporedo s tim vojnim mjerama Centralni komitet i Vrhovni štab su odmah pristupili radu na sređivanju prilika na oslobođenoj teritoriji i na učvršćenju moralno-političkog stanja u bosanskim partizanskim odredima. U tom cilju je 7. januara 1942. u s. Ivančićima, održano pokrajinsko partijsko savjetovanje kome su prisustvovali delegati iz istočne Bosne i iz Hercegovine. Savjetovanje je bilo od velikog značaja jer su na njemu učestvovali drug Tito i još nekoliko članova CK KPJ. Na njemu je izvršena analiza oružanog ustanka i rada Partije u Bosni i Hercegovini, istaknuti su veliki uspjesi i uočene objektivne teškoće i subjektivne slabosti koje su sputavale jačanje NOP-a i njegove oružane sile. Drug Tito je objasnio kako da se otklone te slabosti. Riješeno je, između ostalog, da se zauzme odlučan stav protiv četnika koji su izdavali ustanak, pojača partijski rad u vojsci i u pozadini i uzme kurs na stvaranju pokretnih udarnih partizanskih jedinica.[116]

---

[112] Isto, III/1, dok. 176.

[113] Isto dok. 190.

[114] Isto, II/2, dok. 140.

[115] Ito, dok. 95.

[116] Osnivački kongres Komunističke partije Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1950, 54s i 136s.

Na osnovu iznijetog toka događaja može se zaključiti da je pri dolasku u Bosnu Vrhovni štab namjeravao da sa 1. proleterskom brigadom zaustavi proces osipanja u istočnobosanskim partizanskim jedinicama, razbije četnike i uništi njihovu organizaciju, oživi aktivnost partizanskih odreda, koja je u posljednje vrijeme bila paralisana četničkim rovarenjem i da, oslobođenjem doline u gornjem toku Drine, poveže u jednu celinu oslobođene teritorije istočne Bosne, istočne Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka. Prema tome, to je bio plan da se, poslije gubljenja slobodne teritorije u Srbiji, stvori nova i još veća slobodna teritorija sa koje će se moći uticati na dalji razvoj ustanka u Jugoslaviji.

* *

*

Tako su se, sticajem prilika, početkom 1942. godine gotovo istovremeno oformila dva plana. I okupatorski i narodnooslobodilačkog pokreta potekli su od vrhovnih vojnih i političkih istanci, a u svakom je osnovni cilj bila istočna Bosna, oblast koja se nalazila u centru jugoslovenskog ratišta.

DRUGA GLAVA

ROMANIJSKO-BIRČANSKA OPERACIJA

PLAN I RASPORED NEPRIJATELJA ZA OPERACIJU

Opunomoćeni komandujući general u Srbiji, kome je general Ler povjerio izvođenje operacije, upotpunio je do početka januara podatke o jačini, rasporedu i namjerama partiznskih i četničkih snaga na teritoriji između rijeka Drine i Bosne. On je cijenio da se u sjevernom dijelu istočne Bosne, na Majevici i u Semberiji, nalazi oko 1 400 partizana; na Ozrenu, jugoistočno od Doboja, oko 1 500 partizana[1]; južno od Kladnja oko 500 ustanika neutvrđene političke opredijeljenosti; istočno od Zavidovića oko 500 četnika; oko Olova — 300 četnika; na Romaniji oko 3 000 partizana[2]; jugoistočno od Sarajeva oko 250 četnika i zapadno od Višegrada oko 2 500 partizana.[3]

[1] U tekstu dokumenta stoji četnika. O političkoj opredijeljenosti ove ustaničke grupe general Bader je bio pogrešno obaviješten, jer su se u tom rejonu nalazili isključivo partizani Ozrenskog NOP odreda.

[2] Prema njemačkim podacima partizanskim snagama na Romaniji komanduju Čiča i Tito »rukovodilac u Vrhovnom štabu Narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije pre razbijanja odreda u istočnoj (greška u originalu; treba zapadnoj — prim. autora) Srbiji krajem novembra 1941. godine«. Po ovome se može zaključiti da neprijatelj u to vrijeme još nije znao ko je Vrhovni komandant NOP odreda Jugoslavije.

[3] Za ovu grupu Nijemci smatraju da je došla iz Srbije. Vjerovatno misle na 1. proletersku brigadu, koja je tih dana, tj. kra-

Njemačko komandovanje je približno tačno procijenilo jačinu i dislokaciju partizanskih i četničkih snaga na teritoriji istočne Bosne, sjeverno od demarkacione linije.[4] Ono je, kako se vidi, smatralo da se glavne partizanske snage nalaze na prostoriji između Sarajeva i Višegrada i nadalo se da će njihovim uništenjem postići odlučujuće rezultate u gušenju ustanka u istočnoj Bosni.

Pošto nisu imali dovoljno vremena za izvođenje opsežnijih priprema, Nijemci su morali brzo da rade. Dovođenje trupa, zauzimanje polaznih položaja, određivanje pravaca i tempa nastupanja — sve je to trebalo uskladiti sa trenutnom dislokacijom jedinica, raspoloživim vremenom, terenskim i meteorološkim prilikama koje su, zbog slabe komunikativnosti, visokog snijega i velike hladnoće, bile dosta nepovoljne. Drugim riječima, napad je trebalo otpočeti iz onih rejona gdje su se već zatekle trupe ili gdje su za najkraće vrijeme mogle izbiti; nastupanje je trebalo kanalisati uglavnom duž komunikacija, a u osvojenim rejonima njemačke trupe se nisu mogle duže zadržavati, te je u zauzete gradove i na važne objekte trebalo blagovremeno dovesti dovoljno jake ustaško-domobranske snage. Kako se 342. divizija nalazila u zapadnoj Srbiji, a 718. oko Sarajeva i Tuzle to je operacija mogla otpočeti upravo iz tih rejona. Neprijatelj nije imao vremena a ni naročite potrebe da vrši veću pregrupaciju snaga, jer su se njegove trupe našle u kružnom rasporedu oko slobodne teritorije.

Zbog toga se osnovna ideja neprijateljskog plana sastojala u tome da se iznenadnim i snažnim napadom iz rejona Sarajeva, Višegrada, Zvornika i Kladnja razbiju ustanički položaji oko tih mjesta, a zatim da se brzim, koncentričnim nastupanjem ka Sokolcu, Rogatici, Vlasenici i Olovu potisnu partizanske i četničke jedinice na uzani prostor između Han-Pijeska i Olova i da se tu unište. Da bi se spriječilo izvlačenje partizanskih snaga na zapad, preko r. Bosne, neprijatelj je predvidio da od jedinica NDH formira zaprečnu grupu koja je trebalo da

jem decembra 1941, od kog vremena i potiču ti podaci, bila u pokretu preko Međeđe i Pešurića ka Rogatici i dalje ka Romaniji.

[4] Čudno je što se u prikazu ustaničkih snaga, koji je priložen borbenoj zapovijesti, ne navode i partizanske i četničke jedinice u Birču, oko Zvornika, Drinjače, Bratunca i Srebrenice.

posjedne liniju Visoko — Vareš — Vijaka i da tako zatvori obruč oko slobodne teritorije i sa sjeverozapada. Isto tako bilo je zamišljeno da se spriječi izvlačenje partizanskih snaga na jug, prema Foči. Za taj zadatak trebalo je da Italijani angažuju jednu svoju diviziju koja je imala da zaposjedne demarkacionu liniju sjeverno od Foče i Goražda. Pošto su Nijemci, kako je ranije već rečeno, sumnjali u pouzdanost svojih italijanskih saveznika, to su oni predvidjeli da brzim prodorom svojih snaga od Višegrada ka Rogatici i od Pala dolinom r. Prače zatvore obruč sa juga.

U duhu ovakve zamisli njemačko komandovanje je raspoložive snage podijelilo na pet borbenih grupa i 3. januara izdalo zapovijest za napad.[5] Prema toj zapovijesti 342. divizija bi izvršila napad iz Srbije nastupajući u dvije borbene grupe i to:

Ojačani 698. puk, kao jedna borbena grupa, imao je zadatak da nastupa sa prostora zapadno od Užica preko Višegrada ka Rogatici, a da dalje u dvije kolone produži na sjeverozapad ka drumu Han-Pijesak — Vlasenica u cilju pročišćavanja zemljišta na pravcu s. Mrkalja i Kopito planine;

Ostale snage divizije sačinjavale su drugu (glavnu) borbenu grupu. Njene jedinice su imale slijedeće zadatke:

— 697. puk sa ojačanjima i sa dva domobranska bataljona i četiri baterije artiljerije da nastupa iz Zvornika na jugozapad s ciljem da proširi mostobran i odbaci ustanike sa Velje glave a poslije toga da nastavi prodor ka Vlasenici;

— 699. puk da nastupa, takođe iz Zvornika, dolinom Drine do Drinjače a da odatle produži sa dva bataljona preko Milića ka Vlasenici, a sa jednim bataljonom uzvodno Drinom ka Bratuncu i dalje prema Srebrenici, a zatim preko Milića ka Vlasenici.[6]

---

[5] AVII, fond njem. dok. k. 9, br. reg. 11/18.

[6] Njemačko komandovanje se prije toga nosilo mišlju da uputi jedan puk preko Ljubovije, što bi, svakako, bilo celishodnije. Međutim, pošto je »most preko Drine kod Ljubovije prilikom poslednjih operacija razoren na takav način da se u bliskoj budućnosti ne može računati sa njim, takođe ni u slučaju privremene opravke« (iz Baderove zapovijesti), to su Nijemci bili prinuđeni da oba puka prebace kod Zvornika na lijevu obalu Drine. Tako će na relativno uzani zvornički mostobran neprijatelj

Od jedinica 718. divizije i dva domobranska puka formirane su takođe dvije borbene grupe kojima su dati sljedeći zadaci:

— 738. puku (bez jednog bataljona), ojačanom sa dva domobranska bataljona i dvije baterije, da nastupa od Pala do Sjetline, zatim da produži ka Rogatici preko Vrhlazja ili Mesića, zavisno od situacije; sa jednim ojačanim bataljonom i dva domobranska bataljona i dvije baterije da nastupa iz Sarajeva preko Golupca, Mokrog i Sokolca u pravcu Han-Pijeska;

— 750. puku, ojačanom jednim domobranskim bataljonom i jednom baterijom, da nastupa iz prostora jugozapadno od Tuzle preko Kladnja ka Olovu, ostavljajući dio snaga kod Kladnja.

Pored ovih borbenih grupa koje su imale ofanzivne zadatke, obrazovana je, kao što je već rečeno, i tzv. zaprečna grupa »Vareš«, jačine četiri domobranska i jedan ustaški bataljon, sa zadatkom da na liniji s. Vijaka — Vareš — Breza — Podlugovi, spriječi izvlačenje partizanskih snaga prema sjeverozapadu. Njen zadatak je bio uglavnom odbrambenog karaktera.

Obezbjeđenje zvorničkog mostobrana bilo je predviđeno da preuzme jedan bataljon 714. pješadijske divizije, pošto 697. puk 342. divizije bude zauzeo Velju glavu.

Za izviđanje i tučenje iz vazduha angažovane su jedna patrola izviđačkih i jedna eskadrila borbenih aviona sa zemunskog aerodroma, jedna eskadrila avijacije NDH sa Rajlovca i italijanska avijacija sa mostarskog aerodroma.[7]

Početak operacije predviđen je za 15. januar.

---

skoncentrisati glavninu 342. divizije, koju u početnoj fazi neće moći jednovremeno uvesti u borbu.

[7] Nijemci su 8. januara 1942. zamolili italijansku Vrhovnu komandu da stavi na raspoloženje njemačkoj komandi u Srbiji jednu eskadrilu bombardera od najmanje 10 aviona i jedno odeljenje izviđačke avijacije i da te jedinice prebaci na zemunski aerodrom. Italijani su to traženje prihvatili s tom izmjenom što su tražili da se te jedinice baziraju na aerodromu u Mostaru. Nijemci su se s tim saglasili i Italijani su, zbog loših atmosferskih prilika, tek 20. januara prebacili iz Albanije u Mostar 39. bombardersku grupu jačine 12 aviona i stavili je na raspolaganje generalu Baderu. (Giuseppe Santoro — L'aeronautica italiana nella seconda guerra mondiale, II, Milano — Roma, 236—7).

Za izvođenje romanijsko-birčanske operacije bile su angažovane jake neprijateljske snage: njemačke — dvije divizije, jedan tenkovski i jedan pješadijski bataljon i jedna eskadrila avijacije; ustaško-domobranske — dvanaest pješadijskih bataljona, šest haubičkih baterija, dvije pionirske čete, jedna željeznička četa i dvije eskadrile izviđačke avijacije, a od italijanskih — jedan ojačani alpiski bataljon i jedna bombarderska grupa. Sve te snage bile su neposredno potčinjene general-majoru Hofmanu (Hoffmann), komandantu 342. pješadijske divizije.[8]

Prema tome, Nijemci su za izvođenje romanijsko-birčanske operacije angažovali snage jače od tri divizije. To je bilo najviše što su oni mogli od svojih i kvislinških snaga odvojiti u toj situaciji sa svog okupiranog područja u Jugoslaviji. Sa tim snagama, koje su imale od 30 000 — 35 000 vojnika, oni su — u odnosu na partizanske snage na teritoriji Romanijskog, Birčanskog i odreda »Zvijezda«, koje su brojale oko 5 000 boraca — ostvarili najmanje šestostruku nadmoćnost u živoj sili a nesrazmjerno

---

[8] Komandant 342. divizije je 6. januara izdao svoju zapovijest kojom je precizirao borbene zadatke pojedinih grupa, iznio podatke o partizanskim i četničkim snagama i dao direktive za borbu i postupak sa partizanima, četnicima i stanovništvom. »Komuniste u svakom slučaju, poslije kratkog saslušanja, odmah strijeljati« stajalo je u direktivi; i dalje: »ko bude uzeo učešća u borbi ili u obavještajnoj službi, ko bude davao otpor ili pokušao da bježi biće odmah strijeljan«. Bilo je takođe naređeno da se strijeljaju i žene i djeca koji uzmu učešća u borbi, ili obavještajnoj službi, a da se zapale kuće iz kojih se bude pucalo. Zapovijest iste sadržine izdao je i štab 718. divizije 9. januara (AVII, fond njem. dok. k. 18—II, br. reg. 31/21 — a).

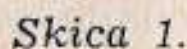
Zanimljivo je napomenuti da je štab 342. divizije, koji je preuzeo rukovođenje operacijom, u nastojanju da prikupi što potpunije podatke o snazi i rasporedu partizanskih i četničkih jedinica, došao do pogrešnih i u mnogome netačnih podataka. Tako, na primjer, u biltenu 342. divizije od 10. januara procjenjuje se jačina partizana na 6 000—8 000 boraca, a četnika na 20 000 boraca; navode se podaci da je Draža Mihailović prešao iz Rogatice na Romaniju; da je »Čiča« »vrhovni vođa partizanskih odreda« itd. (AVII, fond njem. dok. k. 18—II br. reg. 9/2 i 10/2).

Do tačnijih podataka neprijatelj je došao tek prvih dana ofanzive iz zaplijenjenih četničkih dokumenata i izjava četničkih oficira koji su se predali Nijemcima. Isto, k. 18, br. reg. 18/2 i 11/2a; fond NDH, k. 63, br. reg. 46/2—3).

daleko veću u tehnici. Već samim tim neprijatelj je stvorio preduslove da postigne uspjeh. To mu je u velikoj mjeri omogućavao i dobar plan za operaciju, čija je suština bila u tome da se partizanske snage unište u okruženju. Istina, teški vremenski uslovi (visok snijeg i niske

PLAN NEPRIJATELJA ZA ROMANISKU OPERACIJU

TUZLA
750 puk
718 div
697 puk
342 div
699 puk
ZVORNIK
Drinjača
Javornik
Šekovići
Birač
Konjuk
VAREŠ
Zaprečna grupa
Vareš
Zvijezda
Kladanj
Vlasenica
Bratunac
Milići
Srebrnica
Olovo
Han Pijesak
Ivančići
Breza
Mrkalj
Drina
718
Podlugovi
3 KOR
Devetak Pl.
Podromanija
738 puk
718 div.
Mokro
SARAJEVO
Pale
Rogatica
698 puk
Višegrad
342 div
Sjetlina
Trnovo
Goražde
Drina
S
Kalinovik
Foča
Legenda
Partizanske snage
Četničke snage
Neprijatelj

Skica 1.

temperature) i planinsko zemljište prisilili su neprijatelja da napade svojih borbenih grupa planira u zahvatu komunikacija i da na taj način ostavi dosta prostora partizanskim jedinicama da se izvuku ispod njegovog udara.

Odmah poslije dolaska na područje Romanije Vrhovni štab je preduzeo mjere da učvrsti istočnobosanske partizanske odrede, spriječi četničku izdaju, razoruža kolebljive borce i jedinice koje su bile pod uticajem četnika i da formira udarne, pokretne i dobro naoružane bataljone i čete. U izvršavanju tih zadataka veliku ulogu trebalo je da odigra 1. proleterska brigada. Početkom januara njena glavnina se nalazila na teritoriji odreda »Zvijezda«: 1. bataljon u rejonu Okruglica, Visovica; 2. bataljon — Čevljanovići, Srednje[9]; 3. bataljon — Krivajevići, Nišići, Žižci. Dok su 1. i 3. bataljon bili više orijentisani ka Varešu, 2. bataljon je bio na obezbjeđenju Vrhovnog štaba koji se nalazio u s. Gajevi. Ostala dva bataljona brigade su zadržana na teritoriji Romanijskog NOP odreda: 4. bataljon u rejonu Knežina, Hasa, Pusto Selo, a 5. bataljon u rejonu Žljebovi, Vidrići, dok se njegova 3. četa, zajedno sa Posavskom četom[10], nalazila oko Mokrog, gdje je razoružavala borce koji su se pokolebali i prešli u četnike.[11] Vrhovni štab je namjeravao da privuče cijelu brigadu i da sa njom izvrši veće akcije ka rudarsko-industrijskom

---

[9] 12. januara je zapovjedništvo Vojne Krajine obavjestilo Ministarstvo domobranstva da je preko poslovođe »Šipada« iz Čevljanovića saznalo da su partizani iz Crne Gore stigli u Srednje i da će napasti Semizovac, a 14. januara je zapovjedništvo 4. oružničke pukovnije javilo da se komunisti grupišu prema Semizovcu, Brezi, Kaknju i Zenici i da će napasti rudnike i željezničku prugu (AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 12/5—12; k. 144, br. reg. 45/4—1).

[10] Posavska četa je privremeno bila pod komandom štaba 5. bataljona, a trebalo je da uđe u sastav 6. bataljona po njegovom dolasku u istočnu Bosnu.

[11] Na položajima prema selima Mokro — Vučja Luka — Crepoljsko došlo je tih dana do prelaska partizanskih četa u četnike zbog vrlo slabog političkog rada. Na sugestiju člana Vrhovnog štaba Iva Lole Ribara, Vrhovni komandant je poslao dijelove 1. proleterske brigade u taj rejon da razoružaju četnike i konsoliduju situaciju. (Zbornik II/2, dok. 92, 93, 157; IV/4, dok. 1, 2).

Šesti (Beogradski) bataljon će stići u sastav brigade tek 13. januara. On je krenuo iz Nove Varoši 6. januara, pregazio Lim ispod s. Drenove i ubrzanim maršem pored Pljevalja, preko Boljanića i Metaljke stigao u Kopače, odakle je vozom prebačen u Praču. (Isto, dok. 86; II/3, dok. 16; AVII, Stenografske bilješke, k. 1990, br. reg. 1/8—2).

basenu (Vareš, Breza, Kakanj, Zenica) u cilju mobilizacije radnika u partizanske jedinice.[12]

Štab brigade (komandant Koča Popović, politički komesar Filip Kljajić) nije bio na okupu, jer se komandant nalazio kod Vrhovnog štaba, a politički komesar u Podromaniji.[13]

Istočnobosanske partizanske snage, koje su bile pod komandom Glavnog štaba NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu (komandant Svetozar Vukmanović Tempo, politički komesar Rodoljub Čolaković Gojko), imale su slijedeći raspored:

Romanijski NOP odred — štab odreda (komandant Slaviša Vajner Čiča, politički komesar Pavle Goranin Ilija) u s. Dobrodoli; Romanijski bataljon dijelom prema Palama, a dijelom na Romaniji (1. glasinačka četa) i u rejonu Podromanija, Sokolovići (2. glasinačka, Kopitska i Sokolovićka četa), dok je Romanijska četa bila upućena u Rogaticu;[14] Pračanski bataljon je bio raspoređen po dubini na pravcu Pale — Prača; Rogatički bataljon je zatvarao pravce koji iz Višegrada i Međeđe izvode u Rogaticu i to prvi pravac sa Seljanskom četom na Perušićima, a drugi sa Gučevskom i Mesićkom četom na položajima jugoistočno od Rogatice; Mokranjski bataljon je sa Bjelogoričkom četom zatvarao pravac Hreša — Vučja Luka, sa Sinjevskom četom se nalazio prema Pustopolju i Sumbulovcu, dok je Knežinska četa bila raspoređena u Kalauzovićima.[15]

NOP odred »Zvijezda« — štab odreda (komandant Oskar Danon zvani Jovo Cigo, politički komesar Hasan Brkić Aco) u Okruglici; Crnovrška i Crepoljska četa Crnovrškog bataljona prema Vučjoj Luci, Bioskom i Mrkovićima, a ostale čete istog bataljona prema Sarajevu, Vogošću i Semizovcu; Mednički (muslimanski bataljon iz

---

[12] Zbornik II/2, dok. 129, 138, 157.

[13] AVII, fond NOP-a, k. 2015, br. reg. 1/1; Zbornik IV/3, dok. 8.

[14] U rejon Sokolovića su upućene sljedeće jedinice: jedna četa iz 5. bataljona 1. proleterske brigade, vod Romanijske čete, 2. glasinačka i Kopitska četa u cilju pretresa sela radi konfiskacije stvari koje su opljačkali četnici mještani na oslobođenoj teritoriji. (Zbornik IV/4, dok. 2).

[15] Zbornik IV/3, dok. 8; IV/4, dok. 4.

Romanijskog NOP odreda) i Vareški bataljon su uglavnom bili orijentisani prema Varešu, a Zenički bataljon prema Kaknju i Zenici, dok se Nišićki bataljon nalazio dijelom prema komunikaciji u dolini r. Stavnje, a dijelom u rejonu s. Nišići.[16]

Birčanski NOP odred — štab odreda (komandant Mihailo Milosavljević Španac, politički komesar Cvijetin Mijatović Majo) u s. Šekovići; Šekovički bataljon prema Kladnju i Stuparima (Šekovička četa na položaju Mekota — Mitrovići, Tupanarska — s. Trnovo — s. Dopasci, Brajinačka na Rakinom brdu u dolini r. Spreče); Sprečanski bataljon (Borogovska četa na Podborogovu, Gojčinska — Vrelo, Panduri i Vacetinska četa u Sajtovićima); Udarna četa u Šekovićima i Cikotska četa na položajima prema s. Papraći. Pred početak ofanzive u četnike je prešao Stuparski bataljon koji je do tada bio pod komandom štaba Birčanskog odreda.[17]

Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu i PK KPJ nalazili su se u s. Ivančićima.[18]

U Rogatici, Podromaniji, Šekovićima, Han-Pijesku, Bijelim Vodama, Kuli, Srednjem i Okruglici nalazile su se pozadinske ustanove: skladišta, radionice i bolnice.[19]

Blizu Sokolca, na Luburić polju bio je osposobljen poljski aerodrom bivše jugoslovenske vojske, jer se očekivalo slanje pomoći iz Sovjetskog Saveza i prebjegavanje nekih domobranskih avijatičara iz Zagreba. Zbog velikog snijega tih dana je organizovano čišćenje aerodroma u koju svrhu su upotrijebljeni i zarobljeni italijanski vojnici, koje je 1. proleterska brigada dovela sa sobom iz Rudog u Podromaniju.[20]

Kao što se iz ovog rasporeda vidi, partizanske jedinice su mahom bile postavljene na položaje prema neprijateljskim garnizonima i uporištima u Sarajevu, Mokrom,

---

[16] Isto, IV/3, dok. 138.

[17] Usmena izjava Miloša Zekića.

[18] Komandant Glavnog štaba NOP odreda za BiH Svetozar Vukmanović — Tempo nalazio se u Sarajevu, gdje je bio upućen ilegalno radi liječenja, a ujedno i radi organizovanja i učvršćenja obavještajne službe.

[19] Zbornik IV/3, dok. 8, 138; AVII, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 1/1.

[20] Isto, II/2, dok. 77, 88; IV/3, dok. 8, 12; IV/4, dok. 4; Stenografske bilješke, AVII k. 1998/4—4.

Palama, Višegradu, Capardima, Kladnju, Zavidovićima, Zenici, Varešu, Brezi i Semizovcu, zatvarajući uglavnom pravce: Sarajevo — Mokro — Sokolac; Pale — Rogatica; Višegrad — Rogatica; Capardi — Šekovići — Vlasenica; Vareš — Olovo; Semizovac — Srednje — Olovo i Sarajevo — Hreša — Vučja Luka.

Sem pomenuta tri odreda u istočnoj Bosni su se nalazili još i Ozrenski NOP odred na području pl. Ozren. (kod Doboja), Majevički NOP odred u širem rejonu Majevice i Kalinovički NOP odred u rejonu Kalinovik — Trnovo.

Vrhovni štab i CK KPJ nalazili su se u s. Gajevima. Predviđajući mogućnost neprijateljske ofanzive, koja bi mogla otežati vezu CK i VŠ sa pokrajinskim rukovodstvima i partijskim organizacijama širom zemlje, doneta je odluka da se formira organizacioni sekretarijat CK na neoslobođenoj teritoriji, koji će moći da održava veze sa organizacijama i da ostvari rukovodstvo. U sekretarijat su određeni drugovi Edvard Kardelj i Ivo Lola Ribar, koji su početkom januara upućeni preko Sarajeva u Zagreb.[21]

Četničke snage, čiji se štab nalazio u Vlasenici, bile su raspoređene prema Zvorniku — Srebrenički i Vlasenički četnički odred; Kladnju — Vlasenički odred; u dolini Krivaje — Cerska brigada; prema Borču — dijelovi Fočanskog, Goraždanskog i Rogatičkog odreda. Ostale četničke snage nalazile su se u dolini Drine od Foče do Višegrada, zatim oko Rogatice, Han-Pijeska, Vlasenice, Srebrenice, Bratunca i Drinjače. Sem toga, manje četničke grupe postojale su i na području Romanijskog i Kalinovičkog partizanskog odreda.[22]

Pripreme neprijatelja za ofanzivu, mada vršene u tajnosti, nisu ostale nezapažene. Vrhovni štab je primio izvjesna obavještenja o pokretima njemačkih trupa i na osnovu toga naslutio da se priprema neka operacija protiv slobodne teritorije. Ivo Lola Ribar je 7. januara iz Sarajeva poslao Vrhovnom štabu izvještaj da se u gradu šire glasovi o dolasku pojačanja njemačkim trupama i

---

[21] Isto, II/2, dok. 199.

[22] AVII, Stenografske bilješke, k. 2000/5—4; fond NDH, k. 144, br. reg. 33/6; k. 63, br. reg. 46/2—3 — 3,4; Zbornik IV/4, dok. 2.; »Č«, BH—V—2546, 2565; fond njem. dok., k. 18, br. reg. 18/2.

upozorio da se tim vijestima obrati potrebna pažnja.[23] Sutradan je i komandant Romanijskog NOP odreda izvijestio Glavni štab da su u Višegrad stigle dvije čete Nijemaca i da je zbog toga uputio Romanijsku četu ka Rogatici i naredio štabu Rogatičkog bataljona da sa njom i dijelovima Seljanske, Mesićke i Gučevske čete postavi zasjede na Sjemeću.[24] Istoga dana Vrhovni štab je dao uputstva štabu Romanijskog odreda da zatvori pravce Višegrad — Rogatica i Pale — Sjetlina postavljanjem jedinica po dubini. U cilju pariranja eventualnom neprijateljskom napadu od Pala prema Sjetlini, naredio je štabu odreda da vrši pritisak na komunikacije Mokro — Bulozi i Ljubogošta — Pale i da zbog toga pojača snage kod Mokrog i Stambulčića. Istovremeno je štabu odreda »Zvijezda« ukazao na potrebu da sa Crepoljskom i Crnovrškom četom pojača pritisak sa sjevera na komunikaciju Bulozi — Mokro i tako sadejstvuje dijelovima Romanijskog odreda.[25]

Tri dana kasnije u štab Romanijskog odreda su stigle vijesti i o grupisanju neprijateljskih snaga u Palama. Pretpostavljalo se da će one izvršiti prodor niz dolinu Prače radi ovlađivanja željezničkom prugom. Istovremeno su dobijena obavještenja da vojska u Sarajevu prikuplja skije. Ali i pored toga štab Romanijskog odreda je 12. januara obavijestio političkog komesara brigade da su to vjerovatno alarmantne vijesti ili čak provokacije u cilju zastrašivanja.[26] I E. Kardelj, koji se tih dana nalazio u Sarajevu na putu za Zagreb, 13. januara je izvijestio Vrhovni štab o pripremama neprijatelja za ofanzivu.[27]

Iz tih vijesti se nije moglo sigurno zaključiti kakve su neprijateljske namjere i planovi i kolike će razmjere imati ofanziva. Zbog slabe obavještajne službe i zbog nedostatka sredstava veze mnoga obavještenja su bila nepotpuna, neblagovremena, pa i kontradiktorna. Veza između odreda nije bila redovna i uglavnom se održavala kuririma, pa je zbog toga razmjena obavještavanja bila povremena. Karakteristično je, na primjer, da ni Glavni

[23] Zbornik II/2, dok. 92.
[24] Isto, IV/4, dok. 2.
[25] Isto, II/2, dok. 101.
[26] Isto IV/3, dok. 12.
[27] Isto II/2, dok. 105.

a ni Vrhovni štab nisu primili nikakva obavještenja o koncentraciji neprijateljskih snaga u rejonima Zvornika i Tuzle.[28] Ali ipak, Vrhovni štab je, na osnovu primljenih izvještaja, zaključio da se priprema ofanziva većih razmjera, koja će uslijediti za najkraće vrijeme. O tome je 13. januara obavijestio štab Romanijskog odreda i dao mu direktivu o načinu vođenja borbi. »Sa tako jakim snagama« — isticao je Vrhovni štab — »ne treba da primate forntalne borbe već primjenite partizanski način ratovanja. U ovom cilju osposobite lake jedinice za takva dejstva. Sa frontalne strane treba određivati samo rijetki zastor, koji se bori za dobitak u vremenu, dok pristigne bočna ili pozadinska grupa, a zatim se i taj dio povlači u stranu, da bi se i on, nakon prikupljanja, pojavio iz pozadine«. Sem toga je dao uputstva da se izvrši dekoncentracija i evakuacija ranjenika, bolesnika, životnih i borbenih potreba na sigurna mjesta van dohvata neprijatelja.[29]

U vezi s tim naređenjem štab Romanijskog NOP odreda je odlučio da sa svojim jedinicama zatvori pravce kojima će neprijatelj vjerovatno nadirati.

Na pravcu Višegrad — Rogatica (»Višegradski front«) položaje je držao Rogatički bataljon, koji je bio dosta nepouzdan, te ga je trebalo ojačati sa Kosmajskim bataljonom čiji se dolazak u Ustipraču očekivao 14. januara.[30]

---

[28] Ivo Lola Ribar je, doduše, 12. januara pisao iz Zagreba Centralnom komitetu KPJ o tome da se »mnogo govori o ponovnoj ofanzivi na Olovo« i da jedan domobranski inžinjerijski puk podiže pontonski most preko Drine kod Koviljače. Međutim, vjerovatno je da ovo pismo nije blagovremeno došlo u Vrhovni štab. (Zbornik II/2, dok. 103).

[29] AVII, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 5/1—1.

[30] Kosmajski bataljon nije stigao u istočnu Bosnu. Pošto se on početkom januara nalazio u rejonu Bijelih Brda (u Sandžaku), te bi njegovo prebacivanje u istočnu Bosnu trajalo duže, to su delegati Vrhovnog štaba, Glavnog štaba za Srbiju i Glavnog štaba za Sandžak odlučili da pošalju u sastav brigade, umjesto njega, Beogradski bataljon Posavskog odreda. Ovaj bataljon, jačine dvije čete, odnosno 98 boraca, stigao je u Praču 13. januara uveče. Poslije kraćeg odmora jedna četa je bila upućena u Mesiće, a druga je zadržana u Prači. Bilo je predviđeno da se ovaj bataljon, po završetku neprijateljskog napada, upotrebi za čišćenje okoline Prače i Sjetline od četnika. (Zbornik II/2, dok. 86, 90; IV/3, dok. 8, 16 i 19; IV/4, dok. 4, 5).

Na tom pravcu, do njegovog dolaska, biće upotrijebljena Romanijska četa, koja se nalazila u Rogatici, a vjerovalo se da će se u borbi protiv neprijatelja priključiti i neka četnička jedinica.[31]

Pravac Pale — Prača (»Paljanski front«) zatvorili su Pračanski i dijelovi Romanijskog bataljona. Pošto se smatralo da je, zbog željezničke pruge Sarajevo — Višegrad, to najvažniji pravac i da se na njemu mogu očekivati najjače neprijateljske snage, to su u Praču upućene 2. glasinačka i Kopitska četa sa zadatkom da pojačaju tamošnje jedinice koje su organizovale zasjede. Istovremeno su poslati i mineri radi rušenja pruge od Stambulčića do Sjetline i od Pala ka Sarajevu. Za zatvaranje ovog pravca biće predviđen i Beogradski bataljon po njegovom dolasku.[32]

Na pravcu Mokro — Podromanija (»Romanijski front«) položaj je držao Romanijski bataljon sa dvije čete (1. glasinačkom i Sokolovićkom) koji je dobio zadatak da sa tim četama brani Crvenu i Orlovu stijenu i Kržuljski prijelaz. Bilo je predviđeno da, u slučaju potrebe, jedna četa 4. bataljona 1. proleterske brigade iz rejona Kračule — Gradac vrši ispade ka Mokrom.[33]

Na pravac Vlasenica — Han-Pijesak Romanijski odred nije postavio svoje snage, jer su četnici držali teritoriju od Han-Pijeska do Zvornika. Između Sokolca i Han-Pijeska bio je raspoređen 5. (Šumadijski) bataljon 1. proleterske brigade. Njegova 1. četa sa štabom bataljona nalazila se u s. Vidrići, 2. četa u s. Žljebovi, dok je Posavska četa, po povratku iz rejona Mokrog, bila zadržana u s. Šahbegovićima. Trebalo je i 3. četa da se vrati u sastav bataljona, ali se ona, zbog novonastale situacije i potrebe čišćenja nekih sela od četnika, zadržala duže od predviđenog vremena u rejonu Mokrog. Vrhovni štab je ovom bataljonu još ranije naredio da se postavi prema Han-Pijesku i da se u slučaju neprijateljskog nadiranja povlači pravcem Košutica — Brajakovići — Šahbegovići. Kao pojačanje trebalo je da se iz Rogatice na ovaj pravac prebaci Romanijska četa kad bude smijenjena od Kos-

[31] Zbornik IV/3, dok. 14; IV/4, dok. 4.

[32] Isto, IV/3, dok. 14. u dolini Prače nalazio se i Zlatiborski četnički odred, u jačini od 130 ljudi. (AVII, »Č«, br. reg. S-V-1781, 1790, 1794).

[33] Zbornik IV/3, dok. 14.

majskog bataljona. Računalo se i na angažovanje Planinskog četničkog bataljona u kome su partizani imali uticaj na jedan dio boraca. Trebalo je da njegove zasjede budu postavljene na Pločama iznad Vlasenice i duž puta Vlasenica — Han-Pijesak.[34] Sem toga, moglo se očekivati da će na pravcu Zvornik — Vlasenica — Han-Pijesak dejstvovati i dijelovi Birčanskog NOP odreda.[35]

Na pravcu Hreša — Vučja Luka — Kalauzovići, koji je za neprijatelja bio nepovoljan zbog slabih puteva, nalazio se Mokranjski bataljon. Za eventualnu upotrebu na ovom pravcu računalo se i na 2. bataljon 1. proleterske brigade, koji je bio raspoređen u rejonu s. Srednje i na četu 4. bataljona iz rejona s. Hase i Pustog Sela.[36]

Očekujući ofanzivu Vrhovni štab je smatrao za potrebno da drži pod svojom neposrednom komandom 1. proletersku brigadu, radi čega je povukao sva ranija naređenja o pripajanju njenih pojedinih jedinica odredima.[37] Svoj plan o koncentrisanju brigade prema Varešu morao je, zbog izmjene situacije, privremeno da odloži. Zato je ostavio 4, 5. i 6. bataljon na teritoriji Romanijskog NOP odreda. Te bataljone nije rasporedio po položajima, gdje su se nalazile jedinice Romanijskog odreda, već ih je zadržao dublje u pozadini, kao rezervu, da bi mogao sa njima manevrisati i uticati na razvoj situacije na pojedinim pravcima. Tako je bilo predviđeno da 6. bataljon dejstvuje u dolini r. Prače, 5. bataljon na pravcu Han-Pijesak — Vlasenica, a 4. bataljon prema potrebi ka Mokrom ili Rogatici. Ostala tri bataljona (1, 2. i 3.) ostavio je u svojoj blizini, na teritoriji odreda »Zvijezda«.[38]

Pored naređenja i uputstava, izdatih potčinjenim štabovima partizanskih jedinica o rasporedu snaga i načinu vođenja borbi, Vrhovni štab je pokušavao da privoli i četničke komandante da se sa svojim jedinicama pri-

---

[34] AVII, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 1/1, 3/1; Stenografske bilješke, k. 1990, br. reg. 14/2, str. 23; Zbornik IV/3, dok. 8, 14, 19.

[35] Isto, k. 3, br. reg. 6/1. Još krajem decembra, u vrijeme kad se očekivao dolazak Nedićevih trupa u istočnu Bosnu, štab Birčanskog NOP odreda primio je direktive od Glavnog štaba NOP odreda za BiH da se u slučaju potrebe povuče ka Romaniji ili Ozrenu. (Zbornik IV/3, dok. 50 i 67).

[36] Zbornik IV/3, dok. 14; IV/4, dok. 5.

[37] AVII, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 1/1.

[38] Zbornik IV/3, dok. 13; IV/4, dok. 5.

ključe partizanima u borbama protiv okupatora i ustaško-domobranskih snaga u predstojećoj ofanzivi. U tom cilju je Vrhovni komandant oko 10. januara uputio Operativnom štabu bosanskih četnika pismo u kome je osudio razbijačku i izdajničku djelatnost pojedinih četničkih starješina i predložio sastanak na kome bi se vodili pregovori o sporazumu za zajednička dejstva.[39] Ali, do pregovora nije došlo. Kao i ranije u Srbiji za vrijeme Prve neprijateljske ofanzive, i ovdje, u istočnoj Bosni, četnici su otvoreno stali na stranu okupatora. Već 11. januara komandant Višegradskog četničkog odreda obavijestio je svoje potčinjene jedinice o predstojećoj njemačkoj operaciji i u vezi s tim izdao slijedeće naređenje:

»Nemačke trupe će uskoro krenuti u čišćenje komunista u Bosni... Potrebno je da svuda stupate u vezu sa Nemcima... Obavestite ih o komunistima i čistite komuniste... Nemačke trupe prelaze u Bosnu po pozivu Poglavara Hrvatske Pavelića da očiste istočnu Bosnu od komunista... Ne smemo mirno gledati da same nemačke trupe uništavaju komuniste... Višegradski četnički odred sprema jednu jaku četu koja će sa nemačkim trupama poći u svetu borbu protiv komunista za slobodu srpskog naroda...[40]

Dva dana kasnije četnički oficir iz Foče javio je majoru Bošku Todoroviću, koji se tad nalazio u severnoj Hercegovini, da će Nijemci nastupati od Pala i Višegrada i da će četnici poslati jednu svoju delegaciju pred njih da ih obavijesti da su Fočanski i Čajnički srez pod njihovom vlašću.[41] Već slijedećeg dana, kako je pomenuto, četnici su sklopili u Višegradu sporazum sa Nijemcima. Tako su partizanske snage ostale same da prime udar njemačkih divizija. Ali, taj udar one nisu nespremno dočekale.

Vrhovni štab je blagovremeno uočio neprijateljske namjere i preduzeo u toj situaciji najcjelishodnije mjere. Pošto do početka napada nije imao dovoljno elemenata

---

[39] Isto, IV/3, dok. 11. U tom pismu je Vrhovni komandant javio da su mu pali u ruke dokumenti »iz kojih se vidi da četnički štab kod Višegrada stalno izvještava talijansku komandu o kretanju naših partizanskih jedinica, tražeći od Talijana da nas napadnu«.

[40] AVII, »Č«, br. reg. BH-X-178.

[41] Isto, br. reg. BH-V-2587.

da otkrije neprijateljske planove za operaciju, on nije ni donio neki svoj oformljeni plan za odbranu slobodne teritorije, već je, poučen iskustvima iz Srbije, stavio u zadatak svim jedinicama da se izvlače ispod frontalnih udara nadmoćnijih neprijateljskih snaga, da napade vrše na pozadinu i u bokove njegovih kolona i da se zadrže na svojoj teritoriji. Prema tome, Vrhovni štab nije imao nekog plana u klasičnom smislu, nego je riješio da dejstvuje prema razvoju situacije, ostavljajući potčinjenim štabovima punu slobodu inicijative u okviru izdatih uputstava za borbu.

TOK OPERACIJE

UVODNE BORBE KOD ZVORNIKA I VIŠEGRADA

(14. januar)

Planom je bilo predviđeno da opšti napad svih borbenih grupa počne 15. januara ujutro, ali na pravcima nastupanja pukova 342. njemačke divizije borbe su otpočele dan ranije.

Na zvorničkom mostobranu, u rejonu Zvornika i Caparda, nalazila se najjača neprijateljska grupacija — dva njemačka i jedan domobranski puk. Da bi se oni mogli uvesti u borbu, trebalo je prethodno ovladati dominantnim položajima jugozapadno od Zvornika i time stvoriti uslove da neprijateljske trupe zauzmu polazne položaje, pogodne za napad. Stoga je komandant 342. divizije, general Hofman, naredio svom 697. i 3. domobranskom puku da još u toku 14. januara pređu u napad, odbace partizanske i četničke snage sa jakih topografskih položaja Borogovo i Velja glava i omoguće uvođenje ostalih snaga.

Ova »predakcija«, kako se naziva u neprijateljskim dokumentima[42], otpočela je 14. januara ujutro. Na desnom krilu 5. bataljon 3. domobranskog puka prešao je u napad iz rejona s. Osmaci u pravcu s. Podborogovo. Manji dijelovi Birčanskog NOP odreda i četnički Papraćki bataljon pružili su otpor, poslije čega su se povukli ka jugu. Neprijatelj je nastavio nastupanje i ovladao selima ispod

[42] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 15/1, 16/1.

Borogova, odbacivši dijelove Birčanskog odreda na sjeverne padine Borogova (k. 813) — s. Mramorak. Četvrti bataljon 3. domobranskog puka, koji je prešao u napad iz rejona Caparda, izbio je preko sela Matkovac i Rudnik u s. Zidonje, ne naišavši na otpor. Tako je na ovom pravcu neprijatelj uspio da, bez većih teškoća i gubitaka (imao je četiri mrtva i osam ranjenih), potisne slabe dijelove Birčanskog odreda i četničke jedinice.[43]

Na četničke položaje na Veljoj glavi napao je njemački 697. puk. Da bi izbjegao frontalni napad na greben koji se protezao paralelno sa polaznim položajima njegovih bataljona, komandant tog puka naredio je 2. bataljonu da izvrši bočni napad iz rejona s. Kusonje, ovlada Petrovića gajem (k. 480), a onda da nastavi napad duž grebena i olakša nastupanje ostalim snagama koje su napadale frontalno.[44] Poslije artiljerijske pripreme 2. bataljon 697. puka je preko Ilinovca i Baščica izvršio obuhvatan napad na Petrovića gaj. Četnici su pružili slabiji otpor, a zatim se povukli ka s. Aščerići. Treći bataljon 697. puka uspio je, takođe, da slomi nešto jači otpor četnika, naročito na Đafin k. (trig. 534) i Mlađevac (trig. 527) i da izbije na greben, ovladavši selima Snagovo, Šabići i Šefići[45]. Ali i pored toga centralni dio grebena ostao je u rukama četničkih jedinica.

Napad oba puka (njemačkog i domobranskog) podržavao je 7. artiljerijski divizion i jedna njemačka baterija sa vatrenih položaja u rejonu Caparda (jedan vod), oko Glumine (tri baterije) i iz rejona Kula Grad, južno od Zvornika (jedan vod).[46]

Na krajnjem lijevom krilu nastupala je drumom iz Zvornika oklopna kolona 342. divizije, sastavljena od 1. bataljona 202. oklopnog puka i jedne pionirske čete. Ona je imala zadatak da brzo ovlada Drinjačom i s. Liješnjem i da time spriječi povlačenje četnika sa Velje glave i Mlađevca preko r. Drinjače ka jugu. Na putu, nedaleko od ušća potoka Kamenica u Drinu, čelni tenk je naišao na minu i bio je uništen. Neposredno iza miniranog mjesta

---

[43] Isto, k. 54, br. reg. 3/1—19 i 5/1—103; k. 6, br. reg. 15/1—13, 14, 21; Stenografske bilješke, k. 2000/5—4.

[44] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—103.

[45] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—103; k. 6, br. reg. 15/1—13, 21.

[46] Isto, k. 54, br. reg. 3/1—19 i 5/1—103.

put je bio odronjen i most preko potoka porušen. Iza mosta bile su postavljene zapreke od oborenih stabala. Pred takvim preprekama oklopna kolona je stala, nemoćna da produži nastupanje. Međutim, neprijatelj se nije zaustavio. Pošto prepreke nisu bile branjene, jer su se četnici razbježali, njemačka pješadija ih je zaobišla i ušla u Drinjaču, gdje je zarobila 30 četnika i zaplijenila 1 tenk, poljsku kuhinju i 25 pušaka.[47]

U toku dana neprijatelj je privukao iz rezerve 1. bataljon 697. puka i prebacio ga iz Zvornika u Matkovac da bi ga mogao upotrijebiti na desnom krilu u predviđenom napadu ka Papraći i Šekovićima. Istovremeno je prebacio iz Banje Koviljače u Zvornik 1. bataljon 741. puka 714. divizije u cilju zaštite zvorničkog mostobrana. Krajem dana upućen je u Drinjaču i jedan bataljon iz 699. puka.[48]

Tako je u toku 14. januara neprijatelj uspio ne samo da proširi zvornički mostobran, već i da ovlada partizanskim položajima ispod Borogova, a mjestimično i četničkim na Veljoj glavi. Samo manji dijelovi Birčanskog partizanskog odreda bili su istureni na položaje koje je napao neprijatelj, tako da nisu ni mogli pružiti ozbiljniji otpor. Međutim, četnici su imali jake snage na položajima prema Zvorniku, Gluminama i Capardima. Oni su, doduše, pružili otpor na obroncima Velje glave, nanevši Nijemcima gubitke od 5 mrtvih i 33 ranjena, ali su ipak, relativno brzo, izgubili važne i jake položaje. Kod njihovih jedinica već ovoga dana nastupilo je kolebanje i dezorganizacija.[49]

Pred neprijateljem, koji je narednog dana namjeravao da produži napad uvodeći i 699. puk, sem Paprаćkog četničkog bataljona nije bilo takvih snaga koje bi mu mogle pružiti ozbiljan otpor. Kod četničkih jedinica, na ovom pravcu znatno brojnijim od partizanskih, već prvog dana je nastupilo kolebanje i osipanje. A ni Birčanski NOP odred, premda nedirnut, nije bio tako jak da bi se mogao uspješno suprotstaviti daleko jačem neprijatelju

---

[47] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—103, 104; k. 6, br. reg. 15/1—13, 21.

[48] Isto.

[49] Izuzetak predstavlja Paprаćki četnički bataljon koji je bio na desnom krilu Birčanskog partizanskog odreda, na pravcu Capardi — Rudnik — Papraća; on je u stvari i nanio Nijemcima pomenute gubitke.

i zadržati njegovo nastupanje na pravcu Capardi — Šekovići.

I iz rejona Višegrada Nijemci su takođe u toku 14. januara otpočeli nastupanje. Tog dana je jedan bataljon borbene grupe 698. puka bez otpora dopro dolinom Drine do Međeđe. Neizvjesno je da li su neke druge snage bile upućene i komunikacijom Višegrad — Sjemeć — Rogatica, jer je ovaj put, uslijed velikog snijega, bio teško prolazan.[50] Glavnina puka se ovog dana nalazila u Višegradu.

Štab Romanijskog NOP odreda bio je iznenađen ovim prodorom. On je namjeravao da u toku slijedećeg dana pruži otpor neprijatelju: pravac od Međeđe prema Rogatici zatvarali su Rogatički bataljon sa tri čete (Seljanskom kod s. Pešurića, Gučevskom i Mesićkom jugoistočno od Rogatice) i Romanijska četa Romanijskog bataljona koja se nalazila u Rogatici. Ovoga dana upućena je iz Prače ka Mesićima, 5 km. južno od Rogatice, jedna četa Beogradskog bataljona 1. proleterske brigade. Pretpostavljalo se da će se bar dijelovi četničkih četa pridružiti partizanskim jedinicama u odbrambenim borbama koje su se očekivale slijedećeg dana.[51]

Na ostalim pravcima neprijateljske borbene grupe su zauzimale borbene položaje vršeći zadnje pripreme za sutrašnji napad.

Vrhovni štab, koji se nalazio u s. Gajevi, nije primio obavještenja o borbama na pravcu Zvornik — Vlasenica i o nastupanju Nijemaca iz Višegrada ka Međeđi, te zbog toga nije ni preduzimao posebne mjere. Tek kasno uveče politički komesar Glavnog štaba (R. Čolaković) iz Vlasenice je telefonom obavijestio štab Romanijskog od-

---

[50] Pošto ne postoje njemački dokumenti iz kojih bi se mogla pouzdano rekonstruisati dejstva ovog njemačkog puka, to se ne može utvrditi da li su dijelovi ove borbene grupe nastupali i preko Sjemeća. Ni domobranski, pa ni naši dokumenti ne govore ništa o tome. Pa ipak, prema jednom izvještaju zapovjednika Vojne krajine može se zaključiti da Nijemci nisu nastupali pomenutim pravcem. (AVII, fond NDH, k. 245, br. reg. 7/3—4) U Biltenu štaba 342. njemačke divizije od 14. januara 1942. nalazi se podatak da je tih dana na Sjemeću snijeg bio dubok 2,5 metra a da je put Međeđa — Pešurići prolazan (AVII, fond. njem. dok., k. 18—II, br. reg. 10/2a.

[51] Zbornik, IV/4, dok. br. 5; IV/3, dok. br. 16, 19; AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 15/1—15, 21; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90.

reda o prodoru Nijemaca iz Zvornika ka Novoj Kasabi. Na osnovu te vijesti komandant Romanijskog odreda preporučio je političkom komesaru Glavnog štaba da stavi u zadatak Birčanskom odredu da sa dijelom svojih snaga iz pozadine napada i uznemirava njemačke kolone prilikom njihovog daljeg nadiranja ka Vlasenici. Prije toga je štab Romanijskog NOP odreda ponovio ranije naređenje četničkom Planinskom bataljonu da posjedne položaje na Pločama, na cesti između Vlasenice i Han-Pijeska.[52]

UVOĐENJE U NAPAD SVIH NEPRIJATELJSKIH SNAGA

(15. januar)

U ranim jutarnjim časovima, po temperaturi od oko —18 do —20°C, otpočeo je na svim pravcima opšti napad neprijatelja na oslobođenu teritoriju Romanije, Glasinca, Birča i krivajske doline.

Iz rejona Sarajeva krenuo je u nastupanje 738. pješadijski puk. On je predstavljao jezgro Južne borbene grupe 718. divizije. Sjeverna kolona ove grupe, koju su sačinjavali 2. bataljon 738. njemačkog puka i 1. i 2. bataljon 15. domobranskog puka i dvije haubičke baterije, već u prepodnevnim časovima naišla je na otpor. Drugi bataljon 738. puka napadnut je kod s. Hreša od dijelova Mokranjskog bataljona Romanijskog NOP odreda. Neprijatelj je brzo reagovao, te je došlo do oštre borbe. Crepoljska i Bjelogoračka četa ovog bataljona pružale su žilav otpor Nijemcima na položajima Glog (trig. 1405) — k. 1277 — Nemanjica, ali su pred jakim pritiskom morale da se povuku. Četa ovog bataljona koja se nalazila u rezervi u rejonu s. Kalauzovića, nije bila uvedena u borbu. Njemački bataljon je ovladao sa s. Nemanjicom i s. Mrazovcem i preko s. Bijelogorci izbio u s. Golubac. Drugi dio ove kolone dostigao je s. Ljubogošta, raskrsnicu od koje se odvajaju putevi za Pale i Mokro.[53]

Međutim, druga — Južna kolona Južne borbene grupe 718. divizije (1. i 3. bataljon 738. njemačkog puka i 1.

---

[52] Zbornik IV/4, dok. 5.

[53] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—61; k. 6, br. reg. 15/1—14, 23; 16/1—8; k. 144, br. reg. 54/1—2; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90.

i 2. bataljon 13. domobranskog puka i dvije brdske baterije) nije došla u dodir sa snagama Romanijskog odreda koje su se, zbog toga što su četničke jedinice u rejonu Pala napustile položaj, morale povući dublje, na liniju Sjetlina — Hotičane. Neprijatelj se ograničio na izviđačku aktivnost i privlačenje jedinica za napad u toku narednog dana. Na ovom pravcu nalazio se Pračanski bataljon Romanijskog NOP odreda. On je imao zadatak da zadržava neprijatelja i da mu usporava nastupanje ka dolini Prače i ka s. Bogovićima. U Prači se nalazio 6. bataljon 1. proleterske brigade koji je takođe bio orijentisan na zatvaranje ovoga pravca.[54]

Na pravcu od Višegrada borbena grupa 698. njemačkog puka nastavila je sa nastupanjem ka Rogatici. Njene snage iz Međeđe uputile su se preko s. Hadrovića ka s. Pešurići. Mada su se partizanske čete prethodnog dana pripremale da pruže otpor, do njega nije došlo. Ovog dana su, kako je naprijed iznijeto, četnički komandanti u Višegradu sklopili sporazum sa Nijemcima i Italijanima, pa su sve četničke jedinice dobile naređenje da napuste položaje i da ne daju otpor njemačkim kolonama koje su nadirale na slobodnu teritoriju. Pod utiskom te izdaje i glasina o velikoj neprijateljskoj sili, nastupilo je kolebanje u četama Rogatičkog bataljona Romanijskog NOP odreda koje su postavljale zahtjev da se bez borbe povuku na položaje iza Rogatice. Štab odreda je to energično odbio, naredivši im da se ne smiju povlačiti bez borbe, već da sistemom dubinskih zasjeda zadržavaju neprijatelja. U duhu tog naređenja partizanska komanda mjesta u Rogatici donijela je odluku da sa Seljanskom četom organizuje zasjedu u s. Seljanima. Međutim, četnička komanda se suprotstavila toj odluci i naredila komandirima četničkih četa da se u tom slučaju pridruže Nijemcima i zajedno sa njima napadnu partizane.[55]

Zbog nepovoljnog razvoja situacije na ovom pravcu politički komesar 1. proleterske brigade Filip Kljajić Fića, koji se nalazio u Podromaniji, uputio je hitno u s. Stje-

---

[54] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—60, 61; k. 56, br. reg. 1/2—19; k. 6, br. reg. 16/1, 17/1—15; Stenografske bilješke, k. 1998/5—7.

[55] Zbornik IV/3, dok. 19; IV/4, dok. 5; II/2, dok. 152; Stenografske bilješke AVII, k. 1998/5—4; fond NDH, k. 6, br. reg. 16/1—7; 17/1—8.

nice (11 km. sjeverozapadno od Rogatice) jednu četu 4. bataljona 1. proleterske brigade sa zadatkom da posjedne položaje iznad s. Kovanja i ispita situaciju u Rogatici, koja je u međuvremenu, u toku noći 15/16. januara, bila evakuisana.[56]

Dok je tako prvi dan ofanzive prošao sa slabijim borbama na pravcu od Sarajeva prema Romaniji, a gotovo bez borbe od Međeđe prema Rogatici, na pravcu Zvornik — Vlasenica došlo je neočekivano do prilično žestokih okršaja. Neprijateljsko desno krilo (1. bataljon 697. puka i 4. i 5. bataljon 3. domobranskog puka) zauzelo je s. Mramorak i s. Papraću.[57]

Te neprijateljske snage naišle su na snažan otpor Birčanskog NOP odreda. Uočavajući namjere neprijatelja, koje su se dosta jasno ispoljile u borbama prethodnog dana, štab Birčanskog odreda je u toku 14. i noću 14/15. januara izvršio pregrupaciju svojih snaga i na pravac s. Capardi — s. Paprača — dolina r. Drinjače prebacio Šekovićku (bez jednog voda) i Udarnu četu. Tako su se u toku 15. januara prikupile glavne snage Birčanskog odreda.[58]

One su se cijeli dan žilavo branile i zadržale neprijatelja na liniji s. Papraća — Mramorak.

Uveče 15/16. januara Birčanski odred se našao u slijedećem rasporedu: Cikotska, Borogovska i Brajinačka četa bile su na liniji Kominjača — Borogovo (trig. 854) — Krajačevo br.; Šekovićka i Udarna četa bile su u rezervi u s. Selište; Vacetinska i Roševska četa, bez susreta sa neprijateljem, izvukle su se na s. Roševo i zatvarale pravac koji ide iz doline r. Spreče preko Bišine ka Šekovićima.[59]

Takođe i 2. bataljon 697. puka, koji je nastupao na centru borbenog poretka svog puka, naišao je i ovoga dana na jači otpor, tako da je tek poslije oštre borbe sa četnicima Paprаćkog bataljona zauzeo oko podne s. Jasikovići (k. 480) i Petrovića Gaj, koji su, izgleda, Nijemci u toku prethodne noći napustili, i izbio na greben Velje

---

[56] Isto, dok. 19; II/2, dok. 152.

[57] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 16/1—7; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90.

[58] Usmena izjava Miloša Zekića.

[59] Isto.

glave. Poslije toga on se nesmetano spustio u dolinu potoka Kamenice. Treći bataljon 697. puka čistio je u međuvremenu rejon s. Prav. Kamenice.[60]

Ovog dana je u borbu uveden i 699. puk. On je iz Drinjače bez otpora prodro u Novu Kasabu. Njemu se bez borbe predalo oko 390 četnika, koji su poslušali naređenje svojih starješina da se, u duhu sklopljenog sporazuma, mogu predati Nijemcima. O oklopnoj koloni, koja je prethodnog dana bila zaustavljena pred porušenim mostom kod ušća Kamenice, u neprijateljskim izvještajima nema podataka, te se s pravom može pretpostaviti da je prethodnog dana izvučena iz borbe i vraćena u Zvornik.[61]

Pošto su ovladali Veljom glavom i izbili u doline Drinjače i Jadra, Nijemci su otvorili pravac za prodiranje prema Vlasenici. Četničke jedinice su se dijelom raspale, a dijelom su bježale preko Drine u Srbiju. Jedan dio četnika se predao Nijemcima. Nasuprot tome, Birčanski partizanski odred je ostao kao cjelina, prikupljen i spreman da produži borbu. Štab odreda donio je odluku da narednog dana (16. januara) na pravcu s. Papraća — Šekovići, u dolini r. Drinjače, postavi neprijatelju dubinsku zasjedu.

Zbog snažnog otpora Birčanskog odreda i četnika (uglavnom Paprаćkog bataljona, koji se naslanjao na Birčanski NOP odred), komandant 342. divizije odlučio je, da bi osigurao pozadinu i zvornički mostobran, da od jedinica 3. domobranskog puka i 1. bataljona 741. njemačkog puka formira zaprečnu grupu »Zvornik«, koja će se postaviti na liniju Matkovac — Papraća — Šamani i isturiti izvjesne dijelove kod Drinjače. Formiranje ove grupe je, po mišljenju komandanta divizije, bilo nužno i stoga što je trebalo da njegova oba puka slijedećih dana nastupaju ka Vlasenici i Srebrenici, te će, njihovim udaljavanjem od Zvornika, biti ispražnjen širi rejon zvorničkog mostobrana.

Na pravcu Tuzla — Kladanj — Olovo ovoga dana nisu vođene borbe. Sjeverna borbena grupa 718. divizije, koja je imala zadatak da nastupa ovim pravcem, zauzme

---

[60] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 16/1—7; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90.

[61] Isto.

Olovo i kod s. Čude zatvori pravac Olovo — Han-Pijesak i zajedno sa zaprečnom grupom »Vareš« uspostavi zaprečnu liniju Olovo — Čude — Očevje — Solun,[62] još uvijek se nalazila u fazi prikupljanja. Njemačke trupe, koje su sačinjavale glavninu ove borbene grupe (750. pješadijski puk, 2. divizion 668. artiljerijskog puka, vod pionirske čete i pet lakih borbenih kola) prikupljale su se u rejonu Tuzle, dok se u Kladnju već nalazio jedan bataljon 8. domobranskog puka, ojačan baterijom brdskih topova.[63] Dio njemačkih snaga se ovog dana grupisao u Kladnju, spreman da narednih dana otpočne sa nastupanjem ka Olovu.[64]

Jedinice zaprečne grupe »Vareš« (1. dopunski bataljon, 3. i 4. bataljon Vojne krajine, 2. bataljon 7. pješadijskog puka bez 2 čete i ustaški bataljon »Francetić«) zauzele su do 15. januara svoje položaje na liniji Visoko — Breza — Vareš. Pošto je između Vareša i doline Krivaje ostao neposjednut prostor širine oko 12 km, kuda su se mogle izvući ustaničke snage, to je naređeno ustaškom bataljonu »Francetić« da preko s. Pogara prodre u s. Vijaku i izbije u dolinu r. Krivaje, a da potom svojim lijevim krilom skrene ka jugoistoku i izbije na liniju Hočevje — s. Solun, gdje će uhvatiti vezu sa 750. pukom 718. divizije. Time će, kako se predviđalo, biti zatvoren obruč oko ustaničkih snaga na prostoriji Sarajevo — Visoko — Vareš — Olovo — Han-Pijesak — Sokolac i sa zapada i sa sjevera.[65] U duhu dobijenog zadatka ustaški bataljon je stigao u s. Pogari (4 km sjeverno od Vareša) ne nailazeći na otpor. Ostale snage zaprečne grupe »Vareš« držale su položaje, pojačavajući izviđačku aktivnost, naročito u pravcu s. Pržići (3 km jugoistočno od Vareša). Snage odreda »Zvijezda« i 1. proleterske brigade ostale su ovoga dana neaktivne, dok su u toku noći 15/16. januara manji dijelovi Crnovrškog bataljona izvršili prepad na neprijateljsku posadu u Semizovcu i odmah se povukli.[66]

---

[62] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—59; k. 6, br. reg. 24/1—7.

[63] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—59; k. 6, br. reg. 16/1; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90.

[64] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—61; k. 6, br. reg. 17/1—15.

[65] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—59.

[66] Zbornik IV/3, dok. 141; AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—61; k. 6, br. reg. 16/1—13, 14; k. 200a, br. reg. 14/3—1; k. 153a, br. reg. 27/7—1.

Vrhovni štab, koji se još uvijek nalazio u Gajevima, primio je u toku dana obavještenja o napadu neprijatelja na svim pravcima i došao je do zaključka da se radi o zamašnoj neprijateljskoj ofanzivi u kojoj učestvuju jake snage. Pojačana izviđačka aktivnost neprijateljske avijacije nad Romanijom potvrdila je još više to uvjerenje. Pored ranije preduzetih mjera za raspored jedinica i zatvaranje pojedinih pravaca, on je ovoga dana naredio političkom komesaru 1. proleterske brigade da uputi 4. bataljon u s. Rakovu Nogu, vjerovatno radi toga da bi još bolje prikupio brigadu. Istovremeno je naredio da se 5. bataljon zadrži u dotadašnjem rejonu sa ranijim zadatkom: da u slučaju neprijateljskog prodora duž komunikacije Han-Pijesak — Podromanija dejstvuje na njegove kolone i da se povlači ka s. Bijele Vode; 6. bataljon je dobio zadatak da dejstvuje na pravcu Pale — Prača sa uporištem u s. Bogovićima.[67]

PRODOR NIJEMACA NA ROMANIJU I U ROGATICU

(16. januar)

Južna borbena grupa je u toku 15. januara izbila na liniju istočno od pravca Pale — s. Mokro i ovoga dana nastavila sa Sjevernom kolonom napad prema Romaniji. Iznad s. Mokro, na jakim topografskim objektima (Crvena i Orlova stijena) držali su položaj slabiji dijelovi Romanijskog bataljona. Ali, do očekivanog jačeg otpora na ovim položajima nije došlo, pa je neprijatelj krajem dana zauzeo Naromaniju,[68] čime je stvorio uslove za brzo prodiranje ka Podromaniji i Sokolcu, gdje su se nalazile glavne baze oslobođene teritorije u ovom dijelu istočne Bosne. Snage Južne kolone koje su nastupale u zahvatu komunikacije Pale — Renovica zauzele su ovoga dana s. Minđure i Stambulčić, izbivši u visinu Sjetline. Ova neprijateljska kolona je nastupala sporo i oprezno, orijentišući se više sjeverno od komunikacije u cilju čišćenja sela na južnim padinama Romanije.[69]

---

[67] AVII, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 6/1; k. 155, br. reg. 8/3—1.

[68] AVII fond NDH, k. 54, reg. 5/1—61; k. 56, br. reg. 1/2—8, 19; k. 6, br. reg. 17/1—15; 21/1—18.

[69] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—60, 61; k. 6, br. reg. 16/1, 17/1—15; Stenografske bilješke, k. 1998/5—7; Zbornik IV/3, dok 26.

Dok je tako neprijatelj sa zapada nastupao sporo i oprezno, još prije podne je borbena grupa 698. puka 342. divizije ušla u Rogaticu i odmah uputila izvjesne dijelove ka Mesićima. Partizanske čete koje su se nalazile u tom rejonu dijelom su se rasturile, a dijelom povukle iznad s. Kovanja. Četničke jedinice u većini su se predale Nijemcima, sačekavši ih u Rogatici, ali su ih oni odmah razoružali i uputili u logor u Šabac. Bataljon italijanske divizije »Pusteria«, koji se iz Višegrada kretao pozadi 698. njemačkog puka, upućen je ovog dana u rejon s. Mesića, gdje je trebalo da se zadrži sa zadatkom zaprečavanja prijelaza preko r. Prače.[70] Po izbijanju u rejon Rogatice Nijemci nisu produžili nastupanje, nego su se zadržali, vjerovatno radi prikupljanja, odmora i priprema za dalja dejstva. Ni dijelovi Romanijskog odreda i 1. proleterske brigade nisu bili aktivni i ostavili su neprijatelja na miru. Jedino je uveče 16/17. januara izvršen slabiji napad na neprijateljske predstražne dijelove na sjevernoj ivici Rogatice.[71]

Od Zvornika ka Vlasenici glavnina 342. divizije produžila je nastupanje, prema planu, na tri odvojena pravca. Njen 697. puk, koji se nalazio na desnom krilu, prodirao je od s. Papraća dolinom Drinjače ka Šekovićima pod zaštitom bočnih obezbjeđenja sa obadvije strane komunikacije. Štab Birčanskog odreda isturio je prema Ni-

---

[70] Ne može se tačno utvrditi da li je ovaj alpinski bataljon krenuo iz Rogatice za Mesiće, kako to u nekim dokumentima stoji. Komandant Jugoistoka, general Ler, u svom izvještaju Vrhovnoj komandi kaže da se ovaj bataljon nije usudio da krene ka Mesićima (Mikroteka, f. Minhen 5, 1053—5).

[71] Zbornik IV/3, dok. 33; Stenografske bilješke AVII, k. 1998/5—4; fond NDH, k. 6, br. reg. 17/1—15; Mikroteka, f. Minhen 5, 789—90. Interesantno je napomenuti da je štab 3. domobranskog korpusa izvijestio Glavni štab domobranstva da su zarobljeni četnici, njih oko 500, odvedeni u Loznicu i da je potrebno preduzeti mjere preko njemačkog generala u Zagrebu da se izruče vojnim vlastima NDH (AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 18/1).

Dr Matl, njemački funkcioner, vjerovatno gestapovac, koji je održavao vezu sa četnicima, javio je četničkom kapetanu Čukoviću tim povodom slijedeće: »Veza sa vama i Dangićem ostaje i dalje. Za vaše ljude u Šapcu ne treba da se brinete, ja sam sa njima razgovarao i dao im objašnjenje. Granična straža oko Zvornika biće zauzeta od Dangićevih ljudi. Njemački general u Beogradu zahtjeva odgovornost i pozitivno stanovište«. (Stenografske bilješke, AVII, k. 1998, br. reg. 4—2/4).

jemcima svoje glavne snage, dok je slabije dijelove ostavio prema domobranima koji su štitili bokove njemačkih kolona. Snažnim otporom domobrani su zadržani na liniji Borogovo — s. Vidakovići, dok je sa Nijemcima došlo do kratkotrajne oštre borbe. U dolini r. Drinjače postavile su se, prema odluci štaba odreda, tri čete (Borogovska, Šekovićka i Udarna) u zasjedu. Bilo je ugovoreno da se vatra otvori kad se njemačka kolona izduži i upadne u postavljenu klopku. Međutim, najisturenija — Borogovska, četa otvorila je vatru prije vremena. Došlo je do bliske borbe u kojoj su iz čete poginuli komandir i četiri borca. Nijemci su imali 12 mrtvih.[72] Pošto je odbacila Borogovsku četu, njemačka kolona je produžila nastupanje i bez otpora zauzela s. Šekovići i dostigla do s. Tupanara. Radi obezbjeđenja njemačkih snaga u rejonu s. Šekovića upućena je u s. Petroviće 24. četa 3. domobranskog puka.[73]

Snage Birčanskog NOP odreda izvukle su se ovog dana iz doline r. Drinjače iznad s. Šekovića u s. Gajeve, odakle su se prebacile u s. Čaniće. Tako se odred našao prikupljen.[74]

Glavnina 699. puka produžila je nastupanje uz dolinu Jadra i stigla do s. Milića. Jedan bataljon ovog puka upućen je iz Drinjače ka Srebrenici i on je bez otpora izbio u Bratunac.[75] Manji dio četnika se prebacio preko Drine u Srbiju, dok ih se znatan broj i ovog dana predao Nijemcima, jer su vjerovali da će biti pušteni kućama. Međutim, Nijemci su ih preko Zvornika odmah uputili u šabački koncentracioni logor.[76]

---

[72] Usmena izjava Miloša Zekića. (Na mjestu borbe Nijemci su sahranili svoje poginule).

[73] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 17/1—17. (U bojnoj relaciji 3. dom. puka stoji da je pomenuta četa stigla u s. Petroviće 15. januara uveče, što je netačno — k. 54, br. reg. 3/1—19).

[74] Usmena izjava general-potpukovnika Miloša Zekića.

[75] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 17/1; 17/1—17, 15.

[76] Isto, k. 545, br. reg. 8/3—3; k. 64, br. reg. 1/2—6. Nijemci se nisu mnogo obazirali na obaveze, primljene sporazumom u Višegradu, već su sve četnike, koji su im se predavali, upućivali u logor. Oni su taj sporazum sa četnicima smatrali isključivo kao lokalnu stvar, koja se tiče komandanta 698. puka. Tako general Bader u svom desetodnevnom izvještaju generalu Leru, komandantu Jugoistoka, od 20. januara 1942., javlja o držanju četnika: »... Odbijena je ponuda bosanskoga komandanta četnika Dangića učinjena 342. pješadijskoj diviziji da zaključi jednu vrstu »pakta

Dok su se obadvije borbene grupe 342. divizije približavale Vlasenici, zaprečna grupa »Zvornik« je preuzela obezbjeđenje proširenog zvorničkog mostobrana i isturila svoje osiguranje u jačini tri domobranska bataljona na liniju sela Matkovac — Paprača — Glodi — Liješanj — Drinjača.[77]

U ovakvoj situaciji, kada su jake njemačke snage izbijale pred Vlasenicu, komandant i politički komesar Birčanskog NOP odreda došli su u to mjesto s namjerom da južno od grada na jakim položajima na Pločama, gdje se komunikacija u serpentinama penje preko strmih strana pl. Javor organizuju odbranu. Na tim položajima trebalo je, prema ranijem naređenju Vrhovnog štaba, dočekati neprijatelja, nanijeti mu gubitke i usporiti prodor ka Han-Pijesku. Zajedno sa dijelovima Birčanskog NOP odreda ove položaje trebalo je da posjednu 5. (Šumadijski) bataljon 1. proleterske brigade i dijelovi Romanijskog NOP odreda.[78]

Međutim, kako je već iznijeto, Birčanski NOP odred nije se povukao prema Vlasenici, već je ostao u selima iznad s. Šekovića. Zbog toga je odlučeno da se komandant vrati u odred, a politički komesar da se uputi u Han-Pijesak radi dogovora sa komandantom Romanijskog NOP odreda o zajedničkoj saradnji i dejstvu oba odreda. Ali kako je njemačka kolona već bila prodrla od Šekovića ka Vlasenici, to je komandant odreda stekao utisak da se ne može probiti, pa je i on krenuo ka Han-

---

o nenapadanju«. Dijelovi Dangićevih četnika, u jačini od 500 četnika, dobrovoljno su se stavili na raspoloženje njemačkim trupama. Manje grupe su pokazale otpor, a gro izgleda da po naređenju izbjegava dodir sa njemačkim trupama«. (Mikroteka, f. Minhen 5, 226).

[77] AVII, fond NDH, k. 64, br. reg. 1/2—6; k. 545, br. reg. 8/3—3.

[78] Prema odluci štaba Romanijskog NOP odreda bilo je predviđeno da pravac Vlasenica — Han-Pijesak zatvore 5. bataljon 1. proleterske brigade i Romanijska četa, koja će biti povučena iz Rogatice čim tamo stigne Kosmajski NOP odred. (Zbornik IV/3, dok. 14)). Međutim, pošto taj odred nije stigao u Rogaticu, o čemu je naprijed već bilo riječi, a budući da je Romanijska četa toga dana držala položaje iznad Rogatice u koju je ušao 698. njemački puk, to nije ni moglo doći do ostvarenja odluke o njenom upućivanju ka Vlasenici. (Romanijska četa trebalo je da uđe u sastav 1. proleterske brigade — Zbornik IV/3, dok. 33).

Pijesku. Zbog svega toga na Ploče neće biti upućene jače snage Birčanskog NOP odreda.[79] Međutim, ovog dana na Ploče neće stići ni predviđeni dijelovi 1. proleterske brigade i Romanijskog NOP odreda. Zbog situacije nastale padom Rogatice i Crvene stijene na Romaniji, slabe veze i pomanjkanja jedinica, štab Romanijskog odreda i politički komesar 1. proleterske brigade[80] nisu mogli da prikupe potrebne snage i da ih upute ka Vlasenici. Šumadijski bataljon nije bio na okupu: njegova Užička četa nije bila vraćena sa Romanije, iako je tamo, radi njene zamjene, bila upućena četa Romanijskog NOP odreda (vjerovatno Kopitska četa Glasinačkog bataljona), a Posavsku četu zadržao je politički komesar brigade u Šahbegovićima.[81] Na četnički Planinski bataljon, koji je takođe bio predviđen da zatvori pravac Vlasenica — Han-Pijesak, nije se moglo računati poslije izdaje četnika i masovnog napuštanja položaja. Očigledno je, dakle, bilo da položaji na Pločama neće biti blagovremeno posjednuti jačim snagama.

Ni ovog dana Sjeverna grupa 718. divizije nije otpočela sa nastupanjem. Njene jedinice su se prikupljale u rejonu Kladnja, dok su se pojedini dijelovi još uvijek zadržali u rejonu s. Stupara. Teško je naslutiti razloge zbog kojih ova borbena grupa nije otpočela napad jednovremeno kad i ostale. Vjerovatno je smatrala za potrebno da prethodno oslobodi komunikaciju Tuzla — Kladanj i stvori pogodnije uslove za napad prema Olovu. Međutim, ustaški bataljon »Francetić« je produžio nastupanje ka dolini Krivaje i stigao do s. Vijake (10 km. sjeveroistočno od Vareša). Na ovom pravcu nije bilo partizanskih snaga koje bi mogle pružiti otpor. Četnička Cerska brigada kapetana Račića, koja se prije početka neprijateljske operacije nalazila u dolini Krivaje, čim je doznala za neprijateljsku ofanzivu, hitno se prebacila vozom do Han-Pije-

[79] Zbornik IV/3, dok. 50. Vrhovni štab je kritikovao štab odreda što je napustio svoj teren. (Isto, dok. 55 i 56).

[80] Dok se dio 1. proleterske brigade (1, 2. i 3. bataljon) nalazio u rejonu Vareš — Srednje, zajedno sa komandantom brigade, u Podromaniji je ostao politički komesar koji je rukovodio sa ostalim dijelovima brigade (4. i 5. bataljonom) koji su bili zadržani na području Romanije, i koordinirao dejstva sa štabom Romanijskog NOP odreda.

[81] Zbornik IV/3, dok. 19; IV/4, dok. 5.

ska, odakle se povukla u Srbiju. I ostale snage zaprečne grupe »Vareš« su se aktivirale: iz Vareša je jedna kolona domobrana preko s. Tisovaca upala u s. Pržiće, ali se ubrzo povukla. Na te neprijateljske ispade NOP odred »Zvijezda« i dijelovi 1. proleterske brigade odgovorili su napadima. U toku noći 16/17. januara neke njihove jedinice su izvršile napade na važnije objekte na željezničkoj pruzi Podlugovi — Breza — Vareš. Kod željezničke stanice Dobravine napadnut je voz, a između Podlugova i Breze oštećena pruga, tako da su iskliznula kola oklopnog voza. Telefonska veza Breza — Vareš bila je prekinuta. Više napada je izvršeno i na neprijateljske straže kod Breze, Dobravine, Pajtov-Hana, tunela kod s. Pađevora, Vareš-majdana i Vareša. I kod Zenice su partizanske jedinice pokazale veću aktivnost.[82]

Uprkos teškim vremenskim uslovima (niska temperatura, magla i veliki snijeg) sve neprijateljske borbene grupe, izuzev 750. puka 718. divizije, su ovoga dana izvodile operacije po planu. Uslijed magle avijacija nije mogla da podržava dejstva trupa na zemlji. Najveći uspjeh neprijatelj je, nesumnjivo, postigao na pravcu Sarajevo — Sokolac, gdje je ovladao Crvenom stijenom, ključem odbrane Romanije, pa se, zbog toga, zauzimanje Podromanije i Sokolca moglo očekivati svaki čas. Doduše, računalo se na zadržavanje njegovih kolona duž komunikacije u rejonima Ljeljen i Lisina, ali su izgledi za to bili vrlo slabi, jer je Romanijski NOP odred na tom pravcu, imao male snage. Sem toga, i približavanje neprijatelja pračanskoj dolini ugrožavalo je eventualno povlačenje partizanskih snaga sa Romanije ka Jahorini. Borbenu grupu 698. puka 342. divizije, koja je zauzela Rogaticu i Južnu kolonu 738. puka 718. divizije, koja je izbila pred Sjetlinu, odvajalo je svega oko 30 km prostora.

Pa i pored toga Vrhovni štab je ovoga dana najveću pažnju posvetio aktivnosti neprijatelja prema Olovu. On nije imao dovoljno podataka, te je u prijepodnevnim časovima preduzeo mjere da prikupi brigadu na prostoriji južno od Olova, kako bi zaustavio eventualni prodor neprijatelja na tom pravcu. U tom cilju je naredio politič-

---

[82] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—61, 62; k. 6, br. reg. 16/1; 17/1—8, 10, 14, 16, 18; 18/1—3; k. 144, br. reg. 31/1—1

kom komesaru brigade da uputi 5. bataljon, bez jedne čete (koja će ostati u Podromaniji), preko s. Šahbegovića i Kaljina u s. Dragorade, odakle će biti upotrijebljen bilo za dejstvo u bok neprijateljskih dijelova koji bi nadirali ka s. Nišićima, bilo za obezbjeđenje na pravcu od Olova. Takođe je naredio 4. bataljonu da se u toku noći prebaci u s. Rakovu Nogu. Istovremeno je zahtijevao da se traži od četničkog štaba da se i njegove jedinice aktiviraju na pravcu Olovo — Očevje, kako bi zajedničkim napadom bila razbijena i uništena ustaška kolona koja je prodirala prema dolini Krivaje. Isto tako je naredio štabu Romanijskog NOP odreda da obrati pažnju na pravce Vlasenica — Han-Pijesak i Vlasenica — Kladanj i da upozori četnički štab na potrebu da se Cerska četnička brigada kapetana Račića povuče od Zavidovića uz dolinu Krivaje, kako bi izbjegla opkoljavanje.[83]

Kao što se vidi, Vrhovni štab je namjeravao da prikupi brigadu (bez 6. bataljona koji je bio daleko — u Prači) i da sa njom dejstvuje prema razvoju situacije. Međutim, on je poslije podne primio nova obavještenja koja su ga prisilila da izmijeni tu odluku i da povuče izdata naređenja. Neočekivano brzo izbijanje Nijemaca na Romaniju privuklo je pažnju Vrhovnog štaba na ovaj pravac, jer se time ukazivala mogućnost neprijatelju da okruži brigadu i partizanske snage na uskom prostoru sjeveroistočno od Sarajeva. Na tu mogućnost je ukazivalo i pismo koje je Vrhovni štab primio od E. Kardelja iz Sarajeva. U njemu se govori da je u Sarajevo stigao njemački štab sa kompozicijama vojske, kamionima, tenkovima i oklopnim kolima, da se vrši prikupljanje konja, saonica i skijaške opreme i da će glavni pravci neprijateljskog nadiranja biti: Zvornik — Vlasenica — Podromanija — Sarajevo; Sarajevo — Podromanija — Višegrad i Tuzla — Kladanj — Olovo — Vareš. S tim u vezi E. Kardelj daje sugestije drugu Titu da se prebaci južno od pruge Sarajevo — Višegrad i ističe »da će ta ofanziva biti ozbiljna stvar« te nastavlja: »Bojim se zato da ćete se naći u vrlo teškom položaju u onim uskim pojasevima. Poduzmite mjere pravovremeno! Možda bi bolje bilo da se još u pravo vrijeme prebacite s one strane višegradske

[83] Isto, fond NOP-a, k. 2, br. reg. 7/1; k. 3, br. reg. 5—1.

pruge... Nemoj, Tito, da potcijeniš te stvari. Još jedanput Te molim da paziš na sebe i da dobro promisliš šta bi bilo najbolje... Pred očima imam stvarno samo to da nas neprijatelj ne udari na najosjetljivijem mjestu, tj. da se Tebi i vama šta desi.[84]

Događaji koji su se prethodnog i toga dana desili, potvrđivali su tačnost primljenih obavještenja, pa je na osnovu toga Vrhovni štab mogao zaključiti da podaci koje je primio od druga Kardelja potiču iz dobro informisanih izvora. Vjerovatno je Vrhovni štab primio i još dva pisma druga Kardelja. U prvom, koje je pisano 15. januara poslije podne, izneseni su novi podaci da njemačke i domobranske trupe napadaju iz Pala dolinom Prače ka Rogatici, a zatim da skreću ka Sokolcu.[85] Njegovo drugo pismo, za koje nije sigurno da je stiglo u Vrhovni štab, javljalo je i o neprijateljskim namjerama za nastupanje preko Jahorine ka Foči.[86]

Na osnovu svega toga Vrhovni štab je donio odluku da se što prije, ne čekajući prikupljanje ostalih dijelova brigade, povuče sa ugroženog područja koje je bilo zahvaćeno neprijateljskom ofanzivom. Trebalo je ubrzanim maršem preko Pustog Sela i Šahbegovića izbiti prije neprijatelja u Podromaniju, pa se onda preko Glasinca spustiti u dolinu Prače i preći na Jahorinu. U tom cilju je Vrhovni štab odlučio da u istočnoj Bosni ostavi izvjesne dijelove 1. proleterske brigade, a da se sa njenom glavninom povuče u pravcu Jahorine. Izdavši potrebna naređenja, on se sa 3. četom 2. bataljona, koja se nalazila u njegovoj pratnji, oko 21,30 časova uputio ka Podromaniji.

---

[84] Zbornik II/2, dok. 107. Upozorenje Vrhovnom štabu o potrebi njegovog blagovremenog izvlačenja sa ugrožene prostorije bilo je opravdano i ono je izraz velike brige za bezbjednost rukovodstva narodnooslobodilačke borbe. Za vrijeme prve neprijateljske ofanzive u Srbiji, prilikom povlačenja iz Užica prema Zlatiboru, Vrhovni štab se našao u kritičnoj situaciji, jer su Vrhovni komandant i ostali članovi bili prinuđeni da se u zadnjem trenutku, takoreći između neprijateljskih kolona i pod vatrom, probijaju i povlače. Zbog toga, E. Kardelj upozorava druga Tita da se ne bi ponovila slična situacija i u ovoj ofanzivi.

[85] Zbornik II/2, dok. 108.

[86] Isto, dok. 110.

Prije polaska Vrhovni komandant je naredio štabu 2. bataljona da se i sa ostalim četama uputi za kolonom Vrhovnog štaba.[87]

USPJEH BIRČANSKOG NOP ODREDA U S. PETROVIĆIMA

(17. januar)

Trećeg dana napada Južna borbena grupa 718. divizije nastupala je prilično sporo. Njena sjeverna kolona, koja je bez uznemiravanja prenoćila u rejonu Naromanije, izjutra rano je dijelom snaga produžila nastupanje ka Ljeljenu (k. 1321), krećući se oprezno, dok je 15. domobranski puk zadržan radi čišćenja Orlove i Crvene stijene. Pokret neprijatelja je bio otežan i dubokim snijegom, maglom i velikom hladnoćom. Zbog teškoća oko dotura hrane i borbenih potreba, koji je bio moguć jedino tovarnim konjima, neprijatelj je bio prinuđen da uspori napredovanje. Štabovi Romanijskog NOP odreda i 1. proleterske brigade su ocijenili da se situacija na Romaniji znatno pogoršala, pa su preduzeli mjere da se uspori prodor neprijatelja. Pošto se situacija nepovoljno razvijala i na ostalim pravcima, naročito na rogatičkom i vlaseničkom, gdje su se morale angažovati snage iz rezerve, to je odlučeno da se na Romaniju upute Kopitska četa i jedna četa 4. bataljona 1. proleterske brigade. Već ujutro 17. januara krenula je Kopitska četa ka Naromaniji a u toku ovog dana su iz Knežine i Pustog Sela stigle u Podromaniju 2. i 3. četa 4. bataljona, odakle je zadnja produžila na Romaniju i zauzela položaj na Ljeljenu (k. 1321). U međuvremenu je štab Romanijskog NOP odreda izvršio evakuaciju ranjenika i materijala iz Podromanije i Bijelih Voda u zabačena sela van komunikacije: Šiće, Kalauzoviće, Rakovu Nogu i dr.[88]

Međutim, Južna kolona 738. puka naišla je na snažan i organizovan otpor dijelova Pračanskog bataljona, tako da je došlo do jačih okršaja. Lijevo neprijateljsko krilo 1. bataljon 13. domobranskog puka napredovalo je

---

[87] Isto, dok. 128, 135, 138, 152.

[88] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—62; k. 56, br. reg. 1/2—8, 20; k. 6, br. reg. 18/1; 18/1—5; 5/1—3; Čolaković n. d. 290.

svega 2 — 3 km i tek krajem dana zauzelo je s. Majdani. Neprijateljske snage na desnom krilu (2. bataljon 13. domobranskog puka bez čete, sa četom 3. bataljona 738. puka) naišle su na jači otpor na visovima ispred Sjetline. Poslije borbe koja je trajala cijelog dana, neprijatelj se vratio na prenoćište u Stambulčić. Snage koje su napadale u centru (3. bataljon 738. puka bez čete i četa 2. bataljona 13. puka) uspjele su uz podršku bornih kola da prodru dolinom potoka Grabovice i zauzmu Podgrab. Prvi bataljon 738. puka nije bio ovog dana upotrijebljen već se nalazio u rezervi.[89]

Jedna neprijateljska kolona, sastavljena od oružnika (žandarma) Fočanskog oružničkog krila i ustaške milicije, dejstvovala je ovoga dana na izdvojenom pravcu bez neposrednog dodira sa glavnom kolonom koja je nastupala ka Sjetlini. Ona je iz rejona Pala bila upućena ka Bistrici, gdje se nalaze rezervoari sarajevskog vodovoda. Poslije jače borbe uspjela je da odbaci četnike i zauzme Bistricu[90]

Prodorom njemačkih i domobranskih snaga u sela na južnim padinama Romanije stvorena je opasnost da neprijatelj preko Bogovićkih stijena izbije u Podromaniju. Zbog toga je 6. bataljon 1. proleterske brigade hitno upućen u rejon s. Bogovića. On je u toku dana zauzeo položaje u rejonu sela Podloznik i Buđ.[91]

Dok su se neprijateljske snage, koje su nastupale od Sarajeva, približavale Podromaniji i s. Prači, borbena grupa 698. puka zadržala se u visini Rogatice i Pešurića, prikupljajući se za produženje dejstava.[92] Po izbijanju u taj rejon ona je, prema opštem planu, imala zadatak da produži sa nadiranjem ka sjeverozapadu, u pravcu Sokolovića, Žljebova i Han-Pijeska, gdje je trebalo da se spoji sa ostalim borbenim grupama. Prema tome, njen zadatak nije bio da iz Rogatice produži ka Sokolcu, kako su pret-

[89] AVII; fond nem. dok. k. 9, br. reg. 14/15; fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—62; k. 6, br. reg. 18/1; 18/1—5, 8, 18 k. 56, br. reg. 1/2—8, 20. U ovim borbama samo domobrani su imali 3 mrtva i 18 ranjenih, dok su gubici njemačkih snaga nepoznati. I o gubicima Pračanskog bataljona nedostaju podaci.

[90] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 18/1; 18/1—5.

[91] AVII, Stenografske bilješke, k. 1990, br. reg. 1—8/2; Zbornik II/2, dok. 128 i 152.

[92] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 18/1, 18/1—8.

postavljali članovi štaba Romanijskog odreda i 1. proleterske brigade, radi čega su i organizovali otpor na jakim položajima iznad s. Kovanja. Planirano je da Južna kolona 738. puka, koja je nastupala iz doline r. Prače ka Podromaniji i Sokolcu izbije na prostoriju Glasinca. Trebalo je da se ona kod Rogatice spoji sa 698 pukom[93] a zatim zajedno da produže na sjever i to 698. puk ka Han-Pijesku, a Južna kolona 738. puka ka Sokolcu. Međutim, pošto je 738. puk, zbog otpora Pračanskog bataljona, sporo nadirao iz Pala preko Sjetline ka Renovici, to je ostao jedan međuprostor koji će iskoristiti Vrhovni štab da se kroz njega povuče sa dijelovima 1. proleterske brigade na jug u pravcu Jahorine. Da je 698. puk odmah po ulasku u Rogaticu produžio u susret 738. puku ka Podromaniji ili ka Renovici, što je, s obzirom na slabe snage koje su mu se mogle suprotstaviti, nudilo siguran uspjeh, to je moglo stvoriti teškoće Vrhovnom štabu u ostvarenju njegovog manevra. No, Nijemci su se, kao i uvijek, kruto držali usvojenih planova, a sem toga, još nisu pouzdano znali da se u istočnoj Bosni nalazi Vrhovni štab, što bi ih svakako podstaklo da brže i aktivnije dejstvuju na ovom pravcu.

Jedinice 1. proleterske brigade koje su bile upućene ka Rogatici (1. četa 4. bataljona i 4. vod Prateće čete[94]) i dijelovi Romanijskog NOP odreda zauzeli su položaj na kosama iznad s. Kovanja (5 km sjeverozapadno od Rogatice). U toku noći starješine jedinica su razradile plan odbrane: položaj desno od puta trebalo je da zauzmu dijelovi Romanijskog odreda (vod iz Muslimanskog bataljona

---

[93] Pošto Italijani nisu bili spremni (a objektivno nisu ni mogli) da zatvore demarkacionu liniju u visini Jahorine i gornje Drine, Nijemci su se nadali da će spajanjem 738. i 698. puka u rejonu Rogatice zatvoriti obruč i onemogućiti izvlačenje partizanskih jedinica u italijansku okupacionu zonu. Štab italijanske 2. armije je, doduše, 17. januara izdao naređenje svojim potčinjenim jedinicama da »spriječe da pobunjenici, koji se izvlače ispod njemačkog napada, navale na demarkacionu liniju i dođu da povećaju slične formacije koje se već kreću u pojasevima oko granice sa Crnom Gorom«, ali, bilo je očigledno da je to naređenje izdato samo formalno da bi se zadovoljili Nijemci. (AVII, fond ital. dok., k. 56, br. reg. 3/1—1).

[94] Ovaj vod je politički komesar brigade uputio 16. januara iz Podromanije u s. Stjenice kao pojačanje 1. četi 4. bataljona. (Zbornik IV/3, dok. 19).

i dijelovi Gučevske i Seljanske čete), na putu da se postave oruđa Pratećeg voda, a lijevo prema s. Pavičina Kula trebalo je da brani 1. četa 4. bataljona. Romanijska četa je u toku noći povučena sa položaja u duhu ranijeg naređenja, jer je bilo predviđeno da se ona priključi Šumadijskom bataljonu za zatvaranje pravca Vlasenica — Han-Pijesak.

Interniranje četnika, koji su se prethodnog dana predali Nijemcima u Rogatici, unijelo je zabunu među četničke jedinice koje su se povlačile sa položaja. Komandant jednog bataljona Rogatičkog četničkog odreda upozorio je neke svoje čete da ne prolaze kroz Rogaticu »pošto njemačke vojne vlasti ne daju iz grada izaći za izvjesno vrijeme dok se naša i njihova komanda ne saglase u svemu daljem radu«.[95]

I na pravcu Zvornik — Vlasenica neprijatelj je ovoga dana nastavio dejstva. Ne nailazeći na otpor, 697. puk je u toku dana zauzeo Vlasenicu koju su četnici napustili. Takođe u toku dana su stigli u Vlasenicu i dijelovi 699. puka koji su nastupali preko s. Milića, pa se tako u rejonu Vlasenice prikupila glavnina 342. divizije. Da bi se usporio prodor tih snaga, upućen je Šumadijski bataljon 1. proleterske brigade ka Pogledu iznad Vlasenice. Istovremeno je i komandant Romanijskog NOP odreda, Slaviša Vajner Čiča, krenuo iz Podromanije ka Vlasenici sa Posavskom četom 5. bataljona 1. proleterske brigade i grupom boraca svog odreda. On je imao namjeru da pokuša da okupi četnike iz tamošnjih sela i da ih povede u borbu protiv Nijemaca i da, zajedno sa 5. bataljonom i vodom Birčanskog NOP odreda, sa položaja iznad Vlasenice, spriječi brzi prodor neprijatelja ka Han-Pijesku.[96]

---

[95] AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 36/6.

[96] Zbornik II/2, dok. 152; Mikroteka, f. Minhen 5, 226; Čolaković, n. d., 290 i III 14. Cvijetin Mijatović, tadašnji politički komesar Birčanskog NOP odreda, sjeća se tih događaja: »Bio sam u Vlasenici i iz pošte razgovarao telefonom sa Čičom Romanijskim koji se nalazio u Podromaniji. Trebalo je da se dogovorimo šta da se dalje radi. Složili smo se da se nađemo u Han - Pijesku, jer je to na pola puta. Kad sam izašao iz pošte obavjestili su me da su Nijemci već kod groblja. Sa svojih dvadesetak Birčaka krenuo sam odmah ka Han-Pijesku, gdje sam istog dana uveče stigao i razgovarao s Čičom o tome kako da se zatvori pravac Vlasenica — Han - Pijesak. Pošto smo pretpostavljali da su Nijemci, po ula-

Takođe je bataljon 699. puka, koji je 16. januara ušao u Bratunac ovog dana, produžio nastupanje i zauzeo Srebrenicu. Ni na ovom pravcu četnici nisu pružali nikakav otpor, mada su uslovi za to bili povoljni. Ovaj izdvojeni njemački bataljon našao bi se, bez sumnje, u teškoj situaciji u toku nastupanja od Drinjače ka Srebrenici da ga je imao ko napasti. No, čitav taj kraj se nalazio u rukama četnika, te su Nijemci tako brzo i nesmetano zauzeli ovo područje.[97]

Nasuprot tome jedinice Birčanskog NOP odreda postigle su značajan uspjeh. Još 16/17. januara, dok su prikupljali svoje jedinice, zamjenik komandanta i zamjenik političkog komesara Birčanskog NOP odreda, odlučili su da sa svim snagama prije svanuća 17. januara napadnu i unište domobransku četu u s. Petrovićima. Napad je izvršen u 4 časa. Neprijatelj je pružio jak otpor pa se borba produžila i po danu. Zbog zamorenosti boraca i velike hladnoće napad je obustavljen. Glavnina odreda povučena je prema s. Čanićima, dok su slabije snage ostavljene da blokiraju okruženog neprijatelja. U toj situaciji, kad su Nijemci već bili prodrli u Vlasenicu, a domobrani u birčanska sela, donijeta je odluka da se snage odreda izvuku na Romaniju. Takođe je bila upućena poruka i četama četničkog Papraćkog bataljona da i one isto učine. Međutim, u to vrijeme okruženi domobrani, čija je situacija bila vrlo teška jer im nije stigla očekivana pomoć od Nijemaca, uputili su svoje pregovarače partizanima. Štab odreda je postavio zahtjev da se predaju. Domobrani su na to pristali.[98]

Tom prilikom Birčanski NOP odred zarobio je 138 vojnika, podoficira i oficira i zaplijenio, između ostalog, 120 pušaka, 11 puškomitraljeza, 2 mitraljeza, 2 minobacača i znatnu količinu municije.[99]

Zarobljavanje 24. domobranske čete korjenito je izmijenilo situaciju odreda. Borci su stekli samopouzdanje

---

sku u Vlasenicu, produžili za nama i već zauzeli Ploče, to smo riješili da organizujemo odbranu ispred Han - Pijeska, odnosno na ivici šume kod Kraljevog Polja«. (Usmena izjava).

[97] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 18/1; 18/1—8.

[98] Miloš Zekić, Druga neprijateljska ofanziva, VIG br. 2—3, 1956 i usmeni izvor istog pisca.

[99] Zbornik IV/3, dok. 50; AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—110; Stanografske bilješke, k. 2000/5—4.

i štab je napustio ideju da se odred povlači prema Romaniji. Susjedne domobranske jedinice su se našle u opasnosti. Četa koja je 16/17. januara zanoćila u s. Vidakovićima i s. Koritu, ne znajući za sudbinu 24. čete, poslala je dvije patrole u pravcu s. Petrovića da bi stupile u dodir sa njom. Borci Birčanskog NOP odreda zarobili su obadvije patrole. I dok su se partizani pripremali da u toku noći 17/18. januara izvrše napad na domobrane u oba sela, jedan četnik je obavijestio posadu u s. Vidakovićima o pripremanom napadu, te se ona blagovremeno povukla na Borogovo.[100]

Iako su se duž komunikacije Capardi — Papraća nalazile jače snage 3. domobranskog puka, ipak se domobrani nisu usuđivali da intervenišu u pravcu s. Petrovića, već su se, strahujući od eventualnog napada partizana, zadržali na posjednutim položajima. Nijemci koji su bili u s. Šekovići iz nepoznatih razloga nijesu intervenisali. Komandir jedne njihove čete, koja se zadržala u s. Osmacima, pokušao je da interveniše naredivši komandiru 9. čete 8. domobranskog puka da se iz s. Osmaka odmah uputi preko Podborogova ka s. Petrovićima i da raščiste situaciju. Međutim, ovaj je to odbio opravdavajući se da je podređen komandantu svog puka od kojeg je dobio naređenje da ostane u s. Osmacima. To je očigledno bio izgovor kojim je htio da prikrije svoju bojazan.[101]

Tek ovoga dana je Sjeverna grupa 718. divizije počela nastupanje iz Kladnja ka Olovu. Na ovom pravcu nalazile su se slabije četničke jedinice, ali su i pored toga Nijemci sporo i oprezno napredovali.[102] Ustaški bataljon »Francetić«, koji je prethodnog dana izbio u s. Vijaku, nastavio je pokret ka željezničkoj pruzi Zavidovići — Olovo. Pošto je ovladao selima Kokošinac, Krčevine i Radoševići i ostavio jednu četu u s. Vijaci, on je izbio na željezničku stanicu Kamensko. Istovremeno je i domobranski Krivajski zdrug iz Zavidovića uputio izvjesne dijelove u dolinu r. Krivaje, a ustaška milicija bojnika Hadži-Efendića, koja se nalazila u rejonu muslimanskih sela Treštenice i Jaruške, sjeverozapadno od s. Banovića, kre-

[100] AVII, Stenografske bilješke, k. 2000/4—4.

[101] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—110.

[102] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—61; k. 6, br. reg. 17/1—15.

nula je ka s. Ribnici u dolini r. Krivaje. Tako je koncentričnim nastupanjem iz više pravaca neprijatelj ovladao dolinom r. Krivaje. Na ostalim položajima zaprečne grupe »Vareš« nije bilo promjena.[103]

Dok je tako neprijatelj stezao obruč oko partizanske slobodne teritorije, Vrhovni štab je, prema već donijetoj odluci, nastojao da se što prije izvuče sa glavninom brigade sa ugroženog područja preko Podromanije, Glasinca i doline r. Prače na Jahorinu. Njegova kolona je sa kraćim odmorima putovala cijelu noć i cijeli dan 17. januara. Pošto je toga dana vrijeme bilo maglovito sa povremenim padanjem snijega, aktivnost neprijateljske avijacije je bila ograničena, te je kolona Vrhovnog štaba mogla nesmetano da se kreće preko dana. Za vrijeme marša od s. Imamovića do s. Hase i dalje sve do s. Pustog Sela jasno se čula minobacačka i puščana vatra koja je dopirala sa pravca Romanije. U s. Imamovićima Vrhovni komandant je sreo političkog komesara Glavnog štaba NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, Rodoljuba Čolakovića, koji je išao u s. Gajeve, i preko njega poručio komandantu 2. bataljona 1. proleterske brigade, koji se, vjerovatno, već nalazio u pokretu, da požuri sa bataljonom. Poslije kraćeg odmora u s. Šahbegovićima, Vrhovni štab je uveče stigao na Podromaniju. Tu je zatekao 3. četu 5. bataljona 1. proleterske brigade koja se upravo vratila iz rejona s. Kalauzovići — Glog, gdje je razoružavala četnike.[104] U Podro-

---

[103] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—62; k. 6, br. reg. 18/1—9; k. 144, br. reg. 27/1—1, k. 78, br. reg. 11/5.

[104] Štab 1. proleterske brigade uputio je na teritoriju Crnovrškog bataljona NOP odreda »Zvijezda« 1. četu 2. bataljona, koja je sa jednim vodom Crnovrške čete 7. januara razoružala grupu četnika (njih oko 90) u s. Kadinoj Luci. Ali je poslije toga ta četa bila opkoljena od oko 120 četnika. U tom trenutku naišle su 3. i Posavska četa Šumadijskog bataljona 1. proleterske brigade. Našavši se između partizanskih jedinica, četnici su se bez borbe predali. Obadvije čete Šumadijskog bataljona su se na toj teritoriji zadržale nekoliko dana. One su u s. Crepoljskom dobile naređenje da se vrate na Podromaniju. Dok se Posavska četa odmah vratila na Podromaniju, odakle je 17. januara sa komandantom Romanijskog odreda otišla u pravcu Han - Pijeska u sastav svog bataljona, dotle se 3. (Užička) četa zadržala u s. Kalauzovićima da bi razoružala tamošnje četnike. Kada se i ona vratila u Podromaniju, nije uključena u sastav bataljona, jer su borci, zbog napornog marša, bili premoreni. (Zbornik II/2, dok. 95; IV/4,

maniji, gdje se zadržao nekoliko časova radi odmora premrzlih boraca i izdao naređenja za evakuaciju magacina i paljenje kasarne, Vrhovni štab je vjerovatno tada odlučio da svi bataljoni 1. proleterske brigade, izuzev 1. i 3. bataljona, koje je ostavio na teritoriji NOP odreda »Zvijezda«, krenu sa njim u pravcu Jahorine. U tom cilju je uputio naređenje štabu 4. i 5. bataljona da krenu za njim sa svojim bataljonima. Sudeći po toj odluci može se zaključiti da je Vrhovnom štabu već postalo jasno da je nepotrebno dalje zadržavanje ovih bataljona na pravcima kuda su nastupale jake njemačke snage. Ne čekajući njihov dolazak, kao ni 2. bataljon, kome je već ranije izdao naređenje o pokretu,[105] on je već poslije ponoći nastavio pokret u pravcu s. Renovice, riješen da se pod borbom probije preko pruge, ukoliko je neprijatelj bude zaposio.[106]

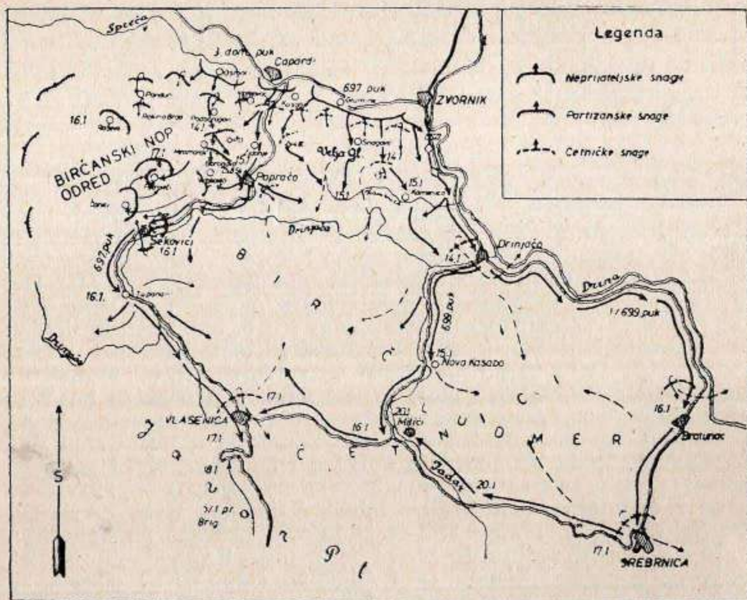
dok. 1 i 2; IV/3, dok. 19; AVII, k. 1990, br. reg. 11/2; Stenografske bilješke; 14/2, str. 26, 27).

[105] Drugi bataljon 1. proleterske brigade se nije mogao brzo prikupiti jer su njegove čete bile razbacane po zaseocima s. Nišića, pa je oko ponoći. 17/18. januara, stigao tek do s. Gajeva. Zbog toga on neće stići kolonu Vrhovnog štaba. (Čolaković, n. d. III 23).

Na osnovu raspoloživih dokumenata ne može se ustanoviti kada je Vrhovni štab uputio naređenje 4. i 5. bataljonu da krenu za njegovom kolonom. Štab 4. bataljona je vjerovatno još u toku iste noći dobio to naređenje, ali se sa puno sigurnosti može tvrditi da štab 5. bataljona, koji se već nalazio u pokretu ka Vlasenici, nije primio pomenuto naređenje. U tadašnjoj situaciji, kada je uveliko nastupila dezorganizacija i pometnja u jedinicama Romanijskog odreda na području Sokolca i Han - Pijeska i kada su četnici pretili partizanima, moguće je da kurir nije stigao do štaba 5. bataljona. Zaključak o odluci Vrhovnog štaba da se svi bataljoni brigade, izuzev 1. i 3. bataljona, prebace na Jahorinu, može se izvesti jedino iz pisma Vrhovnog komandanta od 26. januara, upućenog komandantu Glavnog štaba NOP odreda za BiH, Svetozaru Vukmanoviću, u kome stoji sljedeće: »Od našeg odlaska iz Podromanije mi ne znamo ništa šta je sa našom Proleterskom brigadom. Naročito nas interesuje to šta je sa naša dva bataljona Proleterske brigade koji su po našem naređenju trebali još isti dan da krenu za nama u pravcu Jahorine. (Misli se na 2. i 5. bataljon — prim. autora). Ako je tebi što poznato javi nam to hitno. Na pređašnjem području gde smo se mi nalazili bilo je rešeno da ostanu svega dva bataljona Proleterske brigade, (misli se na 1. i 3. bataljon — prim. autora) a ostali su trebali svi da krenu u našem pravcu . . . « (Zbornik II/2, dok. 128).

[106] Isto, dok. 152; Stenografske bilješke, AVII, k. 1998/4—4; Čolaković, n. d. III 23; V. Dedijer, »Dnevnik«, I deo, str. 78.

Ova odluka bila je sasvim opravdana. Još u toku 17. januara neprijatelj je imao realnih mogućnosti da sa Romanije prodre u Podromaniju. Pred tri ojačana neprijateljska bataljona nalazili su se dijelovi Romanijskog partizanskog bataljona i 3. četa 4. bataljona 1. proleterske brigade — snage koje su sigurno bile deset puta brojno slabije od neprijatelja, i Nijemcima i domobranima put je stvarno bio otvoren. Iste mogućnosti imao je i 698. puk 342. divizije koji se tog dana odmarao u Rogatici i pred

Skica 2.

kojim su se, takođe, nalazile slabe partizanske snage. Zašto neprijatelj nije iskoristio te mogućnosti koje su mu se pružale, teško je utvrditi. Da li su to Nijemci propustili da učine zbog vremenskih i terenskih teškoća, ili je bio po srijedi oprez, ostaje da se nagađa.

(18. januar)

Predviđanje Vrhovnog štaba da će neprijatelj 18. januara izbiti u Podromaniju i zaposjesti željezničku prugu u dolini Prače, iako je bilo realno, ipak se nije ostvarilo. Neprijateljska kolona na pravcu Sarajevo — Sokolac sporo je napredovala, mada su se pred njom nalazile slabije partizanske snage. Ona je, doduše, ovladala Ljeljenom, koji je trebalo da zauzme još prethodnog dana, ali se tu zadržala, pripremajući se da sutradan izbije u Podromaniju.[107] Očigledno je da se neprijatelj bojao da ne upadne u neku partizansku klopku, pa je tako oprezno nastupao. Sem toga, i zbog velikog snijega on je bio prinuđen da se kreće uglavnom komunikacijom. Ali već tog dana ta strahovanja neprijatelja nisu bila opravdana. Dijelove Romanijskog bataljona je zahvatila kriza, a 3. četa 4. bataljona 1. proleterske brigade je u toku noći 17/18. januara povučena sa položaja da bi se priključila koloni Vrhovnog štaba. Po odlasku 4. bataljona više nije bilo snaga koje bi mogle pružiti organizovan otpor.[108]

Uprkos teških vremenskih prilika i Južna kolona 738. puka nastavila je operacije. Pošto se glavnina Pračanskog partizanskog bataljona povukla iz doline Prače prema Jahorini i Romaniji, to je ona bez otpora zauzela s. Radačiće i s. Modrik, i izbila do s. Bogovića, gdje je došla u dodir sa dijelovima Pračanskog bataljona. Neprijateljska glavnina se ovoga dana prikupljala u Podgrabu.[109]

Poslije jednodnevnog odmora 698. puk 342. divizije, koji se nalazio u rejonu Rogatica — Pešurići, nastavio je nastupanje. Svoje glavne snage uputio je pravcima iz Rogatice i Pešurića prema s. Sokolovićima, dok je osigura-

[107] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—63; k. 56, br. reg. 1/2—20; k. 6, br. reg. 18/1, 19/1, 19/1—7, 8.

[108] AVII, Stenografske bilješke, k. 1986, br. reg. 5/1—3.

[109] AVII, fond NDH, k. 54., br. reg. 5/1—63; k. 56, br. reg. 1/2—8, 20; k. 6, br. reg. 19/1, 19/1—7, 8, 21/1—18; Stenografske bilješke, k. 1998/5—7.

Ovoga dana je komandant Zlatiborskog četničkog odreda uputio komandira čete art. ppor. Novaka Lalatovića u Stanbulčić »da bi kod njemačke komande zatražio zaštitu od ustaša«. Međutim nije teško naslutiti pravi razlog ove misije (AVII, fond NDH, k. 64, br. reg. 33/1—2).

vajuće dijelove (vjerovatno u jačini jedne čete) poslao prema Kovanju, gdje su prethodne noći organizovali odbranu slabiji dijelovi 1. proleterske brigade i Romanijskog NOP odreda. Još prije svanuća, oko 6 časova, neprijatelj je pokušavao da ovlada Kovanjem i da tako odbaci partizanske jedinice i obezbijedi bok svojih glavnih snaga koje su nastupale prema s. Sokolovićima. Maskirani bijelim ogrtačima, Nijemci su najprije napali dijelove Romanijskog NOP odreda koji su se nalazili na desnom krilu. Neprijatelj je tako ranim napadom postigao iznenađenje, jer su se, zbog velike hladnoće, borci nalazili razmješteni po kućama s. Živaljevine. Ali ipak su ubrzo uspjeli da otvore vatru. Napad neprijatelja duž ceste naišao je na snažan otpor Pratećeg voda, koji je uspio da blagovremeno izađe na položaje. Nešto kasnije i četa Kraljevačkog bataljona, koja se nalazila na lijevom krilu, stupila je u borbu. Potpomognuti minobacačkom vatrom, Nijemci su najprije odbacili dijelove Romanijskog odreda koji su se u neredu povukli, a zatim su potisnuli i pomenute dijelove 1. proleterske brigade. Pošto je ovladao sa s. Kovanjem, neprijatelj se zadržao u rejonu tog sela, dok je glavnina produžila ka s. Zakomo. U borbi kod s. Kovanja poginulo je oko 20 partizana, dok o gubicima neprijatelja nema podataka. Poznato je samo da je poginuo jedan četnik koji je kao vodič predvodio Nijemce.[110]

Poslije borbe kod Kovanja 698. njemački puk nije više nailazio ni na kakav otpor. Dijelovi 1. proleterske brigade (četa Kraljevačkog bataljona i vod Prateće čete) povukli su se ka Podromaniji. Oni su u Han-Stijenicama dobili naređenje da promijene pravac i upute se ka Renovici u sastav kolone Vrhovnog štaba. Pošto su uspjeli da osujete napad četnika[111], ovi dijelovi su pred veče produ-

---

[110] Zbornik IV/3, dok. 33; Stenografske bilješke, AVII, k. 1986/5—3; k. 1998/4—4; 1998/5—4; Čolaković, n. d. III 288; Članak J. P.: »Dogodilo se to kod sela Kovanj« (»Za domovinu«, 16. januar 1954); usmena izjava Miloja Milojevića.

Domobranski izvještaji nisu zabilježili ovu borbu, već samo navode da je »skupina Rogatica — Pešurići prokrstarila prostor do s. Kovanj« i da je »oko Rogatice neprijatelj imao mnogo gubitaka« (AVII, fond. NDH, k. 6, br. reg. 19/1; 20/1—6).

[111] Komandir voda Prateće čete drsko je ušao u kancelariju četničke komande, pozvao preko telefona Podromaniju (u kojoj više nije bilo partizana) i pred prisutnim četnicima »razgovarao«

žili pokret preko s. Budaci i s. Strane i u zoru 18. januara prešli kod Renovice prugu Sarajevo — Višegrad i stigli u sastav brigade. Dijelovi Romanijskog NOP odreda, poslije borbe na Kovanju, povukli su se prema Glasincu ili sklonili u šume dalje od komunikacija.[112]

Dok se Sjeverna kolona 738. puka nalazila u visini Ljeljena (oko 6 km zapadno od Podromanije), Južna — u Podgrabu, a borbena grupa 698. puka 342. divizije nastupala prema Sokolovićima, Vrhovni štab je rano izjutra ovoga dana napustio Podromaniju, uputivši se drumom u pravcu s. Kule. Pored 3. čete 2. bataljona, u njegovoj koloni se nalazila i 3. četa 5. bataljona, kao i 2. i 3. četa 4. bataljona. U blizini pomenutog sela kolona se odvojila od druma i preko s. Ozerkovića i s. Ponora stigla oko 12,30 časova u s. D. Vinča, nedaleko od Renovice, gdje se zadržala do 16 časova. Neposredna opasnost od neprijatelja nije postojala, jer su obadvije njegove kolone — i ona koja je išla niz dolinu r. Prače i ona koja je nastupala iz rejona Rogatice — bile međusobno prilično udaljene, a u rejonu s. Podloznik — s. Buđ nalazio se Beogradski bataljon 1. proleterske brigade kao desna pobočnica, dok su dijelovi Romanijskog NOP odreda sa 1. četom 4. bataljona i 4. vodom Prateće čete 1. proleterske brigade na Kovanju i odstupanjem u pravcu Glasinca obezbjeđivali lijevi bok kolone Vrhovnog štaba. Šestom (Beogradskom) bataljonu je izdato naređenje da, po izvršenju zadatka, napusti položaje i pođe za kolonom Vrhovnog štaba. Pretpostavljalo se da će ubrzo stići i 2. i 5. bataljon kojima je bilo naređeno da se upute istim pravcem.

Poslije kraćeg odmora u s. D. Vinči, gdje je sačekala pad mraka, kolona je nastavila pokret i već oko 17 časova čelo je prešlo željezničku prugu kod Renovice, uputivši se uz serpentine ka s. Bare. Šesti bataljon se zadržao na položajima kod s. Bogovića, vjerovatno, da bi sačekao dolazak pomenuta dva bataljona 1. proleterske brigade i obezbijedio njihov prelaz preko pruge. Tako će se na pod-

---

sa političkim komesarom brigade koji mu je, navodno, rekao da sa brigadom kreće iz Podromanije ka Han - Stjenicama. Ovaj inscenirani razgovor učinio je željeni efekat na četnike. (Izjava M. Milojevića).

[112] AVII, Stenografske bilješke, k. 1986, br. reg. 5/3.

ručju Jahorine 19. januara naći gotovo polovina 1. proleterske brigade (4. i 6. bataljon, 3. četa Drugog i 3. četa Petog bataljona i 4. vod Prateće čete) i dijelovi Pračanskog bataljona Romanijskog NOP odreda. Međutim, 2. i 5. bataljon, koje je Vrhovni štab nestrpljivo očekivao, nisu prešli sa Romanije na Jahorinu.[113]

Pred nastupanjem neprijatelja, koji je uz put pljačkao i palio sela, stanovništvo iz srpskih sela u dolini r. Prače se sklanjalo u šume na Romaniji i Jahorini, ili je bježalo ka Drini, da bi se prebacilo u Srbiju. Tamo su se uputile i mase izbjeglica iz okoline Rogatice. Zajedno sa zbjegovima nalazile su se i grupe boraca koje su se, zbog četničke propagande i pod uticajem straha od snage neprijatelja, demoralisale i napustile svoje jedinice. Ali, na Drini je bilo dosta leda, te se splav kod Starog Broda nije mogao koristiti, pa su se zbjegovi sklonili po šumama između Drine i Sjemeća. Srećom, neprijatelj nije pročišćavao taj teren, jer je bio udaljen od komunikacija.[114]

Na pravcu nastupanja 697. i 699. puka 342. njemačke divizije u toku ovog dana nije bilo značajnijih događaja. Te neprijateljske snage su se zadržale na zauzetoj prostoriji: 697. puk je završavao čišćenje u rejonima s. Bijelo Polje, s. Šekovići, s. Tupanari, prikupljajući svoju glavninu u Vlasenici. Ovoga dana je 699. puk zarobio 24 četnika i oslobodio 63 domobrana, koji su se nalazili u četničkom zarobljeništvu. Bataljon ovog puka, koji se nalazio u Srebrenici, zadržao se toga dana na dostignutoj liniji. Ni kod zaprečne grupe »Zvornik« nije bilo značajnijih dejstava. Domobrani se nisu usudili da intervenišu u pravcu s. Petrovića. Nijedna jedinica 3. domobranskog puka nije smjela da se udalji od komunikacija i uputi u sela oko kojih su se nalazili partizani. Stoga je naređeno 3. bataljonu 8. puka, raspoređenom u rejonu s. Ješići, s. Osmaci i s. Memići, a koji dotad nije bio angažovan u borbi, da stupi u akciju prema s. Petrovićima. U tu svrhu je ovaj bataljon bio privremeno podređen komandantu 3. domobranskog puka. Istovremeno je naređeno i jednom

---

[113] Zbornik II/2, dok. 152; Stenografske bilješke, AVII, k. 1986/5—3; k. 1990, br. reg. 11/2, 14/2; Dedijer, I 78—79; J. Vujošević, Proleterska četa, Prosveta 1952; Ž. Mihajlović, Rudarska četa, Prosveta, Beograd, 1953.

[114] AVII, Stenografske bilješke, k. 1998/6—4.

bataljonu muslimanske milicije iz sela oko Kladnja, Živinica, Tupkovića da izvrši pritisak sa zapada ka s. Petrovići. Međutim, do planirane akcije nije došlo zbog bojazni od neuspeha, a i štab 4. divizije je intervenisao da se ovaj domobranski bataljon ne angažuje u borbi, jer je on u svom rejonu vršio osiguranje važno za 4. diviziju.[115]

Štab Romanijskog NOP odreda nije očekivao da će se Nijemci zadržavati kod Vlasenice, već je računao da će oni bez predaha nastaviti nastupanje ka Han-Pijesku. Stoga je Šumadijski bataljon 1. proleterske brigade, koji, kako je već rečeno, nije primio naređenje Vrhovnog štaba o izvlačenju na Jahorinu, hitno uputio ka Vlasenici sa zadatkom da organizuje odbranu na sjevernim padinama Javor pl. na položajima Ploče. Štab bataljona je sa 1. četom krenuo iz s. Vidrića, a u s. Žljebovi im se priključila i 2. četa, te su preko Han-Pijeska stigli na Han-Pogled, gdje su naišli na Birčanski vod i neke manje dijelove Romanijskog odreda. Četničke jedinice, koje su bile u raspadanju, a djelimično i u povlačenju ka Srbiji, nisu se pridružile partizanima.[116] Tako je na brzu ruku bio uspostavljen »front« prema Vlasenici.[117]

---

[115] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—110, 111; k. 6. br. reg. 18/1, 19/1—8; k. 144, br. reg. 29/1—1.

[116] U selu Pogledi jedna patrola Šumadijskog bataljona uhapsila je četnika, bivšeg žandarmerijskog narednika Moju Simića. On je izjavio da je išao ka Han - Pijesku da bi potražio četničkog komandanta, kapetana Račića, i predao mu poruku njemačke komande iz Vlasenice da dođe na vođenje pregovora. Naveo je još da su Nijemci postavili uslove četnicima da predaju oružje a da im njemačka vojska garantuje slobodu i mir. (Simićev iskaz u vidu saslušanja nalazio se kod komandanta Šumadijskog bataljona Milana Ilića Čiče, a nakon njegove pogibije došao je u ruke Nijemaca a potom predat domobranima, u čijoj arhivi je i nađen). (AVII, fond NDH, k. 64, br. reg. 23/1—1, 2).

[117] O događajima ovog dana na pravcu Vlasenica — Han - Pijesak Cvijetin Mijatović izjavljuje sljedeće: »Pošto smo doznali da Nijemci nisu izbili na Ploče, to smo otišli u tom pravcu da bi zauzeli položaj. Čiča Romanijski je sa jednim vodom 5. bataljona ostao u Han - Pijesku. Uz put smo sreli jednog četnika koji je dolazio iz Vlasenice (vjerovatno se radi o pomenutom žandarmerijskom uredniku — prim. autora). Uveče smo napravili plan odbrane koji se sastojao u slijedećem: duž puta postaviti zasjede, a na lijevom krilu upravo iznad mjesta gdje sporedni put izbija na glavni (oko 600 m severoistočno od k. 1107) nalazio sam se ja sa mojim Birčacima i nekim dijelovima Šumadijskog bataljona.

Na pravcu nastupanja Sjeverne grupe 718. divizije ni ovog dana nije došlo do značajnijih pomjeranja. Neprijatelj se zadržao oko Kladnja i s. Stupara radi čišćenja sela Mladovo, Potpauč, Tuholj, Tarevo, Mladež, Brateljević i drugih.[118]

Kod zaprečne grupe »Vareš« takođe nije bilo većih promjena. Ustaški bataljon »Francetić« zadržao se u rejonu s. Kamensko, očekujući izbijanje 750. njemačkog puka u Olovo. Zbog napada partizana na željezničku prugu Podlugovi — Vareš, izvršenog u toku noći 16/17. januara, štab 3. domobranskog korpusa je uputio iz Sarajeva u Vareš i Zenicu po jedan konjički eskadron. Domobrani, koji su stigli u Vareš, upućeni su na položaje kod s. Ponikve (5 km sjeveroistočno od Vareša[119]). Neprijatelj je pojačao budnost očekujući pokušaje proboja partizanskih jedinica kroz linije zaprečne grupe. Njemačka komanda je zatražila od štaba 3. domobranskog korpusa da pojača ovu grupu i da obezbijedi uspješno zatvaranje linije Podlugovi — Vareš — Vijaka. I komandant Krivajskog zdruga i ovog dana je pojačao izviđačku aktivnost u širem zahvatu doline Krivaje da bi ustanovio kretanje partizanskih grupa i na osnovu toga ocijenio namjere o pravcima njihovog proboja. Jedno njegovo odeljenje koje je vršilo izviđanje pravcem Zavidovići — Klenj pl. — Klanac (k. 764), naišlo je na snažan otpor dijelova odreda »Zvijezda« na k.

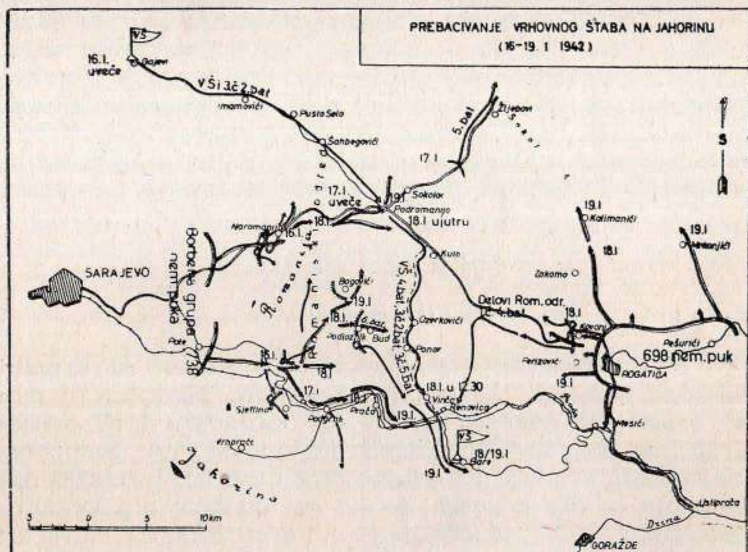
Blizu mene bio je puškomitraljezac »Koreja«, a lijevo od njega neka grupa Slovenaca. Udesno su bili moji Birčaci a dalje iznad puta proleteri, dok je na vrhu, tj. na krajnjem desnom krilu, bio postavljen puškomitraljez. Tamo se nalazio i komandant Šumadijskog bataljona M. Ilić Čiča. Borci su bili dobro maskirani iza stabala i panjeva. Računali smo da će Nijemci nastupati putem i pošto čelo dostigne naš krajnji puškomitraljez na desnom krilu, a kolona se izduži na cesti, trebalo je tek onda da taj puškomitraljez otvori vatru i to bi bio znak za sve jedinice duž celog položaja da napadnu Nijemce. Pošto su se ispod puta nalazile strme litice, to su postojali sasvim realni izgledi da njemačka kolona bude uništena na putu. Bili smo se dogovorili da, ako nam plan ne uspije bilo iz kojih razloga, naređenje za povlačenje u pravcu Igrišta može da izda komandant bataljona ili ja.« (Usmena izjava C. Mijatovića).

[118] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—62, 63; k. 6, br. reg. 18/1, 19/1, 20/1.

[119] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—63; k. 6, br. reg. 19/1—8.

764 i uz veće gubitke je bilo odbačeno.[120] Istovremeno je i Zenički zdrug pojačao položaje svojih isturenih obezbjeđenja, jer je primio obavještenje da se ustanici sa Romanije i iz rejona Vareša prebacuju u grupama prema Zenici.[121]

Tako je jedan uspješan napad dijelova 1. proleterske brigade i odreda »Zvijezda« skrenuo na sebe pažnju neprijatelja u toj mjeri da je on pomišljao da će se tu vršiti glavni proboj partizanskih snaga. Pri tome je interesantno istaći da neprijatelj nije uopšte zapazio izvlače-

Skica 3.

nje Vrhovnog štaba i dijelova 1. proleterske brigade preko doline r. Prače.

Poslije četiri dana nastupanja neprijatelj je duboko prodro na slobodnu teritoriju. Pred njegovim pukovima

[120] Isto, k. 56, br. reg. 1/2—35; Neprijatelj u svom izvještaju priznaje da »akcija Zavidovići — Krivaja nije uspjela« (Zbornik IV/3, dok. 141).

[121] Isto, k. 6, br. reg. 19/1, 21/1—18, 24/1; k. 98, br. reg. 13/5, 11/5; k. 155, br. reg. 13/3—1, 11/3—1, 2; k. 56, br. reg. 1/2—40.

koji su nastupali iz Sarajeva, Pala i Rogatice ka Romaniji i Glasincu sve je više jenjavao otpor, jer su se partizanske snage izvlačile ispod udara nadmoćnijeg neprijatelja. Istina, pri tome je bilo u jedinicama Romanijskog odreda pojava osipanja. Krajem ovog dana jedino je na pravcu Vlasenica — Han-Pijesak bio organizovan otpor, ali su izgledi za uspješno zadržavanje neprijatelja bili sasvim neznatni, s obzirom na njegovu jačinu. Sem toga, organizovanje otpora u tom rejonu nije više imalo nikakvog značaja, jer su se njemačke snage preko Romanije i od Rogatice približavale Han-Pijesku s juga. U to vrijeme još je ostala netaknuta slobodna teritorija između Sarajeva — Han-Pijeska — Olova i Vareša na kojoj su se nalazili NOP odred »Zvijezda«, dijelovi Romanijskog odreda, koji su se tu povukli, i dio 1. proleterske brigade (štab brigade, 1, 2. (bez 3. čete) i 3. bataljon i Prateća četa). Sve te jedinice su se nalazile u stanju iščekivanja, uglavnom neaktivne, prateći razvoj situacije.

STEZANJE OBRUČA

(19. januar)

Prije napuštanja Podromanije partizani su zapalili kasarnu i izvršili evakuaciju materijala. Međutim, u selu su ostavljeni zarobljenici — 104 talijanska i 57 domobranskih vojnika.[122] Osjetivši brzo povlačenje partizana, neprijatelj je ušao u Podromaniju i odmah produžio nastupanje u više pravaca, težeći da dostigne dijelove Romanijskog NOP odreda koji su odstupali na sjever u pravcu Olova. Jedna neprijateljska kolona se uputila ka s. Primčići (2 km južno od Podromanije), a druga ka Crnom brdu (k. 1026) i dalje ka s. Štitare. Bataljoni 15. domobranskog puka bili su ovoga dana zadržani na položajima Zelene Vode — Dobre Vode — Crni vrh.[123]

[122] Isto, k. 153a, br. reg. 23/7—1.

Prilikom borbi sa Italijanima u s. Gaočićima, blizu Rudog, 23. decembra 1941. godine, dijelovi 1. proleterske brigade su zarobili pomenute talijanske vojnike i doveli ih sa sobom u istočnu Bosnu. (Zbornik IV/2, dok. 98).

[123] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—64; k. 56, br. reg. 1/2—20; k. 6, br. reg. 20/1—6, 11, 15.

Drugi bataljon 1. proleterske brigade koji je na osnovu naređenja Vrhovnog štaba krenuo u pravcu Podromanije, stigao je u s. Pediše poslije usiljenog marša preko s. Ivančića, Rakove Noge i Šahbegovića. U daljem pokretu ka Podromaniji njegova 2. četa, koja se nalazila na čelu, naišla je između s. Pediša i s. Vražića na grupu partizana koja se povlačila iz Podromanije. Među njima je bio i politički komesar brigade Filip Kljajić, koji je zadržao bataljon i obavijestio ga da su Nijemci ušli u Podromaniju i ovladali komunikacijama koje vode prema Sokolcu i Rogatici, kao i željezničkom prugom Sarajevo — Višegrad. Zbog novonastale situacije nije se mogla ostvariti namjera o prebacivanju ovog bataljona na Jahorinu pravcem kojim je prethodnog dana otišao Vrhovni štab. Štab brigade je zbog toga donio odluku da zadrži ovaj bataljon dok se podrobnije ne ispita situacija. U tom cilju on mu je naredio da iz rejona s. Bijele Vode — s. Pediše vrši izviđanje prema Podromaniji i Sokolcu i ujedno osigurava ostale jedinice brigade (1. i 3. bataljon) koje su se nalazile na prostoriji s. Knežina — s. Rakova Noga. Da bi se obezbijedio i sa pravca Mokrog, štab bataljona je isturio po jedan vod na St. Grad i Lučevnik (trig. 1389).[124]

Neprijateljska kolona, koja je nastupala niz dolinu r. Prače, nastavila je ovoga dana dejstva usmjeravajući glavni napad prema Bogovićima i Podlozniku. Pošto su dijelovi 6. bataljona 1. proleterske brigade i Pračanskog bataljona organizovali otpor na toj liniji, došlo je do oštre borbe koja je trajala više časova. Naročito jak otpor pružen je neprijatelju kod zaseoka Hanina, sa k. 1066, k. 1152 i Siljeve Glave (trig. 1222), koji je tek upotrebom artiljerije slomljen. Do kraja dana neprijatelj je ovladao Bogovićima, Podloznikom i Buđom. Šesti bataljon se nakon borbe blagovremeno povukao preko r. Prače i otišao ka s. Bare i s. Bukovica u sastav kolone Vrhovnog štaba. Neprijateljske snage koje su nastupale duž same doline

---

[124] Sjećanje R. Vukanovića, ilustrovani časopis »Front«, br. 13 od 1. I 1946; M. Nikič »Tragom borbi i marševa Prve proleterske«, »Narodna armija« od 22. XII 1951.; usmena izjava R. Vujoševića.

r. Prače nisu nailazile na otpor, tako da su bez teškoća zauzele Praču, produživši ka Renovici.[125]

U međuvremenu je i 698. puk nastavio sa nadiranjem. Jedan njegov bataljon se kretao iz s. Pešurića preko s. Brankovića i bez borbe je dostigao s. Mrkonjiće (13 km sjeveroistočno od Rogatice). Druga kolona, takođe jačine bataljona, koja je iz Rogatice bila upućena preko s. Zakomo ka Sokolovićima, stigla je do s. Kalimanića (14 km sjeverno od Rogatice), gdje je zanoćila. Jedan bataljon je bio upućen zapadno od Rogatice ka s. Ferizovićima da bi uspostavio vezu sa 738. pukom, koji je nadirao dolinom r. Prače. Ovoga dana je u Rogatici bio jedan bataljon italijanske divizije »Pusteria«. To je bila jedina italijanska jedinica koja je uzela učešća u ovoj neprijateljskoj ofanzivi. Upravo, njeno je učešće bilo više simbolično, jer se kretala iza njemačkog puka i zadržala u Rogatici, odakle se ubrzo, 23. januara, vratila u Višegrad.[126] Interesantno je napomenuti da neprijatelj ni ovoga dana nije registrovao prebacivanje Vrhovnog štaba i dijelova 1. proleterske brigade preko Renovice na jug ka Jahorini.

I pored izvršenih priprema, na pravcu Vlasenica — Han-Pijesak nije došlo do jače borbe. Glavnina njemačkog 697. puka je izjutra prešla u nastupanje, dok je jedan bataljon toga puka radi čišćenja bio upućen ka selima Trnovo i Turalići.[127] Još prije zore su dijelovi Šumadijskog bataljona i grupa boraca Birčanskog odreda zauzeli položaje na Pločama. Borci su se nalazili iznad druma, zaklonjeni iza stabala, spremni da na dati znak napadnu neprijatelja. Međutim, kada je njemačka prethodnica došla do zasjede, puškomitraljezac je prije vremena otvorio vatru i otkrio položaj. Pošto je time plan bio kompromitovan, a da bi se izbjeglo opkoljavanje jedinica u zasjedi, to je izdato naređenje za povlačenje u pravcu Igrišta. Bombaško odjeljenje (4 borca iz Posavske čete), koje nije bilo obaviješteno o povlačenju, našlo se u teškoj situaciji,

---

[125] Zbornik II/2, dok. 152; AVII, fond NDH, k. br. reg. 5/1—64; k. 56, br. reg. 1/2—20; k. 6, br. reg. 20/1; 20/1—6, 11; 21/1—15; Stenografske bilješke, k. 1998 br. reg. 5—7; k. 1990, br. reg. 1—8/2.

[126] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 20/1—6, 11; 21/1—15; k. 78, br. reg. 2/6—2; fond njem. dok. k. 27—II, br. reg. 2/4; Mikroteka, f. Minhen 2, 203—5.

[127] Mikroteka, f. Minhen 2, 203—5,

ali je ipak uspjelo u zadnjem trenutku da se izvuče, provukavši se u pozadinu neprijatelja. Ovo odjeljenje se probilo na teritoriju Birčanskog NOP odreda, u čiji je sastav i ušlo. Ovladavši položajima Ploče, Nijemci su produžili nastupanje samo do s. Ružina Voda, gdje su se toga dana i zadržali.[128]

Poslije pada Ploča, Nijemcima je bio otvoren put ka Han-Pijesku, gdje se nalazila bolnica s ranjenicima. Ostaci četničkih jedinica, komanda mjesta i druge pozadinske ustanove su hitno napustile Han-Pijesak, povukavši se u pravcu Knežine. Komandant Romanijskog NOP odreda

---

[128] Zbornik IV/3, dok. 50; AVII, fond NOP-a, k. 1642, br. reg. 1—4; Stenografske bilješke, k. 2000, br. reg. 4/4; k. 1990, br. reg. 14—2, str. 25; fond NDH, k. 6, br. reg. 20/1—11; usmena izjava J. Vasiljevića. Gubici partizana u ovoj kratkotrajnoj borbi nisu poznati. Utvrđeno je da su iz 1. čete poginula 3, a ranjen 1 borac, a iz Posavske čete je poginuo 1 borac.

O borbi na položajima Ploče C. Mijatović izjavljuje sljedeće: »19. januara u zoru izišli smo na položaj. Oko 10 ili 11 časova vidio sam njemačku kolonu kako nastupa od Vlasenice ka Tugovu i dalje ka nama. S nestrpljenjem smo očekivali da vidimo da li će se uputiti sporednim putem — prriječcem, što bi odgovaralo našem planu, ili će pak produžiti cestom. Srećom, uputili su se priječcem. Mi smo ih u tišini očekivali... Poslije izvjesnog vremena prvi njemački vojnici izbili su ispred nas na glavni put. Išli su dosta neoprezno. I tada, upravo kad ih je trebalo pustiti da produže do s. Ružina Voda, gdje je trebalo da ih dočeka vatrom puškomitraljez i na taj znak da cio bataljon otvori vatru nanoseći im uništavajuće gubitke, neočekivano je puškomitraljezac »Koreja« ispalio dugi rafal. Nijemci su se odmah sjurili na niže. Nastao je tajac, a onda smo začuli komande na njemačkom jeziku i počelo je pucanje i sa njihove strane. Jedan Nijemac je uspio baciti bombu na mog borca Veljka Petrovića koji se nalazio desno od mene. Nismo ga vidjeli odakle je bacio. Žrtava nije bilo. Zatvarači na puškama bili su se zamrzli od hladnoće. Primijetio sam kada je neprijateljski rafal pogodio »Koreju« koji je ostao na mjestu mrtav. Uto je dotrčao kurir koga je poslao komandant bataljona Milan Ilić Čiča i predao mi pisamce u kome je stajalo da su primijećene dvije kolone od kojih nam jedna zalazi sa lijeve a druga sa desne strane preko Strmca (tamo se nalazi dobar stari karavanski kaldrmisani put). Ne znam kakav je tvoj položaj i procjeni sam situaciju — pisalo je na kraju. Kurir je bio ranjen, te sam ga odmah vratio. Uvidjevši da nam je plan propao, da nam je oružje djelimično neupotrebljivo i da nam prijeti opasnost od opkoljavanja, donio sam odluku da se povučemo. Na dati znak borci su počeli da se povlače. Ja sam sa svojim Birčacima krenuo šumom ka s. Sirovine, odakle smo preko Bijela Voda stigli u Blagović, gdje smo zanoćili«. (Usmena izjava).

Slaviša Vajner Čiča krenuo je sa grupom boraca svog odreda i vodom Šumadijskog bataljona ka Pjenovcu. Istovremeno su iz bolnice evakuisani ranjeni partizani i četnici. Desetak ranjenih četnika nije htjelo da se povuče, već je sjutradan sačekalo Nijemce, koji su ih pobili.[129]

I ovoga dana se 699. puk zadržao u zauzetim rejonima, vršeći čišćenje terena i popravljajući komunikacije (naročito od Nove Kasabe preko Milića do s. Zaklopače)[130] da bi ih osposobio za dotur borbenih i intendantskih potreba. Kod zaprečne grupe »Zvornik« ni ovog dana nije bilo naročitih događaja, jer Birčanski NOP odred nije izvodio akcije, a ni domobranske jedinice se nisu udaljavale van položaja na kojima su vršile obezbjeđenja. Treći bataljon 8. domobranskog puka je, doduše, u toku noći posjeo položaje Vis i Kakanj u cilju zaštite komunikacije Tuzla — Zvornik i osiguranja zaleđa snagama kod Paprače, ali se nije usudio da uputi jednu četu sa položaja »Kakanj« preko s. Raševa u s. Petroviće, koja je trebalo da izvidi situaciju u tom rejonu i da eventualno prikupi ranjenike.[131]

Sjeverna grupa 718. divizije se i dalje nalazila u istom rejonu gdje je i prethodnog dana preduzimala lokalne akcije čišćenja sela oko Kladnja, Stupara i s. Ravne.[132] Ovog dana je dobila naređenje da 20. januara izvrši prodor ka Olovu.[133]

Ni kod zaprečne grupe »Vareš« nije bilo promjena. Domobranske jedinice iz Vareša pripremale su se da sa pojačanjima, pristiglim iz Sarajeva, izvrše u toku sjutrašnjeg dana napad prema s. Breziku (3,5 km jugoistočno od Vareša).[134]

Mada je, ulazeći u peti dan, njemačka ofanziva dostigla svoju kulminaciju, jer su sve neprijateljske borbene grupe bile u nastupanju, nadirući koncentrično ka središtu slobodne teritorije (rejon oko Sokolca i Han-Pijeska),

---

[129] AVII, Stenografske bilješke, k. 2000, br. reg. 4—4; fond NDH, k. 78, br. reg. 21/6—5.

[130] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 20/1; 20/1—11.

[131] Isto, k. 144, br. reg. 29/1—1.

[132] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—62, 63; k. 6, br. reg. 18/1, 19/1, 20/1; k. 144, br. reg. 29/1—1.

[133] Mikroteka f. Minhen 2, 203—5.

[134] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—64; k. 6, br. reg. 20/1—11.

ipak je ovaj dan prošao relativno mirno, bez većih okršaja.

U teškoj situaciji se našla glavnina 1. proleterske brigade. Njen 2. bataljon je, zbog prodora neprijatelja u Podromaniju, zakasnio da se preko Glasinca prebaci za Vrhovnim štabom ka Jahorini, a 5. bataljon se, poslije neuspješne odbrane na Pločama, nalazio u povlačenju ka Pjenovcu. Štab brigade sa njim nije imao veze. Ostala dva bataljona (1. i 3. bataljon) bila su razmještena u širem rejonu Knežine. Štab brigade je bio u neizvjesnosti šta da preduzme. Ovog dana on još nije donio odluku o izvlačenju brigade s ugroženog područja, već se još uvijek nalazio u iščekivanju razvoja situacije.

Pošto se sa dijelom 1. proleterske brigade našao južno od komunikacije Sarajevo — Goražde, u rejonu s. Bukvice (na sjevernim padinama Jahorine), Vrhovni štab je zadržao 4. bataljon i 3. četu 2. bataljona sa zadatkom da na liniji s. Bukvica — s. Bare — Hanište — Kamenica zatvore taj pravac i da spriječe eventualno nadiranje neprijatelja iz doline Prače ka Foči i Goraždu i zaštite veliki zbjeg naroda koji se iz podromanijskih sela i iz doline r. Prače povukao ka Jahorini, bježeći ispred neprijatelja koji je činio nasilja nad srpskim življem. Četvrti bataljon se vratio u s. Orahovicu i posjeo položaje prema željezničkoj pruzi. Njegova 2. četa se preko Previle spustila u dolinu Drine kod Ustikoline.[135]

ULAZAK NIJEMACA U HAN-PIJESAK

(20. januar)

Sjeverna kolona Južne grupe 718. divizije, koja je 19. januara zauzela Podromaniju, i ovog dana je oprezno produžila da čisti zemljište u zahvatu komunikacije u rejonu Podromanije i isturila obezbjeđenja na Crno brdo i u s. Primčiće. Neizvjesno je da li je neprijatelj do kraja ovoga dana zauzeo Sokolac. Doduše patrole 2. bataljona 15. domobranskog puka su pred kraj dana doprle do ovog

[135] Zbornik II/2, dok. 152; IV/3, dok. 24; Stenografske bilješke, AVII k. 1990, br. reg. 14/2; Navedene knjige J. Vujoševića i Ž. Mihajlovića.

mjesta koje je neprijateljska avijacija tukla u prijepodnevnim časovima.[136]

Radi obezbjeđenja komunikacije preko Romanije neprijatelj je uputio 1. bataljon 15. domobranskog pješadijskog puka iz rejona Crnog vrha (k. 1355) u pravcu Starog Grada i Bijele Vode. Nastupajući u dvije kolone — jednom preko Starog Grada a drugom preko Lučevnika — ovaj bataljon je odbacio dijelove 2. bataljona, koji su se nalazili na obezbjeđenju. Poslije snažnog otpora partizani su se povukli ka s. Šahbegovićima, a neprijatelj je tek pred veče izbio u s. Bijelu Vodu gdje je iznenadio jedan vod 2. čete koji se na brzu ruku, sa još jednom desetinom koja mu je bila upućena kao pojačanje, povukao ka s. Dobrodoli.[137] Iz Bijele Vode neprijatelj je bez zadržavanja krenuo u pravcu s. Vražića. U međuvremenu su ti dijelovi 2. bataljona vraćeni nazad sa zadatkom da izvrše protivnapad i odbace neprijatelja iz Bijele Vode. Kada su ove jedinice stigle u selo, neprijatelj ga je već bio napustio. Grupa domobrana koji su se zadržali u jednoj kući da se ogriju, bila je bez borbe razoružana.[138]

U dolini r. Prače Južna kolona 738. puka nastavila je nadiranje i do kraja dana zauzela Renovicu i dostigla liniju s. Kaljani — Mahala — Vrh Lazje. Dijelovi Pračanskog bataljona su pružili jači otpor, naročito kod s. Ponora, gdje su uspjeli da se zabace iza neprijatelja i napadnu njegovu komoru, poslije čega su se povukli ka s. Zagorice (4 km sjeveroistočno od Rogatice). Neprijatelj je, kako se navodi u jednom njegovom izvještaju, »zarobio« veliki broj stoke.[139] Bataljon 698. puka, koji je iz rejona Rogatice bio upućen preko s. Vragolovi u susret 738. puku, dopro je bez borbe do linije s. Mahala — s. Strane, u visini Renovice, gdje je uspostavio vezu sa Južnom kolonom 738. puka. Međutim, obruč je bio kasno zatvoren:

---

[136] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—65; k. 56, br. reg. 1/2—8, 20; k. 155, br. reg. 13/3—1; k. 6, br. reg. 21/1; 21/1—12, 18.

[137] U trenutku kad je desetina 2. čete iskočila kroz stražnji prozor kuće, puške su se, uslijed velike hladnoće, trenutno zamrzle, te se nisu mogle upotrijebiti.

[138] Vukanović, n. m; Nikić, n. m; usmena izjava R. Vujoševića; AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 1/2—8, 21.

[139] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—64; k. 56, br. reg. 1/2—8, 21; k. 6, br. reg. 21/1—15, 18; Stenografske bilješke, k. 1998/5—7.

Vrhovni štab sa dijelovima 1. proleterske brigade nalazio se već drugi dan na desnoj obali r. Prače. Ostali dijelovi 698. puka, koji su bili upućeni ka Žljebovima, ovladali su rejonom s. Rađevići — s. Grbići — s. Sokolovići (zaseok Babić Kula), približavajući se komunikaciji Sokolac — Han-Pijesak, gdje je trebalo da se spoje sa 697. pukom.[140]

Ovoga dana je jedan bataljon 697. puka bez borbe ušao u Han-Pijesak, gdje je strijeljao osam zarobljenih četnika. Šumadijski bataljon, vod Birčanskog NOP odreda i grupa boraca Romanijskog NOP odreda — koji su se, poslije neuspjelog pokušaja da pruže otpor na Pločama, povukli preko s. Malo Polje — zadržali su se toga dana u Pjenovcu. Pošto nije imao veze ni sa Glavnim štabom, niti sa štabom 1. proleterske brigade, komandant Romanijskog NOP odreda riješio je da se sve te jedinice zadrže u Pjenovcu dok se podrobno ne ispita situacija i ne donese odluka o pravcu daljeg pokreta. Uveče 20/21. januara on je održao sastanak sa političkim komesarom Birčanskog NOP odreda i štabom Šumadijskog bataljona na kome se rasmatralo pitanje daljeg pokreta.[141] Iako je bilo prijedloga da jedinice još u toku noći krenu ka Knežini, odlučeno je na insistiranje komandanta Romanijskog NOP odreda da se sutradan rano napusti Pjenovac i krene u pravcu Olova.[142]

---

[140] Isto, k. 6, br. reg. 21/1—12, 18.

[141] AVII, fond njem. dok., k. 27-II, br. reg. 2/4.

[142] Čolaković, n. d. III, 26. C. Mijatović se ovako sjeća tog sastanka: »Uveče smo u Pjenovcu održali sjednicu kojoj su prisustvovali: Čiča Romanijski, ja, štab Šumadijskog bataljona, Svetozar Kosorić (koji je bio ranjen i vjerovatno je toga dana došao iz bolnice iz Han-Pijeska zajedno sa Čičom Romanijskim) i možda još neko od komandi četa. Čiča Romanijski je najpre saopštio da je imenovan za komandanta dijelova 1. proleterske brigade koji treba da ostanu tu po naređenju Vrhovnog štaba, naglasivši da mu je neprijatno što će mu se potčiniti proleteri koji su iskusniji. Prosto se izvinjavao, ali su svi izjavili da imaju puno povjerenje u njega.

Razmatrali smo šta treba dalje raditi. Svi smo predlagali da se odmah poslije večere borci izvedu iz Pjenovca u s. G. Babine i da tu prenoće. Čiča Romanijski je bio protiv toga, govoreći da su borci umorni i da je bolje da tu prenoće, jer nema neposredne opasnosti. Složili smo se da izađemo prije svanuća, jer smo bili svjesni da je neprijatelj blizu, u Han-Pijesku i da vjerovatno zna gdje se nalazimo.

Kod 699. puka nije bilo promjena, sem što je njegov bataljon koji se nalazio u Srebrenici, toga dana napustio ovo mjesto i krenuo preko s. Bukovice ka Milićima. Muslimansko stanovništvo Srebrenice je strahovalo od povratka četnika, pa je molilo njemačkog komandanta da zadrži vojsku u gradu do dolaska domobranskih jedinica. Ali, on se držao dobijenog naređenja da ostane u Srebrenici do 20. januara, kada je trebalo da vojne i upravne vlasti NDH preuzmu dužnost. Međutim, pošto domobranske jedinice nisu bile blagovremeno upućene ka Srebrenici, to je ona po odlasku Nijemaca ostala bez ičije vojne posade, što će ubrzo iskoristiti četnici.[143]

Sjeverna grupa 718. divizije nadirala je ovog dana ka Olovu. Treći bataljon 750. puka, koji je bio ostavljen u Stuparima, preduzeo je napad na partizanske položaje u selima Suha, Jelečići, Majdan i Jošje (skica 4). Njegova desna kolona (9. i pola 10. čete i vod milicionera) krenula

---

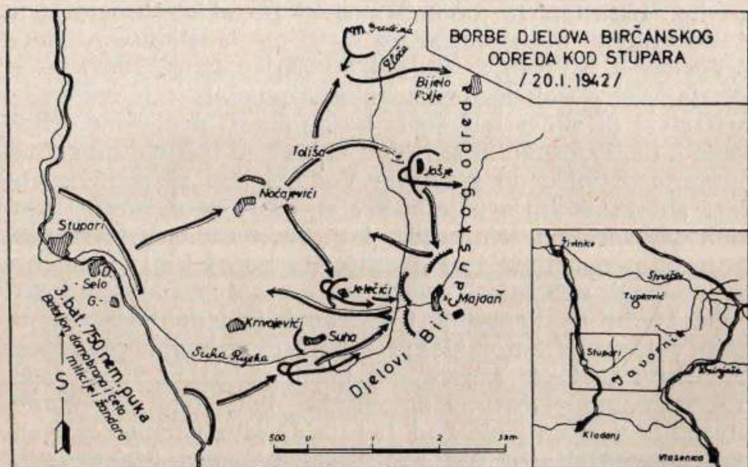
Poslije toga diskutovali smo o pravcu našeg pokreta. Mišljenja su bila podijeljena. Čiča je smatrao da treba ići u Olovo, gdje se, po njegovom mišljenju, nalaze naši. Ja sam bio protiv toga, jer sam znao da se Olovo ne može braniti, s obzirom da se nalazi u uvali, i da će Nijemci, ukoliko već nisu ušli sa pravca Kladnja, ubrzo tamo stići. Znao sam da između Kladnja i Olova nema četničkih jedinica, jer su mi to rekli četnici koje smo prethodnog dana sretali prilikom njihovog povlačenja ka Drini. Zbog toga sam smatrao da je bolje da idemo negdje drugo gdje ćemo imati bolje položaje.

Čiča je insistirao na odlasku za Olovo i zbog toga jer nije htio ostaviti u Pjenovcu ratni materijal (topove, granate, puščanu municiju, hranu) koji je bio smješten u magacinu. Pošto se taj materijal mogao izvući jedino prugom, to je naredio da se traži da iz Olova dođe lokomotiva sa vagonom i da se prikupe neke saonice. Odmah je nazvao Olovo i o tome razgovarao sa nekim (pretpostavljam, sa našim komandantom mjesta). Riješeno je da se za sjutrašnji pokret obrazuju dvije kolone: jedna koja će ići preko sela G. Babine za Olovo sa tovarnim konjima i koju ću voditi ja i druga koja će ići prugom — vozom ili saonicama (ako voz ne stigne) — koju će voditi Čiča. Ta kolona, u stvari Šumadijski bataljon, trebalo je da ponese sa sobom i pomenuti materijal.

Sjećam se da je na sastanku bilo izmjene misli i o ofanzivi, njenom karakteru i izgledima za očuvanje slobodne teritorije. Čiča je smatrao da je moguće držati suženi dio slobodne teritorije, da se Olovo može odbraniti i da je trebalo održati Ploče, pitajući da li je bilo nužno napustiti te položaje. Iznenadio ga je prodor neprijatelja u Podromaniju.« (Usmene izjave.)

[143] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 21/1—12, 18; k. 64, br. reg. 1/2—6; k. 245, br. reg. 8/3—3.

je preko s. Rastić ka Majdanu. Ona je kod s. Suhe bila zadržana snažnim otporom dijelova Birčanskog NOP odreda, koji su, poslije zarobljavanja domobranske čete u s. Petrovićima, bili prebačeni prema s. Stuparima.[144] U međuvremenu je lijeva kolona (11. i pola 10. čete, 7. i 10. domobranska četa, dva voda milicionera i žandarma) izvršila napad pravcem s. Noćajevići — Toliša ka Jošju i s. Jelečićima. Ne nailazeći na otpor, ova kolona je uz put popalila sva sela osim Jošja. Na kosi Gradina partizani su pružili manji otpor, ali su bili odbačeni ka s. Bijelo Polje. Prodorom ka s. Jelečići ova kolona je pružila pomoć desnoj koloni koja je bila zadržana kod s. Suhe, jer su dijelovi Birčanskog NOP odreda, zbog ugroženog boka, bili prinuđeni da se povuku ka s. Majdan. I pored

Skica 4.

više pokušaja, neprijatelju nije pošlo za rukom da prodre u s. Majdan, već se oko 17 časova povukao u Stupare. Svu stoku iz pomenutih sela Nijemci su otjerali u pravcu Tuzle.[145]

---

[144] Izjava general-potpukovnika Miloša Zekića.

[145] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—64, 65; k. 6, br. reg. 21/1—18, 12; 23/1; 22/1—13; 24/1—7; k. 144, br. reg. 1/5—2.

Zaprečna grupa »Vareš« ovog dana bila je nešto aktivnija. Dvije čete Zagrebačkog konjičkog puka izvršile su napad iz Vareša i poslije kraće borbe zauzele su s. Tisovce, s. Pržiće i s. Brezik, odbacivši partizane ka s. Daštansko. Tom prilikom se 21 borac predao neprijatelju.[146]

BIJELA VODA I PJENOVAC

(21. januar)

Pošto je zauzela Sokolac, Sjeverna kolona 738. puka nastavila je sa čišćenjem prostorije na sjeveru do linije s. Pediše — s. Odžak — s. Brajakovići — s. Košutica. Neprijateljske snage, koje su krenule iz s. Vražića u pravcu s. Pediša i s. Šahbegovića (2. bataljon 738. njemačkog puka i 2. bataljon 15. domobranskog puka) nastupale su u dvije kolone: desna pravcem k. 972 — s. Pediše a lijeva pravcem k. 939 — s. Dolovi — Bujac (trig. 1067) — s. Bijela Voda. Dok je desna kolona ovladala selom Pediše, odbacivši dijelove 1. čete 2. bataljona 1. proleterske brigade ka s. Dobrodolima, lijeva kolona je uspjela da se neopaženo privuče do s. Bijele Vode. Njeni skijaši, naoružani automatskim oružjem, kretali su se kroz šumu i zaobišli stražara na trig. 1067, koji je u zadnjem trenutku primijetio neprijatelja i obavijestio borce koji su na brzinu zauzeli položaje u dvorištu iza plotova, balvana i stabala. Međutim, neprijatelj je iskoristio iznenađenje i jakom vatrom iz automatskih oružja desetkovao partizane. U veoma žestokoj i neravnoj borbi partizani su se našli u kritičnom položaju. Komandant bataljona je odmah uputio iz s. Dobrodola vod 1. čete da izvrši napad u desni bok neprijatelja, a vod mitraljeza na kosu Štake da bi vatrom zadržao njegovo nastupanje. Zahvaljujući ovoj intervenciji, osujećen je pokušaj neprijatelja da opkoli s. Bijelu Vodu i stvoreni su uslovi za izvlačenje ugroženih dijelova bataljona iz tog sela. Pred mrak, poslije teške tročasovne borbe, borci su uspjeli da se u manjim grupama preko k. 942 i dolinom Žitnog potoka povuku u

[146] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—64; k. 6, br. reg. 21/1—18; k. 144, br. reg. 27/1—1; Zbornik IV/3, dok. 85. (Radi se o borcima iz Muslimanskog bataljona koji su neposredno pred ofanzivu stupili u partizane).

pravcu Šahbegovića, gdje su se istovremeno povukli i ostali dijelovi bataljona, pošto je neprijatelj (1. bataljon 15. domobranskog puka) uspio da zauzme s. Štitare. U ovoj borbi je poginulo 13 boraca iz 2. bataljona i jedan borac Romanijskog NOP odreda, a pet boraca je bilo ranjeno, dok je neprijatelj imao 5 poginulih i 9 ranjenih.[147]

Za to vrijeme je Južna kolona 738. puka, pred kojom više nije bilo partizanskih jedinica, nastavila nesmetano da nadire ka komunikaciji Rogatica — Sokolac. Spojivši se sa dijelovima 698. puka, ona je ovog dana stigla do s. Kukavice (4 km južno od Rogatice), a glavninom je skrenula na sjever u pravcu Sokolca.[148] Takođe je 638. puk 342. divizije u međuvremenu izbio na komunikaciju Sokolac — Han-Pijesak i bez borbe zauzeo Kram, Žljebove i Košuticu. Ovim je on izvršio svoj zadatak.[149]

Tako su se 21. januara na drumu Sokolac — Žljebovi — Han-Pijesak povezale snage 342. i 718. divizije i obrazovale sa juga i istoka predviđenu liniju obruča oko partizanskih snaga. Još ranije neprijatelj je uspostavio zaprečnu liniju od Sarajeva preko Podlugova i Vareša do doline Krivaje. Njemu je ostalo da zatvori obruč od Han-Pijeska do Olova i da tako, na relativno uskom prostoru, okruži glavninu partizanskih snaga protiv kojih je preduzeo operaciju.

---

[147] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—65; k. 56, br. reg. 1/2—8, 21 k. 6, br. reg. 22/1—7, 15; 24/1; Mikroteka VII, film Minhen 2, snimci 199—202; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 4—4; Članci R. Vukanovića, V. Ljumovića, i M. Nikića u »Frontu« od 1. I 1946, »Crvenoj zvezdi« od 30. I 1952. i »Narodnoj armiji« od 22. XII 1951, kao i po sjećanju R. Vujoševića.

U svojim izvještajima neprijatelj je samo registrovao ovu borbu, navodeći podatke o 15 poginulih, 2 ranjena i 2 zarobljena partizana i o zaplijenjenom oružju (1 puškomitraljez, 5 pušaka i 1 pištolj). AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 29/1—2.

U izvještaju oružničke postaje Mokro takođe se nalaze podaci o ovoj borbi, samo pod pogrešnim datumom (19. januar). U tom izvještaju se navodi da su Nijemci imali 2 poginula i 3 ranjena, a domobrani 3 ranjena. (AVII, fond NDH, k. 144, br. reg. 54/1—2.

U bojnoj relaciji 5. pješadijske divizije stoji da je »odlučnim obuhvatnim delovanjem slomljen vrlo snažan otpor« i da je u s. Dobrodoli zauzeta zgrada partizanskog štaba sa obilnim plenom.

[148] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—65; k. 56, br. reg. 1/2—8, 21; k. 6, br. reg. 22/1—7, 15.

[149] Isto, k. 6, br. reg. 22/1, 22/1—7, 15.

Zbog toga su Nijemci ovoga dana preduzeli nastupanje i iz Han-Pijeska prema Olovu. Oni su u Pjenovcu iznenadili Šumadijski bataljon 1. proleterske brigade i nanijeli mu velike gubitke. Prema sjećanjima preživjelih boraca[150], to se desilo na sljedeći način:

U ranim jutarnjim časovima Šumadijski bataljon i vod Birčanskog NOP odreda pripremali su se da napuste Pjenovac. Sa pokretom se, međutim, odugovlačilo. Na pravcu prema Han-Pijesku, u Berkovini, bila je isturena jedna desetina 2. čete Šumadijskog bataljona koja je trebalo da osigura bataljon od iznenadnog napada neprijatelja. Ona je svu pažnju posvetila pravcu duž željezničke pruge, jer se računalo da bi neprijatelj samo tuda mogao izvršiti napad. Očigledno, nije se pomišljalo na to da bi neprijatelj mogao upotrijebiti skijaške jedinice.

I dok su borci tovarili materijal i postrojavali se za pokret, komandant Romanijskog NOP odreda Slaviša Vajner Čiča se prilično dugo zadržao u staničnoj zgradi, odakle je vodio neki telefonski razgovor. Sa kim je razgovarao i zbog čega se tako dugo zadržao kod telefona, ne može se tačno utvrditi. O tome postoji više različitih tumačenja i pretpostavki. Neizvjesno je da li je on nazvao Han-Pijesak da bi provjerio da li su Nijemci još u njemu ili je bio pozvan iz tog mjesta, a možda i iz Berkovine. Prema jednoj verziji, Nijemci su, čim su ušli u Han-Pijesak, saznali od tamošnjih četnika ili zarobljenih domobrana[151] da se Čiča sa proleterima nalazi u Pjenovcu, pa su riješili da ih iznenade i unište upotrebom skijaša. Radi toga je trebalo zadržati Čiču u Pjenovcu dok skijaška odjeljenja opkole željezničku stanicu. Stoga su prihvatili uslugu četnika koji su telefonom nazvali Pjenovac i uvjera-

---

[150] Stenografske bilješke, AVII, k. 1990, br. reg. 14/2, str. 27—36; izjave C. Mijatovića, J. Vasiljevića i Miljuša.

[151] Zarobljeni domobrani, koji su se kao ranjenici nalazili u bolnici u Han-Pijesku, znali su da se Čiča nalazi u Pjenovcu. Prema izjavi jednog od njih, koga su prethodnog dana oslobodili Nijemci, ovi domobrani su pripremali hranu za partizane i dostavljali im je na položaje. Prema tome, sasvim je sigurno da su Nijemci tačno znali gdje se nalazi Čiča sa proleterima. (AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 21/6—5).

vali Čiču da su se Nijemci povukli ka Vlasenici i da je potrebno da se on vrati u Han-Pijesak.[152]

Vjerovatnije je, međutim, da su Nijemci rano izjutra uputili jedno konjičko i više skijaških odjeljenja iz sastava 1. čete 1. bataljona 697. puka iz Han-Pijeska ka Pjenovcu. Kod Berkovine ih je primijetila desetina Šumadijskog bataljona i, povlačeći se pod borbom, uputila se ka Pjenovcu da bi donijela obavještenje o približavanju Nijemaca. Čim su stigli u Berkovinu, Nijemci su preko telefona pozvali Čiču da bi ga prevarom zadržali dok njihova jedinica stigne u Pjenovac.[153] U međuvremenu je

---

[152] Prema nekim podacima Nijemci su natjerali jednog starca da telefonom razgovara sa Čičom i da ga nagovori da se vrati u Han-Pijesak kojeg su, navodno, Nijemci napustili. (AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 21/6—5). Prema drugim izvorima Čiča je telefonom razgovarao sa četnicima Dragom Dragićem i Boškom Nerićem iz s. Malo Polje. (Stenografske bilješke, AVII, k. 1998, br. reg. 5/4). Postoji i podatak da je Čiča razgovarao sa četnicima Milanom Babićem i Dušanom Čalovićem (R. Čolaković, n. d. III 27).

[153] O ovom nedovoljno rasvijetljenom slučaju u Pjenovcu dosta je pisano i iznijeto raznih mišljenja. Najviše neslaganja ima upravo oko ovog Čičinog telefonskog razgovora koji je prouzrokovao tako teške posljedice. Evo još jednog tumačenja o njemu: »Radi bezbjednosti u međuvremenu je upućena jedna patrola jačine pet partizana prema susjednoj željezničkoj stanici Berkovine da otuda telefonom javi ako se Nijemci i četnici slučajno upute prema željezničkoj stanici Pjenovac. Još na putu do ove stanice patrola se susrela sa njemačkim smučarima i u sukobu sa njima poginula su četiri partizana. Ubrzo poslije ovog slučaja zazvonio je telefon u željezničkoj stanici Pjenovac. Slušalicu je podigao jedan šumski radnik (Ilija Vukajlija). Nepoznato lice iz Berkovine poželjelo je da lično razgovara sa Čičom. Na Čičino pitanje ko je, nepoznati je odgovorio da je »njegov čovjek«. Kasnije se, međutim, saznalo da je to bio jedan četnički izdajnik, vjerovatno Milan Babić, sin zloglasnog četničkog koljača Aćima Babića iz sela Kusača. Htio je da provjeri da li je Čiča u Pjenovcu i da ga telefonskim razgovorom zadrži tu dok Nijemci stignu«. (M. Mladenović »Poslednji hitac Čiče Romanijskog«, »Gardist« br. 7 od 15. IV 1961).

J. Vasiljević koga su Nijemci prilikom pokušaja da spase jednu ranjenu drugaricu zarobili, navodi slijedeće: »U Pjenovcu mi se obratio jedan folksdojčer koji je sa Nijemcima išao kao tumač i saopštio mi da su Nijemci iznenadili našu patrolu u kućici pred Pjenovcem (u Berkovini) i da je on onda na našem jeziku telefonirao u Pjenovac da ne žurimo, jer su se Nijemci uputili ka Han-Pijesku« (usmena izjava).

dotrčao jedan borac iz desetine na obezbjeđenju i donio vijest o približavanju Nijemaca. Međutim, na upozorenje da je krajnje vrijeme da se napusti Pjenovac, Čiča je još uvijek oklijevao i odugovlačio, ne shvatajući, valjda, svu ozbiljnost situacije. Birčanski vod je tad krenuo ka Knežini[154] dok je Šumadijski bataljon nastavljao pripreme za pokret.[155] Jednoj njegovoj četi bilo je naređeno da iz

---

U arhivi VII nalazi se izjava nekog Folpreht Karla koju je on dao domobranskim vojnim vlastima u kojoj navodi da se nalazio u Han-Pijesku kod roditelja i da su ga Nijemci uzeli za tumača. On je izjavio da je u Pjenovac došao »malo vremena iza Čičinog ubistva« (AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 21/6—5).

Postoji i mišljenje da je Čiča razgovarao telefonom sa Olovom da bi se informisao da li su tamo Nijemci. (AVII, Stenografske bilješke, k. 1990, br. reg. 14 — 2).

[154] Ovaj vod se početkom februara vratio preko Žeravica u sastav svog odreda. (Zbornik IV/3, dok. 50).

[155] Evo nekoliko izjava preživjelih boraca:

C. Mijatović: »Probudio sam se rano i izašao pred kuću. Napolju je bila gužva, uobičajena pred svaki pokret: vrši se utovar materijala na saonice i konje, neki borci doručkuju, drugi se muvaju naokolo... Sretnem Dragančeta Pavlovića i kažem mu da treba požuriti, jer je već svanulo. Jedna se četa nalazila u školi i nas dvojica smo tamo odnijeli kazančić sa hranom da bi se doručak što prije podijelio. Borci su na brzu ruku, s nogu, doručkovali i izlazili da se postrojavaju. Prišao nam je Svetozar Kosorić i rekao mi da treba požuriti jer se jedna naša patrola srela sa Nijemcima kod Berkovine. Tražimo Čiču, ali ga ne vidimo nigdje. Uto se on pojavi iz jedne kuće u kojoj je noćio. Mislim da je to bila kuća nekog njegovog prijatelja, činovnika, kojeg je poznavao još od prije. Dan je bio vedar a sunce već dosta odskočilo. Prišao sam Čiči i požurivao ga da se odmah kreće. 'Dobro, Majo, hajde vodi svoju kolonu da bi se rasteretila ova gužva. Idi svojim pravcem, a ja ću niz prugu'. Vidio sam da nema lokomotive i odmah krenuo sa svojom grupom. Sa mnom je išao i Kosorić. Vodeći natovarene konje, otišli smo stazom za s. G. Babine. (Prim. autora: Tada je Čiča ušao u zgradu željezničke stanice zbog pomenutog telefonskog razgovora). Začelje nije još bilo došlo ni do rječice kad je počela pucnjava. To je zapravo bila neprekidna vatra iz više automatskih oružja, tako da se pojedinačni pucnji nisu ni čuli. To je trajalo nepun minut, a na nas, pošto smo se već nalazili u mrtvom uglu, vatra nije otvarana. Sudeći po vatri, imao sam utisak da Nijemci nisu bili opkolili sa svih strana Pjenovac, već su napravili luk u vidu potkovice. Nastala je panika: neki konjovoci su se dali u bjekstvo, seljaci su bježali, konji su bacali terete a odozdo su k nama istrčavali neki ranjenici među kojima su se nalazili i neki Slovenci. Povremeno su se čuli kratki rafali i ponekad usamljeni pucanj...« (Usmena izjava).

magacina uzme daske koje je trebalo ponijeti sa sobom radi opravke nekih porušenih mostova. Takođe je trebalo ponijeti još neki materijal. Tada je jedno skijaško odjeljenje Nijemaca, koje je došlo sa pravca Malog Polja, zauzelo položaje na brdu više stanice, dok se konjičko odjeljenje približavalo prugom, dolazeći od Berkovine. I upravo kada je četa krenula niz prugu a ostali dijelovi se još postrojavali, Nijemci su otvorili vatru. Prvi rafali iz automatskih oružja desetkovali su kolonu i unijeli paniku među borce. O nekom otporu nije moglo biti govora.

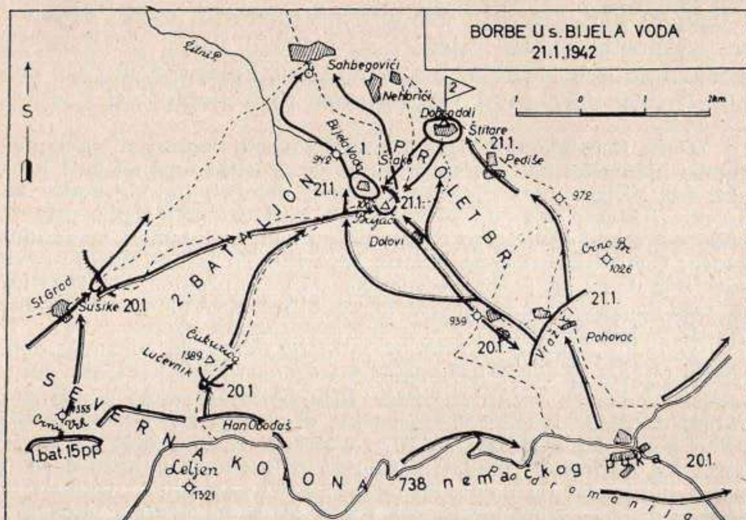
Pero Damjanović: »Dok su naši tovarili materijal, kod magacina njemačke patrole su pripucavale. Poslije toga su naši krenuli niz prugu. Ja sam tada bio neki delegat, ili odgovoran za desetinu. Morao sam da se vratim u kućicu iznad štaba gdje je bila četa i kad sam tamo došao, našao sam cjelokupan komandni kadar: Čiču Romanijskog, Milana Ilića itd. To je bilo poslije prve pucnjave koju je počela njemačka patrola prethodnica i zatim je nastalo zatišje...« (Stenografske bilješke, AVII, k. 1990, br. reg. 14/2, str. 27—36).

Pantelija Prokić: »U štab je dotrčao Branko Tatomirović Kudže i javio da su iz Berkovine zvali Han-Pijesak, a tamo se na telefonu odazvao jedan Nijemac. Nije potrajalo dugo a mi smo vidjeli da jedna kolona Nijemaca ide niz prugu ka Pjenovcu. Bili su to konjanici a skijaši su išli sa strane. Naša patrola, koja je pošla ka Berkovini, povlačila se pod paljbom. Tatomirović je u stvari bio poslat da nam javi da Nijemci nastupaju... Odmah je naređeno da se zauzme položaj. I sad je nastala čudna situacija. Svi borci očekuju da se što prije krene. Međutim, nema nikakvog naređenja za pokret... Umjesto da se kreće, svi su ovi rukovodioci stajali u grupi i nešto čekali«. (Vjerovatno se čekalo na Čiču koji se još zadržavao u zgradi stanice — prim. autora).

Branko Miljević: »Patrola koja je pošla u Berkovinu otvorila je na Nijemce vatru na samom ulazu u Pjenovac. To je bilo prvo puškaranje sa njemačkom prethodnicom. Branko Tatomirović prvi je javio da nastupaju Nijemci... Čuo sam da je Čiči Romanijskom bilo sugerirano već u ranu zoru da se povučemo iz Pjenovca, ali da je on čekao da borci prime doručak... Čiča je računao da Nijemci neće krenuti na tu stranu. Još kad smo izlazili iz same stanice i kad se Pero Damjanović vratio po mitraljesku cijev i ulazio u sam kanjon, sa lijeve strane pao je Raca Grafičar... (isto).

Miljuš: »Dotrčao je Tatomirović... Čiča je ušao u zgradu stanice. Neko je viknuo da dolaze Nijemci i začula se pucnjava. Komesar čete Kojica je viknuo: »Šumadinci lijevo!« Potrčali smo u tom pravcu i u prolazu ispred stanice vidio sam kako leže Čiča Romanijski i Čiča Šumadijski. Bio sam ranjen i uz teške napore sam izašao u s. G. Babine, gdje su se nalazili Birčaci«. (Usmena izjava).

Mrtvi i ranjeni su padali oko stanične zgrade i duž pruge, dok su pojedinci pokušavali da se zaklone ili spasu bjekstvom. To je pošlo za rukom jednoj većoj grupi, koja se povlačila niz prugu pod zaštitom jednog puškomitraljeza iz 2. čete.[156] Među prvima pali su komandant i politički

Skica 5.

komesar Šumadijskog bataljona, Milan Ilić i Draganče Pavlović. Slaviša Vajner Čiča izletio je iz zgrade i potrčao duž pruge. No, mitraljeski rafal ga je oborio. Vidjevši da se ne može izvući, izvršio je samoubistvo.[157]

[156] O tome pomenuti preživjeli borci pričaju slijedeće:

P. Prokić: »Četa koja je uzela daske, krenula je niz prugu. Odjednom je Raca komandovao: »Zauzimajte položaje!« Kakve položaje, pomislio sam, kad se nalazimo u rupi, u klisuri, stiješnjeni sa bokova stijenama a prugom nastupaju Nijemci. Mi smo pošli niz prugu. S nama je bio mitraljezac »Tuzla«. Sjećam se da je Duško Bogunović nosio »mašingever«, a »Tuzla« svoj mitraljez. Oni su se sjajno borili i njihovom zaslugom Nijemci nisu mogli da prodru do nas, jer su ih oni zadržavali, tako da su ostali borci mogli da se povlače... Četa Sime Benvenistija mogla je da krene ili prugom, ili da skrene lijevo, jednim putićem. Svi koji su krenuli tim putićem stradali su. Najbolje smo prošli mi koji smo

Neprijateljski uspjeh je bio potpun. Poginulo je 59 partizana, a nekoliko je bilo zarobljeno. Pa ipak, većina boraca Šumadijskog bataljona uspjela je da se izvuče i priključi ostalim dijelovima 1. proleterske brigade. Od partizana Romanijskog NOP odreda spasla su se samo dvojica.[158]

Njemački vojnici su se potom spustili do stanice i dotukli ranjenike.[159] Izvjestan broj partizana su zarobili i poveli ka Han-Pijesku, a potom preko Zvornika u šabački logor. Četnici, koji su kao vodići došli sa Nijemcima, prepoznali su među mrtvima Čiču. Da bi se uvjerili u njegov identitet, što je za njih bilo važno pored ostalog i zbog toga jer je on bio ucijenjen velikom sumom, Nijemci su naredili da iz Han-Pijeska dođu neki mještani koji bi

---

pošli niz prugu ... Naše povlačenje bilo je prilično bezglavo. Kad smo izbili na kraj klisure, krenuli smo lijevo. Drugarica Slovenka koja je bila u našoj četi nije mogla da ide dalje do obližnje šume, te su je Nijemci tu stigli i ubili. Nijemci na konjima i skijaši išli su za nama na 30—50 metara, a mi smo se pod borbom povlačili«. (Stenografske bilješke, AVII, k. 1990, br. reg. 14/2).

B. Miljević: »Kada je Raca pao, nastala je panika. Realno govoreći, panika je nastala možda i prije toga. Tri ili četiri druga su od straha skočili u potok pored pruge, vjerujući da će tu naći zaklon, pa su tu i poginuli.« (Isto).

P. Damjanović: »To sad više nije bilo povlačenje, nego trčanje. Mi trčimo, a Nijemci pucaju za nama. Na kratkim odstojanjima nalaze se na putu okuke i mi pretrčavamo od jedne do druge, a Nijemci nam prilaze, smanjuju otstojanje i već čujem kako nam viču — Hände auf!« (Isto).

[157] R. Čolaković iznosi podatak da je i Draganče Pavlović, koji je bio ranjen, izvršio samoubistvo. (Zapisi, III 27).

[158] AVII, fond NOP-a, k. 1642, br. reg. 1—4; Stenografske bilješke, k. 2000, br. reg. 5/4; k. 1990, br. reg. 14—2.

Iz 5. šumadijskog bataljona poginula su odnosno nestala 42 borca (2 iz štaba bataljona, 23 iz 1. čete, 7 iz 2. čete i 10 iz Posavske čete) a ranjeno 4 borca (iz 1. čete). Među nestalim, za koje se računalo da su poginuli, vjerovatno je bilo i zarobljenih. Pored komandanta i političkog komesara bataljona poginula su još i dva komandira četa, dva politička komesara četa, jedan zamjenik komandira, jedan vodnik i tri desetara. Među poginulima bilo je 11 Slovenaca. Ostalih 17 poginulih bili su iz Romanijskog NOP odreda.

[159] Po iskazu očevidaca desna strana Čičine lobanje bila je razmrskana puškomitraljeskim rafalom, dok mu je drugi rafal prešao preko stomaka. Iz toga se može zaključiti da su Nijemci mitraljezima dotukli ranjene borce. (AVII, fond NDH, k. 78 br. reg. 21/6—5, 4).

ga prepoznali. Pošto su i oni potvrdili da je Čiča poginuo, Nijemci su njegov leš privezali za saonice i odvukli u Han-Pijesak.[160]

Kada su Nijemci napustili Pjenovac, seljaci iz obližnjih sela su došli da sahrane poginule. Tada su u rečici, ispod leda i snijega, našli jednog borca proletera, koji je tu ostao sakriven i izvukli ga polumrtvog, promrzlih ruku i nogu.[161]

Tragedija Šumadijskog bataljona u Pjenovcu predstavljala je težak udarac za 1. proletersku brigadu. Isto tako i pogibija Slaviše Vajnera Čiče, legendarnog komandanta Romanijskog NOP odreda, bila je težak moralni udarac za partizanske snage u tom dijelu istočne Bosne. To je ujedno bio i najteži poraz partizanskih snaga u ovoj ofanzivi. Do njega je došlo zbog trenutne neopreznosti, inače vanredno dobrog komandanta Romanijskog NOP odreda, koji nije izvršio potrebna obezbjeđenja i koji je tada odugovlačio sa pokretom iz Pjenovca u pravcu Olova.[162]

Dok je ta njemačka četa postigla uspjeh u Pjenovcu, ostale čete 1. bataljona 697. puka koje su takođe krenule

[160] Isto, k. 78, br. reg. 21/6—5, 4; k. 54, br. reg. 5/1—112

J. Vasiljević, navodi sljedeće: »... Doveli su me sobom u Pjenovac prugom posejanom leševima. Najveći broj leševa bio je na zbornom mjestu u Pjenovcu... Čiča Romanijski bio je markantna figura koju je crni kaput, na čijem je levom rukavu bio zašiven žut amblem sa crvenom zvezdom i natpisom »Smrt fašizmu — sloboda narodu«, još više isticao. Taj amblem skinut je sa Čičinog kaputa i komandir nemačke čete ga je zadržao sebi za uspomenu kao značajan trofej...«

[161] Prema sjećanju mještana taj se borac zvao Milan i bio je, navodno, vazduhoplovni narednik bivše jugoslovenske vojske. Seljaci su ga nekoliko dana krili od četnika, a onda, pošto je ozdravio, obavijestili su Birčanski NOP odred koji je uputio jednu patrolu da ga prihvati. (AVII, k. 2000, br. reg. 5—4).

Po odlasku Nijemaca, mještani su pronašli i sahranili 25 leševa. Neizvjesno je šta je bilo sa ostalim poginulim borcima. (Zbornik IV/3, dok. 37).

[162] U pismu CK KPJ drugu Kardelju i Loli Ribaru od 4. februara 1942. daje se ocjena ove borbe: »To je najteži udarac koji je do danas zadesio našu Brigadu. Među izginulima nalazi se i oko 15 Slovenaca. Dakle, samo nepažljivost i aljkavost druga Čiče izazvala je tu katastrofu«. (Zbornik II/2, dok. 152). I u izvještaju štaba Birčanskog NOP odreda od 3. februara 1942. kaže se:»... Doživesmo katastrofu na Pjenovcu, zbog aljkavosti i neopreznosti« (Zbornik IV/3, dok. 50). Slično stoji i u pismu Vrhovnog štaba od 5. II 1942. (Isto, II/2, dok. 157).

iz Han-Pijeska, prokrstarile su kroz napuštena sela u širem rejonu ovog mjesta. Glavnina ovog puka ostala je u Vlasenici, dok se 699. puk prikupljao u rejonu s. Milića. Njegov bataljon, koji je prethodnog dana napustio Srebrenicu, vratio se u Drinjaču. Oko 2 500 ljudi, žena i djece, muslimana iz Srebrenice i okolnih sela, napustili su svoje domove i krenuli za Nijemcima, jer su strahovali od četničkih pokolja. Po dubokom snijegu i velikom mrazu ovaj zbjeg je sa naporom prevalio oko 40 km puta. Bojeći se pjegavca, koji se pojavio među zbjegom, a i zbog zakrčivanja komunikacija, Nijemci su zaustavili izbjeglice u Drinjači, ne dozvolivši im da produže za Zvornik.[163]

Tek ovog dana je 750. njemački puk, poslije vrlo slabog otpora četnika, ušao u Olovo, koje je prije toga bombardovala domobranska avijacija.[164] Po zauzimanju Olova, Nijemci su privukli i onaj bataljon 750. puka, koji je bio u s. Stuparima, i sa jakim snagama zatvorili su klanac kod s. Čude.

Prodorom u Olovo, neprijatelj je ozbiljno ugrozio partizanske snage na prostoriji između zaprečne grupe »Vareš«, Olova, Han-Pijeska i Romanije. Spajanjem 750. puka sa ustaškim bataljonom »Francetić« i borbenom grupom 697. puka bio je zatvoren obruč oko dijelova 1. proleterske brigade, Romanijskog NOP odreda i odreda »Zvijezda«. I dok su ovoga dana dijelovi 1. proleterske brigade vodili teške borbe u Bijeloj Vodi i Pjenovcu, jedinice odreda »Zvijezda« su vršile pregrupisavanje u cilju zatvaranja najugroženijih pravaca. Tako su Nišički bataljon i Sarajevska četa prebačeni ka Olovu, gdje su se nalazile

---

[163] AVII, fond NDH, k. 64, br. reg. 1/2—6; k. 245, br. reg. 8/3—3; k. 6, br. reg. 22/1—8, 9, 15; 23/1—13, 18; 24/1; 25/1—9, 10; k. 144, br. reg. 23/5—1; k. 155, br. reg. 23/3—2.

[164] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—64, 65; k. 6, br. reg. 22/1—13, 23/1, 24/1—7; k. 144, br. reg. 1/5—2. U Olovo je oko 18 časova ušao 2. bataljon 8. puka, a nešto kasnije stigli su i Nijemci (AVII, fond NDH, k. 101, br. reg. 3/3—5). Mada je bilo zatraženo da i italijanska avijacija učestvuje u bombardovanju Olova, do toga nije došlo. Komanda 39. bombarderske grupe u Mostaru primila je zahtjev od njemačkog oficira za vezu toga dana u 16.20 časova da sa svim raspoloživim aparatima bombarduje Olovo. No, pošto je već bilo kasno, Italijani nisu udovoljili ovom zahtjevu. (Giuseppe Santoro, n. d. 237).

i Crnovrška i Nahorevska četa Crnovrškog bataljona i dijelovi Mokranjskog bataljona Romanijskog NOP odreda.[165]

Ostale snage zaprečne grupe »Vareš« su se i ovoga dana nalazile u stanju iščekivanja. Dijelovi odreda »Zvijezda« izvršili su manji napad na neprijateljske položaje kod s. Trbića, ali su bili odbijeni.[166]

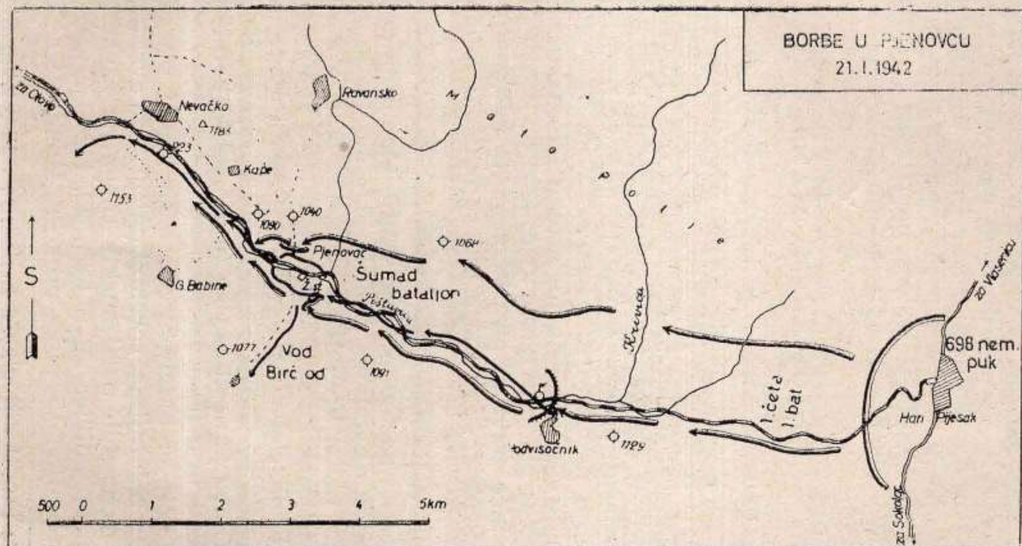
Borbe 21. januara donijele su najteže gubitke partizanskim snagama. I u Bijeloj Vodi i u Pjenovcu neprijatelj je uspio da iznenadi dijelove 1. proleterske brigade i Romanijskog NOP odreda i da im nanese znatne gubitke. U oba slučaja on je upotrijebio skijaška odjeljenja, naoružana automatskim oružjem. Ona su bila u mogućnosti da se kreću van prtina, zaobilaze osiguranja koja su se nalazila na njima i da vrlo brzo opkole partizanske jedinice. Visok snijeg i nameti potpuno su onemogućavali partizanima kretanje van utabanih staza, zbog čega su bili prinuđeni da svoja osiguranja isturaju isključivo duž tih staza, ili ispred kuća. Zbog velike hladnoće, borci su se nalazili u kućama i jedinice nisu blagovremeno posjele položaje, iako su znale da se neprijatelj nalazi u blizini i da se može očekivati njegov napad. I dok su njemački skijaši u toku borbe mogli da se brzo kreću, partizani su bili, takoreći, prikovani u kućama i oko njih (slučaj u s. Bijela Voda) ili na prtinama (slučaj u Pjenovcu), nemoćni da vrše ma kakav manevar. I okolnost da njihova oružja nisu mogla da dejstvuju (zatvarači se zbog velike hladnoće nisu mogli pokretati), umanjivala je njihovu borbenu sposobnost. Nijemci su, naprotiv, mogli dejstvovati svojim oružjem (bilo im je podmazano zimskim mazivom).

Borbe na Bijeloj Vodi i Pjenovcu bile su u stvari posljednji sukobi sa neprijateljem u ovoj operaciji. Ali već u ovo vrijeme Romanijski NOP odred, naročito Rogatički i Romanijski bataljon, zahvatio je snažan proces osipanja, koji je došao više kao posljedica ranije četničke propagande nego udara neprijatelja u ovoj operaciji. Pojedini dijelovi koji su uspjeli da se održe, povlačili su se u šume, daleko van komunikacija. Glavne partizanske snage — glavnina 1. proleterske brigade i odred »Zvijezda«, kao i dijelovi Romanijskog NOP odreda, koji su se

---

[165] Stenografske bilješke, AVII, k. 1997/1—2; 1997/2—2.

[166] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—65; k. 6, br. reg. 22/1.

BORBE U PJENOVCU
21.1.1942
za Olovo
Nevačka
Rovansko
Kaće
Pjenovac
Šumad
bataljon
G. Babine
Ž. st.
Vod
Birć od
Krivaja
za Vlasenicu
698 nem.
puk
I. četa
I. bat
Han Pijesak
Podvisočnik
za Sokolac
S
500 0 1 2 3 4 5km

Skica 6.

povukli zapadno od linije Sokolac — Han-Pijesak — našle su se na teritoriji koju još nisu zahvatila neprijateljska dejstva. Snage 342. i 718. divizije izbile su na drum Sarajevo — Vlasenica i na željezničku prugu Han-Pijesak — Olovo, odakle je trebalo da nastave napad ka zaprečnoj grupi »Vareš«. Njihovo nadiranje u tom pravcu moglo je da dovede partizanske snage, koje su se nalazile na relativno maloj prostoriji, u takvu situaciju da vode borbu u okruženju. Uostalom, neprijatelj je i planirao da na taj način okonča ovu operaciju.

IGMANSKI MARŠ

Neočekivano, kad su se bili stekli svi uslovi da nadmoćnije njemačke snage izvrše koncentričan napad na okružene partizanske jedinice, operacija je bila obustavljena. General Bader je 22. januara u 22,50 časova naredio generalu Hofmanu da uputi odmah 342. diviziju na njen pređašnji prostor smještaja, gdje će se pripremiti za ukrcavanje na dan 12. februara, a da 718. divizija, »u produženju operacije na jugoistoku Hrvatske«, uništi neprijatelja u planini Ozren. U tom cilju komandantu 718. divizije biće stavljen na raspolaganje 697. puk, ali samo do 2. februara, kada mora biti spreman u rejonu Gračanice za marš.[167] Obadvije njemačke divizije su odmah obustavile dalje operacije. Međutim, domobranske i ustaške trupe su nastavile svoja ranije planirana dejstva. Tri domobranska bataljona (1. i 2. bataljon 15. puka i 2. bataljon 13. puka) krenuli su sa komunikacije Podromanija — Han-Pijesak ka severozapadu u cilju zauzimanja preostalog dijela slobodne teritorije između Podromanije — Han-Pijeska — Olova — Vareša i Sarajeva. Njima u susret iz Olova je nastupao ka jugu ustaški bataljon »Francetić«, koji je u toku 23. januara uspostavio vezu sa 750. pukom, dok su bataljoni zaprečne grupe »Vareš« ostali na svojim položajima, spremni da spriječe eventualno probijanje okruženih partizanskih snaga na zapad. Ove neprijateljske jedinice su u toku 23. i 24. januara prodrle i to: 1. bataljon 15. puka preko s. Mandre i s. Pediša do

[167] Iz ratnog dnevnika 342. divizije (Mikroteka, f. Minhen 2, 203—5).

s. Šahbegovića, 2. bataljon istog puka iz s. Košutice do s. Preljubovića, a 1. bataljon 13. puka iz Žljebova preko s. Kuti i s. Babina do s. Šaševaca. Ustaški bataljon je, poslije oštre borbe sa dijelovima Crnovrškog bataljona odreda »Zvijezda«, i Sarajevskom četom Romanijskog odreda zauzeo, 25. januara, s. Krivajeviće.[168] Prema pravcu nastupanja ovih bataljona može se zaključiti da je neprijatelj namjeravao da narednih dana sa lijevom kolonom prodire iz s. Šahbegovića ka s. Širijevići i dalje ka s. Rakova Noga, sa srednjom kolonom iz s. Preljubovići ka s. Knežina i dalje ka s. Medojevići i s. Dragoradi, sa desnom kolonom iz s. Šaševci ka s. Drapnići i dalje ka Olovu, a sa ustaškim bataljonom iz s. Krivajevići ka s. Srednje. Međutim, odluka Nijemaca o obustavljanju operacije je sasvim poremetila ustaško-domobranske planove.

Već 23. januara su obadvije njemačke divizije dobile naređenja da se hitno izvuku sa prostorije gdje su vodile operacije;[169] 342. divizija, bez jednog puka koji će privremeno, još desetak dana, biti angažovan u istočnoj Bosni, trebalo je da se povuče preko Vlasenice i Zvornika ka Srbiji, odakle će biti upućena na Istočni front,[170] a 718-ta da uputi svoj 738. puk preko Sarajeva ka Zavidovićima a 750. puk preko Kladnja ka Puračiću radi učestvovanja u operaciji protiv Ozrenskog NOP odreda kod Doboja.

Takva odluka Nijemaca bitno je izmijenila situaciju. Ne samo da je otpao napad na preostali dio slobodne teritorije, već je dovedeno u pitanje i održanje osvojene teritorije. Prema planu, trebalo je da zauzeta mjesta posjednu domobranske jedinice i da se na čitavom osvojenom području ponovo uspostavi ustaška vlast. Međutim, oružane snage NDH nisu bile spremne za taj zadatak, jer nisu očekivale tako brzo povlačenje Nijemaca. Glavni stožer domobranstva, iznenađen odlukom Nijemaca, bezuspješno je pokušavao da utiče na njemačke komande da

---

[168] AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 1/2—9, 21, 22; k. 54, br. reg. 5/1—66; k. 6, br. reg. 24/1; 24/1—10.

[169] Zapovijest o povratku 342. divizije u Valjevo, Obrenovac i Ub izdata je 24. januara. (AVII, fond njem. dok., k. 18/II br. reg. 3/2a).

[170] 699. puk je još ranije bio izvučen iz borbe, tako da se 22. januara njegov 2. bataljon nalazio u Loznici, 1. bataljon u Zvorniku a 3. bataljon u Drinjači. (Mikroteka, f. Minhen 2, 203—5).

odgode povlačenje svojih trupa za nekoliko dana dok se ne pripreme odgovarajuće domobranske jedinice koje će biti upućene da posjednu zauzeta mjesta i da formiraju jake garnizone.[171]

Sva tri bataljona 738. njemačkog puka otpočela su da se povlače ka Sarajevu, dok su 15. i 13. domobranski puk dobili zadatak da sa dvije haubičke baterije i četom pionira ostanu kao posada u zauzetim mjestima — Rogatici, Sokolcu i Han-Pijesku.[172] Međutim, nešto kasnije, na osnovu naređenja komandanta 718. njemačke divizije, i 15. domobranski puk će napustiti oblast Romanije da bi se i on uputio preko Sarajeva ka Zavidovićima radi učešća u Ozrenskoj operaciji.

I oba puka 342. divizije su se u toku 24. januara nalazila u pokretu preko Vlasenice ka Zvorniku, ne sačekavši domobranske snage da ih zamijene. Prethodnog dana jedan italijanski avion je bombardovao Vlasenicu, jer je njegova posada mislila da se u njoj nalaze partizani, usljed čega je došlo do uzajamnog optuživanja između Nijemaca i Italijana. Nezadovoljni zbog neučestvovanja italijanske divizije koja je prema planu trebala da zatvori demarkacionu liniju, Nijemci su bili ogorčeni zbog ovog bombardovanja, u kome su pretrpjeli izvjesne gubitke, te su odmah otkazali dalje sadejstvo italijanske avijacije.[173]

---

[171] Major Bestal, domobranski oficir za vezu kod njemačkog štaba u Beogradu, obratio se načelniku Glavnog stožera, generalu Laksi, sljedećom depešom: »Molim uputstvo da li trebam dalje insistirati da pukovnija čisti iz oblasti Sokolac prema Olovu i tu da ostane, a iz zaprečne skupine ustaške bojne (... ili još ko...) u dolini Krivaje nizvodno i preko Grebena obrazujući zatim zapreku iza Nemaca«. (AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 25/1—16).

[172] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—67; k. 6, br. reg. 25/1, 25/1—12.

[173] Italijani su ovako objasnili ovaj slučaj: 23. januara u 11,05 primljeno je preko njemačkog oficira za vezu naređenje da se vrši izviđanje, bombardovanje i mitraljiranje u trouglu Olovo — Vlasenica — Sokolac. U 12,05 odletela je jedna patrola bombardera 39. bombarderske grupe, ali su se dva aparata zbog kvara motora morala vratiti, tako da je na zadatak otišao samo komandant grupe, koji je bombardovao Vlasenicu, jer je u njoj primijetio pokret naoružanih ljudi, pošto nije bio izložen dogovoreni signal raspoznavanja (bijelo platno sa kukastim krstom). »Poslije tako znamenitog i briljantnog sadejstva« — sarkastično komentariše italijanski general, — »bilo je više nego prirodno da Nijemci trenutno otkažu sadejstvo italijanske avijacije«. (Giuseppe San-

U povlačenju ka Zvorniku 699. puk se toga dana nalazio u rejonu Drinjača, Zvornik, Loznica; 697. puk u rejonu N. Kasaba, Vlasenica, a 698. puk u rejonu Han-Pijesak — Žljebovi.[174]

Ni 750. puk 718. divizije nije se zadržao na dostignutoj liniji, već je otpočeo sa povlačenjem ka Kladnju, ostavivši u Olovu 2. bataljon 8. domobranskog puka, bateriju brdskih topova i oko 100 oružnika dobrovoljaca.[175]

Međutim, ni Glavni štab NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, ni štab 1. proleterske brigade nisu zapazili povlačenje njemačkih snaga. Oni su očekivali da će se neprijateljski napadi proširiti i na pomenuto područje, te su razmatrali mogućnost kako da se najuspješnije suprotstave neprijatelju i sačuvaju jedinice. Glavni štab je pokušavao da očuva Romanijski NOP odred od daljeg osipanja, te je postavio novi privremeni štab odreda, stavivši mu u zadatak da nastoji održati čete na okupu i da ih aktivira preduzimanjem manjih napada na slabije neprijateljske dijelove koji se nalaze u pokretu ili na prenoćištima, da posebnu pažnju pokloni organizovanju obavještajne službe i političkom radu i da prikupi borce iz onih četa koje su se rasturile, te da od njih formira manje partizanske grupice (od 15 do 20 ljudi), koje će se kretati po cijeloj teritoriji, napadati manja neprijateljska odjeljenja, patrole i kurire, rušiti saobraćajne objekte i sl.[176]

Štab 1. proleterske brigade je ocijenio da dalje zadržavanje bataljona brigade u rejonu Knežina — Srednje postaje sve riskantnije, jer je pretpostavljao da će u toku naredna dva do tri dana neprijateljske snage prodrijeti i u taj preostali dio slobodne teritorije i dovesti glavninu brigade u vrlo težak, gotovo bezizlazan položaj. On se stoga nosio mišlju o proboju ka Jahorini, odnosno na teritoriju Kalinovičkog NOP odreda. Radi toga su komandant i politički komesar brigade 23. januara stigli u s. Gajeve, gdje su se nalazili Glavni štab NOP odreda za

---

toro, n. d., 237). General Ler, komandant Jugoistoka, je izvijestio Vrhovnu komandu: »Angažovanje italijanskih avijatičara je dovelo do već javljenih sopstvenih gubitaka (4 poginula i 12 ranjenih — prim. autora). Stoga smo se odrekli njihovog daljeg angažovanja«.

[174] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 23/1—18; 24/1—10; 25/1.

[175] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—66, 67; k. 144, br. reg. 26/5—1.

[176] Zbornik IV/4, dok. 7.

Bosnu i Hercegovinu i Pokrajinski komitet KPJ za BiH. Štab brigade nije htio da sam, ne konsultujući Glavni štab, odluči o daljem radu brigade. U neizvjesnoj situaciji, kada se nisu dobro poznavale namjere neprijatelja i raspored njegovih snaga, bilo je neobično važno izabrati onaj pravac koji će obezbijediti najveće izglede da se brigada uspješno probije sa ugrožene prostorije na slobodnu teritoriju Kalinovičkog NOP odreda.[177]

Na zajedničkom sastanku 24. januara analizirana je situacija i razmotreni su pravci koji dolaze u obzir za proboj. Najkraći pravac bio je onaj kojim je Vrhovni štab odstupio, tj. preko Romanije, Glasinca i Renovice. Bilo je poznato da u toku zadnja dva-tri dana neprijatelj na tom području nije bio aktivan, ali se pretpostavljalo da se njegove snage i dalje nalaze duž komunikacija Sarajevo — Han-Pijesak, Podromanija — Rogatica i u dolini r. Prače. Prema tome, ako bi se brigada uputila tim pravcem, računalo se na to da će biti potrebno da se prelaz pomenutih komunikacija izvrši pod borbom sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem, što je moglo dovesti u pitanje

---

[177] Vrhovni štab je, kao što je već istaknuto, prilikom napuštanja Romanije naredio da se dva bataljona brigade — 2. i 5. bataljon — prebace za njim istim pravcem preko Glasinca i Prače na Jahorinu, a da ostala dva bataljona — 1. i 3. — ostanu na teritoriji odreda »Zvijezda«. Međutim, štab brigade je u dogovoru sa Glavnim štabom, na osnovu procjene situacije, izmijenio ovu odluku i odlučio da sve jedinice brigade napuste pomenutu teritoriju, kojoj je, po njihovoj ocjeni, prijetila ozbiljna opasnost. Zbog toga je kasnije komandant Glavnog štaba, koji se nalazio u Sarajevu, izrazio neslaganje i nezadovoljstvo zbog odlaska brigade. Vrhovni komandant je u svom pismu od 6. februara ovako o tome pisao: »Što se tiče povlačenja čitave Brigade sa tog terena, slažemo se da je učinjena greška sa strane drugova i Štaba brigade kao i Štaba BH, koji su promenili našu odluku da na terenu ostanu dva bataljona, kao što su promenili i pravac za pokret koji smo mi dali, što je imalo porazan rezultat, jer nam je izbačeno iz stroja oko 160 boraca zbog smrzavanja. No mislimo da nije to tako krupna greška što se Brigada povukla, ako se dobro masama tamo objasni da je Brigada izvršila planski taktički pokret zbog čišćenja ovoga terena (oblast Jahorine — prim. autora) i zaustavljanja neprijatelja u nadiranju prema Trnovu i Foči... Treba objasniti da Brigada nije zato tu da čuva nečije kuće, odnosno da zaštićuje ovo ili ono selo, već zato da vodi takvu borbu koja je u interesu celine, odnosno čitave pokrajine, pa ma pri tome stradalo koje selo ili kuća...« (Zbornik II/2, dok. 159).

izvršenje zadatka. Zbog toga se odlučilo da se odabere pravac gdje su neprijateljske snage slabije i gdje se može postići iznenađenje. U tom smislu je donijeta odluka da se pokret izvrši u toku noći preko Semizovca, Blažuja i Igman pl. prema Trnovu. Na tom pravcu su se, doduše nalazile najveće prepreke: najvažnije neprijateljske komunikacije i rijeka Bosna, koje je neprijatelj mogao braniti ne samo manjim stalnim posadama[178] nego i rezervama, podržanim oklopnim vozovima iz Sarajeva. Sem toga, poslije prelaska preko tih prepreka trebalo je savladati visoki i strmi Igman, koji je u to doba godine, zbog visokih snježnih nameta, bio gotovo neprelazan. Pa ipak, odlučeno je da se pokret izvrši tim pravcem, jer se pošlo od stanovišta da neprijatelj uopšte ne računa na mogućnost da će se partizanske jedinice usuditi da se tuda, takoreći na domaku najvećeg njihovog garnizona, probijaju.[179] Ova odluka je, dakle, bila zasnovana na vjerovatnosti o postizanju iznenađenja i na smjelosti, koja se graničila sa drskošću.

---

[178] Neprijatelj nije imao jačih snaga duž komunikacija na dijelu Rajlovac — Podlugovi. U Semizovcu se nalazio vod domobrana iz Sarajevskog dopunskog bataljona (23 domobrana) i 12 oružnika, od kojih je 8 bilo na osiguranju željezničke pruge od Reljeva do Ilijaša. 80 domobrana iz 3 čete bilo je raspoređeno duž pomenute pruge i dijelom u D. Vogošću i Jošanici. Prema tome, ovako male snage na ovoj komunikaciji nisu predstavljale značajniju prepreku. Činjenica da neprijatelj nije pojačao posade na tom dijelu govori o tome da on nije predviđao mogućnost proboja partizana tim pravcem. Zaprečna grupa »Vareš« držala je položaje u dolini r. Stavnje od Vareša do Podlugova, a ne i dalje uzvodno r. Bosnom do Rajlovca. (AVII, fond NDH, k. 144, br. reg. 48/4—2).

[179] Žandarmerijska stanica iz Semizovca je još 17. januara izvijestila komandanta 5. žandarmerijskog puka u Sarajevu da je saznala za namjere partizana da će se, u slučaju pritiska iz Sarajeva i Olova prema Srednjem, prebaciti na lijevu obalu r. Bosne preko mosta u Semizovcu ili Reljevu. Pošto su u pomenutim mjestima bile veoma slabe snage, to je traženo pojačanje. Međutim, ovo upozorenje nije ozbiljno shvaćeno. U toku narednih dana nastupilo je sporo administrativno rešavanje ovog pitanja putem prepiske: komanda 5. žandarmerijskog puka je tražila od štaba 3. domobranskog korpusa da pojača posade, a ovaj je naredio štabu 7. domobranskog pješadijskog puka da uputi izvjesne snage u pomenuta mjesta. Pošto je štab 7. puka odgovorio da za tu svrhu nema raspoloživih snaga (u to vrijeme su dijelovi ovoga puka

Pošto je prikupio sve svoje jedinice [1. bataljon, 2. bataljon (bez 3. čete), 3. bataljon, 5. bataljon (bez 3. čete) i Prateću četu (bez 4. voda)], štab brigade je istog dana izdao naređenje za pokret. U sumrak 25. januara brigada je iz s. Gajeva krenula ka s. Visovici. Sa njom su pošli i Glavni štab i Pokrajinski komitet. Po velikoj hladnoći, uz vjetar koji je stvarao smetove i nanosio snježnu prašinu u oči, kolona je sporo napredovala. U s. Draževićima njoj se priključio i brigadni sanitet sa bolnicom u kojoj su bila 52 ranjenika i bolesnika.[180] Izvjestan broj lakših ranjenika bio je raspoređen po bataljonima.

Uz velike napore brigada je stigla u Visovicu, odakle je poslije kraćeg odmora marš nastavljen u pravcu s. Grabljeve Njive. U selu Stubline, gdje se nalazio štab Crnovrškog bataljona NOP odreda »Zvijezda«, štab brigade je razradio plan prelaska preko r. Bosne i pl. Igmana. Odlučeno je da se zauzme most u Semizovcu i nastavi pokret uz rijeku do s. Reljeva, a zatim preko s. Osijeka i pl. Igmana ka Trnovu. U prethodnicu kolone određena je Semizovačka četa Crnovrškog bataljona, čiji su borci dobro poznavali teren. U toku 26. januara brigada je produžila pokret do s. Grablje Njive i Kremeša, gdje je prenoćila.

Radi očuvanja tajnosti spriječeno je kretanje stanovništva i preduzete su druge mjere opreza. Od bijelog platna sašiveno je nekoliko mantila za borce koji će biti u prethodnici. Komandant brigade je razrađivao plan sa komandantima bataljona. U zadnji čas, na predlog komandira Semizovačke čete, izmijenjena je odluka o mjestu prelaska r. Bosne: umjesto u Semizovcu, riješeno je da se rijeka pređe preko mosta u Reljevu. Ova izmjena je bila opravdana, jer je bilo lakše zauzeti reljevski most, koji je čuvalo samo nekoliko milicionera, a i put je tim pravcem bio kraći.

---

bili angažovani u borbama kod s. Vojkovića i Krupca sa snagama Kalinovičkog NOP odreda), ova prepiska je 3. februara okončana. (AVII, fond NDH, k. 144, br. reg. 48/4—2, 3).

[180] Četiri najteža ranjenika, koja su bila nesposobna za transport konjima, ostavljena su mjesnim partizanskim jedinicama u rejonu s. Rakova Noga. U toku pokreta preko pl. Ozren ostavljena su još dva bolesna borca, tako da je u bolnici ostalo 50 ranjenika, od kojih 10 težih na konjima. (Zbornik II/2, dok. 146).

U 16 časova 27. januara brigada je krenula iz s. Kremeša, spuštajući se ka potoku Vogošća. U prethodnicu je određen 1. bataljon sa pridatom Semizovačkom četom. Kolona je išla sporo, često zastajkujući. Mraz je postajao sve jači. U tišini kolona je prošla pored s. Jošanice i Rajlovca i izbila na drum i željezničku prugu kod Reljeva. Prilikom prelaza pruge naišao je voz iz pravca Semizovca za Sarajevo, ali ga je kolona propustila, sklonivši se lijevo i desno. Pošto je most zauzet bez borbe, jer na njemu, vjerovatno zbog velike hladnoće, nije bilo neprijatelja, to je kolona brzo prešla na lijevu obalu i bez zadržavanja nastavila marš pored s. Osijeka ka Blažuju. Taj dio puta bio je najopasniji, jer je vodio ravnicom preko Sarajevskog polja, tako da je postojala opasnost da se, u slučaju brze neprijateljske intervencije, brigada nađe u teškom položaju, prikliještena između dvije komunikacije.

Hladnoća je bivala sve jača i mnogim borcima, koji su prilikom prelaza potoka kod Reljeva upali u vodu, noge su počele da se smrzavaju. No, na zadržavanje i grijanje se nije moglo pomišljati. Pošto je između s. Blažuja i s. Vrela Bosne prešla komunikaciju Sarajevo — Konjic, brigada je krenula stazom uz strmi Igman, a Semizovačka četa se vratila natrag.

Nastao je najteži dio marša. Uz strmu zaleđenu stazu borci su se s naporom penjali, mjestimično puzeći. Zbog umora i hladnoće, oni su bili na izmaku snaga, pa ipak su nastavljali da se kreću, noseći na rukama oruđa, ranjenike i materijal, jer su konji bili nemoćni da ih iznesu. Pošto je izbila na Igman, kolona je, sad već bez žurbe, nastavila pokret stazom preko Brezovače, Radove Vode, M. Polja i Presnice ka s. Presjenici (10 km sjevero-zapadno od Trnova), gdje je stigla 28. januara uveče. Tu, na teritoriji Kalinovičkog NOP odreda, završen je ovaj izuzetno težak marš.[181]

---

[181] R. Čolaković, tada politički komesar Glavnog štaba NOP odreda za BiH, ovako opisuje marš u toku noći 27/28. januara:

»Odmah tu na prvoj kosi kolona je zastala. Pred nama je bila strana, strma gotovo kao zid. Valjalo je uz nju ne ići, nego puzati i vući konje. Borci, naročito oni koji su bili obuveni u opanke, klizali su se i padali. Prtina se stvrdla i uglačala kao led. A drugog puta na greben Igmana nije bilo. Kolona je ostavila dobar sat da bi prevalila tih stotinjak metara strmine i dohvatila se grebena.

Dva dana po završetku marša stanje u brigadi je bilo sljedeće: 1. bataljon je imao 141 borca, 2. bataljon — 108 boraca, 3. bataljon — 134 borca, 5. bataljon — 109 boraca. Prateća četa — oko 70 boraca, brigadni sanitet (osoblje) — 17 ljudi i u bolnici — 160 ranjenih, promrzlih i bolesnih, od kojih iz 1. bataljona 29, iz 3. bataljona 43, a ostalih 88 — iz 2. i 5. bataljona i Prateće čete. Uračunavajući i štab brigade, Glavni štab i Pokrajinski komitet, može se doći do zaključka da je u ovom napornom maršu preko Igmana učestvovalo oko 750 boraca.[182]

Izvlačenje 1. proleterske brigade iz rejona s. Srednje preko Ozren pl., Sarajevskog polja i Igmana do Trnova izvršeno je uspješno. Ovaj marš, poznat kao legendarni Igmanski marš, izvođen je pod neobično teškim uslovima — visok snijeg, niska temperatura, do —32°C i neprekidno kretanje, bez odmora. Iako u toku marša nije bilo sukoba sa neprijateljem, brigada je pretrpjela velike gubitke. Uslijed smrzavanja izbačeno je iz stroja 172 borca, kojima je morala biti ukazana pomoć u bolnici, a oko 100 boraca

---

Izašli smo na njega umorni i znojavi, tako da u prvi mah nismo ni osjećali užasnu studen od koje se mrznuo dah. Pred nama prtina, prtina, čini mi se da joj kraja nema. Lijevo od nas vidi se u daljini Sarajevo. Njegove električne svjetiljke, sitne treperave tačke, bude u meni jarost zbog koje na trenutak zaboravljam i studen, i glad, i umor. Tamo su Nijemci i ustaše zbog kojih smo mi ovdje na snijegu kao vuci...

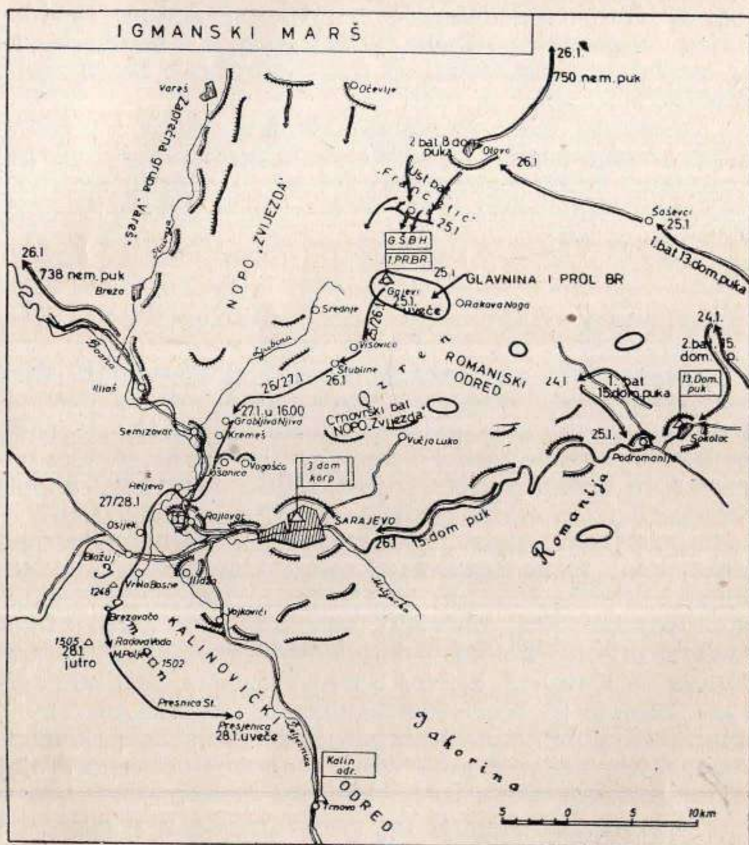
Studen je takva da se ni hodom ne mogu zagrijati. Osjećam da mi se koče prsti na rukama, i ništa mi ne pomaže što ih gotovo stalno trljam. Prebacio sam karabin preko leđa da bih rukama mogao široko da razmahujem i da se njima lupam po bedrima i grudima...

Svitalo je. Studen pritegla još jače. Ukočile su mi se i vilice, ne mogu da govorim. Idem kao mjesečar i priviđa mi se: čas mi se čini da se i ogromne jele kreću zajedno s nama, čas mi drugovi u koloni izgledaju kao naviljci sijena koji čudno poigravaju na pokošenoj livadi. Hvata me san, i na trenutak zadrijemam. Nekoliko puta sam zaspao idući, čak i sanjao: vidio sam u snu toplu sobu sa čistom posteljom i bijelim zavjesama na prozoru. S mukom sam se savlađivao da ne legnem u snijeg i zaspim...

Zastao sam pored jedne grupe boraca, koji su se mučili da sa uginulog konja, koji je nosio teški mitraljez, skinu tovar. Skočanjenim prstima driješili su konopce, skidali dijelove mitraljeza i tovarili na sebe. Svaki je uzimao neki deo, s mukom dizao na rame, i kretao dalje. Sve su to radili ćuteći, jer su se sigurno i njima kočile vilice od hladnoće...« (Čolaković, n. d. III 40—42).

[182] AVII, fond NOP-a, k. 2015, br. reg. 1/1.

je imalo lakše ozlede.[183] Neprijatelj je bio potpuno iznenađen ovim manevrom 1. proleterske brigade, tako da nije uspio ma šta da preduzme. Prva obavještenja stigla su u

Skica 7.

[183] U izvještaju sanitetskog referenta Vrhovnog štaba o Igmanskom maršu kaže se da su kroz bolnicu prošla 172 nastradala borca i da je bilo 75 slučajeva promrzlih peta, 33 slučaja promrzlih tabana i da je amputirano 224 prsta. Šest boraca, među kojima dvije drugarice, su umrli. (Zbornik dokumenata sanitetske službe u NOR-u, knj. 1, dok. 21).

Sarajevo tek u 14,20 časova 28. januara, kada je žandarmerijska stanica iz Alipašinog Mosta telefonom obavijestila štab 5. žandarmerijskog puka da je velika grupa partizana u toku noći prešla preko r. Bosne i otišla na Igman. Slijedećeg dana je neprijatelj, doduše, izviđao avionima područje Igmana i Treskavice pl. i bombardovao sela Umčani i Mojčevići, ali su te mjere bile bez ikakvog efekta.[184]

Igmanski marš je pokazao visoku svijest i izuzetno požrtvovanje boraca 1. proleterske brigade. »To je bio neverovatno redak pokret, koji će ući u istoriju rata kao sjajan podvig« — pisao je Vrhovni komandant nekoliko dana kasnije.[185]

OSVRT NA ROMANIJSKO-BIRČANSKU OPERACIJU

Romanijsko-birčanska operacija, od koje su Nijemci i kvislinzi mnogo očekivali, završila se za njih sa neuspjehom. Istina, njima je pošlo za rukom da razbiju slobodnu teritoriju, ovladaju svim komunikacijama i da zaposjednu gradove i veća naseljena mjesta. Ali osnovni cilj — uništenje partizanskih snaga i uspostavljanje vlasti NDH — nisu postigli, jer su istočnobosanski NOP odredi, iako neki pokolebani, uglavnom uspjeli da sačuvaju svoju živu silu i da se održe na svojim teritorijama. Dokumenti o gubicima partizanskih snaga nisu sačuvani, te se ne može pouzdano utvrditi koliko je koja jedinica izgubila boraca. Izuzev na Kovanju, Bijeloj Vodi i Pjenovcu, gdje su poginula ukupno 93 borca, partizanske snage nisu pretrpjele značajnije gubitke, pa se procjena generala Lera, komandanta Jugoistoka, koju je on 29. januara dostavio svojoj

---

[184] AVII, fond NDH, k. 144, br. reg. 11/5—1, 7, 8; 11/5—2—5; k. 78, br. reg. 52/5, 38/5—2; k. 6, br. reg. 28/1, 29/1—8; k. 155, br. reg. 24/3—1.

U izvještajima se navodi da su partizani u blizini s. G. Vogošća uhvatili dva radnika, koji su išli kućama u s. Kralupe, kod Visokog i vodili ih sa sobom do Igmana, pa ih onda pustili. To je učinjeno radi obezbjeđenja tajnosti marša. Takođe se navodi da su partizani poveli kao vodiča i jednog seljaka iz s. Jošanice, koji je išao sa njima do blizu Brezovače na Igmanu.

[185] Zbornik II/2, dok. 157.

Vrhovnoj komandi[186] — da su ustaničke snage imale 521 mrtvog i 1 431 zarobljenog — može smatrati preuveličanom, bar što se tiče poginulih. Na osnovu toka operacije i prema intenzitetu vođenih borbi, kao i fragmenata iz sačuvanih dokumenata i sjećanja pojedinih učesnika, sa prilično pouzdanja se može tvrditi da su partizani imali nešto više od 100 mrtvih. Takođe ni gubici četnika u kratkotrajnom otporu kod Zvornika nisu sigurno prelazili 15 poginulih, pa se sa dosta sigurnosti može tvrditi da su Nijemci u svojoj procjeni četverostruko preuveličali te gubitke partizanskih i četničkih snaga, ukoliko u taj broj nisu uračunali pobijeno stanovništvo u zauzetim mjestima. Međutim, podatak o broju zarobljenih je tačan i uglavnom se odnosi na borce četničkih jedinica koji su po savjetu svojih starješina dočekali Nijemce u pojedinim mjestima (Drinjača, Rogatica, Han-Pijesak) ili im se predali. Sem toga, partizanske jedinice su imale osjetne gubitke zbog promrzavanja boraca. Samo iz 1. proleterske brigade, za vrijeme Igmanskog marša, zbog toga su bila izbačena iz stroja 172 borca.

U ovoj operaciji, prema njihovim podacima, Nijemci su imali 26 mrtvih, 131 ranjenog, 297 promrzlih, a domobrani 15 mrtvih, 5 nestalih, 35 ranjenih i 167 promrzlih.[187] Podaci o gubicima domobrana su nepotpuni, jer se, na primjer, ne spominju gubici 3. domobranskog puka u dolini r. Drinjače, gdje je imao više od 200 vojnika izbačenih iz stroja. Prema svemu tome, neprijatelj je imao ukupno preko 400 mrtvih, ranjenih i zarobljenih i 464 promrzla vojnika i oficira.

Iz podataka o obostranim gubicima vidi se da je ova operacija prošla bez jačih i upornijih borbi i sudara. Nijemci su je uglavnom izvodili prema ranije usvojenom planu. Svoje dnevne zadatke oni su od početka do kraja operacije izvršavali i nisu ih saobražavali situaciji koja je nastajala u toku dejstava. Zbog toga se i dešavalo da su im pukovi istim tempom napredovali i tamo gdje uopšte nije bilo otpora i na pravcima gdje su morali da savlađuju otpor partizanskih snaga. Držeći se kruto plana, oni

---

[186] Mikroteka, f. Minhen 3, 1953—5.

[187] Isto; fond NDH, k. 76, br. reg. 1/13—7, 8; k. 245, br. reg. 7/3—4.

nisu uspjeli da osujete manevre partizanskih jedinica (koje su se, u duhu direktiva Vrhovnog štaba, izvlačile ispod njihovog udara) i da ih prisile da prihvate odlučujuće borbe. Između ostalog, to je i omogućilo Vrhovnom štabu NOPOJ da se, sa dijelovima 1. proleterske brigade, blagovremeno i nesmetano prebaci preko r. Prače na Jahorinu.

Nijemci su ovu operaciju izvodili po planu sve do kraja dana 22. januara kada su je naglo i neočekivano prekinuli, jer su morali obustaviti dejstva i hitno otpočeti sa pregrupisavanjem snaga za izvođenje ozrenske operacije. To se desilo upravo u situaciji kad im se pružala prilika da nanesu završni udarac glavnini 1. proleterske brigade, odredu »Zvijezda« i dijelovima Romanijskog NOP odreda, tj. glavnim partizanskim snagama koje su se našle stiješnjene na prostoriji Sarajevo — Sokolac — Han-Pijesak — Olovo — Vareš. Stoga ova operacija sa strane neprijatelja nije dovršena,[188] jer je prema prvobitnom planu trebalo još da traje, pa zbog toga njemačke borbene grupe nisu mogle da eksploatišu uspjehe, postignute stezanjem obruča oko pomenutih partizanskih snaga. Ovaj prekid operacije doveo je u tešku situaciju ustaško-domobranske trupe, koje nisu imale dovoljno ni snage niti vremena da zaposjednu i održe pod svojom kontrolom osvojenu teritoriju, na kojoj su ustaše htjele da ponovo uspostave svoju vlast. Izgleda, Nijemci su smatrali da će i u istočnoj Bosni kao i u Srbiji, brzim prodorima duž komunikacija razbiti partizanske snage i tako omogućiti

---

[188] Njemački poslanik u Zagrebu Kaše u svom izvještaju Ministarstvu spoljnih poslova u Berlinu od 29. januara 1942. godine navodi: »Pothvat dveju njemačkih divizija u istočnoj Bosni je bio završen za svega nekoliko dana. Nažalost, general Bader je brzo preduzeo povlačenje divizije dovučene iz Srbije, tako da pojedine operacije nisu sprovedene do kraja i pojedina mjesta su prije vremena napuštena.« »Mikroteka, f. London XX, snimak br. 312033). I štab 3. domobranskog korpusa je u jednom izvještaju tvrdio da je akcija ostala nedovršena, jer je bila prekinuta. (AVII, fond NDH, k. 76, br. reg. 1/14—7). A šef italijanskog štaba pri njemačkim trupama u Srbiji izvijestio je 23. januara komandanta 6. armijskog korpusa da ga je toga dana u 10 časova njemačka komanda obavijestila »da je, uzimajući u obzir postignute uspjehe, atmosferske poteškoće i mnogobrojne slučajeve smrzavanja, odlučila da prekine operacije koje su u toku« (AVII, fond ital. dok., k. 56, br. reg. 3/1—1).

kvislinzima da uspostave svoju vlast i da dokrajče uništavanje partizanskih jedinica. Ali, kako će se kasnije vidjeti, to se nije desilo.

Prema tome, nije pretjerano tvrditi da njemačka komanda, koja je rukovodila ovom operacijom, nije znala primijeniti najcjelishodnije operativne postupke u borbi sa partizanskim snagama. Međutim, u taktičkim okvirima njemačke jedinice su se bolje prilagođavale situaciji. Koristeći zimske uslove, one su se vješto maskirale i sa uspjehom upotrebljavale odjeljenja na skijama s kojima su postigle i najveći uspjeh. Domobranske trupe i ovog puta su pokazale nisku borbenu vrijednost, pa ih zato Nijemci nigdje nisu upotrijebili na samostalnim pravcima, već samo u borbenim porecima svojih jedinica. Slično je bilo i sa Italijanima, za koje general Ler kaže »da su pokazali predusretljivost ukoliko se nije radilo o borbi«.[189]

Aktivnost neprijateljske avijacije u ovoj operaciji i njeno sadejstvo trupama na zemlji bila su dosta slaba. Uslijed maglovitog vremena avioni nisu letjeli u toku 16, 18, 26. i 27. januara, a i ostalih dana njihova upotreba nije imala osobitog značaja.

Iako je napad jakih neprijateljskih snaga uslijedio u vrijeme kad su se tek počeli otklanjati uzroci i posljedice previranja u partizanskim odredima na Romaniji, Zvijezdi i u Birču, ipak su sve partizanske jedinice u ovoj operaciji postigle značajan uspjeh i to ne u tom smislu da su pružile njemačkim divizijama neki jači otpor i nanijele veće gubitke, već upravo u tome što su same prošle bez većih gubitaka i što su se održale na svojoj teritoriji. To pokazuje da su se u ovoj operaciji uspješno primijenile operativno-strategijske koncepcije Vrhovnog štaba o odbrani slobodne teritorije. Naime, ovo je od početka ustanka bio prvi slučaj da su partizanske snage u jednoj neprijateljskoj operaciji (ofanzivi) većih razmjera na jednu oblast ili pokrajinu uspjele da se održe i da, bez dužeg prekida, nastave borbu.

Istina, i u ovim desetodnevnim borbama bilo je osipanja u partizanskim odredima, a naročito u Romanijskom, ali ono nigdje nije uzelo takve razmjere da je došlo u pitanje postojanje bataljona i odreda. Najveći us-

---

[189] Mikroteka, f. Minhen 3, 1053—5.

pjeh neprijatelja u ovoj operaciji bio je u tome što je prekinuo proces konsolidovanja partizanskih snaga, koji je otpočeo dolaskom Vrhovnog štaba u istočnu Bosnu, spriječio prodor 1. proleterske brigade i partizanskih odreda u rudarske i industrijske centre i što je olakšao četnicima da nastave podrivačku djelatnost u partizanskim jedinicama.

Kao što je već rečeno, partizanske snage — kako odredi, tako i 1. proleterska brigada — pružile su relativno slab otpor i nanijele male gubitke neprijatelju. Objektivno uzevši, one nisu ni imale mogućnosti da se na efikasniji način suprotstave neprijatelju ne samo zbog njegove velike nadmoćnosti, nego isto tako zbog vrlo nepovoljnih vremenskih prilika. Dubok snijeg (preko 1 m) i vrlo niske temperature (ispod —20°C) u velikoj mjeri su umanjivali manevarsku i borbenu sposobnost partizanskih jedinica, čiji su borci bili slabo obuveni i odjeveni i oskudno hranjeni. Zbog velike hladnoće, automatska oružja, pa i puške, ponekad nisu mogle dejstvovati, a u više slučajeva obezbjeđenja i osiguranja nisu se mogla postaviti iza zaklona na otvorenom prostoru nego su se nalazila u kolibama i kućama. Zbog toga je neprijatelj upotrebom smučarskih odjeljenja postigao nekoliko iznenađenja.

U toku ove operacije sadejstvo između partizanskih jedinica bilo je slabo, u prvom redu zbog nedostatka sredstava veze. Prva dva-tri dana, dok su još postojale stalne telefonske linije od Podromanije do Rogatice i do Vlasenice, štabovi su mogli biti u međusobnom dodiru i pratiti situaciju. Međutim, čim su te linije bile prekinute prodorom Nijemaca u Vlasenicu i Rogaticu i napuštanjem Podromanije, bilo je otežano sadejstvo između jedinica. Vrhovni štab, poslije odlaska iz Podromanije, nije imao vezu sa jedinicama koje su ostale sjeverno od r. Prače, pa zato nije ni mogao ispoljiti svoj uticaj na njihov rad. Glavni štab nije bio na okupu, pa je i njegov uticaj izostao. Našavši se u takvoj situaciji, štabovi odreda i štab 1. proleterske brigade nisu uočili da su Nijemci prekinuli operaciju i otpočeli povlačenje svojih jedinica. Ne znajući za to, već, naprotiv, očekujući da će neprijatelj produžiti dejstva, štab 1. proleterske brigade je odlučio da se sa glavninom brigade blagovremeno prebaci ka Vrhovnom štabu. To je dovelo do poznatog Igmanskog marša koji,

s obzirom na situaciju, nije bio neophodan. Naime, već 25. januara na Romaniji više nije bilo njemačkih jedinica. Ostali su samo 13. i 15. domobranski puk, razvučeni na prostoriji od Mokrog do Rogatice i Han-Pijeska. Te neprijateljske snage nisu ni pomišljale da preduzmu bilo kakav napad, već su se bojale, ostavši bez oslonca na njemačke pukove, da će biti uništene. U vrijeme kada je 1. proleterska brigada izvodila marš preko Igmana, otpočelo je i povlačenje 15. domobranskog puka sa Romanije ka Sarajevu, tako da je na Romaniji ostao samo 13. domobranski puk sa svoja dva ojačana bataljona. Zbog toga nije bilo nužno da se tad napušta ta teritorija, pogotovo onim pravcem kuda je upućena i prošla glavnina 1. proleterske brigade. Svakako, bilo bi korisnije da su ti bataljoni ostali još neko vrijeme na Romaniji, jer bi omogućili da se ostavljene domobranske snage unište i pomogli da se lakše suzbije četnički uticaj koji je ponovo počeo da jača poslije ofanzive.

TREĆA GLAVA

OZRENSKA OPERACIJA

PLAN I RASPORED NJEMAČKIH I USTAŠKO-DOMOBRANSKIH SNAGA

General Bader je 22. januara odlučio da se izvede operacija protiv Ozrenskog partizanskog odreda. Pošto je ta odluka, izgleda, donesena dosta kasno, a vrijeme za upotrebu jedinica 342. divizije bilo je ograničeno,[1] u njemačkim i kvislinškim (domobranskim) štabovima ubrzano se radilo na njenoj razradi.

Za izvođenje operacije određena je 718. njemačka divizija, ojačana sa 697. pukom 342. njemačke divizije i dijelovi 2. i 3. domobranskog korpusa. Zamisao neprijatelja sastojala se u sljedećem: sa jakim ustaško-domobranskim snagama zaposjesti dolinu r. Spreče od s. Miričine do Doboja i dolinu r. Bosne od Doboja do s. Globarica u cilju sprečavanja izvlačenja partizanskih snaga ka sjeveru i zapadu, a glavnim snagama (njemačkim jedinicama) — podijeljenim na dvije borbene (napadne) grupe — jednom iz rejona s. Puračić, s. Turija, s. Treštenica, a drugom iz rejona s. Junuzovići — koncentričnim nastupanjem, opštim pravcem ka Doboju, uništiti Ozrenski partizanski odred.[2]

---

[1] Vishaupt, 122s.

[2] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—68; Vishaupt, 122s.

Svojom prethodnom odlukom koju je donijela viša komanda br. LXV iz Beograda, Nijemci su odlučili da izvedu operaciju okruženja. Međutim, između njihovih borbenih grupa nalazio se veći međuprostor. Zato je Glavni štab domobranstva intervenisao preko svog oficira za vezu pri višoj komandi br. LXV da se, između borbenih grupa, uputi iz doline r. Krivaje dio snaga ka Ozren pl. Na taj način on je nastojao da se ostvari potpuno okruženje odreda. Vjerovatno, računajući sa tim da će se koncentričnim nastupanjem i brzim prodorom međuprostor između borbenih grupa sasvim smanjiti i da partizanske snage neće imati mogućnosti ni vremena da se izvuku prema dolini r. Krivaje, Nijemci su ostali pri svom planu.[3]

U duhu prvobitne odluke, od snaga koje su predviđene za izvođenje operacije, formirane su četiri borbene grupe koje su dobile slijedeće zadatke:[4]

— *Istočna grupa,* sastava: 697. pješadijski puk 342. divizije, 750. pješadijski puk 718. divizije ojačan sa 668. njemačkim artiljerijskim divizionom (bez dvije baterije), vodom pionira i vodom za vezu (ukupno šest pješadijskih bataljona i jedan artiljerijski divizion), pod komandom komandanta 697. puka, imala je zadatak da sa prostorije s. Bikoče — s. Turija — s. Treštenica nastupa u zoni desno r. Spreča, lijevo s. Stupari — man. Ozren — Gostilj (trig. 774) — vis Gavran (k. 383), opštim pravcem ka Doboju s ciljem uništenja partizanskih snaga na tom pravcu.

— *Zapadna grupa,* sastava: 738. pješadijski puk 718. divizije, ojačan sa 1. i 2. bataljonom 15. puka 5. domobranske divizije, baterijom 668. artiljerijskog diviziona, dvije domobranske brdske baterije, pionirskom četom (bez 1 voda) 718. divizije (ukupno pet pješadijskih bataljona i jedan artiljerijski divizion), pod komandom komandanta 738. puka, imala je zadatak da iz rejona s. Junuzovići — s. Perovići — r. Rujnica nastupa u zoni desno s. Husići — s. D. Rakovac — s. Petrovići — s. Blatnjaci i lijevo r. Bosna, opštim pravcem ka Doboju, sa ciljem uništenja partizanskih snaga na tom pravcu.

— *Zaprečna grupa »Doboj«,* sastava: glavnina 1. i 5. domobranskog puka, 3. pohodni bataljon Hrvatske legije, 1. bataljon 3. puka, 1. bataljon 4. puka, ustaški bataljon

[3] Isto, k. 6, br. reg. 25/1—16, 17, 27/1—8.
[4] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—2, 68 i 69.

Štir[5], dijelovi Tuzlanskog dopunskog bataljona, 1. i 3. baterija 5. artiljerijskog diviziona, baterija 4. artiljerijskog diviziona, dvije baterije 4. haubičkog diviziona, baterija 668. njemačkog artiljerijskog diviziona i tri oklopna voza (ukupno oko 9 pješadijskih bataljona i dva artiljerijska diviziona), pod komandom komandanta 4. domobranske divizije, na položajima južno od r. Spreče od s. Miričina do Doboja i na desnoj obali r. Bosne od Doboja do u visini s. Globarice, imala je zadatak da spriječi eventualno probijanje partizanskih snaga na sjever i zapad, zatim da aktivnim dejstvom sa ograničenim ciljem, veže za sebe što jače partizanske snage i tako olakša prodiranje Istočne i Zapadne grupe. U slučaju povlačenja jedinica Ozrenskog odreda, trebalo je da ova grupa sa glavninom snaga pređe u napad, a po prolasku njemačkih jedinica, dio njenih snaga imao je zadatak da posjedne važnije topografske objekte i sela i da ih drži do dolaska stalnih žandarmerijskih posada.

— *Zaprečna grupa »Vareš«*[6], sastava: 1. dopunski bataljon, 3. i 4. bataljon Vojne krajine, 2. bataljon 7. domobranskog puka (bez 2 čete) i ustaški bataljon »Francetić« (ukupno pet pješadijskih bataljona), raspoređena na liniji Visoko — Breza — Vareš — s. Vijaka, imala je zadatak da obezbjeđuje operaciju sa jugoistoka, s tim što će njen ustaški bataljon vršiti čišćenje doline r. Krivaje.

Kako se iz iznijetih podataka vidi, neprijatelj je za napad na Ozrenski partizanski odred neposredno angažovao devet njemačkih i dvanaest ustaško-domobranskih bataljona i oko četiri artiljerijska diviziona. Ukupna jačina ovih snaga iznosila je do 17 000 vojnika. U ovaj broj nisu uračunata četiri bataljona iz zaprečne grupe »Vareš« jer ona, iako je bila vezana dodijeljenim zadatkom za izvođenje ove operacije, stvarno nije imala ni posrednog ni neposrednog uticaja na njen tok i rezultate.

Neprijatelj je cijenio Ozrenski partizanski odred kao vrlo borbenu jedinicu koja ima oko 1 500 boraca[7], i koja

---

[5] U to vrijeme ustaške jedinice još su nosile nazive svojih komandanata.

[6] Zaprečna grupa Vareš ostala je za vrijeme ozrenske operacije u istom rejonu u kom se nalazila za vrijeme romanijsko-birčanske operacije od 15. do 25. januara.

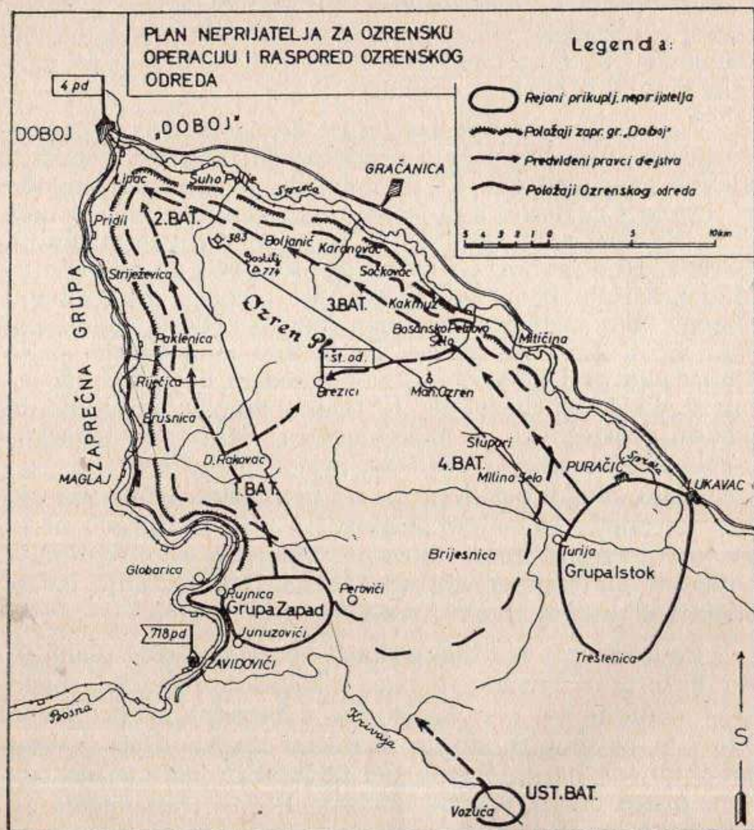
[7] AVII, fond njem. dok. k. 9, br. reg. 11/15.

je bila vrlo aktivna u napadima na komunikacije u dolinama r. Spreče i r. Bosne. Zato je on vjerovatno i usmjerio Istočnu i Zapadnu grupu, dakle snage koje su nosile operaciju, preko sjevernih i zapadnih padina pl. Ozrena. Dejstvom tih grupa u širem zahvatu lijeve obale r. Spreče i desne obale r. Bosne neprijatelj je, očigledno, želio da uništi partizanske snage koje su se nalazile u zonama nastupanja i da tako pouzdano obezbijedi saobraćaj na važnim komunikacijskim pravcima.

Vjerovatno, pretpostavljajući da će Istočna i Zapadna grupa u svojim zonama nastupanja zahvatiti i uništiti glavne snage odreda ili ih nabaciti u trougao između r. Spreče i r. Bosne kod Doboja, gdje će ih biti lako uništiti, Nijemci nisu planirali da pretresu i očiste masiv pl. Ozrena. Nije isključeno da su oni smatrali da će eventualne pokušaje izvlačenja partizanskih snaga ka grebenu Ozrena lako spriječiti dejstvom lijevog krila Istočne i desnog krila Zapadne grupe. To je bilo moguće tim prije što su planirali da operacija traje sedam dana (od 29. januara do 4. februara) pa je tempo dnevnog nastupanja iznosio prosječno 6 — 8 kilometara. Sem toga, ustaško-domobranske snage trebalo je, prema planu operacije, da posjedaju odmah poslije prolaska njemačkih trupa važnija sela na cijeloj slobodnoj teritoriji a nije isključeno ni to da su Nijemci računali da će nastupanjem svojih jedinica potisnuti glavninu snaga odreda ka Doboju, gdje će ih uništiti u trouglu između r. Spreče i r. Bosne.

Pa ipak vrlo ozbiljan propust neprijateljskog plana je što nisu bile upućene makar i slabije njemačke snage kroz međuprostor između Istočne i Zapadne grupe. To je bilo tim potrebnije što je zaprečna grupa »Doboj« bila dovoljno snažna da onemogući izvlačenje jačih snaga odreda preko rijeke Spreče odnosno Bosne (raspolagala je željezničkom prugom i mogla je brzo manevrisati snagama) i nije bilo neophodno da spoljna krila obiju borbenih grupa idu upravo ispred položaja zaprečne grupe »Doboj«. Za odred bi bilo daleko opasnije, a za neprijatelja cjelishodnije, da su obje grupe svojim unutrašnjim krilima zahvatile centralni dio Ozrena. Ovaj propust zapazili su domobrani još u toku planiranja operacije, a i za vrijeme

njenog izvođenja i stalno insistirali na tome da njemačke jedinice uđu dublje u slobodnu teritoriju. Oni su imali dosta iskustva sa Ozrenskim odredom i opravdano su strahovali da će, ukoliko Nijemci ne unište odred, biti nemo-

Skica 8.

guće posjesti i održati njegovu teritoriju. Zašto ove, za njih korisne sugestije, Nijemci nisu usvojili, možda su donekle uticale i vrlo teške zemljišne, a naročito vremen-

ske prilike (dubok snijeg i niska temperatura), koje bi znatno otežale kretanje i snabdijevanje njihovih jedinica da su bile upućene preko teško prolazne pl. Ozren.

SITUACIJA I PLAN DEJSTVA OZRENSKOG ODREDA

Iz decembarske ustaško-domobranske operacije, u kojoj je Ozrenski partizanski odred postigao uspjeh,[8] njegovi bataljoni su još više brojno narasli, naoružali se i stekli samopouzdanje. U januaru je odred imao preko 1 200 boraca, svrstanih u pet bataljona (1, 2, 3, 4. i Udarni)[9].

Međutim, i pored toga, već od polovine decembra 1941. godine, odred kao cjelina počinje da slabi. Brojno i vojničko jačanje odreda nije bilo praćeno istovremenim porastom i jačanjem partijske organizacije i njenog uticaja i političkog djelovanja kako među borcima i rukovodiocima, tako i među narodom na slobodnoj teritoriji.[10]

Da se političke prilike u ovom odredu tako razviju uticalo je više faktora. Ugrožavajući najvažnije komunikacijske pravce u Bosni, — doline r. Bosne i r. Spreče, kao i važan saobraćajni čvor Doboj, a donekle i tuzlanski rudarsko-industrijski basen — odred je samim svojim položajem bio prisiljen na neprekidnu borbenu aktivnost. To je uticalo da se ionako malobrojni partijski kadar u najvećoj mjeri angažuje na rješavanje vojnih problema, a da zapostavi rad na moralno-političkom učvršćenju odreda i njegove pozadine. Ovaj propust, koji nije bio prouzrokovan samo razlozima objektivne prirode, prvih mjeseci ustanka nije donio neke ozbiljnije posljedice zato što je odred bio teritorijalno odvojen od četničkih jedinica istočne i srednje Bosne. U uslovima stalnih uspjeha, koji su postizani uz relativno male gubitke, četnička propaganda nije mogla ozbiljnije narušiti moralno-političko jedinstvo odreda.

Ali, krajem decembra, situacija se izmijenila. Poslije oslobođenja Olova, umjesto sa romanijskim partizanima, borci Ozrenskog odreda su se sreli sa Račićevom Cerskom četničkom brigadom koja je upala u oslobođenu dolinu

---

[8] Đonlagić, n. m.

[9] Vujasinović, n. d. 187.

[10] Isto, 181s, 187—246; Čolaković, n. d. II, 277.

Krivaje. Ovaj prvi susret sa četnicima ohrabrio je na Ozrenu prikrivene neprijatelje, razne seoske politikante i kulake, da otpočnu aktivnije sa radom na širenju četničke propagande. U isto vrijeme četnički oficiri, koji su došli sa Račićevom brigadom, pokušali su da stave pod svoju komandu dijelove 1. bataljona Ozrenskog partizanskog odreda.[11] Pa i pored svega toga, u saglasnosti sa Glavnim štabom NOP odreda Bosne i Hercegovine, rukovodstvo odreda, težeći da očuva jedinstvo boračkih masa, sporazumjelo se sa kapetanom Račićem da dijelovi odreda zajedno sa njegovom četničkom brigadom izvrše napad na ustašku miliciju u rejonu s. Ribnice — s. Banovića — s. Turije, koja se bila aktivirala i ugrožavala odred sa jugoistočne strane. Ove neprijateljske grupe po selima otežavale su održavanje veza između Ozrenskog i Birčanskog partizanskog odreda. Zbog svega toga, a i da bi jače ugrozio tuzlanski basen, štab odreda je nastojao da zajedno sa četnicima očisti ta sela od neprijatelja.[12]

Međutim i ovog puta saradnju s četnicima nije bilo moguće ostvariti. Obaviješten o početku romanijsko-birčanske operacije, Račić je sa svojom brigadom napustio dolinu r. Krivaje, prebacivši se preko Han-Pijeska za Srbiju. Zbog povlačenja četnika, štab odreda je obustavio napad svojih jedinica, ali pošto je naređenje kasno stiglo nekim dijelovima Udarnog bataljona, to je jedan vod sa komesarom bataljona i najboljim komandirom čete bio uništen od nadmoćnijeg neprijatelja. To je bio dotad prvi veći neuspjeh odreda.[13]

Odlaskom Račićevih četnika smanjio se, ali ne i prestao, petokolonaški rad unutar jedinica odreda. Vojno i partijsko rukovodstvo pokušalo je da iskoristi očiglednu četničku izdaju radi suzbijanja njihovog uticaja. U tom cilju u drugoj polovini januara održano je partijsko savjetovanje odreda, na kome su u duhu direktiva sa savjetovanja u s. Ivančićima postavljeni zadaci za organizaciono sređivanje i moralno-političko učvršćenje jedinica i

---

[11] Zbornik IV/3, dok. 18 i 21; Vujasinović, n. d. 187—208.

[12] Isto, IV/2, dok. 94.

[13] AVII, fond. NDH, k. 146, br. reg. 4/1—4, 1—7. Među ovim dokumentima nalazi se zaplijenjena zapovijest štabova 4. i Udarnog bataljona Ozrenskog partizanskog odreda za napad na s. Turiju od 8. I 1942 g.

pozadine. Sem toga, u to vrijeme izvršeno je i odabiranje najboljih boraca i komunista iz pojedinih četa. Od njih je formirana proleterska četa, koja je trebalo da uđe u sastav Prve proleterske brigade. Ovo izvlačenje najboljih boraca i jednog dijela članova Partije i SKOJ-a u toj situaciji otežavalo je konsolidaciju odreda, jer je oslabilo ionako malobrojnu partijsku organizaciju. Sem toga, događaji koji su uskoro nastupili nisu dali dovoljno vremena da se moralno-političko stanje u odredu popravi.[14]

Pa ipak, odred je još uvijek predstavljao vrijednu borbenu jedinicu. Ranije postignuti uspjesi i autoritet komunista u rukovodstvu odreda i njegovih bataljona još uvijek je bio ona spona koja je povezivala odred u jednu cjelinu i onemogućavala četnicima da izdvoje bilo koji njegov dio ispod partizanske komande.

Za vrijeme izvođenja operacije na Romaniji i u Birču, na položajima Ozrenskog odreda bilo je relativno mirno. Tih dana štab odreda nije imao vezu sa Glavnim štabom NOP odreda za Bosnu i Hercegovinu, niti sa susjednim istočnobosanskim partizanskim odredima, ali je ipak iz neprijateljskih izvora — preko radija i dnevne ustaške štampe — saznao da je na Romaniji u toku veća neprijateljska operacija. Oko 25. januara ustaško-domobranske posade i milicija, naročito na istočnoj i južnoj strani slobodne teritorije odreda, pojačale su svoju aktivnost. Tako su domobranske snage iz Zavidovića, vjerovatno u cilju izviđanja, otpočele sa ispadima na položaje 1. bataljona, a ustaški bataljon »Francetić« iz sastava zaprečne grupe »Vareš«, prodro je 28. januara niz dolinu Krivaje ka s. Vozući.[15]

Pridolazak njemačkih jedinica na prostoriju Tuzla — s. Živinice i u rejon Zavidovića štab odreda je blagovremeno zapazio i pravilno procijenio da neprijatelj priprema napad većih razmjera na odred. Ali pošto nije raspolagao sa detaljnim podacima o rasporedu, on nije mogao tačno procijeniti namjere neprijatelja, pa je zato ostao u stavu iščekivanja, naredivši svojim bataljonima da pojačaju

[14] Zbornik II/2, dok. 154 i 159; IV/3, dok. 57; Vujasinović, n. d. 253, 259, 262.

[15] Isto, IV/3, dok. 47, 50, 68; Vujasinović, n. d. 263s; AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 28/1—3.

budnost i borbenu gotovost jedinica.[16] Ova odluka štaba odreda bila je pravilna.

Pred početak neprijateljskog napada odred se zatekao u slijedećem rasporedu:[17]

— 3. bataljon na frontu od s. Bos. Petrovo Selo do s. Maljani. Položaji bataljona nalazili su se neposredno iznad željezničke pruge Tuzla — Doboj.

— 2. bataljon na frontu isključno s. Maljani — zaključno s. Garići. Položaji bataljona nalazili su se na liniji s. Lužani, s. Joševa, s. Jovak, s. Selište, s. Pravoslavni Pridjel, s. Brezići, s. Garići.

— 1. bataljon na frontu od zaključno Đurkin Krst (trig. 636) — s. Brusnica — s. Bakotić — s. Karačić do Podsjelovo (isključno).

— 4. i Udarni bataljon nalazili su se na položajima Podsijelovo — s. D. Brijesnica — s. Milino Selo — s. Sižje — s. Porječina — s. Bos. Petrovo Selo.

— Štab odreda bio je u s. Brezicima, a borci predviđeni za proletersku četu u s. G. Brijesnica.

Kako se iz iznijetih podataka vidi, Ozrenski odred ulazio je u predstojeću operaciju sa malo izgleda na uspjeh i pored toga što je neprijateljski plan imao ozbiljnih propusta. Stiješnjen na relativno maloj teritoriji, između tri rijeke (Spreča, Bosna, Krivaja) duž kojih je neprijatelj imao pogodne komunikacije za manevar snaga i sredstava, u vanredno teškim vremenskim prilikama, odred je ostao na svojoj teritoriji da primi udar neprijatelja koji je bio oko četrnaest puta nadmoćniji u živoj sili a još daleko više u tehnici.

NASTUPANJE NJEMAČKIH BORBENIH GRUPA KA DOBOJU

Napad njemačkih snaga na Ozrenski odred trajao je od 29. januara do 4. februara i u ovom vremenskom pe-

---

[16] Vujasinović, n. d., 265.

[17] Jedinice 1, 2. i 3. bataljona odreda nalazile su se od početka ustanka pa do kraja januara 1942. uglavnom na istim odsjecima fronta. U toku januara 1942. i glavnina Udarnog bataljona koji je prilikom formiranja bio namijenjen da služi kao stalna odredska rezerva, postavljena je na položaje zajedno sa 4. bataljonom. (Vidi o tome Vujasinović, n. d. 263).

riodu one su imale inicijativu, a odred se uglavnom izvlačio ispod njihovog udara. Međutim, poslije 4. februara, kada su Istočna i Zapadna grupa izbile u rejon Doboja, i kada su dijelovi ustaško-domobranskih jedinica nastojali da zaposjednu teritoriju koju su Nijemci »očistili«, Ozrenski partizanski odred ponovo je preuzeo inicijativu i u borbama sve do 10. februara gotovo potpuno očistio i zaposjeo teritoriju koju je držao prije početka neprijateljskog napada. Zato se ova operacija i po karakteru dejstva i po rezultatima može podijeliti na dva perioda: prvi — od 29. januara do 4. februara, koji se karakteriše izvlačenjem jedinica odreda ispod udara njemačkih snaga i drugi — od 4. do 10. februara, u kome je odred sa svim svojim snagama izvodio protivnapad.

Plan za ozrensku operaciju u istočnoj Bosni izrađen je u Beogradu, u višoj komandi br. LXV, a 24. januara, komandant 718. divizije general-major Fortner, određen je za komandanta svih snaga koje će učestvovati u njenom izvođenju. U višoj komandi br. LXV u Beogradu riješeno je da se 697. puk iz rejona Nova Kasaba — Vlasenica prebaci preko Zvornika i Tuzle u rejon Lukavca; 750. puk iz rejona Olova preko Kladnja i Živinice u rejon s. Turija — Puračić, a 738. puk sa Glasinca da izvrši marš do Sarajeva, a odatle da se prebaci vozom do Zavidovića.[18]

U isto vrijeme naređeno je ustaško-domobranskim jedinicama, koje su učestvovale u operaciji na Romaniji i u Birču a sada su bile predviđene za napad na Ozrenski odred, da otpočnu sa marševima u predviđene rejone prikupljanja.

Pokreti njemačkih i ustaško-domobranskih snaga iz južnog dijela istočne Bosne počeli su već 25. januara. Već u toku 27. i 28. januara predviđene njemačke i ustaško-domobranske snage prikupljale su se u polaznim rejonima za napad:

---

[18] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 24/1—10 a 25/1—16. Istovremeno je odlučeno da se glavnina 342. pješadijske divizije povuče iz istočne Bosne preko Zvornika u zapadnu Srbiju u širi rejon Valjeva radi odmora i sređivanja u cilju predstojećeg upućivanja na istočni front.

— Istočna grupa: 697. puk u rejonu Tuzla — Lukavac, a 750. puk vjerovatno u rejonu s. Puračić — s. Turija;[19]

— zaprečna grupa »Doboj« zauzela je u toku noći 28/29. januara dodijeljeni joj front, od s. Miričine do Doboja i od Doboja do s. Globarice;[20]

— Zapadna grupa: sva tri bataljona 738. puka, pristigli su do uveče 28. januara željeznicom u Zavidoviće, dok se 15. domobranski puk zadržao u Sarajevu, verovatno zbog toga što su transportna sredstva bila angažovana od strane Nijemaca.[21]

— zaprečna grupa »Vareš« nije se pomjerala sa prostorije na kojoj se do tada nalazila, izuzev ustaškog bataljona »Francetić«, koji se sa glavninom 28. januara prebacio preko s. Ribnice u s. Vozuće, a sa izviđačkim dijelovima u s. Stog.[22] Upućivanjem ovog bataljona neprijatelj je blagovremeno zaposjeo, mada i slabijim snagama, međuprostor između Istočne i Zapadne grupe i tako, donekle, ispravio propust u planu operacije. Sem toga, ovaj bataljon vjerovatno je upućen sa zadatkom da spriječi eventualno izvlačenje jedinica odreda sa Ozrena ka jugoistoku.

Pošto je vrijeme za pregrupaciju snaga bilo ograničeno, a vremenske prilike (dubok snijeg i niska temperatura) vanredno loše, one su došle u rejone prikupljanja iznurene, što se moralo odraziti na njihovu borbenu vrijednost, bar prvih dana.

---

[19] Isto, k. 6, br. reg. 29/1—3; k. 54, br. reg. 5/1—69. Prema planu, Istočna grupa trebalo je da se razvije u rejonu s. Bikoče, s. Turija, s. Treštenica, s. Glavići i to 750. p. p. sa dva bataljona u rejonu s. Glavići, a sa jednim u rejonu s. Treštenica. Međutim, neprijatelj je odustao od tog plana i, izgleda, zbog ograničenog vremena, 697. puk se grupisao i to tek 29. januara u rejonu Lukavac — Puračić, a 750. puk u rejonu s. Puračić, s. Turija. Do ovog je, vjerovatno, došlo zbog toga što su po prvobitnom planu rejoni prikupljanja bili isuviše udaljeni od polaznih položaja za napad, i što je lijevo krilo Istočne grupe — upravo 750. puk — bilo postavljeno na pravac koji je sasvim izlazio iz određene zone dejstva. (Isto, k. 54, br. reg. 5/1—23, 24.)

[20] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—4, 5, 6, 7, 8, 9, 10; k. 6, br. reg. 29/1—3.

[21] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—69; k. 56, br. reg. 2/2—20.

[22] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—70; k. 6, br. reg. 28/1—8.

Sve grupe, izuzev ustaškog bataljona »Francetić«, prilikom izlaženja na polazne položaje i razvijanja bile su uznemiravane od dijelova odreda.[23]

UVODNE BORBE

(29. januar)

Neprijatelj nije mogao otpočeti napad prema planu, jer je 697. puk tek ovog dana stigao na prostoriju Tuzla — Lukavac. Zato je Istočna grupa, razvijena na frontu s. Lukavac — s. Puračić — s. Turija, samo sa jačim dijelovima i to, izgleda, u cilju borbenog izviđanja, napala položaje koje su držali dijelovi 4. i Udarnog bataljona. Naišavši na snažan otpor, Nijemci su se povukli na polazne položaje. Zbog toga ovog dana Istočna grupa nije dostigla svoj dnevni cilj — liniju u visini s. Stupari.[24]

Pa i pored toga komandant Udarnog bataljona odreda koji se nalazio u s. Tumare, smatrao je da je situacija na pravcu kojim je napadala Istočna grupa vrlo ozbiljna. On je pred veče obavijestio štab odreda da sumnja da će moći izdržati sutrašnji neprijateljski napad.[25]

Za to vrijeme u dolini r. Spreče i r. Bosne, snage zaprečne grupe »Doboj« otpočele su sa pojačanom izviđačkom aktivnošću prema položajima odreda. Međutim, partizanski bataljoni nisu ostali pasivni, nego su na cijelom frontu i oni otpočeli sa uznemiravanjem i prepadima na neprijatelja. Tako su dijelovi 4. bataljona uspješno ometali razvijanje 1. bataljona 3. puka kod s. Bos. Petrovog Sela, a jedna manja grupa boraca iz 2. bataljona raspršila je domobransku patrolu kod s. Prav. Pridjel, a zatim, preko s. Musl. Pridjela, izbila na željezničku prugu i napala na voz koji je prevozio materijal za njemačke trupe u Sarajevu.[26]

Snažan otpor i aktivnost jedinica odreda kod s. Bos. Petrovog Sela naveli su neprijatelja da zaključi da se na tom odseku odred priprema za proboj prema planini Ma-

---

[23] Isto, k. 6, br. reg. 29/1—3.

[24] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—70; k. 6, br. reg. 30/1—3; Vishaupt, 123.

[25] Vujasinović, n. d. 266.

[26] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—4 i 3/1—4

jevici, pa je zato komandant zaprečne grupe »Doboj« naredio da njegova pokretna rezerva (jedan bataljon) u Doboju bude u gotovosti za upotrebu prema s. Bos. Petrovom Selu.[27]

I Zapadna grupa takođe je naišla na otpor. Rano izjutra njene snage uputile su se iz rejona Zavidovića prema polaznim položajima na liniji Glavica (trig. 559) — s. Krčevine. Na položaju k. 408 — s. Mramorje nalazila se jedna četa 1. bataljona odreda, koja je dočekala neprijatelja. Uz podršku artiljerije Nijemci su uspjeli da je odbace i da do kraja dana izbiju na liniju s. Bočinja — Kotlina (k. 583). Oba bataljona 15. domobranskog puka, koji

Skica 9.

[27] Isto.

su oko podne stigli iz Sarajeva u Zavidoviće, upućeni su, bez zadržavanja, na položaj: 1. bataljon (bez mitraljeskog voda koji je zadržan u Zavidovićima kao pojačanje Krivajskog zdruga) drumom u pravcu Maglaja, a 2. bataljon u pravcu s. Rujnice. Bataljoni su zanoćili u selima Dolac, Jolde i Do.[28]

Isto tako i ustaški bataljon »Francetić« orijentisao se prema položajima koje su držale jedinice odreda. On je, sadejstvujući desnom krilu Zapadne grupe, produžio »čišćenje« doline r. Krivaje i do kraja dana izbio u visinu s. Hajderovići. Jedinice odreda, koje su se nalazile na tom pravcu, povukle su se, prema ranijem naređenju, na položaje Podsijelovo — s. Svinjašnica — Prokop.[29]

Uglavnom, prvi dan ozrenske operacije prošao je relativno mirno. Ocijenivši, prema dobijenim podacima, da je najteža situacija na pravcu kojim je nastupala Istočna grupa, komandant odreda se uputio noću 29/30 januara ka s. Tumare sa namjerom da na licu mjesta pomogne u organizaciji odbrane.

IZVLAČENJE ODREDA ISPOD NEPRIJATELJSKOG UDARA

(30. januar)

Pošto je privukla sve snage, Istočna grupa je ovog dana razvila oba puka: 697. imao je, izgleda, u prvom ešelonu dva bataljona — jedan na desnoj, a drugi na lijevoj obali r. Spreče — dok se treći bataljon, vjerovatno, kretao pozadi desnokrilnog bataljona, drumom Tuzla — Doboj. U kakvom je borbenom poretku prešao u napad 750. puk, ne postoje podaci. Njegov 3. bataljon je napadao iz rejona s. Turija prema s. Tumare, dok su ostala dva vjerovatno bila razvijena u liniji.[30] Zašto je neprijatelj uputio glavninu 697. puka niz dolinu r. Spreče, gdje nije bilo nikakvih partizanskih snaga, zasad je teško pouz-

---

[28] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—70; k. 56, br. reg. 2/2—20; k. 6, br. reg. 29/1—3; Vujasinović, n. d. 266.

[29] Isto.

[30] To se može zaključiti iz toga što je 750. puk otpočeo napad na frontu s. Sižje — Milino Selo, od preko 7 km., gde su vjerovatno bile razvijene snage veće od bataljona.

dano utvrditi, jer ne raspolažemo sa njemačkim dokumentima. Da se donese takva odluka uticali su, vjerovatno, ovi činioci: prvo, dubok snijeg i relativno uska zona čišćenja koja nije omogućavala da se razviju oba puka na lijevoj obali r. Spreče i drugo, što je vjerovatnije, i Nijemci su otpor dijelova 4. bataljona kod s. Bos. Petrovo Selo u toku prethodnog dana procijenili kao pripremu partizanskih snaga da izvrše proboj preko r. Spreče na Majevicu. Bojeći se toga i nemajući pouzdanje u ustaško-domobranske snage, oni su, izgleda, uputili 697. puk da spriječi to eventualno izvlačenje.[31]

Prije početka napada neprijatelj je izvršio kraću artiljerijsku pripremu pred frontom 750. puka. Pošto se na pravcu nastupanja 697. puka nisu nalazile partizanske jedinice, to je desno krilo Istočne grupe neometano stiglo krajem dana u rejon jugoistočno od Gračanice. Poslije podne lijevokrilni bataljon ovog puka odbacio je dijelove 4. bataljona odreda iz s. Bos. Petrovo Selo i do pada mraka zaposjeo bez nekog naročitog otpora liniju s. Metiljica — Ciglana u s. Sočkovac.[32]

Međutim, 750. puk naišao je na snažan otpor 4. i dijelova Udarnog bataljona. Ocijenivši da je najteža situacija na odsjeku s. Sižje — s. Turija, komandant odreda je došao pred sam početak napada u štab Udarnog bataljona u s. Tumare i sve snage na frontu od Podsijelova do s. Bosanskog Petrovog Sela objedinio stavivši ih pod komandu komandanta Udarnog bataljona. Tom prilikom mu je skrenuo pažnju na to da ne dozvoli Nijemcima da okruže jedinice 4. bataljona u rejonu s. Milino Selo — s. Sižje — s. Krtova i da, u slučaju jačeg neprijateljskog pritiska, povuče sve snage na liniju s. D. Brijesnica — Gradišnik.[33]

Ubrzo zatim, poslije kraćeg, ali snažnog otpora, dvije čete 4. bataljona koje su se branile na položaju s. Milino Selo — s. Sižje, morale su se povući pod pritiskom daleko nadmoćnijeg neprijatelja ka s. Katanići. Tako je bio otvoren put glavnini 750. puka, koja je produžila nesmetano nastupanje prema Ozren man., i uspjela, vjerovatno,

[31] AVII, fond NDH, k. 54., br. reg. 5/1—10, 15, 17, 18 i 23; k. 144, br. reg. 57/1—1, 4.

[32] Isto

[33] Vujasinović, n. d. 266s.

do pada mraka da ga zauzme.[34] Međutim, 3. bataljon 750. puka, koji je pošao u napad iz rejona s. Turija, naišao je na dijelove Udarnog bataljona i proletersku četu, koji su zaposjeli položaje na liniji s. Tubići — s. Pejići — s. Bašča — s. Grebići. Pustivši Nijemce da priđu na blisko odstojanje i da se nađu na brisanom prostoru, partizani su ih obasuli jakom puščanom i mitraljeskom vatrom i pred kraj dana prisilili ih da se povuku na polazne položaje u s. Turija, gdje je 3. bataljon i zanoćio.[35]

Uspješna odbrana Udarnog bataljona i proleterske čete umnogome je olakšala situaciju odreda u cjelini, jer je onemogućila nastupanje neprijatelja pravcem s. Turija — s. Vasiljevci — s. Brezici, koji je, u toj situaciji, bio najosetljiviji za odred.

Da bi za sebe vezala što jače partizanske snage zaprečna grupa »Doboj« vršila je snažan pritisak prema jedinicama 3, 2. i dijelovima 1. bataljona. Zato su na cijelom frontu u dolini r. Spreče i r. Bosne tokom dana vođene borbe lokalnog značaja. Dijelovi 3. bataljona odreda pružili su snažan otpor 3. pohodnom bataljonu Hrvatske legije, čije su jedinice na kraju dana uspjele da zauzmu s. Zarani (k. 269); u rejonu s. Suho Polje dijelovi 2. bataljona pokušali su da odbace neprijatelja prema željezničkoj pruzi, što im nije pošlo za rukom, ali ni dijelovima 5. bataljona 1. puka sa Glavice nije uspjelo da zauzmu s. Selište; ispad neprijatelja sa k. 558 prema Đurkin-krstu (trig. 636) odbila je 3. četa 1. bataljona.[36]

Iako se pred grupom Zapad i dalje nalazila samo 1. četa 1. bataljona, neprijatelj je sporo nastupao. Njemačke snage, jačine vjerovatno, do dva bataljona, koje su se kretale duž desne obale r. Bosne, stigle su na liniju s. Parnica — s. Majevica, gdje su se zadržale. Dijelovi 1. čete pružali su otpor neprijatelju kod s. Krsno Polje, zatim kod s. Krešnići i Bakotičkog visa (trig. 603). Zbog toga otpora i visokog snijega, srednja i desna kolona 738. puka bile su prisiljene da se zaustave i prenoće na liniji s. Krešnići — Bakotički vis. Desna kolona Zapadne grupe, (2. bataljon 15. domobranskog puka), naišla je na otpor

[34] Isto, 266—268; AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—14.

[35] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—15, 18 i 23; Vujasinović, n. d. 271.

[36] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—6 i 7; k. 6, br. reg. 30/1—3, 4 i 5.

jednog voda 1. čete sa kojim se nalazio politički komesar 1. bataljona. Ova grupa partizana uspjela je da smjelim napadom na pozadinske dijelove domobranskog bataljona kod s. Smrdina zaplijeni 12 000 komada puščanih metaka. Po dolasku u Maglaj 1. bataljon 15. domobranskog puka (bez 3. čete koja je ušla u sastav njemačke kolone) izašao je iz grupe Zapad i stavljen pod komandu štaba 1. domobranskog puka.[37]

Ustaški bataljon »Francetić« i dalje je vršio pritisak prema jedinicama odreda, »čisteći« prostoriju s. Pašin Konak — s. Svinjašnica — s. Stog. Jedinice odreda, koje su na ovom pravcu bile malobrojne, zadržale su položaje na koje su se povukle prethodnog dana. Ispred ustaša koji su palili sela i ubijali srpsko stanovništvo, izbjegla je velika masa naroda iz sela u dolini Krivaje na oslobođenu teritoriju.[38]

Pošto je neprijatelj potpuno ispoljio svoje namjere, ovog dana je štab odreda odlučio da se jedinice odreda ne upuštaju u odsudne borbe sa nadmoćnijim njemačkim snagama, već da se izvlače ispod njihovog udara i zabacuju neprijatelju za leđa. On je tu svoju odluku saopštio komandantima 4. i Udarnog bataljona još izjutra u s. Tumare, a poslije podne u s. Brezicima u istom cilju održao je sastanak sa komandantima 1. i 3. bataljona. O toj odluci bio je vjerovatno, telefonom obaviješten i štab 2. bataljona. Istog dana komandant odreda je naredio da se što prije prebaci jedna četa 2. bataljona na desnu obalu r. Spreče u rejon s. Svijetlica, s. Stanić Rijeka, sa zadatkom da u slučaju potrebe prihvati dijelove odreda, koji bi se eventualno izvlačili u tom pravcu pred nadmoćnijim neprijateljem.[39]

Već ovog dana ispoljile su se slabosti njemačkog plana. Istočna grupa sa svojim desnim krilom prevalila je oko 15 km. i to uglavnom pravcem na kome se nisu nalazile snage odreda; njen centar zahvatio je položaje dijelova 4. i 3. bataljona, ali su se sa njih partizanske sna-

---

[37] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—7, 18, 19, 20 i 70; k. 56, br. reg. 2/2—20; k. 6, br. reg. 30/1 i 31/1; k. 201, br. reg. 12/23—2; Vujasinović, n. d. 268 i 270; Vishaupt, 123.

[38] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—70; Vujasinović, n. d. 272s.

[39] Vujasinović, n. d. 267—270; AVII, Stenografske bilješke učesnika NOR-a, k. 1998, br. reg. 7—13/4.

ge blagovremeno izvukle, tako da su Nijemci na pravcu s. Milino Selo — Ozren man. udarili u prazno. Jedino je 3. bataljon 750. puka naišao na snažan otpor i to je, pretpostavlja se, uticalo da ga komandant puka sutradan uputi drugim pravcem, gdje već nije bilo partizanskih snaga.[40]

Uočavajući slabosti njemačkog plana i nekoristan rad njemačkih jedinica, komandant zaprečne grupe »Doboj« intervenisao je ovog dana kod komandanta 718. divizije, da njene jedinice prodru dublje u pl. Ozren i da se teren čisti lakšim tempom. I izgleda da je general Fortner djelimično usvojio taj zahtjev, pa je odlučio da u toku 31. januara Istočna grupa dostigne liniju Međaš — Kik (k. 490) — Volujak i da očisti prostoriju oivičenu linijom Ozren man. — s. Brezici — Bojište (k. 872). Zapadna grupa dobila je zadatak da se njena lijeva kolona zadrži na dostignutim položajima, dok srednja i desna kolona ne izbiju u njenu visinu. Ustaškom bataljonu »Francetić« je naređeno da očisti prostor pl. Klek, jugoistočno od Zavidovića.[41]

POGORŠANJE POLOŽAJA ODREDA

(31. januar)

Jedinice Istočne grupe produžile su nastupanje prema zadatku koji im je dodijeljen prethodnog dana. Bataljoni 697. puka izbili su, bez nekog većeg otpora u rejon Gračanica — istočna ivica s. Boljanići — s. Sočkovac. Međutim, glavnina 750. puka, koja je, izgleda, trebalo da očisti prostoriju s. Kakmuž — Bojište (k. 872) — s. Brezici, zbog otpora dijelova 3. i 4. bataljona, a i zbog vrlo dubokog snijega, odustala je od prodora prema s. Brezicima. Jedan bataljon ovog puka uputio se pravcem Ozren man. — s. Volujak prema s. Lazarevići, dok je, vjerovatno, drugi izbio u rejon Međaš (4,5 km jugoistočno od Gračanice). Isto tako i 3. bataljon 750. puka pošao je, kako domobrani u svom jednom izvještaju kažu, »pravcem najmanjeg otpora«, iz s. Turije preko s. Stupari ka s. Bosanskom Petro-

[40] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—24.

[41] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—11 i 71. Južno od pl. Klek, u rejonu s. Čardak, s. Borovnica, s. Kamenica nalazila se Zenička partizanska četa a i manji dijelovi Ozrenskog odreda. (Zbornik IV/3 dok. 5.)

vom Selu. Tako ni ovog dana Istočna grupa stvarno nije postigla nikakav značajniji uspjeh. Istina, njeno izbijanje na istočnu ivicu s. Boljanići prisililo je 3. bataljon odreda da se sa glavninom snaga povuče dublje u slobodnu teritoriju prema s. Konopljište.[42]

Zaprečna grupa »Doboj« i dalje je uglavnom sa manjim dijelovima vršila pritisak naročito od Glavice (k. 283) ka s. Selište.[43]

Zapadna grupa, pred kojom su se i dalje nalazile snage 1. bataljona odreda iz 1. i 2. čete u jačini do jedne čete, naišla je u svom nastupanju na snažan otpor. Zahvaljujući velikoj nadmoćnosti i obuhvatu koji je izvršio preko s. Pilipova ka s. Jaković, neprijatelj je odbacio ove partizanske dijelove koji su tom prilikom imali preko polovinu ljudstva izbačenog iz stroja. Borba je bila naročito oštra u rejonu s. Nedići gdje je 3. četa 1. bataljona 15. domobranskog puka pretrpjela veće gubitke. Do kraja dana Zapadna grupa izbila je sa svojom desnom kolonom u visini s. Jaković, s. Čoljuk, sa srednjom u s. Simići, dok je lijeva kolona ostala u rejonu s. Parnica, s. Majevica, gdje je stigla u toku prethodnog dana.[44]

Iako se glavnina ustaškog bataljona »Francetić« orijentisala prema planini Klek, njegove slabije snage, ojačane ustaškom milicijom, uspjele su da odbace manje dijelove iz 4. i Udarnog bataljona i da izbiju na Podsijelovo. Međutim, zamjenik komandanta 4. bataljona brzo se snašao i prikupio borce koji su odstupali, te smjelim protivnapadom odbacio ustaše sa Podsijelova. Ali, i pored toga, situacija je bila vrlo ozbiljna, jer su se prema ustašama nalazile slabije partizanske snage. Zato se komandant odreda hitno uputio prema Podsijelovu, s ciljem da organizuje odbranu. Pošto nije imao snaga sa kojima bi mogao odbaciti ustaše, on je na prijedlog jednog komandira čete iz 4. bataljona uputio grupu boraca sa zadatkom da dejstvom u pozadinu neprijatelja skrenu na sebe paž-

---

[42] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—11, 12, 13, 14 i 16 i 24; k. 6, br. reg. 31/1—3 i 5; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 7—14/4; Vishaupt, 123; Vujasinović, n. d. 271s.

[43] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—11, 12, i 3; k. 6, br. reg. 31/1—3.

[44] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—11 i 71; k. 56, br. reg. 2/2—20; k. 6, br. reg. 31/1—3, k. 201, br. reg. 8/23—1; Vishaupt, 123; Vujasinović, n. d. 270s i 275.

nju ustaša i da tako olakšaju njihov pritisak prema Podsijelovu. Ova akcija u toku noći je već dala rezultate i neprijatelj se počeo povlačiti, jer se ustaška milicija morala vratiti u svoja sela, pošto su partizani napali njene manje dijelove i u ovako vanredno teškoj situaciji zapalili nekoliko zgrada po selima.[45]

Tako je prijetnja za odred iz doline r. Krivaje bila privremeno otklonjena. Ali i pored toga situacija odreda u cjelini bila je kritična. Kod 1. bataljona, koji se branio na vrlo širokom frontu, nastala je izvjesna dezorganizacija. Slično je bilo i kod Udarnog i 4. bataljona; 3. bataljon još se dobro držao i blagovremeno se izvukao bliže masivu Ozrena, a 2. bataljon, čiji položaji još nisu bili zahvaćeni njemačkim čišćenjem, našao se izložen obuhvatu i udaru kako sa krila tako i iz pozadine.[46] Međutim, i neprijateljske snage bile su izmorene. Zato je komandant 718. divizije dao zadatak Istočnoj grupi da 1. februara sa desnim krilom ostane na dostignutoj liniji, a lijevim da izbije na kose Jezerca. On je, izgleda, ponovo naredio ovoj grupi da dijelom snaga prodre do s. Brezika i Bojišta (k. 872). U vezi s tim zaprečna grupa »Doboj« i dalje je trebalo da vrši pritisak u trouglu r. Spreče i r. Bosne, dok je grupi Zapad naređeno da dostigne liniju s. Petrovići — Đurkin krst (trig. 636) — Đukanova mehana.[47] Ustaški bataljon i Krivajska grupa[48] trebalo je da nastave čišćenje u dolini rijeka Krivaje i Gostović.

Pošto Nijemci u proteklim trodnevnim borbama nisu postigli značajnije uspjehe, to je komandant 718. divizije naredio ovoga dana svojim pukovima da sve muškarce smatraju ustanicima i da ih, ukoliko ih zateknu bez oružja, predaju trupama NDH.[49] Za postupak sa partizanima koje bi uhvatili s oružjem, komandantima njemačkih pukova nisu bila potrebna nova uputstva.

---

[45] Isto, k. 54, br. reg. 5/—71; Vujasinović, n. d. 272—274.

[46] Vujasinović, n. d. 263—276.

[47] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—72; k. 6, br. reg. 31/1—3.

[48] Po svoj prilici ovu je grupu neprijatelj obrazovao od jedinica iz garnizona Zavidovići a vjerovatno i od 2. bataljona 15. puka, koji je prema tome, izgleda, izvučen iz sastava Zapadne grupe.

[49] AVII, fond njem. dok., k. 9, br. reg. 15/15.

POVLAČENJE DRUGOG BATALJONA

(1. februar)

I ovog dana Istočna grupa je uglavnom uzaludno čistila teren od s. Bos. Petrovog Sela i Ozren man. do s. Karanovca i Jezerca. Na kraju dana ona se sa tri bataljona našla na liniji s. Potoci — Vis — s. Brđani — Jezerac, a sa ostala tri bataljona u rejonu s. Sočkovac — s. Lazarevići — Kik (trig. 490). Pošto je čitavog dana padao snijeg i vidljivost bila veoma slaba, Nijemci su vjerovatno zbog toga odustali od namjeravanog čišćenja masiva pl. Ozren.[50]

Takođe zbog istih razloga ni zaprečna grupa »Doboj« nije ispoljila u toku dana neku veću aktivnost. I pored toga što su se nalazili u dosta teškoj situaciji, dijelovi odreda su vršili uznemiravanja neprijatelja na položajima. Koliko su ustaško-domobranske snage strahovale da same krenu na teritoriju koju je držao odred, vidi se donekle i po tome što dijelovi 3. legionarskog bataljona nisu smjeli da uđu u s. Boljanić, iako su se Nijemci nalazili na istočnoj ivici sela.[51]

Zapadna grupa je ovog dana, uglavnom bez otpora, izbila na liniju s. Petrovići — Đurkin krst (trig. 636) — s. Trbuk. Jedino je nekolicina boraca 1. bataljona sa komandantom na čelu, kod s. Belići, napala ponovo desnu kolonu ove grupe. Tom prilikom je poginuo komandant bataljona.[52]

Zahvaljujući uspješnoj akciji manje grupe partizana iz 4. bataljona u dolini r. Krivaje, jedinice odreda na odsjeku Podsijelovo više nisu bile u dodiru sa ustaškom milicijom koja se povukla. Isto tako i ustaški bataljon »Francetić« usmjerio je svoja dejstva istočno i jugoistočno od Zavidovića.[53]

Prateći razvoj situacije štab odreda je došao do zaključka da unutrašnja krila Istočne i Zapadne grupe imaju namjeru da se spoje u rejonu s. Konopljište. To bi odsje-

---

[50] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—16, 23 i 72; k. 7, br. reg. 1/1—4 i 2/1—4; Vujasinović, n. d. 276.

[51] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—13, 15 i 16.

[52] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—72; k. 56, br. reg. 2/2—20; Vishaupt, 123; Vujasinović, n. d. 276s.

[53] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—73; k. 7, br. reg. 1/1—6 i 7.

klo odstupnicu 2. i dijelovima 3. bataljona. Zato je štab odreda u toku dana naredio 3. bataljonu da brani liniju s. Boljanići — s. Konopljište, a 2. bataljonu da se izvuče preko druma s. Maljani — Preslica — s. Trbuk, a zatim da zajedno sa 3. bataljonom zauzme položaj u rejonu s. D. i G. Konopljište. Ova odluka je bila pravilna i donijeta je u posljednjem trenutku. Njom je izbjegnuto uništenje 2. bataljona.[54]

Na kraju ovog dana komandant 718. divizije odlučio je da Istočna grupa u toku 2. februara izbije na liniju s. Maljani — s. Topolovići, a Zapadna grupa da dostigne liniju Seča — s. Trbuk. Na taj način trebalo je da dođe do spajanja lijevog krila Istočne i desnog krila Zapadne grupe. Tim bi njemačke snage potpuno zatvorile trougao između r. Bosne i r. Spreče. Međutim, izgleda da su i ovog dana, na traženje komandanta 4. divizije, Nijemci obećali da će uputiti iz doline rijeke Spreče jedan svoj bataljon prema s. Brezicima i tako pomoći ojačanom 1. bataljonu 15. domobranskog puka da iz Maglaja preko s. Pilipova izbije i ovlada sa s. Brezicima, gdje se nalazio štab odreda.[55]

KRIZA ODREDA

(2. februar)

Obadvije neprijateljske grupe — Istočna i Zapadna — izbile su u toku dana na predviđene linije, ali glavnina 2. bataljona se blagovremeno izvukla u rejon s. Konopljište. To je omogućilo jedinicama zaprečne grupe »Doboj« da posjednu s. Jovak i s. Joševa. Tako je petog dana svoje ofanzive neprijatelj uspio da spajanjem svojih dviju napadnih grupa ostvari okruženje u trouglu kod Doboja, ali u okruženom prostoru više nije bilo jedinica odreda, sem nekoliko malih grupica boraca koje su ostale poslije povlačenja 2. bataljona.[56]

---

[54] Vujasinović, n. d, 276.

[55] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—16 i 73; k. 7, br. reg. 1/1—5.

[56] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—18, 19, 20, i 73; k. 56, br. reg. 2/2—20; k. 7, br. reg. 2/1—4 i 5, 3/1—4; Vujasinović, n. d. 278s.

Na položajima odreda prema dolini r. Krivaje bilo je i dalje mirno, jer je ustaški bataljon orijentisao svoju glavninu prema s. Kamensko (18 km severozapadno od Olova).[57]

Međutim, ovog dana nastupila je kriza u nekim jedinicama odreda. Znajući da se odred nalazi u okruženju i u vrlo teškoj situaciji, zatim pod utiskom panike, koju su naročito širile izbjeglice iz sela kuda je neprijatelj prošao, jedan dio boraca sa Trebave iz sastava Udarnog bataljona napustio je jedinicu i postavio zahtjev da izađe iz sastava odreda i prebaci se u svoj kraj.[58]

IZBIJANJE NJEMAČKIH KOLONA PRED DOBOJ

(3. i 4. februar)

Pošto se front Istočne grupe jako suzio, to je, izgleda, 3. februara 697. puk izvučen iz borbe i istog dana upućen prema Doboju dolinom Spreče.[59] Zadatak Istočne grupe preuzeo je 750. puk, koji je 3. februara sa glavninom snaga izbio na liniju s. Jovak — s. Vrtlići, a dijelovima i u Doboj. Četvrtog februara sve jedinice Istočne grupe spustile su se u Doboj. Isto tako je i Zapadna grupa 3. februara izbila na liniju s. Vrtlići — k. 168 — s. Pridjel, a 4. februara stigla u Doboj. Manji dijelovi 2. bataljona odreda, koji su ostali u trouglu r. Spreče i r. Bosne, pružali su do 3. februara izjutra otpor snagama zaprečne grupe »Doboj«, kad su krenule u susret njemačkim kolonama. Zahvaljujući odličnom poznavanju zemljišta, ovi partizani su se vješto izvukli između njemačkih kolona ili su se prikrili po jarugama i šumarcima, tako da neprijatelj nije uspio da zarobi ni jednog borca.[60]

---

[57] Isto, k. 7, br. reg. 2/1—4 i 3/1—4.

[58] Vujasinović, n. d. 278—280.

[59] U svom izvještaju Ministrastvu spoljnih poslova od 29. januara 1942., njemački poslanik u Zagrebu Kaše javio je da će puk 342. divizije ostati samo nekoliko dana u akciji na Ozrenu. (Mikroteka, film London XX, snimak 312033).

[60] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—74 i 75; k. 56, br. reg. 2/2—20; 5/1—20, 21, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31 i 32; k. 7, br. reg. 3/1—4, 5/1—4, 6 i 15; fond njem. dok., k. 27-II, br. reg. 7/7; Vujasinović, n. d. 280—282.

Izbijanjem 718. divizije i 697. puka 342. divizije u Doboj, ova operacija bila je za Nijemce završena. Već 4. februara otpočelo je prevoženje 697. puka u sastav njegove divizije. U iduća dva dana (5. i 6. februara) takođe je iz Doboja, po dijelovima, prebačena i 718. divizija, čije su jedinice otišle u svoje ranije garnizone, ali i dalje sve ustaško-domobranske snage u istočnoj Bosni — koja je ušla u operativno područje njemačkog generala u Srbiji — ostale su pod neposrednom komandom komandanta 718. divizije.[61]

Mada su Nijemci očekivali da će u sedmodnevnim borbama uspjeti da unište Ozrenski odred, oni su u tome doživjeli potpuni neuspjeh. Već i sam podatak iz neprijateljskog zaključka o operaciji — da su Nijemci zaplijenili 8 pušaka, 1 pištolj i 30 kg. eksploziva — najbolje to potvrđuju.[62]

Ukoliko se može govoriti o nekom »uspjehu« koji su Nijemci postigli — onda se on jedino sastoji u tome što su pohvatali 200 — 300 nenaoružanih seljaka i što su tako opljačkali sela da ustaško-domobranske jedinice, koje su ih slijedile, nisu iza njih ništa mogle naći.[63]

Kakav su rezultat postigli Nijemci najbolje se vidi iz zaključka oficira za vezu Glavnog stožera domobranstva. Podnoseći izvještaj svojim pretpostavljenim, on na kraju kaže: »Ozrenska operacija nije uspjela, jer pobunjenici nisu dezorganizirani, već su se i dalje održali kao jedna homogena skupina, u Ozren planini. Udarna brigada[64] u s. Brezici kao najjača (600 dobro opremljenih boraca) uopšte nije ušla u akciju. Za vjerovati je, da će Ozrenska pobunjenička skupina u skoro vrijeme ponovo postati aktivna kao i ranije, ako ne još i u jačoj mjeri.[65]«

ODLUKA ZA PROTIVNAPAD OZRENSKOG PARTIZANSKOG ODREDA

Još u toku planiranja operacije, štab 2. domobranskog korpusa je odlučio da na teritoriji Ozrenskog parti-

[61] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—36, 75 i 76; k. 7, br. reg. 4/1—15.
[62] Isto.
[63] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—14 i 24; k. 7, br. reg. 2/1—5 i 6.
[64] Domobrani misle na Udarni bataljon Ozrenskog odreda.
[65] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—76.

zanskog odreda, uspostavi, poslije prolaska njemačkih jedinica, u pojedinim selima i na važnim topografskim tačkama stalne posade i žandarmerijske stanice, ojačane domobranima. Međutim, kako odmah nije mogao da privuče potrebne snage žandarmerije (jer je kasno bio obaviješten o operaciji), to je naredio da jedinice dobojske zaprečne grupe (to jest 4. divizije) privremeno preuzmu na sebe taj zadatak.[66]

U duhu te odluke komandant 4. divizije 30. januara izdao je svoju zapovijest u kojoj je odredio:[67]

— da 1. bataljon 3. puka posjedne sa po jednom četom s. Kataniće, Ozren man. i s. Kakmuž, a štab bataljona da ostane u s. Bos. Petrovo Selo;

— da 2. četa Tuzlanskog dopunskog bataljona (bez jednog voda) posjedne s. Bos. Petrovo Selo;

— da ustaški bataljon »Štir« zauzme sa jednom četom položaje s. Sočkovac — Kik (trig. 490), sa drugom s. Karanovac — Vis (k. 323) — Ilijino brdo (k. 260) i sa trećom položaje s. Boljanići — Greblje br. (k. 426) — k. 269. Dva voda Tuzlanskog dopunskog bataljona, raspoređeni na željezničkim stanicama Karanovac i Boljanić i 3. vod 1. čete iz 5. puka, raspoređen u s. Orašje (k. 288), ulaze kao rezerva pod komandu komandanta ovog bataljona čiji će se štab nalaziti u željezničkoj stanici Karanovac;

— da 3. bataljon 5. puka sa jednim vodom posjedne položaj s. Suho Polje — Kamenak (k. 323), sa četom (bez voda) — s. Vrtlići — Lanište (k. 277), sa četom (bez voda) — s. Ivanovići (trig. 405), sa jednim vodom — s. Prav. Pridjel (k. 266), sa četom (bez voda) — s. Striježevica — k. 400, sa jednim vodom — s. Lazići (k. 384). Štab bataljona da se smjesti u s. Vrtlići;

— da 4. bataljon 1. puka zauzme sa jednom četom Đurkin krst (trig. 636), sa drugom položaje Krčmarica (trig. 682) — s. D. Konopljište (k. 503) sa jednom ojačanom četom (17. četa i izviđački vod 5. puka) položaje s. Rječica — Čolopek (k. 609) — Visoka glav. (k. 620) — Čerkez (trig. 551) — k. 411. Štab bataljona nalaziće se na k. 558;

---

[66] Isto, k. 6, br. reg. 28/1—9; k. 54, br. reg. 5/1—2.

[67] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—89.

— da ojačani 1. bataljon 15. puka po izbijanju u rejon Maglaja produži pravcem Maglaj — s. Jablanica — s. Pilipova — s. Brezici i da zaposjedne sa po jednom četom s. Brezike, s. Pilipova i Dolina (trig. 588). Štab bataljona da se smjesti u s. Pilipova.

U rezervu komandanta 4. divizije ostavljen je 1. bataljon 4. puka i 5. bataljon 1. puka, a 3. legionarski bataljon trebalo je da se prebaci u Doboj da preuzme odbranu grada. Sve ustaško-domobranske jedinice koje je trebalo da posjednu teritoriju odreda na prostoriji s. Katanići — r. Spreča — Doboj — s. Trbuk, s. Ivanići — Gostilj (trig 774) — Bojište (872) stavljene su pod komandu komandanta 5. puka, a ostale na prostoriji s. Brezici — s. Konopljište — s. Trbuk — r. Bosna — Maglaj — s. D. Bukvica stavljene su pod komandu komandanta 1. puka. Svim jedinicama je naređeno da dodijeljene položaje posjednu odmah poslije dolaska njemačkih jedinica na njih, da ih dobro utvrde i osposobe za zimsko stanovanje.

U duhu dobijene zapovijesti ustaško-domobranske jedinice počele su odmah da zaposjedaju dodijeljene im rejone: 31. januara 1. bataljon 3. puka bez borbe posjeo je sa 1. četom s. Katanići, sa 2. s. Kakmuž i 3. četom Ozren man.; 2. februara ustaški bataljon posjeo je, takođe bez borbe, sa 25. četom s. Sočkovac, sa 23. s. Karanovac, a slijedećeg dana sa svojom 6. i jednom četom iz 3. legionarskog bataljona s. Boljanić; u toku 3. februara ojačani 1. bataljon 15. puka krenuo je iz Maglaja preko s. Pilipova ka s. Brezici.[68]

Međutim, 3. i 4. februara, kada je trebalo da ustaško-domobranske jedinice zaposjednu dodijeljene im rejone u trouglu između r. Spreče i r. Bosne i linije s. Trbuk — s. D. Konopljište — s. Suho Polje, došle su u dodir sa dijelovima odreda, koji je već tad prešao u opšti protivnapad.[69]

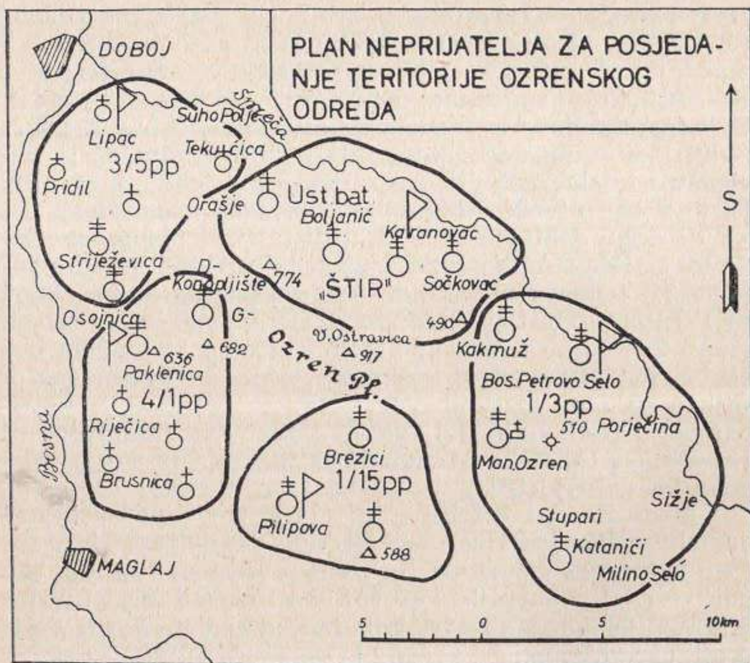
U toku 3. februara odred se u cjelini našao u ozbiljnoj krizi. Pod pritiskom nadmoćnijih neprijateljskih snaga jedinice iz svih bataljona odreda izvukle su se na onaj dio odredske teritorije koji nije bio zahvaćen čišćenjem od strane njemačkih kolona. Zajedno sa borcima povukao

---

[68] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—14, 18, 19, 20 i 26, 32; k. 56, br. reg. 2/2—20.

[69] Isto.

se i narod iz sela, što je još više otežalo situaciju. Velikom dijelu boraca položaj odreda je izgledao beznadežan i pod uticajem propagande četničkih elemenata javili su se zahtjevi da odred napusti svoju teritoriju i da se probije prema Olovu i dalje ka Han-Pijesku. Uveče 3. februara u s. Brezike izbio je i veći dio 2. bataljona, koji se, poslije povlačenja preko druma s. Maljani — s. Trbuk, nije zadržao u rejonu s. Konopljišta, nego se uputio ka štabu odreda tražeći da se izvrši proboj prema Romaniji.

Skica 10.

Ovog dana se i dio boraca sa Trebave iz Udarnog bataljona uputio prema svom kraju. U takvoj situaciji rukovodstvo odreda, neposrednim uticajem na borce, uspjelo je da suzbije paniku, zavede do izvjesne mjere disciplinu i da na kraju održi situaciju u svojim rukama.

Ovog dana primljeni su izvještaji da se začelja njemačkih jedinica kreću od Karanovca i Trbuka prema Doboju. Na osnovu toga kao i ranije dobijenog obavještenja da će se njemačke snage zadržati samo kraće vrijeme, štab odreda je zaključio da se situacija naglo mijenja: Nijemci se povlače, a domobrani i ustaše ostaju u posjednutim selima. Pravilno i brzo uočavajući situaciju kod neprijatelja, štab odreda je odlučio da sa svim snagama pređe u protivnapad i ponovo zaposjedne stare položaje, koje je držao pre početka operacije. U tom cilju on je naredio dijelovima Udarnog i 4. bataljona da napadnu i protjeraju neprijateljske posade na odsjeku s. Katanići — Ozren man.; 3. bataljonu da očisti svoj odsjek od Ozren man. do s. Boljanić; glavninu 2. bataljona odmah je povratio iz s. Brezika prema s. Ivanovićima i naredio bataljonu da očisti svoj odsjek od s. Suho Polje i s. Lipac do s. Trbuka; na mjesto poginulog komandanta 1. bataljona postavio je novog i izdao mu zadatak da sa svojim jedinicama takođe pređe u protivnapad.[70]

Protivnapad odreda počeo je 4. februara na svim pravcima, a pošto se odvijao na vrlo širokom frontu (oko 75 km) na kome borbe nisu imale usku taktičku vezu na frontu kao cjelini, to će se ovaj protivnapad odreda iznijeti po pojedinim odsjecima, na kojima su dejstva uglavnom bila međusobno povezana.

BORBE NA ODSJEKU S. KATANIĆI — S. BOLJANIĆI

Nastojeći da zaštite preostalo stanovništvo od neprijateljskog terora, još u toku 2. i 3. februara, dijelovi 4. bataljona povratili su se u rejon s. Sižja — s. Krtove — s. Porječine. I kada je, izjutra 4. februara, jedna jača patrola ustaške milicije iz s. Devetaka pokušala da upadne u s. Sižje, naišla je na snažan otpor partizana i bila prisiljena da se povuče. U toku ovog dana u okolinu s. Katanići, prema dobijenom zadatku, pristigli su dijelovi Udarnog i 4. bataljona. Neprijatelj (1. četa 1. bataljona 3. puka, jačine 110 vojnika sa 8 puškomitraljeza i 1 mitraljezom) je pripremio selo za odbranu, iskopavši oko njega rovo-

[70] Vujasinović, n. d. 280—282.

ve[71]. Pošto su se prikupili, dijelovi 4. i Udarnog bataljona pred veče su izvršili napad na neprijatelja u selu. Glavnina domobranske čete u početku je uspjela zadržati partizane na jurišnom odstojanju. Ali, jedan dio boraca ubrzo se rokirao i izvršio napad pravcem s. Tumare — s. Katanići, upravo na onom mjestu gdje je neprijatelj bio najslabiji, i razbio jedan vod domobrana. Ubrzo, zatim, bila je razbijena i glavnina čete. Neprijatelj je (2 oficira i 51 vojnik) uspio po dijelovima da se izvuče prema Ozren man., dok su jedinice odreda ubile i zarobile 56 vojnika i 2 oficira, zaplijenivši veći dio naoružanja, municije i opreme.[72]

Štab odreda je odmah, u toku noći, obavijestio sve jedinice o uspjehu kod s. Katanića, težeći tako da podigne moral odreda.[73]

Bojeći se da ne budu razbijene i ostale čete, komandant 4. divizije naredio je u 14 časova 5. februara 1. bataljonu 3. puka da zauzme i organizuje za kružnu odbranu položaje na liniji Ilijino brdo (k. 294) — s. Topalovići — s. Ilići — Krstac — Dugo brdo (k. 374), a da pri povlačenju temeljito spali sva naselja i muško stanovništvo povede sa sobom kao zarobljenike. Ali, pola sata kasnije, štab 2. korpusa poništio je ovu zapovijest i zahtijevao da 4. divizija sa svojim snagama bezuslovno mora držati s. Katanići, Ozren man. i s. Kakmuž. U duhu te zapovijesti štab 4. divizije ponovo je naredio, u 14,40 časova, da 1. bataljon 3. puka sa jednom četom drži s. Kakmuž, sa drugom Ozren man., a da se ostaci čete, koja je bila razbijena u s. Katanići, povuku na Ilijino brdo (trig. 294).[74]

Poslije protjerivanja neprijatelja iz s. Katanići, jedinice 4. bataljona su se orijentisale prema Ozren man. s namjerom da po padu mraka, 5. februara, napadnu i unište 3. četu 1. bataljona 3. puka, koja se tu nalazila. Međutim, neprijatelj nije smio da sačeka napad, nego se oko 17 časova, popalivši prethodno stambene zgrade oko manastira, povukao na položaje s. Topalovići — s. Ilići. Tako

---

[71] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—26, 33, 37; k. 7, br. reg. 5/1—6; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 7—14/4; Vujasinović, n. d. 284.

[72] Isto.

[73] Vujasinović, n. d. 284.

[74] AVII, fond NDH, br. reg. 5/1—35.

se pred veče 5. februara 1. bataljon 3. puka, pod pritiskom dijelova odreda, ipak našao na onim položajima koje je trebalo da posjedne po prvoj zapovijesti komandanta 4. divizije.[75]

Dok su se dijelovi 4. i Udarnog bataljona orijentisali prema s. Katanićima i Ozren man., glavnina 3. bataljona je prešla u napad na frontu od s. Kakmuža do s. Orašja. Već 4. februara dijelovi tog bataljona, koji su se nalazili u zasjedi kod s. Orašja, zarobili su bez borbe jedan vod (43 domobrana i 1 oficira) iz 23. čete 5. bataljona 1. puka, i zaplijenili njegovo cjelokupno naoružanje.[76] Zbog toga je komandant ustaškog bataljona ocijenio da neće moći održati s. Boljanići i tražio od štaba 4. divizije uputstvo šta da radi. Naređeno mu je u 13,45 časova 5. februara da se u slučaju jačeg partizanskog pritiska povuče iz sela na stare položaje, ali da prethodno zapali sve kuće i povede kao zarobljenike sve muško stanovništvo. Međutim, ovog dana dijelovi 3. bataljona usmjerili su svoj napad i prema s. Karanovcu i prisilili ustaše da se povuku iz sela u utvrđenu željezničku stanicu Karanovac. Pošto je četa koja se nalazila u s. Boljanićima i dalje bila ugrožena, da bi joj pomogao, komandant ustaškog bataljona hitno je tražio da mu se uputi oklopni voz. Sjutradan, pod pritiskom 3. bataljona, ustaše su se morale povući i iz s. Boljanića. Tako se uveče, 6. februara, ustaški bataljon našao na svojim starim položajima, na nasipu željezničke pruge od Karanovca do Boljanića. Jedna njegova četa još je ostala u s. Sočkovcu. Da bi zadržao to selo u svojim rukama, komandant ustaškog bataljona uputio je tamo pola čete iz Boljanića i naredio da se hitno pristupi utvrđivanju ciglane.[77]

Rano izjutra 7. februara, dijelovi 3. bataljona prešli su u napad na ustaše u s. Sočkovcu i do podne ih okružili u ciglani. Da bi pomogao tu posadu, komandant 4. divizije stavio je na raspoloženje komandantu ustaškog bataljona jednu četu 3. legionarskog bataljona i oklopni voz

---

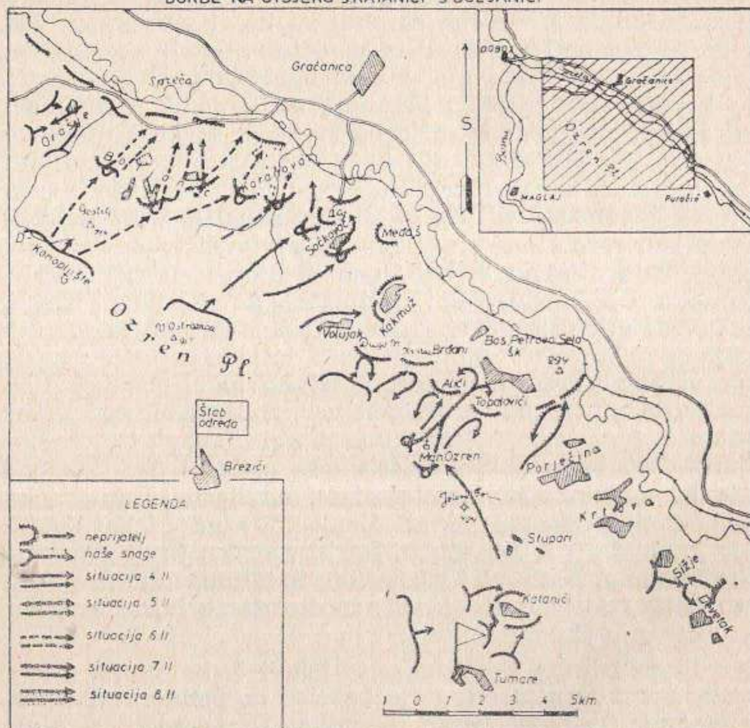
[75] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—40; k. 7, br. reg. 5/1—6 i 6/1—4; Vujasinović, n. d. 285.

[76] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—34; 39 i 44;

[77] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—34, 36, 37 i 42; k. 7, br. reg. 6/1—4; Vujasinović, n. d. 284 i 286.

i naredio mu da sa svojim snagama i pristiglim pojačanjem deblokira jedinice u s. Sočkovcu.[78]

Našavši se pred utvrđenim neprijateljem, a pošto nisu mogli izvršiti juriš, jer je snijeg bio dubok a zemljište otkriveno, iscrpljeni borci 3. bataljona pokušali su pregovorima da privole neprijatelja da se preda. Među-

Skica 11.

tim, ustaše su odbile taj prijedlog i poslije podne izvršili su proboj ka željezničkoj stanici Karanovac. Tako je i čitav odsjek od s. Kakmuža do zaključno sa s. Orašjem

---

[78] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—45, 47 i 50; k. 7, br. reg. 7/1—3; Vujasinović, n. d. 286.

bio očišćen od neprijatelja. Ustaško-domobranske snage odbačene su na prugu, uglavnom na položaje na kojima su se nalazile prije početka operacije.[79] Jedino je još 1. bataljon 3. puka držao Bos. Petrovo Selo, braneći se na položajima Ilijino brdo — s. Topalovići — s. Ilići — Krstac — Dugo brdo (k. 374). Da bi očistio i taj dio teritorije, štab odreda je naredio da dijelovi 3. i 4. bataljona pređu u napad i odbace neprijatelja iz Bos. Petrovog Sela. U toku noći 7/8. i 8/9. februara ove jedinice odreda napale su čitav odsjek položaja 1. bataljona 3. puka, ali bez uspjeha. Neprijatelj se već bio utvrdio, postavio žičane prepreke, organizovao sistem vatre, a borci, iznureni u desetodnevnim borbama, nisu mogli, zbog visokog snijega i hladnoće, dalje produžiti napade. Zato je 9. februara štab odreda naredio da se napad obustavi i da jedinice pređu u odbranu radi sređivanja i odmora. Tako je nastupilo zatišje na ovom odsjeku.[80]

BORBE U TROUGLU S. TEKUĆICA — S. LIPAC — S. TRBUK

Dok su ustaško-domobranske snage na odsjeku s. Katanići — s. Boljanić uspjele, u prvi mah, da zaposjednu sela koja su Nijemci zauzeli, to im nije pošlo za rukom u trouglu između r. Spreče i r. Bosne kod Doboja.

Prateći kretanje njemačkih kolona, komandantu 4. divizije bilo je jasno da Nijemci neće uspjeti da unište partizanske snage. Da bi iskoristio prisustvo Istočne i Zapadne grupe u rejonima s. Suho Polje, s. Lipac, s. Pridjel, s. Ševarlije i s. Striježevica, on je odlučio da prodorom iz s. Trbuka i s. Tekućice, duž druma ka Preslici, zatvori obruč oko dijelova odreda koji su se, po njegovoj procjeni nalazili prema Doboju. U tom cilju je još 3. februara naredio 3. bataljonu 5. puka da odmah, poslije prolaska njemačkih jedinica, posjedne s. Ivanovići i s. Lazići i tako stupi u dodir sa domobranskim dijelovima koji su posjeli s. Suho Polje. Da bi još pouzdanije održao pomenuti trougao, naredio je 4. bataljonu 1. puka da

[79] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—49, 50 i 51; Stenografske bilješke, k. 1998, br. reg. 7—14/4; Vujasinović, n. d. 302.

[80] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—34, 39 i 44; k. 7, br. reg. 5/1—6, 6/1—4; k. 201, br. reg. 7—7—1; Vujasinović, n. d. 285.

u toku dana uputi jednu četu na Krčmaricu (trig. 682), a drugu u s. D. Konopljište (k. 503) sa ciljem da u vezi sa ustaško-domobranskim jedinicama kod s. Boljanića zatvori spoljnji obruč na liniji s. Riječica, s. Karanovac i onemogući partizanima izvlačenje u toku noći.[81]

Iako su predviđene domobranske jedinice odmah krenule na zadatak, one ipak nisu uspjele da posjednu dodijeljene im položaje. Preostali dio 2. bataljona, koji se nije povukao prema s. Brezicima, pratio je kretanje njemačkih jedinica i sklanjao se ispred njih. I kad su se dijelovi 3. bataljona 5. puka uputili prema s. Ivanovići, njih i jednu njemačku četu, koja je, izgleda, bila zaostala za glavninom, napali su partizani sa položaja kod s. Narandžića. Pošto je već padao mrak, Nijemci, vjerovatno zbog toga, nisu htjeli da se upuštaju u borbu, a domobrani su se odmah povukli u pravcu s. Potočani. Slično se desilo i domobranskoj četi koja je bila krenula prema s. Lazićima (k. 384).[82]

Pošto do kraja dana domobranskim jedinicama nije pošlo za rukom da posjednu predviđene tačke, komandant 4. divizije predvidio je da u toku sjutrašnjeg dana uputi jače snage (oko dva bataljona) s ciljem da ovladaju najvažnijim tačkama u pomenutom trouglu. Međutim, izjutra 4. februara prema Preslici stigla je i glavnina 2. bataljona koju je komandant odreda uspio da vrati iz s. Brezika.[83]

Kako im je bilo i naređeno, predviđene neprijateljske jedinice uputile su se sjutradan po svanuću prema određenim objektima. Dijelovi 1. bataljona 4. puka i 5. bataljona 1. puka nastupali su pravcem Glavica — s. Ivanovići, a 3. bataljon 5. puka pravcem s. Striježevica — s. Ivanovići. Neprijatelj je pred podne izbio do linije Ilijin grob — s. Narandžići. Međutim, upravo u to vrijeme 2. bataljon sa svojom 3. i 2. četom krenuo je u napad i potpuno razbio 2. četu 1. bataljona 4. puka i jednu četu iz 3. bataljona 5. puka.

Neprijatelj je u panici odstupao i 3. četa 2. bataljona uspjela je, goneći ga, da izbije u s. Vrtliće, gdje je bila

[81] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—25 i 26.

[82] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—24, 25 i 26.

[83] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—25; Vujasinović, n. d. 281s.

zadržana vatrom iz s. Selišta i sa Glavice (k. 283). Nešto kasnije i 4. četa 2. bataljona prešla je u napad i odbacila neprijatelja iz s. Suho Polje. Nju je tom prilikom vatrom podržala i četa[84] koja je ranije bila prebačena na desnu obalu rijeke Spreče.[85]

Međutim, 4. bataljon 1. puka koji se izjutra 4. februara uputio iz rejona k. 558 preko Krčmarice (trig. 682) ka s. Konopljište, uspio je ovog dana da posjedne Krčmaricu.[86]

Tako su poslije podne 4. februara čete 2. bataljona uglavnom izbile na položaje koje su držale prije početka operacije. Jedino je neprijatelj uspio da posjedne Đurkin krst (trig. 636) i Krčmaricu, rejon koji je branila 3. četa 1. bataljona odreda. Iako je na frontu od s. Tekućice do Doboja i dalje do s. Rječice komandant 4. divizije raspolagao sa snagama od oko 5 — 6 ojačanih bataljona, on se osjećao nemoćan da sa njima ovlada trouglom između r. Spreče i r. Bosne. Zbog toga je preko oficira za vezu u 12 časova 4. februara tražio od štaba 718. divizije da mu pruži pomoć bar sa jednim njemačkim bataljonom, kako bi se čišćenje moglo uspješno izvršiti, jer prethodnog dana ono nije bilo sprovedeno.[87]

U Doboju se tad nalazila cijela 718. divizija a vjerovatno i dijelovi 697. puka. Međutim, komandant 718. divizije nije htio ponovo da angažuje svoje snage. Izgleda da su njemačke trupe u prethodnim »čišćenjima« tako bile izmorene da im se više nije išlo u borbu, iako su im saveznici — ustaško-domobranske snage — pred njihovim očima trpjele poraze od partizanskih jedinica koje je trebalo Nijemci da unište. Zbog toga su Nijemci naredili komandantu 4. divizije da sa svojim trupama posjedne »očišćeno« zemljište.[88]

---

[84] Prema naređenju komandanta odreda u toku noći 31. januara i 1. februara ili 1/2. februara u rejon s. Svijetlica — s. Strnić Rijeka prebacila se 1. četa 2. bataljona (60 boraca sa puškama i 4 puškomitraljeza). Od nje je kasnije formiran Kostajnički bataljon. (Zbornik IV/4, dok. 46).

[85] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—27 i 28; k. 7, br. reg. 4/1—15, 4 i 5/1—6, 8; Vujasinović, n. d. 282s.

[86] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—28, 33; k. 7, br. reg. 4/1—15, 4.

[87] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—28.

[88] Isto.

Izgleda da ni komandant 4. divizije nije očekivao drugačiji odgovor. Zato je još prije no što je dobio od štaba 718. divizije zapovijest, naredio svim jedinicama da ponovo pređu u napad prema s. Ivanovići. Ali, do pada mraka i ovaj napad je bio slomljen. Međutim, ni tada neprijatelj nije htio da odustane od svoje namjere, pa je, uveče ovog dana, komandant divizije naredio komandantu 5. puka da sa svim raspoloživim snagama, na odsjeku s. Suho Polje — s. Lipac — s. Striježevica, sjutradan ponovo pređe u napad stavivši mu na raspoloženje, iz svoje rezerve, 1. bataljon 4. puka (bez jedne čete).[89]

Rano izjutra 5. februara neprijatelj je prešao u napad: 3. pohodni bataljon legije nastupao je pravcem s. Suho Polje — s. Ivanovići; 1. bataljon 4. puka, ojačan sa dijelovima 5. bataljona 5. puka, pravcem s. Lipac — s. Ivanovići, a 3. bataljon 5. puka od s. Striježevica takođe ka s. Ivanovići. Čete 2. bataljona, ponesene uspjesima, postignutim prethodnog dana, dočekale su neprijatelja i odmah prešle u napad. Pod pritiskom partizana, glavnina 1. bataljona 4. puka povukla se, a jedan njegov dio, zahvaćen panikom i apatijom, pobjegao je čak u Doboj. Izvještavajući o tome, komandant 5. puka rezignirano kaže: »Čuvena Višegradska bojna nije osvjetlala obraz i nije opravdala nade koje su u nju polagane.«[90]

Dejstvujući energično i smjelo i zabacujući manje dijelove na bokove neprijatelja, partizani su zaustavili i legionarski bataljon, čiji je komandant izvijestio svog pretpostavljenog da ne može dalje nastupati i da neće moći

---

[89] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—30, 31 i 32. Ovoga dana štab 2. domobranskog korpusa tražio je od 4. divizije da izvuče 1. bataljon 4. puka i da ga uputi preko Tuzle u s. Papraću (14 km. jz od Zvornika) da bi deblokirao jedinice koje su se, zbog napada dijelova Birčanskog odreda, našle u kritičnoj situaciji. Međutim, štab divizije je odgovorio da ne može izvršiti naređenje, jer je ovaj bataljon angažovan u borbi a ne raspolaže snagama koje bi ga mogle smijeniti, ističući pri tome »da bi izvlačenje jedinica iz trougla r. Spreča i r. Bosna uslovilo da se obustavi akcija posjedanja i da je stanje (moralno i fizičko) kod četa takođe jako slabo«. (Isto, br. reg. 5/1—32).

[90] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—33, 34, 35; k. 7, br. reg. 5/1—6, 8, 9 i 6/1—4, 8; Vujasinović, n. d. 285. (1. bataljon 4. puka nalazio se kao posada u Višegradu u jesen 1941. god.).

izvršiti zadatak. Pokoleban jučerašnjim neuspjehom, 3. bataljon 5. puka nije ni pokušao da krene sa polaznog položaja.[91]

Zbog ovakve situacije u trouglu između r. Spreče i r. Bosne, razbijanja čete 1. bataljona 3. puka u s. Katanićima, i nemogućnosti 1. bataljona 15. puka da posjedne s. Brezike, komandant 4. divizije obavijestio je, 5. februara u 12 časova, komandanta 2. korpusa da je »situacija u Ozren pl. vrlo kritična«, a zatim u 14 časova donio je odluku da pređe sa svim snagama u odbranu. Međutim, štab korpusa u 14,25 časova poništio je ovu odluku i naredio da 4. divizija mora bezuslovno očistiti trougao s. Trbuk — s. Tekućica — Doboj. Da bi izvršio dobijenu zapovijest, štab divizije naredio je komandantu 5. puka da prikupi odbjegli 1. bataljon 4. puka i da ga ponovo upotrijebi na pravcu s. Lipac — s. Ivanovići. To je i učinjeno, i kad je ovaj domobranski bataljon dopro u visinu Laništa, dijelovi 2. bataljona odreda prešli su u napad i ponovo ga odbacili ka s. Selište.[92]

Ovog dana u 22 časa i komandant 718. divizije bio je prisiljen da interveniše da 4. divizija bezuslovno mora zaposjesti i držati položaje južno od Doboja. Pošto su mu jedinice bile iscrpljene i pokolebane, komandant 4. divizije odlučio je da napravi mali predah i da onda pređe opet u napad. U tom cilju naredio je komandantu 5. puka da sa položaja kod s. Vrtlića izvuče 1. bataljon 4. puka u Doboj i da ga pripremi za napad, zatim, da prebaci 3. bateriju 4. artiljerijskog diviziona iz Usore u rejon s. Karuša, pa da 7. februara sa položaja Šibovi (k. 330) — s. Potočani, sa snagama jačine dva bataljona, pređe u napad i da ovlada grebenom s. Ivanovići — s. Lazići, a da sa ostalim snagama (legionarski bataljon i 5. bataljon 1. puka) odsudno i aktivno brani položaje s. Suho Polje — s. Joševa — s. Vrtlići — s. Brđani.[93]

Međutim, ni ta odluka nije ostvarena zbog napada 2. bataljona. Uzevši u svoje ruke inicijativu, partizani su nastojali ne samo da očiste preostale zaseoke (Joševa, Jovak, Selište i Vrtlići) u kojima se još uvijek nalazio neprija-

---

[91] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—34, 35 i 36; k. 7, br. reg. 5/1—6 i 9; Vujasinović, n. d. 285.

[92] AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—34, 35, 36.

[93] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—38.

telj, nego i da ovladaju položajima (Glavica — k. 283) koje su izgubili u decembru 1941. godine. To je prisililo neprijatelja da odloži pripreme za svoj planirani napad. Mada mu situacija na pravcu prema Glavici nije bila povoljna, komandant 5. puka izvukao je sa položaja kod s. Vrtlići u Doboj 1. bataljon 4. puka, jer je smatrao da je ta jedinica sasvim pokolebana i da »bi njeno prisustvo trenutno moglo biti od štete«. Zahvaljujući dubokom snijegu i blagovremeno organizovanoj odbrani, neprijatelj je uspio da odbrani svoje položaje; 2. bataljonu jedino je pošlo za rukom da ovog dana povrati s. Vrtlići.[94]

Zbog takve situacije komandant 5. puka došao je u 18 časova kod komandanta 4. divizije i iznio mu »da je moralno i fizičko stanje kod 3. legionarskog bataljona, 1. bataljona 4. puka, 5. bataljona 1. puka i 3. bataljona 5. puka takvo da o daljem napadu ne može biti govora« i predložio da se pređe u odbranu, što je ovaj i prihvatio. Tom prilikom komandant 4. divizije donio je odluku da se na čitavom frontu, od Bos. Petrovog Sela do Doboja i dalje do Maglaja, pređe u odbranu, a da se 1. bataljon 4. puka pripremi za pokret u Bos. Petrovo Selo radi smjene 1. bataljona 3. puka, koji je trebalo da bude upućen u Tuzlu. Sjutradan, štab divizije naredio je da se 3. legionarski bataljon izvuče sa položaja kod s. Suho Polje i uputi u Doboj i da, pošto se odmori, 9. februara preuzme odbranu Doboja od jedinica koje su ga dotad branile.[95]

U toku 7. februara dijelovi 2. bataljona produžili su napad i uspjeli da izbace neprijatelja iz s. Jovak, s. Selište i iz s. Pridjel, ali njihov pokušaj da ovladaju Glavicom (k. 283), neprijatelj je odbio. Zbog takvog razvoja situacije, štab 4. divizije bio je prinuđen da zadrži u rejonu Doboja 1. bataljon 4. puka, a da Nijemci u Doboj povrate jedan svoj bataljon.[96]

Tako su se i na ovom odsjeku završile borbe. Drugi bataljon odreda ovladao je svim svojim starim položajima, koje je držao prije početka operacije i zbog dubokog sni-

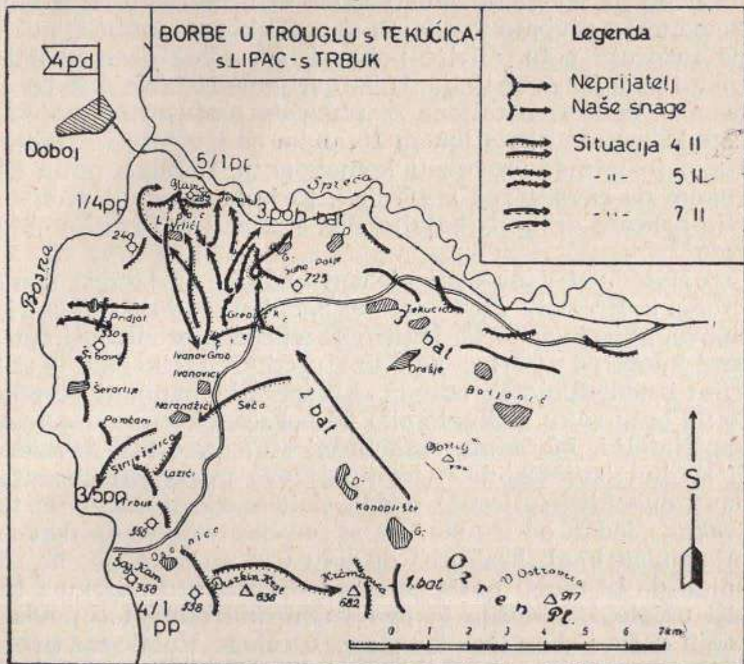
---

[94] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—40, 42 i 44; Vujasinović, n. d. 285s.

[95] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—42, 43 i 46.

[96] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—45, 46, 47 i 48; k. 7, br. reg. 7/1—3 i 4, 8/1—3 i 5.

jega i velike fizičke iscrpljenosti morao je obustaviti dalje napade na Glavicu koju je neprijatelj još od ranije jako utvrdio.

Skica 12.

BORBE NA ODSJEKU S. RIJEČICA — S. BAKOTIĆ — PODSIJELOVO

Još 30. januara 1. bataljon 15. puka izišao je iz sastava Zapadne grupe i bio je potčinjen komandantu 1. puka, koji mu je dao zadatak da se, u sastavu Maglajske grupe, uputi preko s. Jablanice i s. Pilipova u s. Brezici. Od ustaško-domobranskih jedinica iz rejona Zavidovića obrazovana je Krivajska grupa, u čiji će sastav, po povratku iz Doboja, 6. februara ući i 2. bataljon 15. domobranskog puka.[97]

[97] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—15 i 72; k. 56, br. reg. 2/2—20.

Prvi bataljon 15. puka (bez jedne čete), ojačan sa 19. četom 1. puka, trebalo je da 2. februara krene ka s. Brezicima. Međutim, 19. četa je otkazala poslušnost i odbila da pođe na izvršenje zadatka. Da bi uspostavio situaciju, komandant divizije je odmah naredio komandantu 1. puka da razoruža četu, oficire pohapsi, a svakog desetog vojnika i podoficira strijelja. U isto vrijeme iz Doboja je upućena 3. četa 1. bataljona 4. puka da umjesto pobunjene čete krene sa 1. bataljonom 15. puka na izvršenje zadatka. Kako je u međuvremenu komandantu 1. puka pošlo za rukom da zavede red u 19. četi, to je komandant 4. divizije naredio da sa 1. bataljonom krenu u s. Brezike obje čete.[98]

Narednog dana ovaj ojačani bataljon je izvršio marš prema s. Brezici i do 16 časova, bez borbe, dostigao s. Pilipova, gdje je zanoćio. Ujutro 4. februara produžio je pokret i dopro do Gorice, na 2 km pred s. Brezike, što je sasvim iznenadilo štab odreda. Ali ipak, komandant odreda je na brzu ruku prikupio oko 50 boraca i krenuo u susret neprijatelju. Međutim, domobrani su se već bili povukli. U svojim izvještajima neprijatelj ovo povlačenje opravdava dubokim snijegom i vrlo slabom vidljivošću. To je svakako jedan od uzroka, ali je najvjerovatnije da domobrani nisu imali hrabrosti da uđu u s. Brezike, jer su se bojali da bi mogli upasti u neku partizansku klopku i tu biti uništeni.[99] Možda je ova iznenadna odluka o povlačenju došla i zbog toga što su se, u rejonu Kobilovac (trig. 694), prema njihovom boku pojavili manji dijelovi 1. bataljona. U svakom slučaju ovim povlačenjem neprijatelj je propustio vrlo povoljnu priliku da dovede odred, koji se još nalazio u krizi, u vrlo težak položaj. Vijest da je neprijatelj prodro u s. Brezike unijela bi još veće nespokojstvo i dezorganizaciju među pokolebane borce i pitanje je da li bi odred tako brzo prebrodio krizu, sredio se i prešao u protivnapad, koji je upravo tog dana otpočinjao.[100]

---

[98] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—16, 19 i 20.

[99] Neprijatelj je imao informacije da se u rejonu s. Brezici nalazi Udarni bataljon, koga je on nazivao Udarna brigada, i koga je cijenio kao najbolju jedinicu Ozrenskog odreda. (Isto, k. 54, br. reg. 5/1—11, 5/1—76); k. 56, br. reg. 2/2—20).

[100] Isto, br. reg. 5/1—26, 28; Vujasinović, n. d. 283s.

Vidjevši da je neprijatelj otpočeo povlačenje, komandant odreda uputio je prikupljenu grupu boraca da ga slede i napadnu, a u isto vrijeme naredio je 1. bataljonu da pređe u protivnapad na cijelom svom odsjeku.[101]

Sjutradan, zbog opšte situacije, komandant 4. divizije izdao je zapovijest komandantu 1. puka da pređe u odbranu i rasporedi svoje snage na liniji s. Maslovare — Njivice (k. 546) — Đurkin krst (trig. 636) — Čolopek (k. 609) — s. Brusnica (k. 419) — Šib (k. 369) — Papratine (k. 513), a da se 1. bataljon 15. puka sa ojačanjima povuče u Maglaj, odakle će, pošto ojačanja uputi u sastav njihovih jedinica, krenuti u sastav svog puka u Zavidovićima.[102]

U cilju izvršenja dobijenog zadatka neprijatelj je izvršio lokalne ispade. Iz Maglaja su dijelovi ustaškog Željezničkog bataljona, ustaške milicije i nešto domobrana (ukupno 150 vojnika) krenuli preko s. Jablanice ka s. Brusnici, gdje ih je 2. četa 1. bataljona dočekala i odbacila nazad. Međutim, ispad neprijatelja prema Mlinskoj kosi (k. 485) bio je uspješan, što je olakšalo 1. bataljonu 15. puka da se povuče u Maglaj.[103] Narednih dana neprijatelj se na frontu od s. Trbuka do Maglaja pod pritiskom četa 1. bataljona povukao na položaje koje je držao prije početka operacije.[104]

Pošto su se još 3. februara neprijateljski dijelovi, koji su se nalazili u rejonu s. Bakotić i s. Smrdin, povukli prema Zavidovićima, to je do predveče 5. februara 1. bataljon odreda ponovo zaposjeo svoje stare položaje i na ovom odsjeku.[105]

I dok su borbe u dolini r. Spreče i r. Bosne bile zamrle, ustaški bataljon »Francetić«, sa ustaškom milicijom prešao je 9. februara u napad iz rejona s. Vozuća prema Podsijelovu. Pošto su se na tom pravcu nalazile male snage odreda, neprijatelj je uspio da prodre pred s. G. Briješnicu i s. Karačiće. Međutim, odred je tad, 10. februara, bio u mogućnosti da na taj odsjek prebaci poja-

---

[101] Isto.

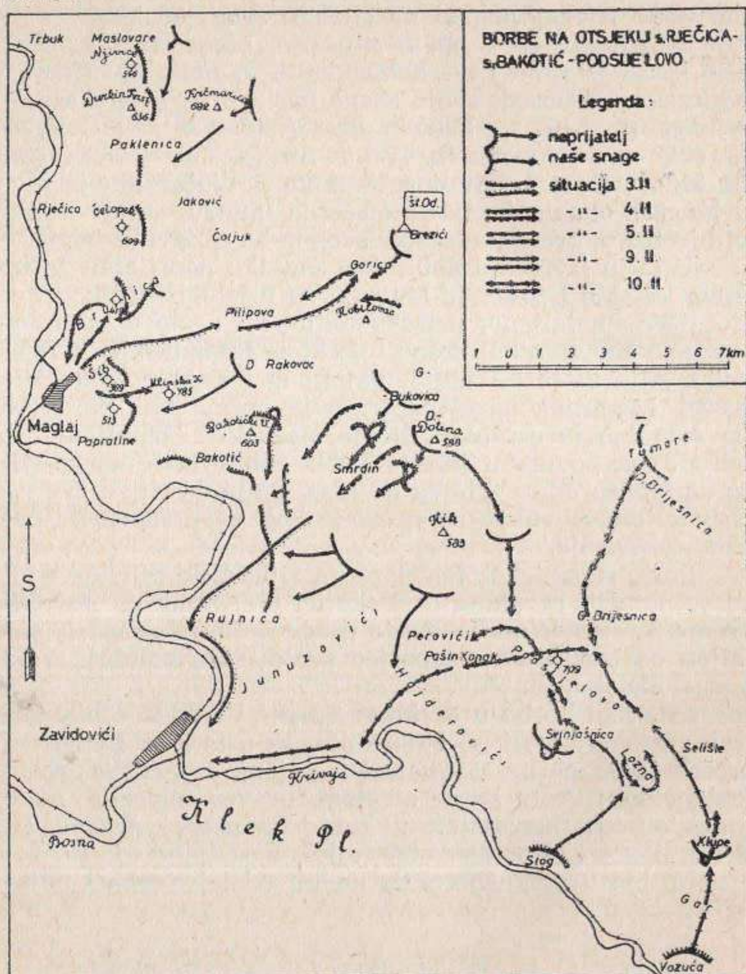
[102] Isto, k. 54, br. reg. 5/1—34; k. 7, br. reg. 5/1—6, 8 i 9.

[103] Isto, k. 201, br. reg. 9/23—1; 10/23—1, 2; 1/23—1; 13/22a—1; k. 54, br. reg. 5/1—36, 32 i 43.

[104] Isto.

[105] Vujasinović, n. d. 285.

čanje iz ostalih bataljona i da odbaci neprijatelja prema Zavidovićima. Tako su i u dolini r. Krivaje prestale borbe.[106]

Skica 13.

[106] AVII, fond NOR-a, k. 1708, br. reg. 8/1—10, 9/1—10, 10/1—10, 11/1—10, 12/1—10; k. 144, br. reg. 5/6—1; Vujasinović, n. d. 308.

Ozrenska operacija svršila se za neprijatelja još neuspješnije nego romanijsko-birčanska. To i Nijemci i domobrani u svojim dokumentima priznaju.[107] Taj neuspjeh utoliko je veći jer je neprijatelj ovoga puta imao sve uslove da postigne svoj cilj — uništenje Ozrenskog partizanskog odreda. Njemu su stajale na raspoloženju petnaestostruko nadmoćnije snage i dovoljno vremena (Nijemcima — 7 dana) za izvođenje operacije.

Ali te snage i sredstva kojim je raspolagao, neprijatelj nije cjelishodno iskoristio. Do toga je došlo, u prvom redu, zato što plan za operaciju nije obezbjeđivao ostvarenje osnovne ideje operacije — uništenje odreda u okruženju.

Međutim, iako je već drugog dana operacije (30. januara) Nijemcima bilo jasno da se odred izvlači ispod udara njihovih borbenih grupa, komandant 718. divizije i dalje se uporno držao plana. Zato su njemačke jedinice vršile čišćenje u određenim zonama nastupanja, a partizani su se blagovremeno izvlačili ispred njih. I umjesto partizana, stradali su starci, žene i djeca, koji nisu uspjeli da se sklone na vrijeme — a naročito su stradala sela iz kojih su Nijemci opljačkali stoku i drugo.[108]

Zašto su se Nijemci držali kruto, šablonski, plana operacije, za koju su vidjeli već prvih dana da ne obezbjeđuje uspjeh, postoji više razloga. U vrijeme izvođenja operacije vladale su vrlo niske temperature, snijeg je bio dubok, a njihove, još ranije izmorene jedinice, nisu bile opremljene za zimsko ratovanje na planinskom i vrlo ispresijecanom terenu kao što je pl. Ozren.[109] To ih je vje-

---

[107] U svom zaključku o ovoj operaciji Vishaupt kaže: »Akcija u Ozren pl.... nije dovela do značajnih rezultata čišćenja. Ovi se mogu samo očekivati — to je konstatovao načelnik generalštaba zap. oružanih sila Jugoistoka — ako uspe da se ustanici sabiju u male obruče« (Vishaupt, 123s).

[108] U toku ove operacije naročito velika zvjerstva su počinili ustaški bataljon »Francetić« i ustaška milicija iz doline r. Krivaje (Vujasinović, n. d. 288; AVII, fond NOR-a, k. 1708, br. reg. 11/1—10).

[109] Ozren planina nema veliku apsolutnu visinu; njen najviši vrh V. Ostravica visok je svega 917 m. Ali je ispresijecana mnogim potocima i jarugama, što u uslovima dubokog snijega znatno otežava kretanje.

rovatno sililo da se u svom nastupanju drže bliže dolina r. Spreče i r. Bosne, koje su dobro naseljene i pružaju daleko bolje uslove za život trupe nego centralni dio Ozrena. A nije isključeno ni to da je komandant 718. divizije čuvao 697. puk od većih napora, jer se ta jedinica u sklopu svoje divizije, odmah po završetku operacije, morala uputiti na istočni front.

Pa ipak sve to ne može opravdati neuspjeh Nijemaca. Iako su unutrašnja krila njihovih grupa bila udaljena od centra slobodne teritorije odreda (s. Brezici) najviše 5 — 6 km vazdušne linije, teško je shvatiti zašto nisu, poslije drugog dana operacije, izvršili bar ispad prema grebenu Ozrena. Istina, to je pokušavala da učini Istočna grupa, ali je, i pored slabog otpora dijelova odreda, od tog odustala. Možda je do tog došlo zbog dubokog snijega koji je onemogućavao da se njemačke jedinice razviju iz kolona u streljački stroj i da tako koriste svoju nadmoćnost. Tako se, od početka do kraja, rad njemačkih jedinica gotovo bez izuzetka odvijao bez ikakvog manevra — šablonski.

Ustaško-domobranski štabovi uvidjali su sve te njemačke propuste — ali nisu mogli uticati da se isprave. Međutim, kad su se njemačke snage povukle, a kvislinške trebalo da zaposjednu i održe »očišćenu« teritoriju odreda, ti isti štabovi nisu znali da iskoriste svoje snage. Iako su Nijemcima skretali pažnju da odred nije razbijen — svoje bataljone koji su po planu trebali da uspostave uporišta u pojedinim selima — podijelili su po četama i pružili odredu mogućnost da ih tako podvojene tuče. Istina, tu grešku su brzo zapazili (poslije razbijanja čete u s. Katanićima) i povukli svoje jedinice u dolini r. Spreče na polazne položaje.

Međutim, i tamo gdje su im snage bile jače i bolje grupisane (trougao između r. Spreče i r. Bosne), kvislinški komandanti nisu ih znali iskoristiti. Pa iako su im trupe bile slabog morala i niske borbene vrijednosti — manje više sve napade vršili su na širokom frontu, razvijajući jedinice u liniju bez grupisanja na pravcima kojim se mogao postići uspjeh. To je upravo i omogućavalo 2. bataljonu odreda, koji je bio najmanje 5—6 puta brojno slabiji, da pojedinačno tuče neprijatelja i da ga odbaci na polazne položaje.

Zahvaljujući tim greškama, bilans desetodnevnih borbi veoma nadmoćnih neprijateljskih snaga koje su za to vrijeme imale oko 400 vojnika i oficira izbačenih iz stroja, bio je za njih gotovo sasvim negativan.[110] Neprijatelju je pošlo za rukom da jedino ovlada rejonom s. Bos. Petrovog Sela i s. Prav. Pridjela. Ali, zauzimanjem tih rejona situacija se za njega nije gotovo ništa poboljšala. Ozrenski partizanski odred i dalje je na širokom frontu ugrožavao komunikacije u dolinama r. Spreče i r. Bosne.

Nasuprot neprijatelju, Ozrenski odred pokazao je visoku borbenu vrijednost, a komandni kadar u uslovima vanredno teške situacije, umješnost u rukovođenju jedinicama.

Kao što smo već ranije istakli, štab odreda ušao je u ovu borbu riješen da dejstvuje prema razvoju situacije. On je brzo uočio namjere neprijatelja i već drugog dana operacije odlučio da se jedinice izvlače ispod udara njemačkih snaga i zabacuju neprijatelju za leđa. Ovim je odred, po prvi put od svog formiranja, odustao od odsudne odbrane svoje slobodne teritorije. Blagovremeno izvlačeći bataljone ispred njemačkih grupa, štab odreda je tim manevrom uspio da sačuva snagu odreda i da u odlučnom trenutku pređe u protivnapad. Zato je ta odluka poučan

---

[110] Prema neprijateljskim dokumentima gubici su bili sljedeći: Nijemci: 3 mrtva, 6 ranjenih i 89 promrzlih, a ustaše i domobrani iz sastava zaprečne grupe »Doboj« 42 mrtva, 40 ranjenih, 141 nestao i zarobljen i 18 promrzlih. Ukupno izbačenih iz stroja 339. Međutim, njemački gubici dati su prema izvještaju oficira za vezu Glavnog štaba domobranstva i vrlo je vjerovatno da nisu tačni, jer samo to da je 30. januara kod s. Turije 3. bataljon 750. puka bio prisiljen od strane dijelova Ozrenskog odreda da se povuče nazad, govori da je taj bataljon pretrpeo znatnije gubitke, sigurno veće nego što su ovdje navedeni ukupni njemački gubici. Svakako se može pretpostaviti da Nijemci nisu htjeli dati tom domobranskom oficiru tačne podatke. U desetodnevnom izvještaju generala Badera generalu Leru stoji podatak da su Nijemci od 26. I do 5. II 1942. imali 8 mrtvih i 27 ranjenih. (Mikroteka, f. Minhen 5., 2/2.) I domobranski podaci o zarobljenim nisu tačni, jer u njih nisu uneseni oni domobrani koje su do kraja operacije kao zarobljenike vratili nazad partizani. Sem toga, u ukupnu cifru ustaško-domobranskih gubitaka nisu uneseni gubici neprijateljskih snaga koje su napadale iz doline r. Krivaje. Smatramo da je neprijatelj imao izbačenih iz stroja oko 400 vojnika. (AVII, fond NDH, k. 54, br. reg. 5/1—47 i 55; 5/1—75).

primjer kako se i u teškoj situaciji mogu održati jake partizanske snage na ograničenoj teritoriji.

Međutim, pored te osnovne odluke po kojoj su jedinice radile, štab odreda je bio riješen i na to da se odred, ukoliko se ne bude mogao održati na svojoj teritoriji, probije bilo preko r. Krivaje ili preko r. Spreče. U tom cilju on je preduzeo i izvjesne mjere: prebacio je jednu četu 2. bataljona na Trebavu i budno pratio situaciju na odsjeku Podsijelova. I kod dijela boraca iz jedinica odreda pojavila se želja i zahtjev, zbog kritične situacije, da se odred izvuče sa svoje teritorije i probije ka Romaniji.

Ali, upravo tada, kad su bataljoni bili pokolebani, štab odreda sasvim napušta pomisao o izvlačenju i odlučuje da, umjesto toga, odred pređe u protivnapad. Ova odluka, koja je u datoj situaciji bila jedino pravilna, plod je dobrog praćenja i osjećanja situacije kako kod neprijatelja tako i kod jedinica odreda. Da je ta odluka donijeta nešto ranije, kad su se njemačke snage još nalazile u dolini r. Spreče i r. Bosne, odred je ne bi mogao izvršiti i najvjerovatnije bio bi razbijen, ako ne i uništen. Međutim, da je donijeta kasnije, rezultat bi opet bio isti. S jedne strane, ustaško-domobranskim jedinicama dalo bi se vremena da zaposjednu i da organizuju odbranu posjednutih uporišta, a s druge — kriza kod jedinica odreda, povučenih na greben Ozrena, najvjerovatnije bi se još produžila i možda onemogućila da odred kao cjelina organizovano pređe u protivnapad. Zato je pravilna procjena momenta za prelazak u protivnapad bila od presudne važnosti da odred postigne uspjeh u ovoj operaciji. Prema tome, može se zaključiti da je rukovodstvo odreda bilo na visini zadatka i da je znalo da nađe izlaz i iz ove složene i teške situacije.

I niže starješine i borci odreda ispoljili su dosta inicijative i snalažljivosti u toku ovih borbi. Primjer one jače grupe boraca koja je upućena u pozadinu neprijatelja u dolini r. Krivaje pokazuje kako je moguće smjelim i iznenadnim dejstvom i manjih partizanskih snaga privući na sebe pažnju neprijatelja. A možda je još poučnija uspješna infiltracija dijelova 4. bataljona kod s. Sižja, a naročito 2. bataljona u trouglu između r. Spreče i r. Bosne.

Zahvaljujući svemu tome, zatim stečenim iskustvima, poznavanju zemljišta i samopouzdanju u svoje snage, od-

red je i iz ove operacije izišao nepobijeđen, mada je pretrpio znatne gubitke — preko 150 mrtvih i ranjenih.[111]

Ali i pored toga u ovim borbama pojavile su se i došle do jačeg izražaja posljedice slabog moralno-političkog stanja u odredu. Ono što su ranije prigušivali vojnički uspjesi jedinica, kad se odred našao u krizi, javilo se punom snagom. I što nije neposredno uspjelo njemačkim pukovima — to je dejilimično pošlo za rukom četničkoj propagandi. Pod njenim uticajem došlo je do raspadanja dijelova Udarnog bataljona i do prvog otkazivanja poslušnosti štabu odreda. Konačno to i treba smatrati kao uspjeh Nijemaca u ovoj operaciji koji je došao posredno, radom domaćih izdajnika. Napad jakih okupatorskih i kvislinških snaga koji je jedinice odreda i njegovu pozadinu doveo u tešku situaciju, dao je mogućnost četnicima da još više olabave moralno-političko jedinstvo odreda. Rezultat toga bio je da je grupa boraca sa Trebave napustila odred i otišla u svoj kraj ne zato da se tamo bori, nego da se izvuče iz borbe.

Istina, ova kriza prebrođena je i prividno savladana još u toku borbi, ali uzroci koji su je izazvali i dalje su ostali. Pa iako je odred poslije ovih borbi umjesto Udarnog, formirao 5. bataljon, a uz to su ostale jedinice brojno ojačale — stanje u odredu i dalje je bilo bremenito svim onim problemima i slabostima kojim je bio opterećen ustanak u istočnoj Bosni.

---

[111] Vujasinović, n. d. 287s.

ČETVRTA GLAVA

SITUACIJA POSLIJE OFANZIVE

BORBE NA PADINAMA JAHORINE I TRESKAVICE

Vlada NDH i Glavni stožer domobranstva su od njemačke ofanzive na Romaniji i u Birču očekivali mnogo. Oni su se nadali da će njemačke divizije uništiti partizane i četnike, poslije čega su planirali da sa domobranskim i ustaškim jedinicama posjednu svu teritoriju istočne Bosne i u njoj ponovo uspostave svoju vlast. Ali oblast južno od rijeke Prače nije bila uključena u operacijsko područje, jer Nijemci nisu htjeli (a niti mogli zbog ugovornih obaveza) da prelaze u italijansku okupacionu zonu, a Italijani, kako je već rečeno, nisu imali potrebe da napadaju četnike u rejonu Goražda i Foče, jer su s njima sarađivali — pa je štab 3. domobranskog korpusa, iako je očekivao intervenciju Italijana, odlučio da samostalno izvede akciju ka Foči u cilju ponovnog posjedanja te prostorije. No, pošto nije imao na raspoloženju operativnih jedinica, jer je gotovo cijela 5. divizija bila uključena u sastav borbene grupe 738. puka 718. njemačke divizije, to je formirao jedan samostalni odred, sastavljen od oružnika (žandarma) novoobrazovanog Fočanskog oružničkog krila i ustaške milicije i uputio ga kao desnu pobočnicu snagama koje su iz rejona Pala nastupale niz dolinu r. Prače. On se nadao da će te snage uspjeti da prodru u Foču, jer je pretpostavljao da će četnici u toj oblasti biti demora-

lisani pod utiskom njemačkog uspjeha na Romaniji i oko Rogatice.[1]

Ovaj odred je još 17. januara, poslije jače borbe, odbacio četnike i zauzeo Bistricu, mjesto gdje se nalaze rezervoari sarajevskog vodovoda.[2] Produžujući nastupanje, slijedećeg dana je izbio u Vrhpraču i u ostala sela oko izvornog dijela r. Prače, gdje se zadržao i počinio niz zvjerstava, pa je srpsko stanovništvo masovno napuštalo svoja sela. Štab Kalinovičkog NOP odreda je ocjenio da je ovim prodorom nastala opasnost od eventualnog nadiranja neprijatelja preko Korjena ka Jabuci u pozadinu njegovih snaga. Stoga je hitno uputio na Korjen jednu četu sa zadatkom da zadrži neprijatelja i spriječi njegov eventualni prodor tim pravcem. Ova četa je odmah zauzela položaje koje su četnici napustili i stupila u borbu, odbijajući upornom odbranom neprijateljske napade ka Jabuci. Zbog ove pravovremene intervencije štaba Kalinovičkog NOP odreda osujećen je pokušaj neprijatelja da prodre ovim pravcem koji je bio najkraći za Foču.[3]

Poslije neuspješnog napada na Korjen, neprijatelj je odlučio da nastavi napad ali ovog puta preko s. Bara i Jabučkog Sedla ka Goraždu i dalje ka Foči. Međutim, neposredno prije toga na Jahorinu (u rejon s. Bara i s. Bukvice) je stigao Vrhovni štab sa dijelovima 1. proleterske brigade. Uočivši namjere neprijatelja, on je isturio dio snaga na liniju s. Bukvica — s. Bare — s. Hanište — s. Kamenica prema dolini r. Prače u cilju zaštite sela na sjeveroistočnim padinama Jahorine i istovremeno dao zadatak štabu 4. bataljona 1. proleterske brigade da zajedno sa dijelovima Pračanskog bataljona Romanijskog NOP odreda pripremi plan za likvidaciju neprijateljskih snaga koje su prodrle u Vrhpraču. Te mjere Vrhovnog štaba bile su pravovremene i efikasne, jer se pomenuti odred oružnika

---

[1] AVII, fond NDH, k. 245, br. reg. 7/3—4. O ovoj akciji zapovijednik Vojne krajine 28. januara kaže: »Cilj ove skupine milicionera i oružnika, da se uporedno sa vojničkom akcijom savezničkih italijanskih četa uspostavi naša vlast u kotarevima Foča i Goražde (Čajniče) nije ostvaren, niti može biti ostvaren«. Kao razlog navodi činjenicu da je izostalo planirano angažovanje italijanskih snaga.

[2] AVII, k. 6, br. reg. 18/1; 18/1—5.

[3] Isto, k. 6, br. reg. 19/1—8; Zbornik IV/3, dok. 24 i 26; Čolaković, n. d., III 46.

i milicionera nije usudio da nastupa u predviđenom pravcu, već se 25. januara povukao iz s. Vrhprače u Sjetlinu, pošto ga je prethodne noći napao 4. bataljon 1. proleterske brigade, nanijevši mu gubitke.[4] Takođe je preduzeo i mjere da posjedanjem položaja južno od Mesića obezbijedi s tog pravca prodor jedinica Durmitorskog NOP odreda, koje su nastupale od Foče ka Goraždu. Time se na sjevernim padinama Jahorine situacija stabilizovala.

Isto tako, štab 3. domobranskog korpusa je pokušao da sa svojim preostalim snagama u rejonu Sarajeva izvrši prodor prema Trnovu, sjedištu štaba Kalinovičkog NOP odreda. On je odlučio da prvo odbaci partizanske snage iz s. Vojkovića i Krupačkog tjesnaca, s ciljem da ovlada tim rejonom, koji je jedinicama Kalinovičkog odreda služio kao oslonac za dejstvo u neposrednoj blizini Sarajeva. Za veći napad štab 3. korpusa nije imao snaga; za predviđenu akciju mogao je angažovati samo dijelove 7. domobranskog puka koji su se nalazili kod s. Kotorac, 8 km jugozapadno od Sarajeva.[5]

Posada iz s. Kotorca (tri ojačane čete) napala je 20. januara poslije podne partizanske položaje kod s. Vojkovića. Zahvaljujući iznenađenju, domobrani su relativno brzo ovladali tim položajima, kao i Krupačkim Stijenama (k. 748) i zadržali se na Grlici, neposredno iznad sela. Pred nastupanjem neprijatelja stanovništvo iz s. Vojkovića, strahujući od terora, povuklo se ka s. Kijevu. Poslije prvog iznenađenja partizani su se sredili i posjeli položaje južno od sela, pripremajući se da odbace neprijatelja na stare položaje.[6]

Već slijedećeg dana borbe su oživjele i ispod Treskavice. Naoružana milicija iz muslimanskih sela Umoljana, Rakitnice, Šabića, Lukovca i Brda, ispod Igmana i Treskavice, kojom su rukovodile ustaše, napala je dijelove Kalinovičkog NOP odreda u selima Dujmovići, Ledići, Dejčići, Solance i Šabanci. Poslije oštre borbe neprijatelj je zauzeo pomenuta sela izuzev Ledića, gdje je naišao na vrlo

---

[4] Isto, k. 6, br. reg. 24/1—6; 29/1—2; k. 155, br. reg. 18/3—1;. Zbornik II/2, dok. 119, 128, 135, 152; IV/3, dok. 24, 27; Čolaković, n. d. III, 46.

[5] Isto, k. 78, br. reg. 14/5—1; 52/4—1.

[6] Isto, k. 78, br. reg. 14/1—1; 20/5; k. 144, br. reg. 52/4—1; k. 155, br. reg. 13/3—1; 14/3—1.; k. 56, br. reg. 7/2—79.

snažan otpor iz utvrđenih zgrada. Ubrzo su partizani iz rejona sela Oblo Brdo i Prečani izvršili protivnapad i uspjeli da potisnu neprijatelja iz Dejčića i Šabanaca.[7]

Poslije neuspjeha kod s. Ledića, neprijatelj se zadržao u s. Dujmovićima, riješen da uporno brani ovo naselje. Štab 3. domobranskog korpusa je, pak, namjeravao da ovaj upad ustaške milicije u pozadinu partizanskih snaga, koje su držale položaje kod s. Vojkovića, iskoristi u cilju uspješnog okončanja već započetog napada dijelova 7. puka kod Kotorca, Krupca i Vojkovića. Stoga je odlučio da obadvije akcije koordinira: ustaška milicija je dobila zadatak da 25. januara nastavi napad ka s. Ledićima uz podršku jedne haubičke baterije iz rejona s. Vojkovića, a 27. januara da 7. pješadijski puk, pošto na taj način pažnja partizana bude skrenuta prema ustaškoj miliciji, pređe u napad iz rejona s. Vojkovića ka s. Presjenici i s. Kijevu. Taj napad trebalo je da podržava i avijacija bombardovanjem Ledića i ostalih sela iz kojih se očekivao otpor partizana.[8]

No, ni snage Kalinovičkog NOP odreda nisu pasivno očekivale dalji razvoj situacije. Prisustvo ustaške milicije u s. Dujmovićima je ugrožavalo slobodnu teritoriju oko Trnova i posebno, pozadinu jedinica koje su se nalazile prema Sarajevu. Zbog toga je štab odreda odlučio da likvidira to neprijateljsko uporište. Pored dijelova odreda bilo je predviđeno da u napadu učestvuje i Jezersko-šaranska četa bataljona »Vojvoda Momčilo« Durmitorskog NOP odreda, koja je upravo tih dana došla iz Crne Gore u Trnovo.[9]

Preduhitrivši neprijatelja, partizanske snage su izjutra 24. januara izvršile snažan napad na neprijateljsko uporište u Dujmovićima iz tri pravca: od s. Ledića, s. Gaja i Treskavice. Borba se brzo prenijela između kuća i trajala je sve do 14 časova. Milicioneri, kojih je bilo 110, pružali su snažan otpor iz dobro utvrđenih zgrada. Uprkos brojnim jurišima, neprijateljski otpor nije bio slomljen. U međuvremenu neprijatelju je stiglo pojačanje od oko 120 milicionera iz Lukovca, Rakitnice i drugih sela. U ta-

---

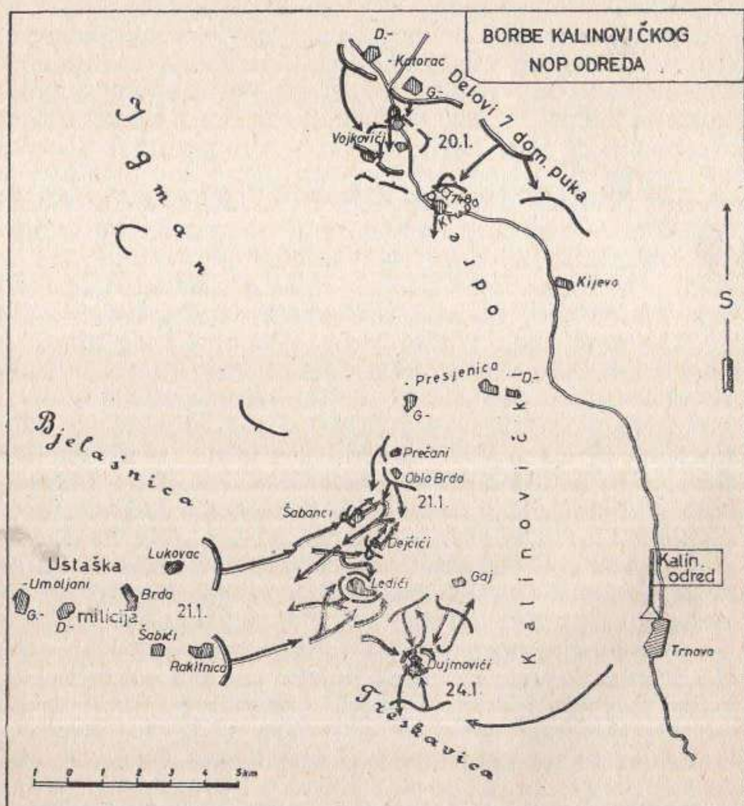
[7] Isto, k. 144a, br. reg. 53/5—3; k. 78, br. reg. 38/5—2; k. 155, br. reg. 23/3—2; Zbornik IV/4, dok. 6.

[8] AVII, fond NDH, k. 114, br. reg. 40/1—1.

[9] R. Vojinović, od Durmitora do Igmana 1942, Istorijski zapisi, Cetinje, knj. VII, sveska 10—12, str. 529.

kvoj situaciji partizanske jedinice su bile prinuđene da obustave napad i da se povuku u polazne rejone. U toku borbe jedan neprijateljski avion je bombardovao s. Lediće. U ovoj neobično oštroj borbi poginulo je oko 20 partizana, dok je neprijatelj, prema njegovim izvještajima, imao samo tri ranjena.[10]

Iako se napad na Dujmoviće završio neuspješno, ipak je on dao izvjesne pozitivne rezultate. Pod utiskom veoma

Skica 14.

[10] AVII, fond NDH, k. 78, br. reg. 50/5; 40/5—1; k. 144, br. reg. 44/1—1; 48/1—1; k. 153, br. reg. 38/7—1; k. 7, br. reg. 3/1—3; 6/1—3.

snažnog napada i ispoljene odlučnosti partizana, ustaška milicija se nije usudila da izvede napad ka s. Ledićima, koji je bio planiran za slijedeći dan. Zbog toga je otpala i predviđena akcija 7. domobranskog puka iz rejona s. Vojkovića ka s. Presjenici i s. Kijevu.

Poslije tih borbi na pravcu Sarajevo — Trnovo situacija se stabilizovala. Neprijatelj nije imao snaga kojima bi produžio napad, jer mu je 13. puk ostao na Romaniji, a 15. je, neočekivano za štab 3. domobranskog korpusa, bio prebačen u Zavidoviće radi učešća u ozrenskoj operaciji.

Uspješne odbrane na sjevernim padinama Jahorine i na pravcu Sarajevo — Trnovo bile su od velikog značaja, jer su olakšale dejstvo partizanskih jedinica u dolini gornjeg toka Drine i brzo konsolidovanje novooslobođene teritorije u oblasti Foče, Goražda i Čajniča.

OSLOBOĐENJE FOČE, GORAŽDA I ČAJNIČA

Upravo u vrijeme dok su se vodile borbe na padinama Jahorine i na pravcu od Sarajeva prema Trnovu, partizanske snage iz Crne Gore su, po naređenju Vrhovnog štaba, prenijele svoju aktivnost prema Foči, Goraždu i Čajniču. Ovu oblast u dolini gornjeg toka Drine, od Ustiprače do Šćepan-Polja, još početkom decembra 1941. posjeli su četnici. Ti krajevi nisu bili zahvaćeni ustankom, jer u fočanskom i čajničkom srezu nije bilo partijskih organizacija, a Romanijski i Kalinovički odred u početku nisu mogli pokloniti ozbiljniju pažnju ovom kraju. Kasnije, kad su se, krajem novembra 1941. ti odredi dijelom snaga aktivirali prema Goraždu i Foči, a crnogorske partizanske snage prema Pljevljima, Italijani su ove krajeve ustupili četnicima. Pri povlačenju ustaško-domobranskih snaga iz Foče i Goražda, koje je izvršeno po naređenju Italijana, u tim mjestima su domobranske trupe ostavile oko 3 000 pušaka, 2 minobacača, 2 topa 65 mm, preko 60 000 metaka; 400 garnitura uniformi, rublja, mnogo hrane i druge opreme.[11] Sve to naoružanje i materijal Italijani su predali četnicima i tako im omogućili da brzo ojačaju i mobilišu 2 000 — 3 000 boraca.

---

[11] Isto, k. 61a, br. reg. 10/9—1.

Čim su upali u Goražde i Foču, četnici su zaveli strahovit teror nad muslimanskim stanovništvom: na mostovima preko Drine u Foči i Goraždu poklali su više stotina nedužnih ljudi a u tim mjestima i okolnim selima zaveli režim bezvlašća i potpune anarhije. Četnici su počinili takva zvjerstva koja su ravna ustaškim zločinima nad srpskim narodom.[12] Da bi privukli zaostale mase na svoju stranu, podsticali su šovinističke strasti i omogućavali pljačku imovine muslimanskog stanovništva. U decembru su, zajedno sa četničkim jedinicama iz okoline Rogatice i Han-Pijeska, u ove krajeve dolazile čitave kolone seljaka koji su pljačkali po čajničkom i fočanskom srezu.[13]

Protiv četničke strahovlade u čajničkom i fočanskom srezu nisu se mogli uspješno boriti Kalinovički i Romanijski NOP odred. Zahvaćeni procesom osipanja, oni su u toku decembra morali svu svoju pažnju da posvete borbi protiv četničkog podrivačkog rada u svojim jedinicama i pozadini. Međutim, početkom decembra za situaciju u fočanskom srezu počeli su da se interesuju Durmitorski i Nikšićki NOP odred kao i Glavni štab NOP odreda Crne Gore. Dijelovi Durmitorskog odreda, koji su se nalazili na Šćepan-Polju, razvili su znatnu aktivnost u susjednim bosanskim selima u dolini Drine, uspostavljajući narodnu vlast i radeći na zbližavanju Srba i muslimana.

Uočavajući opasnost od povezivanja četnika iz rejona Foče sa četnicima iz Hercegovine, Glavni štab je 14. decembra naredio Nikšićkom odredu da, ako bude potrebno, vojnički pomogne akciju u pravcu Foče. U to vrijeme su u Durmitorski odred stigli partizanski kuriri sa Romanije sa porukom da se u Bosnu hitno uputi pomoć. Takođe je i Kalinovički odred tražio da mu se pošalje bar jedna četa probranih partizana.

Oko 23. decembra u Pivu je došao Budo Tomović, delegat Glavnog štaba NOP odreda Crne Gore, koji je trebalo da objedini rad dijelova koji su se pripremali da krenu u Bosnu. Ali, izgleda da je situacija oko Gacka, kao i na terenu Durmitorskog odreda, privremeno odvukla pažnju od događaja u Bosni, pa su sve te jedinice odlukom delegata Glavnog štaba zadržane u Crnoj Gori.[14]

[12] Isto, k. 78, br. reg. 12/5—3, 7; 9/5—3; Zbornik II/2, dok. 159.
[13] Zbornik IV/2, dok. 87, 91; IV/3, dok. 1, 11, 26.
[14] Isto, III/1, dok. 129, 141, 144, 149, 174.

Ali, početkom januara 1942. Durmitorski NOP odred dobio je pomenuto naređenje Vrhovnog štaba da odmah uputi dva bataljona prema Foči i Goraždu. U isto vrijeme stiglo je i obavještenje Kalinovičkog odreda o tome da se uputi pomoć. Na osnovu primljenog naređenja Durmitorski odred je odmah otpočeo rad na formiranju dva bataljona. Već 10. januara obavijestio je štab Kalinovičkog odreda da će ti bataljoni stići na Šćepan-Polje 17. januara, zahtijevajući od njega da im obezbijedi hranu.[15] Ali, ne znajući za naređenje Vrhovnog štaba, istovremeno je i Glavni štab NOP odreda za Crnu Goru naredio Durmitorskom odredu da formira dva bataljona i da ih uputi prema Gacku. U međuvremenu je Glavni štab dobio pomenuta naređenja Vrhovnog štaba, pa je ta trenutna zbrka oko formiranja bataljona, koja je nastala zbog sporosti sredstava veze, brzo otklonjena.[16]

Prvo je u Šćepan-Polje stigao bataljon »Vojvoda Momčilo«. Nekoliko stotina četnika koji su se nalazili u Foči, nisu smjeli da pruže otpor, već su se razbježali po okolnim selima i partizani su 20. januara oslobodili grad. Tom prilikom razoružano je oko 100 četnika. Odmah poslije toga jedna četa bataljona »Vojvoda Momčilo« je upućena na teritoriju Kalinovičkog NOP odreda. Ona je pomogla da se razoruža jedna grupa četnika u s. Trnovu, sjedištu štaba odreda, i da se zaustavi proces osipanja partizanskih jedinica Kalinovičkog NOP odreda.[17]

Pošto je njemačka ofanziva na Romaniji bila u punom zamahu, štab Kalinovičkog odreda je očekivao da će neprijateljske snage, koje su nadirale iz doline r. Prače prema s. Jabuci, produžiti prema Foči. Zato je odmah preduzeo mjere za odbranu tek oslobođenog grada, poslavši glavninu bataljona »Vojvoda Momčilo« prema Ustikolini, a svoje slabije dijelove na pravac prema Vrhprači.[18] Odlaskom glavnine bataljona »Vojvoda Momčilo«, u Foči je ostala slaba partizanska posada, pa su se raspršene četničke jedinice u međuvremenu prikupile i pokušale da povrate grad.

---

[15] Isto, III/2, dok. 12, 20, 14.

[16] Isto, dok. 20.

[17] Isto, II/2, dok. 138 i 157; IV/4, dok. 6.

[18] Isto, IV/4, dok. 6.

U to vrijeme na Jahorinu je stigao Vrhovni štab, koji je 23. januara, čim je dobio obavještenje o pogoršanju situacije oko Foče, naredio Beogradskom bataljonu 1. proleterske brigade da se iz rejona s. Boškovići preko s. Bogovića i s. Ustikoline uputi prema Foči sa zadatkom da se poveže sa crnogorskim partizanskim snagama i da uspostavi red u gradu.[19] Ali već sjutradan u Foču je izbio bataljon »Bajo Pivljanin«, pa je samim tim bio onemogućen svaki napad četnika, čije su se jedinice ubrzo sasvim raspale. U toku 25. januara u Foču je došao i Beogradski bataljon. Pošto je sa Kraljevačkim bataljonom i četom 2. bataljona, zatim dijelovima Pračanskog bataljona i mještanskim četničkim četama, koje su se stavile pod partizansku komandu, stabilizovao front na Jahorini, Vrhovni štab je uputio bataljon »Bajo Pivljanin«, ojačan jednom četom iz Beogradskog bataljona, ka Goraždu sa zadatkom da zauzme to mjesto i istovremeno se prebacio u Foču, koja je od tada postala njegovo sjedište.[20]

Upućene snage su 27. januara bez otpora oslobodile Goražde, u kome se oko 150 četnika predalo jedinicama bataljona »Bajo Pivljanin«. Istog dana je Pljevaljski partizanski bataljon oslobodio Čajniče.[21] Tako je za kratko vrijeme oslobođena dolina Drine, od Šćepan-Polja pa sve do Goražda. Vrhovni štab je odmah preduzeo mjere da se oslobođeno područje obezbijedi od eventualnog prodora neprijateljskih snaga — koje su ovladale slobodnom teritorijom sjeverno od r. Prače — naredivši 28. januara komandantu Durmitorskog odreda, koji je neposredno komandovao bataljonima »Vojvoda Momčilo« i »Bajo Pivljanin«, da jednom četom u rejonu s. Kopača zatvori pravac Ustiprača — Goražde; sa dvije čete, od kojih jedna mještanska, u rejonu sela Crvljivac — Jabuka da zatvori pravac ž. st. Mesići — Goražde; i, takođe, sa dvije čete, na položajima u rejonu s. Hranjen i s. Osječani da spriječi prodor neprijatelja iz Renovice prema Goraždu. U Goraždu su ostale tri čete u svojstvu rezerve, koje su dobile zadatak da u slučaju neprijateljskog napada na pomenutim pravcima dejstvuju ofanzivno. Sem toga, jedinicama

---

[19] Isto, II/2, dok. 123.

[20] Isto, dok. 128.

[21] Isto, dok. 138 i 152.; AVII, »Č«, br. reg. BH—V—1897.

je naređeno da temeljito poruše sve komunikacije koje vode ka Goraždu i da pripreme za rušenje mostove preko Drine.[22]

Ovog dana na područje Kalinovičkog odreda prebacila se i glavnina 1. proleterske brigade. Pošto je Kalinovički odred stabilizovao odbranu na svojim položajima prema Sarajevu, Vrhovni štab nije htio da angažuje 1. proletersku brigadu, jer je bila premorena. On s njom nije imao vezu još od 17. januara kada je napustio Podromaniju. Po njegovoj odluci, kako je već ranije spomenuto, trebalo je da u istočnoj Bosni, u rejonu Romanije i Zvijezde, ostanu samo dva bataljona brigade, a da se ostali bataljoni prebace na područje Jahorine. Stoga je on nestrpljivo očekivao njihov dolazak, radi čega je pokušavao da preko Pračanskog bataljona uhvati vezu sa štabom brigade. Tek kada je brigada izbila u rejon Trnova, Vrhovni štab je 29. januara saznao o maršu preko Igmana i o stradanju boraca.[23] Zato je naredio da se oni hitno prebace u bolnicu u Foči, gdje su preduzete mjere za ukazivanje potrebne medicinske pomoći. Tu su kasnije, počev od 14. pa do 21. februara, vršene amputacije ozlijeđenih dijelova tijela nastradalih partizana. Sve hirurške intervencije vršene su bez anestezije. Borci su stoički podnosili najstrašnije bolove, a bilo je i dirljivih prizora da su pojedini komunisti, kojima je takođe vršena amputacija, da bi ohrabrili svoje drugove pjevali revolucionarne pjesme.[24]

Oslobođenjem Foče, Goražda i Čajniča, izvršeno u vrijeme i neposredno poslije neprijateljske operacije na Romaniji, ostvaren je plan Vrhovnog štaba od 25. decembra kojim je bilo predviđeno razbijanje četnika u dolini Drine i povezivanje slobodnih teritorija istočne Hercegovine, Crne Gore, Sandžaka i istočne Bosne. Tim uspjehom stvorena je u centralnom dijelu zemlje velika oslobođena teritorija sa koje je bilo moguće prenijeti operacije kako u istočne tako i u zapadne krajeve Jugoslavije, a sem toga je Vrhovni štab došao u neposrednu vezu sa vojnim i političkim rukovodstvima iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore.[25]

---

[22] Isto, dok. 135.

[23] Isto, dok. 131, 138, 152.

[24] »Partizanski sanitet«, br. 1, april 1942; Zbornik II/2, dok. 146.

[25] Zbornik II/2, dok. 157; IV/3, dok. 24.

Vrhovni štab je odmah preduzeo mjere da se prilike na oslobođenoj teritoriji srede. Pošto je narod i u Bosni imao prilike da se u toku ofanzive uvjeri u izdaju četničkih vođa i oficira, Vrhovni štab je riješio da na oslobođenoj teritoriji više ne dozvoli postojanje četničkih formacija, pa je naredio svim partizanskim jedinicama da razoružaju preostale četnike, koji su se još krili po selima i šumama. Na taj način su do početka februara prestale da postoje četničke snage u oslobođenoj oblasti Foče i Goražda, što je bio prilično veliki udarac četničkom pokretu.[26]

Od četničkih jedinica, koje su se kao cjelina stavile pod komandu Vrhovnog štaba, i od boraca raspalih četničkih četa koji su izražavali spremnost da se bore protiv okupatora i ustaša, Vrhovni štab je riješio da stvori jedinice dobrovoljačke vojske. Još 22. januara, dok se nalazio na Jahorini, izdao je naredbu da se formira Jahorinski dobrovoljački narodnooslobodilački odred a nedelju dana kasnije naredio je Kraljevačkom bataljonu 1. proleterske brigade, pod čiju su komandu stavljene sve jedinice na sektoru Jahorine, da se u sastavu Jahorinskog odreda formiraju dva bataljona od po tri čete.[27] Takođe se i u oslobođenoj Foči i Goraždu pristupilo stvaranju dobrovoljačkih odreda. Propise o formiranju tih jedinica donio je Vrhovni štab u svom Biltenu, koji je izdao na Jahorini. U naredbi Vrhovnog komandanta bilo je predviđeno da se na teritoriji Bosne i Hercegovine, a po potrebi i u ostalim pokrajinama, odmah pristupi formiranju dobrovoljačkih odreda; u njihov sastav trebalo je da se uključuju oni borci koji su bili raspoloženi za borbu protiv okupatora, a nisu htjeli da uđu ni u četničke niti u partizanske jedinice; formacija im je bila određena slično kao i za partizanske odrede, čak je bila predviđena mogućnost da se obrazuju i brigade; za amblem je uzeta nacionalna trobojka na kapi svakog borca, ali bez petokrake zvijezde.[28]

Formiranjem dobrovoljačkih odreda Centralni komitet KPJ i Vrhovni štab nastojali su da i kroz tu formu omoguće što širim masama naroda da se uključe u borbu protiv okupatora. To je bio pokušaj da se platforma narodnooslobodilačke borbe maksimalno proširi, kako bi je

---

[26] Isto. II/2. dok. 140.
[27] Isto, dok. 119 i 143.
[28] Isto, II/1, str. 115.

mogli prihvatiti i oni slojevi naroda u Bosni koji su u to vrijeme, zbog političke zaostalosti, sa izvjesnim nepovjerenjem gledali na narodnooslobodilački pokret, ali su, i pored toga, bili spremni da se bore. To je bila jedna specifična bosanska — tačnije rečeno istočnobosanska — situacija zbog koje je Vrhovni štab naredio da se takvi odredi jedino formiraju u Bosni i Hercegovini, dok je ostalim pokrajinskim rukovodstvima ostavio mogućnost da sama o tome odluče prema svojim prilikama.

Uporedo sa formiranjem jedinica dobrovoljačke vojske Vrhovni štab je 3. februara 1942. izdao naredbu da se izvrši mobilizacija svih za borbu sposobnih boraca od 18 do 45 godina starosti na teritoriji fočanskog i čajničkog sreza. Pored težnje da se na ovaj način popune i ojačaju dobrovoljačke jedinice i na taj način pojačaju snage za odbranu tek stvorene slobodne teritorije, ova mjera trebalo je da olakša sređivanje situacije i uspostavljanje reda u pozadini.[29] Vrhovni štab je pomišljao da svoju naredbu o mobilizaciji sprovede na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, pa je u tom smislu izdao odgovarajući zahtjev komandantu Glavnog štaba[30], ali u praksi i dalje je zadržan ranije usvojeni princip popune jedinica putem dobrovoljnog stupanja u borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. Isto tako u ovo vrijeme su Pokrajinski komitet SKOJ-a i Glavni štab izdali proglas o formiranju omladinskih četa, koje je trebalo »da postanu udarna snaga narodnooslobodilačke borbe u Bosni i Hercegovini, uzor čvrste organizacije, discipline, borbenosti i heroizma za sve ostale borce, primjer bratstva i sloge Srba, Hrvata i Muslimana . . .«[31]

Sem tih mjera, koje su sve bile na liniji proširenja masovne baze partizanskih jedinica, Vrhovni štab je preduzeo i mjere na daljem učvršćenju komandovanja nad partizanskim jedinicama u Bosni i Hercegovini. On je krajem januara naredio da se obrazuju operativni štabovi za istočnu Bosnu i za Hercegovinu. Početkom februara je donio odluku da se obrazuje i Operativni štab za Bosan-

---

[29] Isto, IV/3, dok. 49.

[30] Isto, II/2, dok. 159.

[31] Isto, IV/3, dok. 35.

sku krajinu.[32] Sva tri operativna štaba stavljena su pod komandu Glavnog štaba NOPO za Bosnu i Hercegovinu.

Uporedo sa mjerama za stabilizovanje fronta na padinama Jahorine i za konsolidovanje prilika na tek oslobođenoj teritoriji u oblasti Foče, Goražda i Čajniča, Vrhovni štab je, odmah po svom dolasku na Jahorinu, nastojao da što prije uhvati vezu sa partizanskim snagama sjeverno od r. Prače i da ih orijentiše da dejstvuju u skladu sa novonastalom situacijom. Još 22. januara je ocijenio da je »ofanziva bila ... suviše naduvana i dosta slaba«.[33] Dolaskom Glavnog štaba i 1. proleterske brigade, kao i pristizanjem izvještaja od Romanijskog odreda i od komandanta Glavnog štaba Svetozara Vukmanovića Tempa, koji se tada nalazio u Sarajevu, Vrhovni štab je postepeno upotpunjavao sliku neprijateljske operacije i njenih posljedica na području istočne Bosne, pa je u periodu od 22. januara do 8. februara izdao niz naređenja i direktiva kojima je usmjeravao rad štabova istočnobosanskih partizanskih jedinica. U isto vrijeme je stvarao plan za predstojeća dejstva u istočnoj Bosni. Osnova tog plana sastojala se u tome da se u ovoj oblasti unište četnici i onemogući prelaženje njihovih jedinica iz Srbije i da se uporedo s tim, stalnim napadima na posade, transporte i kolone blokiraju ustaško-domobranski garnizoni koje je neprijatelj uspostavio tokom ofanzive.[34]

Radi sprovođenja tih zadataka, Vrhovni štab je naročito naglašavao potrebu da sve jedinice odmah pređu u napad na neprijatelja i da pri tome primijene partizanski način borbe. U direktivi štabu Romanijskog odreda Vrhovni komandant je 22. januara ukazivao na to da se »sada na putevima mogu ... neprijatelju nanijeti veliki gubitci i ... može se lakše doći do oružja«, ističući da će odred morati sada da produži onu borbu u kojoj je u ljeto 1941. imao velikih uspjeha.[35] Isto tako je i Glavni štab, prije nego što se prebacio sa teritorije Romanijskog NOP

---

[32] Isto, II/2, dok. 114 i 153; IV/3, dok. 33.

[33] Isto, IV/3, dok. 24.

[34] Isto, II/2, dok. 153, 154, 159; IV/3, dok. 24, 55, 56, 57.

[35] Isto, IV/3, dok. 24.

odreda, 24. januara, insistirao na tome da se napusti držanje stalnih frontova i da se primijeni partizanski način borbe.[36]

PREUZIMANJE INICIJATIVE NA ROMANIJI

Dok su se tako partizanske snage pripremale da pređu u napad, neprijatelj je činio grčevite napore da održi zauzetu teritoriju, na kojoj su ustaško-domobranske trupe nastupajući iza njemačkih snaga uspostavljale garnizone po većim mjestima, a žandarmerijske stanice po većim selima. Do 24. januara neprijatelj je posjeo žandarmerijskim stanicama Drinjaču, Kakanj (4 km jugozapadno od Memića), Novu Kasabu, Miliće, Papraću, Sokolac, Žljebove i Praču. Zbog nesigurnosti, bio je prinuđen da u pomenuta mjesta uputi žandarmerijske posade od po pedesetak ljudi. Ali pošto nije raspolagao potrebnim brojem žandarma, umjesto njih je angažovao znatan broj legionara.[37] No, zbog kombinacija sa četnicima, Nijemci su u početku bili protiv upotrebe legionara i zahtijevali su da se umjesto njih odrede žandarmi. Međutim, vojnopolitičke vlasti NDH momentalno nisu imale drugih snaga za zaposjedanje zemljišta. Pred tim argumentima Nijemci su popustili i radi naoružanja legionara predali su u Zvorniku domobranima 250 pušaka koje su zaplijenili od četnika.[38]

U isto vrijeme je vlada NDH preduzela mjere da u zauzetim mjestima ponovo uspostavi svoju administraciju. Još 19. januara je ministar unutrašnjih poslova, dr Artuković, izdao naređenje već određenim kotarskim predstojnicima da se upute u Rogaticu, Vlasenicu i Srebrenicu i uspostave ustašku vlast uz pomoć njemačkih i domobranskih jedinica i žandarmerijskih stanica. Ali na mjesto opredjeljenja jedino je 22. januara stiglo osoblje koje je bilo predviđeno za Rogaticu, dok ostali nisu uspjeli da dođu zbog neočekivano brzog povlačenja njemačkih

---

[36] Isto, IV/4, dok. 7.

[37] Naoružani seljaci iz muslimanskih sela.

[38] AVII, fond NDH, k. 144, br. reg. 23/1—3, 29/1—1, 30/1—1, 2; 32/1—1; k. 144a, br. reg. 37/5—3; k. 78, br. reg. 34/5; k. 6, br. reg. 20/1—13; 21/1—9; 23/1—18; 24/1—6; 26/1—14, 7, 8; Zbornik IV/3, dok. 151.

trupa.[39] To povlačenje je sasvim iznenadilo kvislinške štabove, jer nisu imali dovoljno snaga ni vremena da zaposjednu zauzetu teritoriju.[40] Uzbuna je nastala odmah čim su dijelovi 699. njemačkog puka napustili Srebrenicu. Već 22. januara štabovi 2. i 3. domobranskog korpusa su zatražili od Glavnog stožera da im hitno uputi pojačanja za posjedanje zauzete teritorije i osiguranje komunikacija i da im isporuči oružje radi naoružanja legionara.[41] Ali situacija u ostalim krajevima Bosne bila je takva da su se gotovo sve ustaške i domobranske snage nalazile angažovane u borbama sa partizanima, pa se nije moglo ni pomišljati na to da se odvoji neka jedinica i uputi u istočnu Bosnu. Zbog toga je 24. januara Glavni stožer domobranstva naredio štabovima 3. i 2. korpusa da sa jedinicama koje im stoje na raspoloženju prvenstveno posjednu sreska mjesta i važnije komunikacijske tačke, obavijestivši ih da im ne može poslati pojačanja pored već poznatih razloga i zbog toga što je bila predviđena nova operacija protiv Ozrenskog NOP odreda.[42]

Zbog svega toga je štab 3. korpusa odlučio da oba puka koji su učestvovali u borbama na Romaniji zadrži na području Romanije i Glasinca sa slijedećim rasporedom: u Sokolcu — štab 15. puka, 1. bataljon i brdska baterija; u Žljebovima — 1. bataljon 15. puka (bez čete); u Han-Pijesku — četa 15. puka; u Rogatici — 13. puk.[43] Međutim, ta odluka nije mogla biti ostvarena, jer je štab 718. njemačke divizije naredio da se 15. domobranski puk hitno prebaci preko Sarajeva u Zavidoviće radi učešća u ozrenskoj operaciji. To je neprijatelju još više otežalo situaciju, jer je morao da oslabi svoje snage i da u Rogatici i Sokolcu zadrži samo po jedan bataljon 13. domobranskog puka. U sličnoj situaciji se našao i štab 2. korpusa. On nije mogao uputiti po jedan bataljon u Sre-

[39] Isto, k. 6, br. reg. 19/1—14; 21/1—5; 27/1—9; k. 64, br. reg. 1/2—2, k. 78, br. reg. 41/5—1.

[40] Tih dana je neprijatelj u Sarajevu imao — računajući tu sve straže i posade okolnih utvrđenja — svega oko 500 vojnika sa četiri haubice i dva brdska topa. (Isto, k. 6, br. reg. 22/1—12, 16 i 17; 25/1—22).

[41] AVII, fond NDH, k. 6, br. reg. 22/1—12, 13, 17.

[42] Isto, k. 6, br. reg. 24/1—14, 13; 25/1—22.

[43] Isto, k. 6, br. reg. 24/1—8; 25/1—17, 18, 19, 20, 22; 26/1—17, 16, 15; 27/1—8; 28/1—7; 29/1—11; 30/1—7, 9.

brenicu i Vlasenicu, kako mu je to bilo naređeno, jer je gotovo sve svoje snage morao angažovati u ozrenskoj operaciji i na obezbjeđenju zvorničkog mostobrana. Poslije dugih razmatranja na kraju je odlučeno da se iz Drinjače uputi u Vlasenicu 4. bataljon 3. domobranskog puka, dok je Srebrenica trebalo da ostane bez posade sve dok se ne završi ozrenska operacija.[44]

Prema tome, neprijatelj se već 24. i 25. januara našao u krizi, upravo na onom području koje je »očistio« u romanijsko-birčanskoj operaciji. Ali tu krizu nisu iskoristile partizanske snage. Našavši se po prvi put u operaciji većih razmjera, one nisu mogle niti su bile psihološki spremne da odmah, bez bar kratkog predaha, pređu u napad na neprijatelja koji je bio vrlo nesiguran i nespokojan. Naročito to nije mogao Romanijski odred koji je bio najviše potresen kako zbog osipanja dijela njegovih jedinica, tako i zbog gubitka u kadrovima, naročito zbog pogibije komandanta Slaviše Vajnera Čiče, čija je smrt bila veliki gubitak i za borce i za narod toga kraja. Zbog tih razloga je novopostavljeni štab Romanijskog odreda tek 28. januara primijetio povlačenje neprijatelja.[45] A štab odreda »Zvijezda«, budući da je samo djelimično bio zahvaćen neprijateljskim napadom, bio je u slabom dodiru sa neprijateljskim trupama koje su izvodile ofanzivu, pa zbog toga nije ni mogao nešto preduzeti.

Zbog tih razloga su ustaško-domobranske trupe — koje su se zadržale uglavnom u Sokolcu, Rogatici i na pojedinim važnim topografskim tačkama duž druma preko Romanije — relativno lako prebrodile prvobitnu krizu i bez uznemiravanja organizovale odbranu.

Novopostavljeni štab Romanijskog odreda, je poposljednjih dana januara svu svoju pažnju usredsredio na to da reorganizuje i sredi svoje bataljone i pozadinu. Ali već 30. januara procijenio je da će prelazak na ofanzivna dejstva najpovoljnije uticati na učvršćenje jedinica i podizanje borbenog duha, pa se istog dana uveče uputio sa tri jake (reorganizovane) čete prema Glasincu s ciljem da organizuje napade na neprijatelja na drumu od Sokolca do Rogatice i da pomogne sređivanju prilika u tom

---

[44] Isto, k. 6, br. reg. 30/1—8; 31/1 (skica); k. 7, br. reg. 3/1—7.

[45] Zbornik IV/3, dok. 37.

kraju koji je bio najviše pogođen neprijateljskom ofanzivom.[46] U isto vrijeme Vrhovni štab je uputio iz rejona Goražda prema Rogatici slabije dijelove Durmitorskog NOP odreda. On se nosio mišlju da oslobodi Rogaticu, onemogući prikupljanje četnika na prostoru između Rogatice i Višegrada i spriječi u oblasti Višegrada prelazak četničkim i nedićevskim snagama iz Srbije u Bosnu.[47]

Zbog svega toga oko Rogatice i na Glasincu doći će narednih dana do žestokih borbi. Već 2. februara dijelovi Romanijskog odreda prešli su u napad. U tome su im se priključile i susjedne četničke čete. Neprijatelj je morao povući svoju posadu iz s. Žljebova u Sokolac. Isto tako napadnuta je i žandarmerijska stanica u Han-Stijenicama, čija se posada pod borbom, gonjena od partizana, povukla u Sokolac. Na taj način je bila prekinuta veza između Rogatice i Sokolca. Jedna četa Romanijskog odreda istog dana je napala blizu Rogatice manju domobransku kolonu sa komorom koju je potpuno razbila i većim dijelom zarobila.[48] Neprijatelj je na to ostao pasivan, jer kako sam priznaje, nije raspolagao ni sa najmanjom rezervom s kojom bi mogao brzo intervenisati u oblasti Rogatice.[49] Da

---

[46] Isto.

[47] Isto, II/2, dok. 153.

[48] AVII, fond NDH, k. 7, br. reg. 3/1—7 i 5/1—5; k. 78., br. reg. 1/6—1; k. 144; br. reg. 33/5—1; Zbornik II/2, dok. 153.

[49] Isto, k. 56, br. reg. 2/2—39. Na području Romanije i Glasinca 1. februara 1942. nalazile su se isključivo snage 5. divizije 3. domobranskog korpusa u slijedećem rasporedu: štab i 1. divizion Zagrebačkog konjičkog puka, 2. četa Sarajevskog dopunskog bataljona i vod 2. baterije 9. artiljerijskog diviziona u Palama i u pojedinim otpornim tačkama duž željezničke pruge i druma od Sarajeva do Podgraba; oružničko krilo Foča u jačini od oko 200 žandarma i milicionera u Sjetlini; 2. bataljon Vojne krajine sa odredom od oko 250 milicionera u Prači i na osiguranju radova na opravci željezničke pruge od Podgraba do Renovice; na drumu preko Romanije od s. Ljubogošte do Podromanije 2. četa 7. puka, 3. četa 3. pionirskog bataljona, 40 milicionera i 1. baterija 9. artiljerijskog diviziona; u Sokolcu i Podromaniji štab i tri prateće čete (13, 14. i 15) 13. puka, koje nisu imale teškog naoružanja; između Podromanije i Rogatice samo žandarmerijska stanica u Han-Stjenicama jačine 30 žandarma i milicionera i u Rogatici 2. bataljon 13. puka i neutvrđen broj žandarma i milicionera Višegradskog oružničkog krila. (Isto, br. reg. 2/2—38).

Prvi bataljon 13. puka nalazio se u to vrijeme u prevoženju od Tuzle za Sarajevo. On je zadnjih dana operacije izgubio vezu

bi koliko toliko održao situaciju u svojim rukama, on je sutradan uputio iz Mokrog u Sokolac jedan vod Zagrebačkog konjičkog puka, vod brdskih topova, dva mitraljeska i jedno minobacačko odjeljenje, jer je posada u Sokolcu od naoružanja imala samo puške. Istovremeno je bio prisiljen da svoje snage oko Rogatice, koja je bila okružena, povuče na uži pojas odbrane.[50]

Pošto je uspješnim dejstvima partizanskih (a i četničkih) snaga Rogatica bila odsječena i ugrožena, štab 3. domobranskog korpusa 5. februara je preduzeo hitne mjere da je deblokira. U tom cilju je 6. februara prebacio u Sokolac 1. bataljon 7. puka (bez 2 čete) i 1. četu 3. bataljona Vojne krajine. Sa tim snagama je sjutradan preduzeo napad prema Rogatici.[51] Ali do tog vremena Romanijski odred je djelimično uspio da sredi svoje snage i da na Glasincu i oko Rogatice prikupi 6—7 četa.[52] Te njegove čete oko Rogatice, zajedno sa dijelovima bataljona »Bajo Pivljanin« iz Durmitorskog NOP odreda, izvršile su od 3. do 6. februara nekoliko napada na pojedine isturene otporne tačke neprijateljske odbrane Rogatice, prekinule vodovod i električnu rasvjetu u gradu i nanijele neprijatelju gubitke od 34 mrtva i ranjena.[53]

Odmah, čim je krenuo iz Sokolca, neprijatelj je naišao na snažan otpor. Njegova desna kolona (1. četa 3. bataljona Vojne krajine sa komorom) koja je nastupala drumom, uspjela je da se do 22 časa probije u Rogaticu, dok je lijeva (glavna) kolona (1. bataljon 7. puka) morala da savlada niz otpora, tako da je tek u podne 8. februara, uz pomoć posade iz Rogatice, koja je izvršila ispad u pravcu s. Gučeva, stigla u Rogaticu. Mada je garnizon u Rogatici na taj način bio snabdjeven najvažnijim životnim i borbenim potrebama, on je i dalje ostao odsječen. Pojačana posada žandarmerijske stanice u Han-Stjenicama, koju je neprijatelj ostavio da mu obezbjeđuje komunika-

---

sa svojim pukom i bio prisiljen da se za njemačkim 750. pukom povuče preko Olova i Kladnja za Tuzlu. (Isto, k. 155, br. reg. 24/3—1; k. 54).

[50] Isto, k. 7, br. reg. 4/1—16; k. 56, br. reg. 2/2—39.

[51] Isto, br. reg. 5/1—5; k. 56, br. reg. 2/2—40.; k. 78, br. reg. 4/6—1, 3.

[52] Zbornik IV/4, dok. 13.

[53] AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 2/2—40.

ciju, već 8. februara se povukla u Praču. Sjutradan su dijelovi Romanijskog odreda kod s. Kule, 7 km. jugoistočno od Sokolca, uništili i zarobili jedan vod domobrana od 50 vojnika koji je pošao u izviđanje.[54]

Da bi odbacio partizanske snage sa komunikacije, neprijatelj je 10. februara preduzeo sa dvije čete Sarajevskog ustaškog bataljona napad iz Podromanije ka s. Kuli i sa 1. bataljonom 7. puka iz Rogatice ka Podromaniji. Prema Sokolcu i Podromaniji bile su orijentisane jače partizanske snage (oko tri čete) koje su poslije žestoke borbe odbacile ustaše u Podromaniju, nanijevši im gubitke od 3 mrtva i preko 20 ranjenih. Uslijed angažovanja glavnine partizanskih snaga prema Sokolcu, i zbog slabog otpora Rogatičkog četničkog odreda, domobranski bataljon iz Rogatice uspio je, uz gubitke od tri mrtva i 12 ranjenih, da se do ponoći probije u Podromaniju.[55] No, i ovaj pokušaj neprijatelja da održi vezu sa Rogaticom je propao. Položaj ustaško-domobranskih snaga u Rogatici i Sokolcu se pogoršao. Poslije razbijanja jedne grupe od 90 žandarma i milicionera, koja je pošla da doturi hranu i municiju posadi u s. Knežini, neprijatelj je 11. februara morao napustiti i ovo uporište, izgubivši tom prilikom oko 25 vojnika kao i znatnu količinu municije.[56]

Takva situacija prisilila je štab 3. domobranskog korpusa da interveniše sa jačim i svežijim snagama. Do 13. februara uveče u Sokolcu je prikupljen Zagrebački konjički puk,[57] ojačan sa 2. baterijom 11. artiljerijskog diviziona. U zoru narednog dana taj puk je, pod neposrednom komandom komandanta korpusa,[58] prešao u napad s ciljem da se probije do u Rogaticu i snabdije taj garnizon sa borbenim i životnim potrebama. Neprijatelj je nastupao u dvije kolone: desnom — duž druma i lijevom — pravcem Sokolac — s. Pariževići — s. Gučevo. Dijelovi Romanijskog odreda, koji su se odranije nalazili pre-

[54] Zbornik IV/4, dok. 13; AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 2/2—40.; k. 78, br. reg. 15/6—1; 16/6—1, 3.; 24/6—1, 26/6—1.

[55] Isto.

[56] AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 2/2—41.; k. 78, br. reg. 24/6—1, 26/6—1; k. 144 br. reg. 2/6—1, 3/6—1, 32/6—1.

[57] Taj puk je nosio naziv konjički, ali je stvarno bio pješadijski, jer nije raspolagao sa konjima.

[58] AVII, fond NDH, k. 7, br. reg. 14/1—3.

ma Sokolcu, dočekali su neprijatelja na izlasku iz Sokolca i pružili mu sa uzastopnih položaja vrlo žestok otpor, pa je neprijatelj do pada mraka uspio da napreduje svega 8 — 10 kilometara. Bojeći se noćnog napada, komandant korpusa je prikupio cijeli puk u rejonu s. Kule, gdje je prenoćio u kružnom rasporedu na otvorenom prostoru.[59]

Sjutradan, 15. februara, Zagrebački puk je produžio napad, ali je naišao na još jači otpor, pa je napredovao svega 5—6 kilometara i zanoćio u Han-Stjenicama.[60] Duž druma od Han-Stjenica prema Rogatici nalazile su se u zasjedi četiri partizanske čete: Gučevska i Sočička iz Romanijskog odreda, a ostale iz bataljona »Bajo Pivljanin«.[61] One su 16. februara dočekale neprijatelja koji je tek oko ponoći uspio da se probije u Rogaticu.[62]

U tim trodnevnim borbama, prema vlastitom priznanju, Zagrebački konjički puk imao je 143 izbačena iz stroja, od kojih 13 oficira i 6 podoficira. Pored tog podatka, o intenzitetu vođenih borbi govori i to da je ovaj neprijateljski puk utrošio svu svoju municiju a dijelom i onu koju je vozio za jedinice garnizona u Rogatici. Da bi mu omogućio povratak u Sokolac, štab 3. domobranskog korpusa je morao 20. februara sa jedinicama ustaške crne legije (u jačini jednog puka) i 2. bataljonom Vojne krajine da izvrši novi prodor prema Rogatici, čime je samo privremeno, svega za sedmicu dana, stabilizovao situaciju. Ali, za to je platio veliku cijenu. U dvadesetodnev-

---

[59] Isto, k. 56, br. reg. 2/1—41., »Č«, br. reg. BH—V—2593 i 2609.

[60] Isto.

[61] Zbornik III/4, dok. 42. Pored tih partizanskih četa nalazili su se u zasjedi i dijelovi Rogatičkog četničkog odreda. U stvari to su bile mještanske čete koje su branile svoja sela. U ovoj kao i u ranijim a i u docnijim borbama sa ustaškim i domobranskim snagama između partizanskih i četničkih četa nije postojala saradnja. Mada su još neko vrijeme vodili borbu sa snagama NDH, četnici su već bili na strani okupatora. (AVII, »Č«, br. reg. BH—V—2599, 2609, 2633, 2635, 2642; BH—X—237.)

[62] Isto, dok. 46; AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 2/2—42. U ovim borbama partizani su uspješno primijenili lukavstvo. Jedna manja grupa boraca presvukla se u žensku muslimansku nošnju, sačekala je pored druma prolazak neprijateljske zaštitnice i iznenadnom mitraljeskom vatrom i ručnim bombama uništila jedno odjeljenje domobrana.

nim borbama na komunikaciji preko Romanije i dalje za Sokolac i Rogaticu jedinice Romanijskog NOP odreda i dijelovi bataljona »Bajo Pivljanin« izbacili su iz stroja blizu 400 neprijateljskih vojnika, upravo toliko koliko je neprijatelj — Nijemci, ustaše i domobrani — imao ukupno u toku romanijsko-birčanske operacije. Prema tome, može se zaključiti da su te partizanske snage uspješno izvršile one zadatke koje je pred njih postavio Vrhovni štab.[63] U tim borbama partizanske snage su pretrpjele relativno male gubitke, jer su uglavnom dejstvovale iz zasjeda, vršile prepade i sl. Neprijatelj se za svoje poraze svetio stanovništvu, paleći sva sela kroz koja je prošao.

U isto vrijeme su partizanske snage i u dolini r. Prače izvršile više napada na pojedina uporišta duž druma i pruge, naročito na odsjeku između željezničkih stanica Prače i Sjetline. Iako je pretrpio znatne gubitke, neprijatelj je uspio da se održi u Sjetlini, Podgrabu i Prači, ograničivši se na odbranu tih mjesta,[64] pa se situacija u dolini r. Prače stabilizovala.

Na ostalim odsjecima Romanijskog odreda i odreda »Zvijezda« uglavnom je vladalo zatišje. Jedino je Zenički bataljon jednim smjelim i iznenadnim napadom 12/13. februara upao u željezničku stanicu Begov Han na pruzi Sarajevo — Bos. Brod i zarobio četu od 116 domobrana sa cjelokupnim naoružanjem.[65]

Mada je neprijateljska ofanziva unijela znatnu pometnju i dezorganizaciju u jedinice Romanijskog odreda, on je poslije predaha od 4—5 dana, koji je iskorišćen za sređivanje jedinica, prešao u napad i postigao značajne uspjehe. Situacija je bila vrlo povoljna da se neprijateljskim snagama na području Romanije, Glasinca i u Rogatici nanesu uništavajući gubici, jer su te domobranske snage bile prilično slabe i moralno pokolebane.[66] Kao što

---

[63] U jednom izvještaju Vrhovnom komandantu, komandant Glavnog štaba NOP i DO BiH od 28. februara 1942. nije tako pozitivno ocijenio rad Romanijskog odreda. (Zbornik IV/3, dok. 85).

[64] AVII, fond NDH, k. 56, br. reg. 2/2—43 i 44; k. 144, br. reg. 26/6—1; Zbornik III/4, dok. 36, 42, 46; IV/3, dok. 59, 66; Stenografske bilješke, k. 1998/5—7.

[65] Zbornik IV/3, dok. 147—149.

[66] Poslije Ozrenske operacije glavnina 718. njemačke divizije bila je angažovana u napadu na 2. krajiški odred, pa ni Nijemci nisu imali snaga da u to vrijeme intervenišu na području Roma-

je već rečeno, posada u Sokolcu bila je sastavljena od pratećih četa 13. puka koje su od naoružanja imale samo puške. Ali tu povoljnu situaciju štab Romanijskog odreda nije mogao iskoristiti, jer nije uočio krizu kod neprijatelja, a sem toga njegove jedinice nisu bile spremne da odmah pređu u napad. Zato je odlazak glavnine 1. proleterske brigade, koji je uslijedio upravo u vrijeme kad su se bili stekli svi uslovi da ona jednim brzim udarom razbije, a možda i uništi ostavljene domobranske garnizone, u velikoj mjeri olakšao neprijatelju da prebrodi krizu i u isto vrijeme otežao komandama partizanskih jedinica i partijskim rukovodstvima rad na konsolidovanju situacije.[67]

IZBACIVANJE DOMOBRANA IZ BIRČA

Isto tako kao i na Romaniji, partizanske snage u Birču su ubrzo poslije završetka ofanzive prešle u napad na neprijatelja koji se zadržao na slobodnoj teritoriji. Po odlasku njemačke 342. divizije 3. domobranska divizija je dobila zadatak da čvrsto drži Zvornik i komunikaciju Zvornik — Tuzla i da dijelom snaga posjedne Vlasenicu. Štab divizije je taj zadatak povjerio 3. pješadijskom puku koji je postavio svoj 5. bataljon na liniju: k. 299 (1 km. jz od Caparda) — s. Matkovac — Rudnik — Borogovo (k. 813) — k. 854 — k. 858 — Kosica (k. 698) — k. 713; 2. bataljon na Velju glavu, a 4. bataljon je isturio u Drinjaču. U Capardima, gdje je bio i štab puka, nalazila se 2. baterija 7. artiljerijskog diviziona. Ovakvim rasporedom

---

nije, Glasinca i Rogatice (Mikroteka, f. Minhen 5, 220; fond njem. dok. k. 9-II, br. reg. 16/15, 17/15, 18/15; k. 40—F, br. reg. 27/8 i 28/8).

[67] Komandant Glavnog štaba NOP odreda BiH, Svetozar Vukmanović Tempo, u izvještaju koji je 2. II 1942. poslao drugu Titu (Zbornik IV/3, dok. 47) ocijenio je da povlačenje 1. brigade predstavlja krupnu grešku i da se »izgubio... onaj efekat koji je ona proizvela svojim dolaskom...« Vrhovni komandant je u svom pismu od 6. II 1942. (Zbornik II/2, dok. 159) potvrdio da je ta ocjena komandanta Glavnog štaba ispravna. U tom pismu drug Tito piše: »Što se tiče povlačenja čitave brigade sa tog terena, slažemo se da je učinjena greška sa strane drugova i štaba brigade kao i štaba BH, koji su promenili našu odluku da na terenu ostanu dva bataljona, kao što su promenili i pravac za pokret koji smo mi dali...«

neprijatelj je nastojao da zaštiti komunikaciju u izvornom dijelu doline Spreče i da iz Drinjače izvrši prodor u Vlasenicu.[68]

U toku ofanzive Birčanski odred se održao, brojno ojačao i, zahvaljujući postignutim uspjesima, stekao samopouzdanje.[69] Krajem januara odred je formirao još jedan (Brajinački) bataljon. Poslije povlačenja Nijemaca, odred se orijentisao prema domobranskim snagama. Pred kraj januara njegovi dijelovi su iznenadili u s. Korita i zarobili jedan vod 22. domobranske čete u jačini od 43 vojnika i oficira, zaplijenivši između ostalog i 4 puškomitraljeza. Glavnina te čete povukla se sa Borogova 2. februara u s. Matkovac. Uprkos naređenju štaba puka, ova četa se nije usudila da se vrati na napuštene položaje. Da bi konsolidovao situaciju i spriječio pad Paprače, štab 3. divizije uputio je iz s. Kalesije u s. Papraču 3. bataljon 8. pješadijskog puka (bez jedne čete), ali je na cilj stigla samo jedna četa, dok se druga zadržala na Rudniku, da bi sljedećeg jutra krenula ka Borogovu. U toku 3. februara došlo je do jačih borbi. Četa 8. puka, koja je iz Paprače krenula u nasilno izviđanje, naišla je kod s. Dobrića i s. Kalabače na četničke snage, koje su se takođe bile prikupile i, poslije kraće borbe, povukla se u Papraču. Kako neprijatelj nije uspio da povrati Borogovo, to su dijelovi Birčanskog NOP odreda oko 12 časova napali na Papraču sa sjeverne i zapadne strane, dok su dijelovi četničkog Papračkog bataljona napali sa juga. Već pokolebane domobranske jedinice je zahvatila panika, tako da se jedan dio povukao u Caparde. Međutim, komandant puka je uspio da zadrži neke dijelove 5. bataljona 3. puka i 3. bataljona 8. puka sa kojima je organizovao kružnu odbranu, utvrdivši se u zgradama.[70]

Partizanske i četničke snage opsjedale su opkoljenu posadu u toku naredna tri dana. Uslijed jakog otpora i

---

[68] AVII, fond NDH, k. 7, br. reg. 3/1—3—5. U Zvorniku su se nalazile i njemačke snage: 1. bataljon 741. puka 714 divizije, 2. četa 202. tenkovskog bataljona i jedan odred poljske žandarmerije (AVII, fond njem. dok, k. 18-II br. reg. 2/2a).

[69] Zbornik IV/3, dok. 50.

[70] AVII, fond NDH, k. 7, br. reg. 3/1—3—5; 7/1—7.; Izjava M. Zekića.

nedostatka teškog naoružanja, nisu uspjele da savladaju neprijatelja. U zoru 4. februara kod s. Zidonje odbile su neprijatelja koji je pokušavao da prodre u Papraču i deblokira posadu.[71] Uviđajući ozbiljnost situacije kod Paprače, koja se mogla vrlo nepovoljno odraziti i na već deprimirane posade na ostalim položajima oko Zvornika, štab 3. domobranske divizije naredio je komandantu 8. puka da sa svim raspoloživim snagama iz rejona Caparda izvrši napad ka Paprači.[72]

U toku 5. februara u Capardima su prikupljene jake snage: dijelovi 5. i 3. bataljona (koji su se bili povukli iz Paprače), dvije čete 3. puka iz Zvornika i 80 milicionera iz Tuzle. Nastupajući u dvije kolone, ove snage su narednog dana uspjele da se probiju u Papraču i da deblokiraju posadu. Birčanski odred je tad preduzeo jedan smioni napad na neprijatelja u s. Paprači. Komandir Udarne čete sa grupom boraca 5/6. februara oko ponoći provukao se neopaženo od neprijatelja u selo i zvonjenjem zvona sa crkvenog tornja i napadom iznutra napravio je takvu zabunu kod domobrana da su oni u panici odstupili prema s. Capardima. Dok su borci Brajinačkog partizanskog bataljona i četnici Papračskog bataljona, koji su napadali s okolnih položaja, stigli u selo, Udarna četa je bila potpuno zauzela s. Papraču.[73] Poslije povlačenja iz Paprače, neprijatelj je organizovao odbranu na novim položajima, ostavivši po jednu četu u s. Šarcima, ispod Rudnika, u Capardima i na Breziku.[74]

Tako su se stišale borbe na ovom odsjeku. Birčanski odred ponovo se našao na onim položajima koje je držao prije ofanzive.

Namjera neprijatelja da uspostavi garnizon u Vlasenici takođe se nije ostvarila. Četvrti bataljon 3. domobranskog puka više puta je pokušavao da iz Drinjače prodre preko Milića u Vlasenicu, ali je svaki put bio odbijen od četnika. Njemu je, doduše, 2. februara pošlo za rukom da dostigne N. Kasabu, ali je istog dana snažnim protiv-

---

[71] Isto, br. reg. 3/1—3—5.

[72] Isto, br. reg. 7/1—7.

[73] Usmena izjava Miloša Zekića.

[74] AVII, fond NDH, k. 7, br. reg. 4/1—11; 5/1; 6/1—4, 7, 9.

napadom bio odbačen.[75] Već sredinom februara na položajima južno od Zvornika situacija se stabilizovala. Ustaško-domobranske snage prešle su u odbranu komunikacije Zvornik — Capardi — Tuzla.

POVEZIVANJE ČETNIKA SA OKUPATORIMA

Odmah poslije povlačenja njemačkih trupa sa područja Romanije i Ozrena, partizanske snage u tim krajevima morale su se, gotovo bez ikakvog predaha, angažovati u borbi protiv ustaških i domobranskih trupa koje su ostavljene kao posada na zauzetoj teritoriji. To je, svakako, u prvo vrijeme otežalo konsolidovanje i moralno-političko učvršćenje partizanskih jedinica. Međutim, četničke snage u istočnoj Bosni sjeverno od r. Prače bile su u znatno povoljnijem položaju. Teritorija koju su one ranije kontrolisale, poslije odlaska Nijemaca, ostala je nezaposjednuta od ustaško-domobranskih snaga, pa su četnici bez borbe zaposjeli varošice Han-Pijesak, Vlasenicu, Srebrenicu i Bratunac. Ta okolnost je u znatnoj mjeri olakšala četničkim komandama da sređe i povežu svoje jedinice i da ih pripreme za napad na partizanske snage. U isto vrijeme je četničko rukovodstvo istočne Bosne nastojalo da što bolje učvrsti saradnju sa njemačkim i italijanskim okupatorima. Major B. Todorović je, još početkom januara, preko svojih izaslanika i četničkog centra u Mostaru stupio u pregovore sa Italijanima u Hercegovini, koji su polovinom januara predložili da se već uspostavljena saradnja između njih i četnika reguliše posebnim ugovorom koji bi bio sastavljen na istim osnovama na kojima je postignut sporazum u Višegradu krajem novembra 1941.[76] Četnici su predložili da se u tekst tog ugovora unesu odredbe: 1) da njihove jedinice neće pružati otpor italijanskim trupama kad budu kretale kroz krajeve koje drže četnici; 2) da će sarađivati sa njima u borbi protiv partizana; i 3) da će održavati red i mir na teritoriji koju drže. Oni su smatrali da će na taj način četničke

---

[75] Isto, br. reg. 3/1—7; 7/1—7; k. 6. br. reg. 27/1; 29/1—11; k. 55, br. reg. 1/2—1—32; k. 78, br. reg. 4/6—4; 3/6—1; k. 144. br. reg. 56/5—1; 32/5—1; 12/2—2.

[76] Isto, fond »Č«, br. reg. BH—X—42.

jedinice u Hercegovini dobiti istu ulogu kakvu su imali Nedićevi i Pećančevi odredi u Srbiji.[77]

Na drugoj strani Privremena uprava istočne Bosne i Dangić produžili su kontakte sa njemačkim okupatorom i Nedićevom vladom.

Još 30. januara u Beogradu su otpočeli pregovori između četnika, koje su predstavljali trojica članova Privremene uprave istočne Bosne sa Dangićem na čelu, i načelnika štaba njemačkog zapovjednika Srbije, pukovnika Keviša (Kewisch). Na tim pregovorima Dangić je izrazio spremnost »da se sa svim svojim ljudima potčini Nijemcima da bi uništio komuniste u istočnoj Bosni i održao mir«. Pregovori su nastavljeni 31. januara i 1. februara i u razgovorima su, pored navedenih četničkih delegata, još učestvovali general Nedić, funkcioneri iz njegove vlade, zatim, njemački komandant Srbije, general Bader, pukovnik Keviš, zamjenik šefa vojne uprave dr Kisel (Kiessel) i drugi. Iz njemačkih dokumenata kojim raspolažemo ne vidi se sasvim šta je u toku tih trodnevnih pregovora riješeno,[78] ali u jednom četničkom dokumentu se navodi da je postignuta potpuna saglasnost. Četnici su prihvatili sve uslove koje je postavio vojni zapovjednik Srbije, general Bader, a sa druge strane Nijemci su obećali da će se teritorija »istočne Bosne od granice prema Srbiji pa do r. Bosne . . . skupa sa Sarajevom, gde spadaju 17 srezova« priključiti okupiranoj Srbiji.[79] Sutradan je Dangić o tome obavijestio Komandu Višegradskog četničkog odreda. Ona je istog dana saopštila susjednim četničkim jedinicama da su Srbiji »pripali slijedeći srezovi sa teritorije Bosne i to: Sarajevski, Višegradski, Rogatički, Srebrenički, Visočki, Vlasenički,[80] Zvornički, Kladanjski, Fojnički, Travnički, Brčanski, Fočanski, Dobojski, Bijeljinski, Tuzlanski, Zenički i Čajnički« i preporučila da se preduzmu energične mjere radi uspostavljanja vlasti u tim srezovima.[81]

Međutim, i iz njemačkih izvora može se zaključiti da je general Bader stvarno pomišljao da priključi istočnu

[77] Isto, reg. br. BH—X—44.

[78] Vishaupt, 126.

[79] AVII, fond »Č«, br. reg. BH—X—46.

[80] U tekstu dokumenta stoji Visočko-Vlaseničkog, što je, očigledno, greška nastala prilikom pisanja.

[81] AVII, fond »Č«, br. reg. BH—V—1902.

Bosnu okupiranoj Srbiji. U Zagrebu je 31. januara održan sastanak između njega, generala Horstenau-a i poslanika Kašea, s jedne, i Pavelića i Kvaternika, s druge strane, na kome je riješeno da sve domobranske i ustaške snage u istočnoj Bosni dođu pod komandu komandanta njemačke 718. divizije, a da civilnu vlast na tom području i dalje vrše organi NDH.[82] Odmah poslije tog sastanka u Zagrebu, Bader se vratio u Beograd, i, izgleda, pristao na to da se istočna Bosna priključi Srbiji. Zbog toga su iz Zagreba, radi pregovora sa Dangićem (i vjerovatno Nedićem), doputovali u Beograd general Horstenau, poslanik Kaše i dva predstavnika vlade NDH, državni sekretar Vrančić i pukovnik Dragojlov. Oni su se na pregovorima u toku 2. i 3. februara suprotstavili Dangićevim zahtjevima. I, pošto su oružane snage NDH bile jači faktor za sprovođenje njihove okupacione politike u Bosni nego što su to bili četnici, Nijemci su udovoljili zahtjevima predstavnika vlade NDH, ali su nastojali da uza se zadrže i četnike. Zbog toga su 4. februara povratili Dangića u Bosnu,[83] obećavši mu da će četnici u istočnoj Bosni dobiti pomoć u ljudstvu i materijalu iz Srbije.[84]

I pored toga što je 12. februara general Ler zabranio vođenje daljih razgovora sa Dangićem,[85] ponovo je 18. februara održan sastanak u s. Kulinama (između Ljubovije i Malog Zvornika). Njemu su sa četničke strane, pored Dangića, prisustvovali prota Milan Petković, Pero Đukanović i kapetan Čuković, a od okupatorske — načelnik štaba njemačkog komandanta Srbije i jedan funkcioner iz Nedićevog ministarstva unutrašnjih poslova. Međutim, rezultati tih razgovora u Kulinama nisu nam poznati,[86] jer su četnički predstavnici koji su njima prisustvovali i koji su ih vodili svjesno izbjegavali da i u pismu Draži Mihailoviću, ostave bilo kakav pismeni trag o preuzetim obavezama.[87] Ali na osnovu događaja koji su se desili krajem februara može se sa dosta sigurno-

---

[82] Vishaupt, 128s.

[83] Isto, 126s.

[84] AVII, fond »Č«, br. reg. BH—X 46.

[85] Vishaupt, 127.

[86] AVII, fond »Č«, br. reg. 4671.

[87] Isto, br. reg. BH—V—563.

sti tvrditi da su se tada četnici obavezali da će preći u napad na partizane u istočnoj Bosni.

Da bi mogao otpočeti otvorenu oružanu borbu protiv partizanskih odreda, Dangić je, čim se vratio sa prvog sastanka u Beogradu, 6. februara, ukinuo Privremenu upravu istočne Bosne i izvršio reorganizaciju četničkih snaga. Tada su obrazovani Srebrenički i Tuzlanski odred (ukupno 9 bataljona) i stavljeni pod komandu tzv. Zvorničkog sektora. Formirani su takođe Vlasenički i Kladanjski odred (ukupno 9 bataljona) i stavljeni pod komandu Kladanjsko-olovskog sektora. Sem toga, naredbom je bilo predviđeno da se uspostave još i rogatički, glasinački i trebavski odred i specijalni bataljon[88] ali za te jedinice Dangić nije mogao, kao kod prva četiri odreda, odrediti komandante bataljona, jer se u to vrijeme njegov uticaj protezao uglavnom na prostoru oko Srebrenice, Vlasenice i Višegrada. Da bi učvrstio svoje pozicije i ojačao četničke jedinice, on je početkom februara (a i kasnije) prebacio iz Srbije u istočnu Bosnu više oficira i uputio ih da preuzmu komandu nad onim četničkim snagama kojima su još uvijek rukovodili domaći ljudi.[89] S istim ciljem iz Srbije je u istočnu Bosnu ponovo prebačena četnička Cerska brigada koja je batinanjem i terorom u pozadini uspjela da zastraši narod i da natjera ostale četničke jedinice na izvršavanje Dangićevih naređenja.[90]

Uporedo s tim organizacionim mjerama, četnički komandanti su nastojali da svoj uticaj učvrste i propagandom o dolasku Nedićevih trupa u istočnu Bosnu i o priključenju te oblasti okupiranoj Srbiji. Ta propaganda je paralisala volju naroda za otporom neprijatelju i omogućavala četničkim komandantima da se prikazuju u ulozi »spasioca« Srba. Ona je imala prilično jakog uticaja ne samo među četničkim četama i narodom,[91] koga je već počela da hvata apatija prema borbi, nego i u partizanskim jedinicama. Početkom februara 1942. štab Birčanskog partizanskog odreda je smatrao da bi se za njegove jedinice »situacija jako pogoršala dolaskom Nedića« i da bi bilo

[88] Isto, BH—V—1905, 1906.

[89] Isto, BH—V—506; BH—V—2626; BH—V—2687.

[90] Isto, br. reg. 4671, BH—V—2728.

[91] Zbornik IV/4, dok. 13.

malo boraca koji bi se borili protiv nedićevskih trupa, »jer će Nedić, ukoliko dođe, nastupati antimuslimanski«.[92]

Međutim, najjači uticaj na snaženje četnika je imala borba koju su njihove jedinice vodile zajedno sa partizanskim odredima ili samostalno protiv ustaških i domobranskih snaga oko Drinjače, Nove Kasabe, Paprače, na Glasincu, oko Rogatice i u dolini Prače. U tu borbu su četničke jedinice morale stupiti radi odbrane svojih sela i porodica od ustaša i domobrana koji su u tim krajevima u toku februara popalili više sela i izvršili pokolje srpskog stanovništva. Ta okolnost olakšala je četničkim komandantima i oficirima da oko sebe ponovo okupe i organizuju četničke jedinice i da u isto vrijeme pred borcima zataškaju petokolonaško držanje u ofanzivi i prikriju svoju saradnju sa okupatorom.

Zbog svega toga četnici su uspjeli da održe svoj uticaj na prostoru između rijeke Drine, Rogatice, Han-Pijeska, Vlasenice i Drinjače. Štab Romanijskog odreda je pokušao upućivanjem nekolicine političkih radnika u kraj oko Rogatice, gdje je bilo veliko previranje među borcima četničkih jedinica, da stavi pod svoju komandu te jedinice.[93] Ali ni to, kao ni izbijanje dijelova Durmitorskog NOP odreda južno od Rogatice, nije imalo ozbiljnijeg uticaja na opredeljenje tih četničkih snaga, jer su one dosta lako došle pod komandu oficira koji su pristizali iz Srbije.[94] Šta više, četnički komandanti oko Rogatice uspjeli su u prvoj polovini februara da stave pod svoj uticaj i komandu i neke čete Romanijskog odreda na Glasincu i to u situaciji kad su te partizanske jedinice zajedno s njima vodile borbu protiv ustaških i domobranskih snaga.[95] Na području oko Han-Pijeska, Vlasenice i Srebrenice partizanski odredi takođe nisu mogli ispoljiti ozbiljniji uticaj na razvoj situacije, pa su četnički komandanti brzo učvrstili svoju vlast u tim krajevima.

Međutim, sjeverno od druma Drinjača — Vlasenica — Sokolac uticaj četnika je bio slabiji. I pored njihovih stalnih provokacija i neprekidnog pritiska u Birču je us-

---

[92] Isto, IV/3, dok. 50.

[93] Isto, IV/3, dok. 37.

[94] Isto, II/2, dok. 153; AVII, fond »Č«, br. reg. BH—V—2728 i 4671.

[95] Isto, IV/4, dok. 12.

pio da se održi Birčanski partizanski odred. On se, uspješnim borbama u toku ofanzive, ojačao i stekao veliki ugled i autoritet u narodu. Početkom februara su neke četničke jedinice tražile da se stave pod njegovu komandu.[96] Da bi otklonili tu opasnost, četnički oficiri, čim su se povratili iz Srbije, otpočeli su pripreme da povedu neke od svojih jedinica protiv Birčanskog odreda, ali nisu naišli na saglasnost i podršku boraca i nižih starješina.[97] U kraju oko Olova takođe je bilo znatno kolebanje među četničkim borcima. Pod njihovim pritiskom štab Olovskog četničkog bataljona tražio je da se stavi pod partizansku komandu. Isti je slučaj bio i sa većim dijelom Knežinskog četničkog bataljona. Ali to previranje u četničkim redovima istočnobosanski partizanski odredi nisu znali a ni mogli da iskoriste i da, stvaranjem dobrovoljačkih jedinica, četnike stave pod svoju komandu.[98] Tako se sredinom februara situacija u istočnoj Bosni pogoršala. I pored otvorene izdaje ustanka i saradnje sa okupatorima, četničko rukovodstvo je uspjelo da se brže snađe od partizanskih komandi i da ponovo za sobom povede jedan dio masa, koje se nisu u velikoj mjeri bile razočarale u četničke oficire.

Jačanje i brzo okupljanje četnika, zbog čega je Vrhovni štab i pokušao da orijentiše aktivnost partizanskih odreda prema Drini, otkrilo je da u istočnoj Bosni i dalje traje kriza ustanka. Nju je neprijateljska ofanziva još više produbila, jer je, s jedne strane, prekinula proces konsolidovanja partizanskih jedinica, koji je bio započeo mjerama i radom Vrhovnog štaba i, s druge, olakšala razorni, defetistički i petokolonaški rad i propagandu četnika koji su, i u istočnoj Bosni, otvoreno i definitivno prelazili na stranu neprijatelja i već 20. februara na Majevici (a uskoro i u ostalim krajevima) otpočeli oružanu borbu protiv partizana. Svoje povezivanje sa okupatorima, koje je pred očima srpskih masa bilo zamagljeno borbom četničkih jedinica protiv ustaša, oni su u vrijeme snažnih neprijateljskih ofanziva i u neizvjesnoj situaciji u pogledu trajanja rata, opravdavali pred narodom kao »mudru politi-

[96] Isto, IV/3, dok. 50.

[97] Isto, IV/4, dok. 21.

[98] Isto, dok. 13.

ku« koju vode za spas srpskog naroda. I u tome su, kako se vidi, privremeno imali izvjesnog uspjeha.

* *
*

Posmatrajući romanijsko-birčansku i ozrensku operaciju i situaciju nastalu neposredno poslije njih, može se zaključiti da su partizanske snage, na koje je neprijatelj izveo jak ofanzivni poduhvat u trajanju više od dvadeset dana, postigle značajan uspjeh: svi napadnuti partizanski odredi uspjeli su uglavnom da se održe, mada su pri tome neki imali znatne gubitke kao i pojavu osipanja jedinica; svaki od odreda sačuvao je odnosno povratio gotovo svu teritoriju koju je držao prije operacije; u jeku ofanzive Vrhovni štab je dobro predviđenim i izvedenim manevrom sa dijelom 1. proleterske brigade i dijelovima crnogorskih i sandžačkih partizanskih jedinica uspostavio novu slobodnu teritoriju u zahvatu gornjeg toka Drine i time omogućio da se ustanička područja istočne Bosne, Hercegovine, Crne Gore i Sandžaka povežu u jednu cjelinu. To je bio prvi slučaj da su jače partizanske snage na jednom širem području uspjele da, u jednoj ne baš sasvim povoljnoj političkoj situaciji, odole okupatorskoj ofanzivi, sačuvaju svoju živu silu i brzo povrate pa i prošire svoju slobodnu teritoriju. To je bio vrlo vidljiv znak da su partizanske snage u svojoj taktici i operatici našle i primijenile takve postupke i metode vođenja borbe kojima se, na jednoj strani, paralisala okupatorska brojna i tehnička nadmoćnost, a na drugoj prevazišla početna pogrešna partizanska taktika krutih frontova i uporne odbrane slobodne teritorije. Zato su dejstva partizanskih jedinica u ovim operacijama, koje su izvedene u vrijeme kada je Vrhovni štab preduzeo odlučan kurs ka stvaranju brigada, u izvjesnom smislu predstavljala novi kvalitativni skok u razvoju partizanske taktike i operatike koje će u narednom periodu omogućiti da se izvojuje niz krupnih pobjeda.

Taj uspjeh partizanskih snaga koji je, istina, pomućen ponovnim aktiviranjem četnika, priznaje i neprijatelj. U svom izvještaju od 29. januara njemačkoj Vrhovnoj komandi komandant Jugoistoka, general-pukovnik

Ler, iznio je da su »ustanici vješto umakli pred nastupajućim njemačkim trupama« u prostrana područja teško prolaznog zemljišta, da to nisu mogle da spriječe ustaško-domobranske trupe koje su ostale u »očišćenom prostoru« i »da se može očekivati da će akcije ustanika ponovo da otpočnu pošto nije postignuto uništenje već samo privremeno raspršavanje«.[99] Njemačko komandovanje je uviđalo da je u ovim operacijama »utrošak snaga u odnosu na postignute uspjehe bio i suviše nesrazmjeran«, pa je i pored toga, da bi postiglo bolje rezultate, pored ostalog tražilo da se sve okupatorske i kvislinške trupe objedine pod jednu komandu, dovuku znatna pojačanja njemačkih trupa i jednovremeno preduzme ofanziva na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, kako bi se spriječilo izvlačenje ustanika ispod udara.[100] »Samo pod tim uslovima, zaključio je general Ler, moguće je konačno umirenje ove oblasti (Bosne, naša primedba) tako važne za njemačku ratnu privredu . . .«[101] A 5. februara, u vrijeme dok je još ozrenska operacija bila u toku, opunomoćeni njemački komandant u Srbiji, general Bader, ovako je ocijenio situaciju: »Pokušaj da se žarište ustanka u istočnoj Bosni ukloni nije uspio. U proljeće mora se računati sa opštim ustankom . . .«[102] To je i prisililo vlade i vrhovne komande Njemačke i Italije da odmah povedu razgovore radi nove ofanzive čije je težište ponovo trebalo da bude istočna Bosna.

---

[99] Mikroteka, f. Minhen 3, 1053—5.

[100] Isto. Još 23. januara, po završetku romanijsko-birčanske operacije, došlo je do sporazuma između opunomoćenog komandujućeg generala u Srbiji i vlade NDH u Zagrebu kojim je istočna Bosna ostala i dalje operaciono područje pod komandom generala Badera, a sve njemačke trupe kao i snage NDH bile su potčinjene komandantu 718. njemačke divizije. (AVII, fond njem. dok., k. 9, br. reg. 1/10).

[101] Mikroteka, f. Minhen 3, 1053—5.

[102] Vishaupt, 131.

PREGLED SKICA

SADRŽAJ

Treća glava

Četvrta glava

AHMET ĐONLAGIĆ I MIŠO LEKOVIĆ

NJEMAČKA OFANZIVA NA ISTOČNU BOSNU
JANUAR—FEBRUAR 1942

*

Lektor
BLAGOJE SVARCAN

*

Tehnički urednik
ANDRO STRUGAR

*

Korektor
VERA ĐURIĆ

*

Dato u štampu maja 1962. god.
Štampanje završeno avgusta 1962. god.
Tiraž: 3.000

Štampa Vojnoštamparsko preduzeće
Mije Kovačevića 5 — Beograd

